

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

NEFHU'T-TÎB METİN İNCELEMESİ VE TENKİTLİ
NEŞRİ (İKİNCİ BÖLÜM)

Jemal GHADOUR

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mustafa DAŞ

İZMİR - 2018

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “NEFHU’T-TÎB METİN İNCELEMESİ VE TENKİTLİ NEŞRİ (İKİNCİ BÖLÜM)” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını veyararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

....../....../2018

Jemal GHADOUR

İmza

ÖZET
Doktora tezi
NEFHU'T-TÎB Metin İncelemesi ve Tenkitli Neşri (İkinci Bölüm)
Jemal GHADOUR

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Tarih Programı

Bu çalışma Endülüs Müslümanlar'ı tarihi üzerine yazılan en önemli eserlerden olan "Nefhu't-Tîb" adlı eserin ikinci bölümü üzerine yapılmıştır. Bu kitapta Endülüs Müslümanlar'ının tarihi, Endülüs'ün coğrafyası, toplumu, hükümdarları, âlimleri hatta Endülüs'ün 1492'de İspanya birleşik ordusu tarafından zaptına kadar yaşanan gelişmeler zikredilmiştir.

Öncelikle eserin müellifi Ahmed el-Makkarî'nin hayat öyküsünü inceledik. Onun ilmi hayatı, sehayatleri, eserleri ve bu eserleri yazarken izlediği yöntemleri ele aldık. Doktora tezimizde Nefhu't-Tîb'in Süleymaniye Kütüphanesindeki nüshasını esas alıp, Mısır nüshasıyla karşılaştırma yaptık ve aralarındaki farklılıkları ise dipnotta gösterdik.

Arapçadan Türkçeye tercüme ettiğimiz bu bölümde Endülüs'ü feth etme düşüncesinin ilk ortaya çıkışından, fethin gerçekleştiği tarihe kadar ki dönem üzerine tarihçilerin farklı rivayetleri ele alınmıştır. Aynı zamanda bu bölüm bize askerlerin sayısı, komutanların isimleri, geçtiği yolları, fethettikleri şehirleri ve ele geçirdiği ganimetler hakkında detaylı bilgi sunmaktadır. Ayrıca bu bölüm bize Târik b. Ziyad'tan sonraki Endülüs'te hüküm süren Emevî hükümdarlarının başlangıcından Tavâif-i mülük dönemine kadar değerli bilgiler vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Makkarî, Nefhu't-Tîb, Endülüs Tarihi, Endülüs Müslümanları.

ABSTRACT
Doctoral Thesis
Doctor of Philosophy(PhD)
NEFH'T-TIB Text Review and Critical Nebula (Part Two)
Jemal GHADOUR

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of History
History Program

This research is conducted on the 2nd volume of the book "Nafhu't-Tib". The book is one of the most important books written ever on the history of Span, its geography, its society, the nature of its government and politics, the tradition of its nation and its culture, its scholars and intellectuals and its important ancient historical points.

The research is started with a comprehensive life study of the author "Ahmed Maqari". This chapter discusses the different stages of his educational life and his books. The chapter also enlightens the nature of the author in his writings in addition to his distinguishing place among the historians.

The chapter that we have translated it from Arabic to Turkish, the author depicts in it a very clear picture of the conquest of Span right from its image unto its implication on the ground fact. The author –of course- backs his given information regarding the conquest of Span with the different narrations of the historians. Moreover he gives the very fine information regarding the numbers of the army and the names of their leaders and commanders, the ways they used to pass through and the cities that they occupied.

The research depends on the scripture of "Suleymaniyya" of the book of "Nafhu't-Tib" having a comparative study to the Egyptian scripture. However "Suleymaniyya" scripture is the basis of our study. The different places between both scripts are given into the footnotes. In addition to the important

information regarding the personalities and the explanation of the Arabic poems into Turkish is given into footnotes.

Keywords: Makkarî, Nefhu't-Tîb, History of Andalousi, Andalousian muslims

**NEFHÜ’T-TİB METİN İNCELEMESİ VE TENKİTLİ NEŞRİ
(İKİNCİ BÖLÜM)**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
EKLER LİSTESİ	xi

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

MAKKARÎ’NİN HAYATI, İLMİ YOLCULUKLARI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI VE İLMİ YOLCULUKLARI	6
1.2. EL-MAKKARÎ’NİN ESERLERİ	9
1.2.1. Ravzatü’l-âsi’l-asireti’l-enfâs fî zikri men lekitühû min alâmi’l-hadrateyn Merraküş ve Fâs	10
1.2.2. Fethu’l-müteâl fî medhi’n-niâl	11
1.2.3. Ezhârü’r-riyâz fî ahbârî el-Kadı İyâz	12
1.2.4. Rihletü’l-Maşrık ve’l-Mağrib:	13
1.2.5. İdâetü’d-düce bi-akâidi Ehli’s-sünne	14
1.2.6. Hüsnü’s-senâ ve’l-an men cenâ	14
1.2.7. Katfu’l’-Muhtasar ve Evnani’l-Muhtasar	14
1.2.8. İthâfü’l-mugrami’l-mugrâ fî şerhi’s-Senûsiye Sugra	14
1.2.9. Refu’l-galat ani’l-muhammesi’l-hâli’l-vasat	14
1.2.10. Neylü’l-merâmi’l-mugtabat li-tâlibi’l-muhammesi’l-hâli’l-vasat	14

1.2.11. Kavâidü's-serriyye fî halli müşkilâtî's-Şecereti'n-numaniyye	14
1.2.12. Amel ez-zihn ve'l-fikr ve el mesâilî'l-mutenevviye'l-ecnâs	14
1.2.13. Hâşiyey-i âlâ şerh em el-Barahin	15
1.2.14. Urfü'n-nesheg ve Ahbâri Dımaşk	15
1.2.15. Şerh Mukadimeti'l-ibn Hâldun	15
1.3. NEFHU'T-TÎB KİTABINA GENEL BİR BAKIŞ	15
1.4. TELİFTE MAKKARÎ'NİN METODU	18
1.5. TARİHÇİ OLARAK AHMED EL-MAKKARÎ	20
1.6. ENDÜLÜS'TE MÜSLÜMANLARIN TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ	21
1.6.1. Fetih Dönemi:	22
1.6.2. Emevîler Dönemi (756-1031):	26
1.6.3. Halifelik Dönemi:	27
1.6.4. Küçük Emirlikler (Mülûkü't-Tavâif) Dönemi (400-484 H.)	28
1.6.5. Murâbitlar Dönemi (1091-1147)	29
1.6.6. Muvahhidler Dönemi (1147-1238)	32
1.6.7. Nasrîler / Gırnata Emirliği (1238-1492)	32

İKİNCİ BÖLÜM

ENDÜLÜS TARİHİ

2.1. FARKLI RİVAYETLERE GÖRE FETİH HABERLERİ	35
2.2. ENDÜLÜS HİKMET EVİ	68
2.3. ENDÜLÜS FETHİNİN ÖZETİ	81
2.4. MUSA'NIN SONU VE KİŞİLİĞİNİN BAZI ÖZELLİKLERİ	152
2.5. ENDÜLÜS GANİMET MALI	161
2.6. MÜSLÜMANLARIN ENDÜLÜS'E YERLEŞİMİ	164
2.7. ENDÜLÜS HÂKİMLERİNİN İSİMLERİ	179
2.8. BENİ UMEYYE'NİN HÂKİMLERİ:	184
2.9. TAVAİF-İ MÜLUK	187
2.10. EBU MUTARRİF BİN UMEYİR'NİN MEKTUPLAR	192
2.11. EBU MUTERRİF TANITIM	199

2.12. LİSAN DİN BİN HÂTİB'İN BİN KALAVUN'A GÖNDERDİĞİ MEKTUP	203
SONUÇ	205
KAYNAKÇA	207
EKLER	

KISALTMALAR

c.	Cilt
H.	Hicrî
M.	Miladi
nşr:	Neşir
s.	Sayfa
ss	Sayfa aralığı
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Süleymaniye Nüshası 1. sayfa	ek s.1
Ek 2: Süleymaniye Nüshası Son Sayfa	ek s.2
Ek 3: Mısır Nüshası 1. sayfa	ek s.3
Ek 4: Mısır Nüshası Son Sayfa	ek s.4

GİRİŞ

Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî el-Makkarî et-Tilimsanî el-Fâsî (ö. 1041/1632) tarafından yazılan *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîrihâ Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb* adlı eser Endülüs tarihi hakkında önemli kaynaklardan biri olarak görülmektedir. Bu eser Endülüs hükümdarları ve topraklarını en tafsilatlı bir şekilde içerdiği gibi El-Makkarî gibi tarih, fıkıh ve edebiyat gibi birçok alanın uzmanı bir âlimin kaleminden yazılmış olmasıyla da dikkat çekicidir. Eserin dünyanın çeşitli kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunmakla birlikte, Mısır'da Kahire Milli Kütüphane ve Arşivi'ndeki (Dâr el-Kutub el-Mısriyye) nüsha ile İstanbul Süleymaniye Kütüphanesindeki (Ayasofya Yazmaları no: 3505) nüshası en önemli ve güvenilir istinsahlar olarak kabul edilmektedir.

En yaygın adıyla Nefhu't-Tîb olarak bilinen eser Endülüs İslam tarihinin en parlak dönemi üzerine eşsiz bir kaynak olması ve Endülüs Müslümanlarının altın çağını günümüze yansıtması bakımından da değerlidir. Söz konusu dönemde önemli tarihi gelişmeler yaşandığı gibi, Granada, İşbiliyye ve Kurtuba gibi şehirler medrese ve kütüphanelerle dolmuştu. Felsefe, tıp ya da matematikte olsun o döneme damgasını vuran çok sayıda âlim Endülüs'te yetişirken, sosyal ve ekonomik olarak da parlak bir kalkınma yaşanmıştı. Bütün bunlar da bu topraklara özgü bir uygarlığın gelişmesine yol açtı¹.

Nefhu't-Tîb'de Endülüs üzerine diğer kaynaklarda fazla yer almayan bilgi ve verilere rastlanılmaktadır. Makkarî, bugüne kadar ulaşmış olan tarihi kaynakları görmüş olduğundan, bize orijinal veriler sunduğu gibi yaptığı geniş kapsamlı açıklamalarıyla Endülüs tarihini aydınlatmaktadır. Üstelik müellif keskin bir zekâyâ ve güçlü bir hafızaya sahipti. Çok kuyan ve okuduğunu kolay unutmayan biri olarak Nefhu't-Tîb'i kaleme almıştı.

Tez çalışmamız dâhilinde incelediğimiz Makkarî'nin eseri önceleri Urfü't-tîb fi't-tar'if bi'l-vezîr İbni'l-Hatîb adını taşıdığına işaret ediliyor. Ancak Endülüs tarih ve sultanlarının hayatlarını da içerdiği için eserin başlığını *Nefhu't-tîb min gusni'l-*

¹ Endülüs üzerine Türkiye'de yapılmış olan en yeni çalışmalar; M. Özdemir, Endülüs Müslümanları. Siyasi Tarih, Ankara 2017; Aynı yazar, Endülüs Müslümanları. Kültür ve Medeniyet, Ankara 2017⁴.

*Endelüsi'r-ratîb ve zikru vezîriha Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*² olarak değiştirip, kitabı her biri sekiz bölümden oluşan iki büyük kısma ayırmıştı:

Endülüs Tarihi, Emirler ve âlimlerin hayatından bahsedilen birinci kısım, kendi içinde sekiz bölüme ayrılmaktadır. Bunlar;

-birinci bölüm: Endülüs adasını ve güzelliklerini tarif etmektedir.

-ikinci bölüm: Endülüs'ün fethi ve İslam egemenliğine girmesi

-üçüncü bölüm: Müslümanların Endülüs'teki gücü ve oradaki milletleri hâkimiyetlerine alması

-dördüncü bölüm: Kurtuba, onun büyük camii ve göz kamaştırıcı sanayi ve sarayları hakkındadır.

-beşinci bölüm: Endelüs'ten Maşrık'a göç edenlerden söz etmektedir.

-altıncı bölüm: Maşrık'tan gelenlerden söz etmektedir.

-yedinci bölüm: Endülüs ehlinin mezheplere saygısı ve ilim öğrenmeye teşebbüsü ile ilgili.

-sekizinci bölüm: Hristiyanların İslam'ın Endelüs'teki gücünü yıkmak için çevirdiği oyunlar ve dünyanın diğer bölgelerindeki Müslümanların bunu engellemeye çalışmaması konularını içermektedir.

Nefhu't-Tîb'in ikinci kısmı ise Lisâni'd-dîn bin Hâtib'in biyografisine ayrılmıştır. Bu kısım da sekiz bölüme ayrılmıştır:

-birinci bölüm: bin Hâtib'in atalarından bahsediliyor.

-ikinci bölüm: çocukluğu, gençliği ve vezirliğe nasıl girdiği ile ilgili. Ayrıca mutlu zamanlarını ve kötü zamanlarını ve karşılaştığı zorlukları anlatılıyor.

-üçüncü bölüm: İbn Hâtib'in hocalarından bize bahsediyor.

-dördüncü bölüm: O dönemdeki hükümdarlar ve âlimlerle ilişkilerinden söz ediyor.

-beşinci bölüm: İbn Hâtib'in şiir ve diğer yazılı eserlerini içeriyor

-altıncı bölüm: Yine ünlü vezirin eserleriyle ilgilidir

-yedinci bölüm: İbn Hâtib'in öğrencileri hakkındadır

-sekizinci bölüm: İbn Hâtib'in oğularını zikrediyor

Nefhü't-Tîb'in XIX. Yüzyılda bazı neşirleri yapılmıştır. Eserin birinci kısmı Reinhart Dozy, William Wright, I. Krehl ve Gustave Dugat tarafından, *Analectes sur*

² Nefhu't-Tîb, s. 117.

l'histoire et la littérature des arabes d'Espagne adıyla iki cilt halinde Leiden 1855-1861'de neşredilmiştir. Bu neşir tamamen Arapça olup, iddia edildiği gibi Fransızca bir mukaddime de yazılmamıştır³. Pascual de Ganyos, *The History of Mohammedan Dynasties in Spain*, c. I-II, Londra 1840-1843; Delhi 1984 adlı eseriyle Nefhu't-Tîb'in Endülüse ilgili bölümünü kısmı olarak İngilizceye tercüme etmiştir. Eserin Mısır nüshasının tamamını ilk defa Muhammed el-Adevî, Kahire'de 1279/1862'de yayımlamıştır. Daha sonra da bu nüshanın birçok neşirleri (Kahire 1302/1885, 1304/1887, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, I-X, Kahire 1367/1949) yapılmıştır. En son neşir ise İhsan Abbas tarafından 1968 yılında Beyrut'ta gerçekleştirilmiştir. İhsan Abbas'ın neşri daha kapsamlı ve zengin içeriğinden dolayı ve de en son neşir olmasından ötürü bizim için model ve referans olmuştur.

Çalışmamızda Süleymaniye Kütüphanesindeki (Ayasofya 3505) nüshayı esas aldık. Bu nüshayı, Mısır nüshası (Kalid Mensur'un bana hediye ettiği nüsha) ve İhsan Abbas'ın neşri ile karşılaştırdık. Tezimizde, Süleymaniye kütüphanesindeki nüshaya “s” harfi, Mısır nüshasına “m” harfi, İhsan Abbas nüshasına ise “i” harfi ile işaret edildi.

Süleymaniye nüshasının diğer nüsha ve neşirlere göre daha iyi yazıldığı, en doğru mamulmatı verdiği, dolayısıyla en güvenilir nüsha olduğu düşüncesindeyiz. Zira bu nüsha Makkarî eserini telif ettikten 41 yıl sonra ortaya çıkmış, dolayısıyla mevcut en eski nüshadır. Makkarî, Nefhu't-Tîb'ni 1039 h senesinde bitirmiş ve Süleymaniye nüshasının istinsahı da 1080 senesinde tamamlanmıştır. Eserin telif edildiği tarihe en yakın bir zamanda yazılması Süleymaniye'yi diğer nüsha ve neşirlerden daha güvenilir yapmaktadır.

Nefhu't-Tîb'in Süleymaniye nüshası üç cilt halinde olup, toplam 1181 varaktır ve her bir varak 31 satırdan oluşmaktadır. Metinde kullanılan Arapça çok açık ve duru bir halde değildir. Bazı kelimelerin okunuşu zor ve değişik anlamlar ifade edebilmektedir. Ayrıca müstensih'in de bazen harflerin yazılışına dikkat etmediğini görmekteyiz. Bazı kelime ve cümleleri ancak Mısır nüshasıyla mukayese ederek okuyabildik. Mısır nüshasının bu konuda bize yardımı çok oldu.

Genelde müstensihler istinsahlarının sonunda kendi isimleri yazıyorlar. Fakat Süleymaniye nüshasında metnin sonunda bir müstensih adı zikredilmemektedir.

³ M. Özdemir, “MAKKARÎ, Ahmed b. Muhammed”, *TDVİA*, cilt:27, 2003, ss. 445-446

Ancak birinci cildin sonunda bir müstensih'in adı bulunmaktadır: "fakir kule Muhammed el-Bahrî el-Vefâ'î bunu yazmıştır" ifadesi yer almaktadır.

Ayrıca bu nüshanın ilk sayfasında şu ifadeler görülmektedir: "bu nüsha Mevki' Zâde ile meşhur olan Mustafa b. Muhammed'indir. O da bu nüshayı 1096h. senesinde 75 aslanlı kuruş ile satınalmıştır." Buna ek olarak şöyle de yazılmıştır: "Bu nüshay-i celileyi iki kuru ve iki terin malik olan Hareymeyn'in Hâdimi olan Sultan oğlu Sultan, Âdilî Sultân Mahmûd Han Sultan Mu'azzem Hakan şer'î olarak vakıf etmiştir.

Söylediğimiz gibi Süleymaniye nüshası üç bölümden oluşmaktadır. 1. Bölüm müellifin mukaddimesi ile başlayıp 7. Bölüme kadardır. Bu bölümde Endülüs halkının zekâsı ve ilim tahsili konusunda bütün kıymetli ve nadir eşyalarını harcamaları konusunda bahseder.

2. cildine gelince, bu cilt 7. Bölümden başlıyor ve ikinci kısmın (Lisâni'd-dîn ibn Hatîb) 3. Bölümünde bitiyor. Son cilteyse burada tamamen vezir Lisâni'd-dîn ibn Hatîb hakkında bilgi verilmektedir.

Mısır nüshasını, müstensih Ahmet Hamud El-Attar, Muhamed b. Asım Efendi b. Abdulmuti el-Felasifi adlı kişiye vermek için yazmıştır. H.1130 senesinde yazılan bu nüshanın her sayfasında 51 satır bulunmaktadır. Nüsha 517 sayfadan oluşmaktadır. Birbirine çok yakın ve küçük harflerle yazılmıştır. Şahıs, kitap ve şehir isimlerinin bazen kırmızı renkle yazıldığı görülmektedir. Sayfaların kenarlarında bazen kırmızıyla yazılmış başlıklar bulunmaktadır. Satırların sık, kelimelerin de birbirine yakın olması nedeniyle bu nüshanın okunması zor olsa da hata ve gramer yanlışları yönünden daha iyi olduğu görülmektedir.

İhsan Abbas'ın neşirini, Mısır'daki yazmayı ikinci elden incelemede kullandık. Bununla birlikte bazı cümlelerin anlamını ve kelimelerin manasını ifade etmek için bu neşir bize çok yardımcı oldu. Bu neşir incelediğimiz zaman daha önce söylediğimiz gibi bize Süleymaniye nüshasının daha da güvenilir ve belki de dünyada Nefhu't-Tîb'in en iyi nüshası olduğunu bir nevi kanıtladı. Bunun da sanırım birkaç sebebi vardır: Öncelikle, bu nüsha Makkarîn'in ölümünden kısa süre sonra yazılmıştır (41yıl). Bu konuda zamansal olarak diğer nüshalardan daha önceliğe sahiptir. Diğer nüshalarda mevcut olan bilgilerin hepsini içerdiği gibi daha fazla malumatı da bizlere sunmaktadır. Ayrıca şekil ve görünüş olarak Mısır nüshanın

varakları buruşuk ve düzensizken, Süleymaniye nüshasının varakları düzenli ve zamanın getirdiği çevresel tahrifattan çok iyi bir şekilde korunmuştur.

Süleymaniye ile Mısır nüshanın arasındaki benzerliğin ölçüsüne baktığımız zaman, Mısır nüshasının Süleymaniye'den istinsah olduğuna yönelik bazı imalara rastlanılmaktadır.

Metin içerisinde bulunan şiir dizeleri ayrı bir uzmanlık gerektirdiğinden Türkçeye tercüme edilmemiştir. Böyle bir çeviri de şairlerin aktarmak istediği manaları tam olarak verebilmek maalesef tarafımızca mümkün olamamıştır. Dolayısıyla şiirleri Arapça olarak metinde muhafaza etmekle yetinmek zorunluluğu hâsıl olmuştur. Benzer şekilde tezimizde incelediğimiz Nefhu't-Tîb'in son dört sahifesini oluşturan Ebi Muterrif ve Bin Hatîb'in mektupları da bir taraftan tarihi veri sunmamaları diğer taraftan da edebi bir uzmanlık gerektirdiği için tercüme edilmeden olduğu gibi verilmiştir. Tezimiz metninde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinin yer ve şahıs adlarını kullandığı transkripsiyon usûlü esas alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MAKKARÎ'NİN HAYATI, İLMİ YOLCULUKLARI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI VE İLMİ YOLCULUKLARI

Müellifin tam adı, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed bin Muhammed bin Amed bin Yahya bin Abdurrahman bin Ebi Aliş bin Muhammed el-Makkarî et-Tilimsânî el-Fâsî idi. El-Muhibbî onu anlatırken şöyle yazmıştı: “O, Mağrib’in en iyi hâfızı, hafıza kuvvetinde onun gibisi yoktu. Fıkıh, tefsir ve edebiyatta mucize gibiydi”⁴.

Osmanlı devleti döneminde Makkarî, Tilmisan, Fas, Mısır, Hicaz ve Şam’ın âlimlerinden biriydi. Köken olarak el-Makkarî, Makkara köyünden gelmişti. Onun dedesi Abdurrahman Bin Ebi Bekir altıncı hicri yüzyılda Tilmisan şehrine taşındı ve orada aile sahibi oldu. Ailesinin zengiliği onun evlatlarının Sudan ile Tilmisan arasında ticaret yapabilmelerinden kaynaklanıyordu.

El-Makarrî ailesi ilim ve tahsile önem vermesiyle ünlenmiş bir aileydi. 8. yüzyılda bu ailenin en önemli isimlerinden biri El Kadı Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Ebi Bekir (öl. 759 H.) Touref ve Touhev ve Amel min Tıb Limen Hab kitaplarının yazarıydı.⁵ Aynı zamanda o Fas başkadılığı da yapmıştır.

El-Makkarî’nin dedesinin ismi birçok eserde geçmektedir. Bu da onun ilim âleminde tanındığının ve ilmi araştırmalara katkı sunduğunun bir kanıtıdır. Onun biyografisi ile ilgili bazı çalışmalarda ele alınmıştır. Bunların ilki Ebu Abdullah bin Merzuk’un kitabı Nur el bedri bi’t-târif bi’l-Makkarî. İkincisi Ebu Abdullah el-venşerisi’nin kitabı el- Terif bil Makkarî. Üçüncüsü ise Zeher Elbasem’dir.⁶

El-Makkarî dedesi Muhammed b. Muhammed’in eserlerini Nefhut’Tıb kitabında zikretmiştir. Ayrıca dedesinin feyz aldığı âlim ve şeyhler hakkında da

⁴ “Makkarî, Ahmed b. Muhammed”, TDVİA; Muhammed emîn El-Muhibbî, Hulasetu’l eser fi ayan el-karn el-hadî aşer. Vehbiye matbaası, c. 1, s. 302;

⁵ Ahmed b. Muhammed el- Makkarî, Ravzatü’l-âsi’l-âhireti’l-enfâs fi zikri men lekitühû min alâmi’l-hadrateyn Merrâküş ve Fâs, nşr., Abdülhâdi Mansur, Krallık Matbası, Rabat 1983, s. 7.

⁶ Muhammed Abdülgâni Hasan, **El- Makkarî, Sahib-i Nefhu’t-Tıb**, Dâru’l el-kavmîyye, Kahire, s. 16.

malumat verdiği gibi onun öğrencilerinden özellikle Gırnatalı vezir Lisâni'd-din İbni'l-Hatîb⁷ üzerine ayrıntılı açıklama yapmıştır.

El-Makkarî kitabında kendisiyle ilgili bir takım bilgiler verdiği halde doğum tarihi ve yeri konusunda herhangi bir yer ve tarihe işaret etmemektedir. O bize, Nefhu't-Tîb'de Fas'a 1009 H. yılında (1600/1601) genç yaştayken geldiğini bildiriyor. Bu durumda en iyi ihtimalle doğum tarihinin 986 H. (1578/1579) veya 992 H. (1584/1585) olarak görülmektedir. M. Özdemir, onun doğum tarihi olarak 990 H. (1582) yılını veya daha sonraki birkaç yıl içinde olduğunu tahmin etmektedir⁸.

Genel olarak tüm kaynaklar ve araştırmalar el-Makkarî'nin 990 ve 992 h doğduğuna işaret etmektedir. El-Makkarî, Kuran ve hadisi erken yaşta öğrenmiş ve birçok âlimden ders almış, özellikle de amcası Sâid el-Makkarî ona hocalık yapmıştır. O bize Ezhârü'r-riyâz adlı eserinde hocaları ve aldığı derslerle ilgili şöyle demektedir: “Gençliğimizde bir sürü şeyhe gittik, bunların en önemlisi amcam Sâid el-Makkarî idi”⁹.

El-Makkarî 1009 H. (1600/1601) senesinde önce Fas şehrine gitti ve orada çok fazla kalmadan Marakeş'e geçti. Burada birkaç ay kalmış bunun akabinde ertesi yıl Tilmisân'a doğru yolculuk yaptı. Bununla birlikte rağmen Fas'ı özlediği için 1013 H. (1604) senesinde geri dönmüş ve orada on dört yıl yaşamıştır.

El-Makkarî'nin Fas'a olan özlemi ve ilgisi şöyle açıklanabilir: Fas, o zamanlarda ilim ile meşhurdur âlim ve talebeler dünyanın her yerinden oraya gidiyordu. Bunun ötesinde de siyaset için uygun bir şehirdi. O dönemde fıkıh âlimleri ve eserlerini takdir eden Sultan el-Mansur Edehbi âlim ve ulemanın Fas'a gelmesi ve yerleşmesi için özel gayret sarfediyordu. Ayrıca el-Makkari bu çerçevede dedesinin izinden gitmeyi tercih etmiş ve dedesinin yaptıklarını yeniden kendisi gerçekleştirmek istemişti. Nitekim dedesi Fas'a yerleşerek, burada Sultan Ebu İnan

⁷ Muhammed bin Abdullah bin Sâid'tir. Sultan Ebu'l-Hac Yusuf ve oğlu El-Gânibillah dönemlerinde vezir oldu. İbnü'l-Hâtib, El-Ganibillah'a çok yakın bir kimseydi. Ancak ondan hazzetmeyen bazı şahıslar sultanın ondan nefret etmesi için ellerinden geleni ardına koymuyorlardı. Sonunda El-Gânibillah ile aralarında anlaşmazlık çıkınca, İbnü'l-Hâtib, Mağrib'in o dönemdeki son hâkimi olan Ebu Vâris'in yanına gitti. Ancak arkada bıraktığı başta kütüphanesi olmak üzere tüm mirası ateşe verildi. Ebu Vâris öldüğünde Lisani'd-din hâmisiz kaldığından, geceleyin bir grup onu yakalayıp öldürdü ve ardından da yanması için ateşe verdi. Ayrıntılar için El-İhâta ve Ahbâr-ı Kemata, nşr., Abdullah Adan, Kahire 1956.

⁸ “Makkarî, Ahmed b. Muhammed”, TDVİA., s. 445.

⁹ El-Makkarî, **Ezhârü'r-riyâz fî ahbâri'l-Kadı İyaz**, nşr. Mustafa el-Esga ve İbrahim el-Ebyeni, Cilt:1, Kahire, 1942, s. 10.

tarafından başkadılık makamına tayin edilmişti. El-Makkarî, Ezhârü'r-riyâz kitabında; “dedelerimi takip ederken Fas’a gittim ki benim en ünlü dedelerimden biri kadı Ebu Abdullah, oraya Sultan Ebu İnan devrinde gitmişti. Sultan ise onu kadı yapıp, onun için Mutevekkile adında bir medrese inşa etmişti”¹⁰ diyerek bu istek ve beklentisini ifade etmiştir.

El-Makkarî, Fas’ta birçok âlimden desr aldı. Onun burada ilk hocası amcası Ebu Osman Saîd olmuştur. Bu sıralarda Mağrib çevresinde bir hayli ünlü olan Sudanlı âlim Ahmed Baba et-Tinbüktî de onu öğrenciliğe kabul etmiştir. Et-Tinbüktî, el-Makkarî’ye kendi eserlerini okuttuğu gibi, İmam Mâlik’in el-Muvatta’ını, Buharî ve Müslim’in es-Sahih’lerini, Kadı İyâz’ın eş-Şifâ adlı eserini okutması için ona icazet vermiştir. El-Makkarî, Fas’ta kaldığı sürece âlim ve ekâbirle dostluk geliştirdi ve sultanların gönüllerinde taht kurdu. Bunun neticesinde de sevilen bir hatip, bir mufti ve bir imam oldu ve böylece sadece sultan ve büyük âlimlerin değil herkesin takdir ve ilgisini kazandı. Makkarî, 1027 H. (1618) senesinde Fas’ı ve ailesini terkederek Maşrık istikametine gitmiştir. Sevilen, sayılan makam sahibi biri olmasına rağmen Fas’tan ayrılmasının temel sebebini bilmiyoruz. Ancak bu hicreti biri diğerine tercih edilemeyen iki sebebe bağlı olabilir. Birincisi sultan ölümünden sonra Mağrib’in genel durumu ve siyasi istikrarın ortadan kalkması ve Makkarî’nin artık huzurlu bir ortamda yaşayamacağını anlamış olmasıdır. Nitekim o, “fitne fidanlarının görülmesi ve Mağrib’in bir kargaşaya doğru sürüklenmesi üzerine oradan ayrıldım”¹¹. İkinci sebep olarak da el-Makkarî’ini hac farızasını yerine getirmek istemesidir.

El-Makkarî, gitmesi alenendi zira görevlerinden istifa etmek için sultana bildirmesi gerekiyordu. Bunu da Mağrib emirinin Hicaz emirine vermesi için ona verdiği mektup kanıtlıyor. Emir mektubunda, El-Makkarî’nin kıymetini Hicaz emirine anlatıyordu. El-Makkarî bu mektubu Nefhu’t Tîb adlı kitabında zikretmiştir.

El-Makkarî, deniz yolunu kullanarak önce Tunus’a geçti ve oradan İskenderiye’ye ulaştı. Kahire’ye geldiğinde Ezheri ziyaret ederek öğrencilere ders vermiştir. Bir süre sonra Hicaz’a gitmiş ve orada umreyi eda etti ve hac dönemini bekledi. 1029 H. (1619/1620) snesinde Mısır’a geri döndü. Aynı yılda Kudüs’e uğramış ve Kahire’ye geri dönmüştür. Kendisi eserinde; "Kahire’ye döndüm ve

¹⁰ El-Makkarî, Ezhârü'r-riyâz fî ahbâri'l-Kadı İyâz, s. 6.

¹¹ El-Makkarî, Nefhu’t-Tîb, s. 13.

oradan kutsal toprakları ziyaret etmeye karar verdim. 1039 yılına kadar Mekke'yi beş kez ziyaret etmiş oldum ve Medine'ye yedi kez gittim"¹².

El-Makkarî Fas'ta bir kere evlenmişti ve bir kızı olmuştu. Mısır'da ikinci defa evlendi ve bir kızı daha oldu. Ama birçok insanın bilmediği ise El-Makkarî, Fas'ta evlenmeden önce Tilimsan'da evliydi ve Mısır'daki ikinci karısından erkek bir çocuğu daha vardı. Bunu da daha sonra ayrıntılarıyla açıklayacağız.

1039 yılının sonunda Dimaşk'a gitmiş ve orada Çakmakiye Medresesi hocalarından Ahmed b. Şahin'den yakın ilgi görmüştür. Emevi camisinde ders verdiği, Sahih-i Buharî okuttuğu söylenmektedir. Onun dersleri hadis, fıkıh ve dil öğrencilerinin ilgi odağıydı. Anlaşılan o ki Fas'ta eskiden gördüğü takdir ve ilgiyi ancak Dimaşk'ta bulabilmişti. Nefhu't Tîb kitabında Dimaşk halkına yönelik yaptığı iltifatlar bunu açıklamaktadır. Gazze'de de yörenin idarecileri ona iltifat etmiş ve bu sayede öğrencilerinden Şeyh Abdülkâdir bin Gusayn'ın bir medrese kurması için gerekli idari müsaadeyi almıştı. Buradan Kahire'ye dönen El-Makkarî, aslında kalan ömrünü Dimaşk'ta devam ettirmeyi düşünüyordu ne yazık ki 1041 H. (Ocak 1632) yılında vefat etmiştir.

1.2. EL-MAKKARÎ'NİN ESERLERİ

Ebü'l-Abbas Muhammed bin Ahmed el-Makkarî, *Ravzatü'l-âsi'l-ahireti'l-enfâs*, *Ezhârü'r-riyâz fî ahhâri İyaz*, *Feth-i et-Tâli* gibi eserlerin müellifi olmakla birlikte o en fazla *Nefhu't-Tîb* adlı eseriyle tanınmıştır. Bunun nedeni Nefhü't-tîb'in ilim dünyası tarafından Bulak ve Ezher basımevlerinin yayınlarıyla en önce tanınmasıdır. Diğer taraftan Nefhu't-Tîb değerli bir tarihi kaynak olması bilim insanları nezdinde onu daha önemli bir hale getirmiştir. Üstelik Nefhu't-Tîb kitabı Makkarî'nin en önemli ve geniş eserlerinden biriydi. Bu kitap edebiyat ve tarih gibi konularda ayrıntılı bilgi vermesinin yanında birçok farklı konuyu da içermesi dolayısıyla bir nevi “ansiklopedi” niteliğine hazidi. Makkarî çok yönlü bir müellif olarak aşağıda belirtilen eserleri de kaleme almıştır:

¹² El- Makkarî, Nefhu't-Tîb, s. 56.

1.2.1. Ravzatü'l-âsi'l-asireti'l-enfâs fî zikri men lekitühû min alâmi'l-hadrateyn Merraküş ve Fâs

Varlığı bilinmesine rağmen uzun süre ilim dünyasının meçhulü olan bu eseri Abdulhâdi Mansur, Sultan kütüphanesinde bulmuştur. Fakat Abdulhâdi bu eserin sadece bir parçasını, ilk bölümünü keşfetmiş, diğer kısımları hâlâ kayıp haldedir. Abdulhâdi Mansur, eserin neşrini Rabat'ta 1383/1964 yılında yayımlamıştır.

Kitabın bu ilk bölümünde Makkarî, Mağrib Sultanı El-Mansur Eddahbî'nin¹³ Mevlut bayramı kutlamalarını anlatıyor. Bu bayramda âlimler her yerden gelir, aralarında ilim sohbet yaparlar ve bilgi alışverişinde bulunurlardı. Makkarî, karşılaştığı âlimleri bu eserinde sultana tanıtmaktadır. Yine bu eserde sultanın inşa ettirdiği mescidleri, sarayları ve su bentleri tanılmakta. Bunların dışında sultanın Tawat ve Sudan bölgelerini nasıl fethettiği şiir ve hikâyelerle anlatılmaktadır. Bunun akabinde sultanın şeyhlerinin ve söylediği şiirlerin zikredildiği bir ikinci bölüm tertip edilmiştir. Bu bölümde, Makkarî, sultanın yazdığı eserleri ve hocalarının isimlerini anlatıyor. Son olarak da Makkarî bu bölümde eserlerini ve bazı katkılarını izah ederek bitiriyor.¹⁴

Makkarî'nin bu eseri bir deneme olarak kaleme aldığı kesinlik kazanmıştır. Kitabı, Sultan Mansur'a takdim etmeyi tasarlamış fakat sultanın vefatı üzerine eserini bitirmekten vaz geçmiş olmalıydı. Bu kitap genel olarak önemli bir eser sayılıyor çünkü yazar pragmatik davranarak işlediği her konuyu başlığıyla uyum içerisinde işlemiş, gereksiz uzatmalardan kaçınarak Nefhu't-Tîb ve Ezhârü'r-Riyâz'dan farklı olarak ayrıntılara girmeden sadece yazılması gerekeni yazmıştır. Bu kitabın önemi Mağrib'taki siyasi ve kültürel hareketlerin anlatılması, bu diyardaki âlim ve aydınların bilime katkılarının gösterilmesi ve Mağrib'in coğrafyası ve halkının tarif edilmesinde yatmaktadır. Bu kitap olmasaydı belki de zikrettiği şahsiyetler hakkında ilim dünyası hiçbir şey bilmeyecekti.

¹³ Ebu'l-Abbas Ahmed bin Ebu Abdullah Muhammed Şeyh El-Mehdi Esedî. Mağrib'in en büyük hükümdarlarından biridir. 956 H. (1549/1550) senesinde doğdu. Mağrib ile Portekiz arasındaki Vâdi el-Mekâzin savaşında ölen kardeşinden sonra krallığın başına geçmiştir. Döneminde fetihler geniş bir çapa ulaşmış Sudan krallığının bir parçası haline getirilmiştir. Ayrıntılar için El- Makkarî'nin Ravzâtü'l-âsil, nşr. Abdulhâdi Mansur, Rabat 1383/1964, s. 29.

¹⁴ El- Makkarî, Ravzâtü'l-âsil, s. 25.

1.2.2. Fethu'l-müteâl fî medhi'n-niâl

El-Makkarî Kahire'de bulunduğu dönemde Hz. Peygamber Efendimizin papuçları ile ilgili bir tartışma çıktı. Makkarî bu mevzuyla ilgili yüz mısradan oluşan bir şiir topladığını söyledi. Herkes ona kuşkulu gözlerle bakınca ileri gitmemeyi tercih etti. Bazı muteber kimseler kendisini bu konuda teşvik edip, yazmaya özendirince, konuyla ilgili anlatıları toplayarak bir eser hazırlamayı kabul etti.¹⁵

Makkari bu kitapta Hz. Peygamberin papuçları ve nasıl bir şekilde olduklarıyla ilgili hadis, şiir, tarihten edebiyata kadar her şeyi toplamayı denemiştir. Kitabın önsözünde yazar pabucun dildeki anlamını açıklamakta ve bunu takiben eseri aşağıdaki bölümlere ayırmaktadır:

Birinci bölüm: Burada papuç ile ilgili hadisler anlatılmakta ve bununla ilgili hususlar beyan edilmektedir.

İkinci bölüm: Burada da papuçların şekilleri üzerinde durulmaktadır.

Üçüncü bölüm: Papuçla ilgili şiirleri alfabetik sırayla sunulmaktadır.

Dördüncü bölüm: Efendimizin papuçlarının özellikleri izah edilmektedir.

Kitabın sonu ise faydalanılan kaynaklar ve malzemeler için tahsis edilmiştir.

Aslında bu eser daha önce Makkarî'nin yazdığı Nevehâtü'l-İbrîye ve niâl-i hayrî el Berîye'nin ikinci versiyonu olarak görülebilir. Yalnız burada konuyu genişleterek kitabın adını Fethu'l-müteâl fî medhi'n-niâl koymuştur.

Kitabı edebiyat eseri yapan da içerdiği hadis, Kuran'daki tarihi olaylar ve insanların hayatları, bunun yanında da yazarın yaptığı bazı tenkitlerdir. Bilindiği üzere İbn Haldun önceki tarihçilerin aksine tarih yazarken akli tenkidi kullanmayı bir öncelik olarak görmüştü. Aynı yaklaşımı benimseyen El-Makkarî de bunu kısmen bu kitabında uygulamıştır. Nitekim hep akla daha yatkın hikâyeleri yazmayı tercih etmiştir. Bunun bir misali de şöyledir: İbn Şahin¹⁶ kitaplarından bahsederken İbnü'l Cevzî'nin İbn Şahin eserlerinin sayısının 333 bin olduğu iddiasının mantığa aykırı düştüğünü ifade ederek bu sayının 333 olabileceğini ortaya koydu.¹⁷

¹⁵ El-Makkarî, Fethu'l-mütâl fî medhi'n-niâl, s. 7.

¹⁶ Ahmed Bin Şahin Sigelli Dımaşkî, âlim ve saygın bir adamdı. Ayrıca Nefhu't-Tîb'i yazması için Makkarî'ye çok ısrar etmişti.

¹⁷El-Makkarî, Nefhu't-Tîb, s.70.

1.2.3. Ezhârü'r-riyâz fî ahhârî el-Kadî İyâz

Makkarî'î Fas'ta bulunduğu yıllarda Tilisân halkının talebiyle Sebteli âlim Kadî İyâz'ın biyografisini yazmıştır. 476 H. Şaban (Aralık 1083) ayında Sebt'e doğan İbn İyâz, İmam Mâlik soyundan gelmektedir. Çeşitli alimlerden temel bilimler dersleri okuduktan sonra Endülüs'te Mürsiye ve Kurtuba'ya gitmiş ve buralarda iyi bir eğitim almıştır. Hadis, fıkıh ve dil konularında kendini çok geliştiren İyâz, 508 H. (1114-1115) Sebt'e döndü ve burada kadılık görevine getirildi. On altı yıl boyunca burada kadılık yapan İyâz halk tarafından çok sevildi. Daha sonraları Gırnata kadılığı görevi verildi. Murâbıtlar ve Muvahhidler arasındaki mücadelede Sebt'yi Muvahhidlere karşı savundu. Siyasi ve askeri gelişmeler sonucunda Merâkeş'e sürgüne gönderildi. Ancak burada hastalanarak vefat etti 544 H. (1149). Onun dini bir tartışma neticesinde idam edildiğine dair rivayetler de vardır. Çok sayıda fıkıh, hadis ve diğer alanlarda eser telif etmiştir¹⁸. Makkarî bu sevilen âlim ve ünlü kadının biyografisini eserinde sekiz kısım halinde kaleme almıştır:

Birici kısım: Kadî İyâz'ın tarihçesi ve ilimleri için ayırmıştır.

İkinci Kısım: Çocukluğu ve gençliği hakkındadır.

Üçüncü kısım: İlim aldığı şeyh ve hocalarla ilgilidir.

Dördüncü bölüm: Onun şiirleri ve yazdığı yazılar ile alakalıdır.

Beşinci bölüm: Kadî İyâd'ın telif ettiği eserlerini burada anlatmış.

Altıncı bölüm: Nasıl öldüğü anlatılıyor.

Yedinci bölüm: Kadî İyâz'ın katkıları anlatılmıştır.

Sekizinci bölüm: Onun hakkında söylenen övgü ve yapılan iltifatlar.

Ebu Abdullah Muhammed el-Kantarî ise Ezhar Riyâz'ın zeylini teşkil eden Makkarî'nin Kadî İyâz hakkında yazmayı unuttuğu ya da diğer yazarların İyâz hakkında yazdığı bazı bilgileri Fas Tıtvân kütüphanesinde üç defterde toplamıştır.

Ezhârü'r-Riyâz'ın birçok neşri yapılmıştır. İlk neşri Murâd et-Türkî, Cezayir'de 1906 yılında çıkardı. Bu neşrin ikinci baskısı Tıtvân'da 1939 yılında yapıldı. Mustafa es-Sekkâ – İbrahim Ebyârî – Abdülhafız Şelebî eseri Kahire'de 3 cilt olarak 1358-1361/1939-1942 yıllarında yayımladılar. Abdüsselâm Herrâs, I-V, Rabat 1978-1979'da başka bir neşrini yaptı. Ezhârü'r-riyâz'ın ilk cildi Tunus Basımevi

¹⁸ M. Yaşar Kandemir, "Kadî İyâz", TDVİA.

Şirketi tarafından Tunus Resmi Matbaasında 1905 yılında basılmıştır.1939 yılında ise Beyt Elmegreb tarafından 3 cilt olarak tekrar basılmıştır.

1.2.4. Rihletü'l-Maşrık ve'l-Mağrib:

George Divan adındaki araştırmacının kızı kitabı Cezayir Merkezi Kütüphanesine hediye olarak vermeden önce böyle bir eserin varlığı bilinmiyordu. Asıl olarak kitabın sahibi Şeyh Hamide bin Muhammed el-Omalı, Cezayir'de kadı ve fetva sahibi bir âlimdir.¹⁹

Rihle kitabı Makkarî'nin Tilimsan, Mağrib, Mısır, Şam ve Hicazda'ki hayatı ile ilgili konuları içermektedir. Ayrıca bu bölgelerin tarihi, bazı fıkıh ve akide meseleleri ile ilgili bilgileri de vermektedir.

Makkarî bu eserinde o dönemdeki ilmi ve dini hayatın seyrini yansıtmaya daha çok önem vermiştir. Siyasi ve sosyal hayatla fazla ilgilenmemiştir. Bu kitabın diğer bir önemi de, Makkarî'nin özel hayatına ilişkin diğer eserlerde bulunamayan bazı bilgileri içermesidir. Nitekim Makkarî'nin biri Mağrib diğeri Mısır'da olmak üzere iki defa evlendiği biliniyordu. Ancak Rihle kitabı Makkarî'nin bu iki evlilikten önce Tilimsan'da bir evlilik yaptığını gösteriyor²⁰.

Nesli ile ilgili olarak da Makkarî'nin iki kız çocuğundan başka bir oğlu olduğunu bizler Rihle kitabından öğreniyoruz. Bu erkek çocuğun ismi Muhammed el-Mekkî idi ve annesi de Mısırlı bir kadındı.

Makkarî'nin özel hayatı dışında bu eser o dönemin âlimleriyle kendisinin yaptığı görüşmeleri ve birçok âlimle girdiği münazaraları da ihtiva etmektedir. Bu kitap yine Makkarî ve çağdaşlarının edebiyat ve şiirlerinden yoksun da kalmamıştır. Edebiyat yönü ağır basan kitapta Endülüs, Mağrib ve Maşrık tarihlerine ilişkin bilgiler de bulunmaktadır. Rihletü'l-maşrık ve'l-mağrib 2004 yılında Muhammed b. Muammer tarafından tenkitli olarak neşredilmiştir.

¹⁹ Abdülkâdir Şerşas, "El-Makkarî Rihle Kitabı", **Kültür Dergisi**, Sayı 98, Şam 2005, s. 190.

²⁰ Ahmed Makkarî, **Rihletü'l- Maşrık ve'l-Mağrib**, nşr. Muhammed b. Muammer, Cezayir 2004, s. 10.

1.2.5. İdâetü'd-dücce bi-akâidi Ehli's-sünne

Kelam ve Tevhid ile ilgili manzum bir eserdir. Telifine Mağrib'te başlamış ve Kahire'de bitirmiştir. Eser Kahire'de 1304/1887'de neşredilmiştir. Bir diğer neşrini de Muhammed Alişh 1306 H. yine Kahire'de yapmıştır. Son olarak da Ebü'l-Fazl İbnü's-Sıddîk el-Gumârî, Kahire 1952'de yayımlamıştır.

1.2.6. Hüsnü's-senâ ve'l-an men cenâ

Günahlardan af dilenmesiyle iliği ayet, hadis ve öğütlerin toplandığı küçük bir risaledir. Hindistan ve Mısır'da neşirleri yapılmıştır.

1.2.7. Katfu'l'-Muhtasar ve Evnani'l-Muhtasar

Halil b. İshak'ın Maliki mezhebinin en ünlü eserlerinden biri olan Muhtasar-ı Halil'e Makkarî'nin yaptığı şerhtir. Makkarî bu eseri Maşrık'tayken 1038 H. de telif etmiştir. Asıl olarak bu kitap Halil²¹ Muhteserin bir açılmasıdır.

1.2.8. İthâfü'l-mugrami'l-mugrâ fî şerhi's-Senûsiye Sugra

Kelamla ilgi telif ettiği eserdir. Rabat, el-Hiz^netü'l-melekiyye, nr. 3544'de bulunmaktadır.

1.2.9. Refu'l-galat ani'l-muhammesi'l-hâli'l-vasat

Kahire, Fihristu Hidîviyye, V/342 de bulunmaktadır.

1.2.10. Neylü'l-merâmi'l-mugtabat li-tâlibi'l-muhammesi'l-hâli'l-vasat

Tılsım hakkında bir eserdir. Berlin Ktp., nr. 4119'dadır.

1.2.11. Kavâidü's-serriyye fî halli müşkilâti's-Şecereti'n-numaniyye

Kâhinlik ve kehanetle ilgili bir eserdir. Makkarî, bu kitabında 1010-1110/1601-1698 yılları arasında yaşanacak gelişmelere ilişkin kehanet türünden malumat vermektedir.

1.2.12. Amel ez-zihn ve'l-fikr ve el mesâili'l-mutenevviye'l-ecnâs

Bu kitap Maliki Fıkından bahsetmektedir.

²¹ Halil Bin İshak Mısırdaki 700 H. yılında doğmuş. En meşhur ve en önemli eseri Maliki Mezhebi kitapların en önemlisi olan Muhtasar Hâli. Bu kitabı bitirmek için 20 yılını vermiş. 776 H. yılında vefat etmiştir.

1.2.13. Hâşiyey-i âlâ şerh em el-Barahin

Bu kitap Akide ve Tevhit konularını ele almaktadır.

1.2.14. Urfü'n-nesheg ve Ahbâri Dımaşk

Dimeşk şehri'nin Tarihi'ni konu almaktadır.

1.2.15. Şerh Mukadimeti'l-ibn Hâldun

Ahmet el-Makkarî İbn-i Haldun Mukaddimesi'ni konu alan bir kitap yazmıştır. Fakat bu kitap kaybolmuştur. İnaniyorum ki, bu kitaba ulaşabilseydik, konuyu daha farklı bakış açıları ile inceleyebilirdik

1.3. NEFHU'T-TİB KİTABINA GENEL BİR BAKIŞ

Dımaşk'ta kaldığı dönemde el-Makkarî, burada bulunan şair ve âlimlerle sürekli temas halindeydi. Sohbetlerin konusu da genelde Endülüs ve hayatı üzerine oluyordu. El-Makkarî, çevresine Endelüs'ün güzelliğinden, fevkalade bahçelerinden, sultanları ve emirlerinden sıkça bahsediyordu. Endülüs'ün tarihi ve zengin hayatını öyle tarif bir ediyordu ki dinleyenlerde Endelüs ve halkına yönelik büyük bir merak uyandı. Makkarî, bu sohbetlerinde daha çok konuyu Endelüs'ün ünlü vezirlerinden biri olan Lisânü'd-dîn ibni'l-Hatîb'e çekiyordu. Onun hakkında konuşurken hep şiir ve yazı kullanarak onu en güzel şekilde tarif ediyordu. Dımaşk âlimleri, bin Hatîb'in hayatını dinledikçe ona daha da bağlanıyordu. Bin Hatîb adı Makkarî'nin dilinde oldukça insanların gönülleri bu vezire daha çok meylediyordu.²²

Bu vezir hakkında bir kitap yazması için çok fazla ısrar edilmesine rağmen Makkarî, sürekli olarak böyle bir eseri telif etmek için hazır olamadığını belirtiyordu. Bu konuda belki de en önemli rica ilim sahibi ve saygılı insan İbn Şahin'den geldi. Nitekim İbn Şahin, Makkarî'den Endelüs'ün tarihini, insanlarını, şairleri ve hükümdarlarını anlatan bir eser telif etmesini istedi.²³ Makkarî bu mevzuda yazmanın zor olduğunu şu nedenlere bağlıyordu: Endülüs tarihinin müşkil bir mesele olması, konuya ilişkin kaynak eserlerin bulunmaması ve gurbet acısının zihninde oluşturduğu karışıklık.²⁴

²² El-Makkarî, Nefhu't-Tîb, s. 70.

²³ El-Makkarî, Nefhu't-Tîb, s. 71.

²⁴ El-Makkarî, Nefhu't-Tîb, s. 71.

İbn Şahin'in ısrarları üzerine Makkarî, Kahire'ye döndüğünde kitabı yazmaya başlayacağına söz verdi. Kahira'de eserin telifine başlayan Makkarî, kitabın büyük kısmını bitirdikten sonra mücbir sebeplerden dolayı çalışmasını durdurdu. Ancak İbn Şahin, eserin bitirilmesi için ısrarlarını sürdürnce, Makkarî, Nefhu't- Tîb'i 1039 H. (1629/1630) senesinde bitirdi.

Makkarî'nin sahip olduğu tecrübe ve bilgi birikimi dikkate alındığında bu eserin Endelüs tarihini en güzel ve kapsamlı şekilde anlatması şaşırtıcı değildir. Ama şöyle bir soru akla gelebilir. Makkarî, Mağrib'te kalsaydı bu eseri yazar mıydı? Bu soruya şüphesiz olumlu cevap vermek gerekir zira müellifin kabiliyet ve zekâsı sayesinde daha önce Nefhu't-Tîb'e bir bakıma benzeyen Ezhârü'r-riyâz fî ahbârî'l-Kadı İyâz adlı eseri yazmıştı. Fakat şu da unutulmamalıdır ki Nefhu't-Tîb'in yazılmasını mümkün kılan maddi ve manevi amilleri müellif Mağrib'te bulamazdı. Onu bu kitabı yazmaya sevk eden en önemli nedenlerden biri Maşrık'a Mağrib'in ünlü veziri olan Bin Hatîb'i tanıtmaları ve bu vesileyle Maşrık'a Mağrib'le ilgili güzel hatıralarını anlatmasıdır.

Nefhu't-Tîb telif edildikten bir süre sonra çok sayıda istinsahı yapılmıştır. Bilinen en eski ve tam olan istinsah nüshası İstanbul'da Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü'nde üç cilt halinde bulunmaktadır. 1041 H. (1631/1632) tarihinde istinsah edilmiş olan nüsha 415 yk, 31 st.; 285X198, 205X107 mm, özelliklerindedir. Kütüphanenin Ayasofya Bölümünde Sınıflama 900. Demirbaş no: 03505 kayıtlıdır. Tez çalışmamızda en eski ve tam olması dolayısıyla tercih edilmiştir. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesinde Nefhut-Tîb'in bir nüshası daha vardır. Bu nüshanın Müstensih Mehmed Refî b. Hüseyin olup istinsah tarihi 1155 H. (1742/43) dir. Fiziksel nitelikleri, 491 yk., 33 st.; 324*192,223*105 mm. Sınıflama 900. Demirbaş 02939 no olarak kayıtlıdır. Topkapı Sarayı Kütüphanesin de bir diğer istinsahı bulunmaktadır. Bu istinsah Nefhut-Tîb'in sadece birinci kısmını içermektedir. Varak sayısı 438 olup, eserin yazımı H. 1167 (1753/1754) yılının Şaban ayında bitirilmiştir. Müstensih ise Muhammed Şakir bin Mustafa el-Ömeri'dir. Eser 51x18 ebatlarında olup, kayıt No: E.H 1477'dir. İstanbul'daki bir diğer istinsahı Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, No:858 bulunmaktadır. Bu nüsha, Nefhut-Tîb'in sadece ikinci kısmını içermektedir. Varak sayısı 368'dir ve eser 39x14 ebatlarındadır. Nüshanın yazımı, hicri 1164 (1750/51) yılının Ramazan bayramında bitirilmiştir. Müstensih ise Yasin

bin Haş Musa el-Ajlunî. Nuruosmaniye Kütüphanesinde de eserin çeşitli istinsahları yer almaktadır. Bunlardan biri, No: 3164'de kayıtlı olup, Nefhu't-Tîb'in her iki kısmını da içermektedir. Varak sayısı 466'dır. Nüshanın yazımı, 1130 H. (1717/1718) yılında bitirilmiştir. Müstensih ise Ahmet bin Muhammed bin Abdullah el-Hammudî'dir. Türkiye Yazma Eserler Kataloğu'nda yapılan araştırmaya göre, çeşitli tarihlerde istinsah edilmiş üç nüsha daha Nuruosmaniye kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu nüshaları inceleme imkânımız olmamıştır. Bir nüsha 34 Nk 3163 numarada kayıtlıdır, sadece adının Nefhu't-Tîb ve Arapça olduğu bilgisi vardır. Bir diğer nüsha 34 Nk 3164 numarayla kayıt altına alınmış. Konusunun Avrupa Tarihi ve Arapça olduğu belirtilmiştir. 34 Nk 3165 numarayla kayıtlı olanda da aynı bilgiler vardır. Köprülü Yazma Eser Kütüphanesinde 34 Fa 1182 numarayla kayıtlı olan Nefhu't-Tîb istinsahını Array adlı müstensih 1083 H. (1672/73) yılında yapmıştır. Eser kütüphanenin Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonunda bulunmaktadır. Aynı müstensihin yine H. 1083'de yaptığı bir diğer istinsah yine bu kütüphanede ve koleksiyonda 34 Fa 1183 numarada kayıtlıdır. Müstensihini ve istinsah tarihi belli olmayan bir diğer nüsha da yine Köprülü Yazma Eserler Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonunda 34 Fa 1184'de kayıtlıdır²⁵.

Nefhu't-Tîb'in diğer ülke kütüphanelerinde bulunan nüshalarına gelince; Mısır Ulusal Kütüphanesi ve Arşivi'nde 953,09 no ile kayıtlı bir Nefhu't-Tîb nüshası tüm bölümlerini içeren noksansız bir halde bulunmaktadır. İki cilt halindeki nüshanın istinsah tarihi 1130 H. (1717/18)'dir. Müstensih ise Ahmed bin Muhammed Hammudî El-Attar'dır. Fiziksel nitelikleri, 500 yk, 51 st. 20,5X32 mm ebatlarındadır. Fas Ribat Kraliyet Kütüphanesi'nde K2394'da kayıtlı nüsha Nefhu't-Tîb'in birinci kısmının dördüncü bölümüne kadarki anlatıları içermekte ve toplam 286 varaktan oluşmaktadır. Ribat Kraliyet Kütüphanesi'ndeki bir diğer nüsha da No. D598 ile kayıtlı olup. İki cilttir; birinci cilt 278 yk, ikincisi ise 290 yk'dir. Bir diğer yazma nüsha İspanya'da El Escorial kütüphanesinde No 421'de kayıtlıdır. Bu nüsha Nefhu't-Tîb'in birinci kısmının üçüncü bölümüne kadardır. 143 Varak olup, her sayfa 30 satırdan ibarettir.

²⁵ <http://www.yazmalar.gov.tr/basit-arama?q=Nefhu%27t-t%C3%A9b> (son erişim 22. 04. 2018)

Nefhu't-Tîb'in çeşitli muhtasarları da dünyanın çeşitli kütüphanelerinde bulunmaktadır. Ebu'l-Haccâc Yusuf b. Muhammed'in Tagrîdü'l-Andelîb alâ gusni'l-Endelûsi'r-ratîb, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Fâsî'nin Nefhi't-tîb'i, Ahmed b. Zeynî Dehlân'ın Muhtasaru Nefhi't-tîb bunlar arasındadır. Yine Fûrcetü'l-enfûs fî şeni Cezîreti'l-Endelûs adlı bir muhtasarı da vardır. Hüdâ Şevket Behnâm Nefhu't-Tîb'tedi edebi incelemeler hakkında bir yayım yapmıştır. Nefhu't-Tîb'in neşirleri hakkında giriş bölümünde bilgiler verildiğinden burada tekrara gerek görülmemiştir.

Ancak şu iki neşire bir kez daha dikkat çekmek gerekmiştir: Basımların en önemlisi ise 1968 yılında Sard basımevi'nden çıkan İlhan Abbas tahkiki olmuştur. Makkarini eserleri bundaki başka birçok dile tercüme edilerek dünyaya yayıldı.²⁶

1.4. TELİFTE MAKKARÎ'NİN METODU

Makkari hafızası güçlü, okuduğunu iyi hıfz eden ve hızlı bir şekilde anlama kabileyeti olan bir deha abidesiydi. Nefhu't-Tîb ve Ezhârü'r-riyâz adlı eserleri ona olağanüstü bir şöret kazandırmıştır. Bu ki güzide eserin içeriği ve yazılış şekli Makkarî'nin sade, sıradan bir âlim olmadığını göstermektedir. Onun bu çalışmaların inceleyen okuyucular, Makkarî'nin nasıl bir bilgi birikimine ve yeteneğe sahip olduğunu kolayca anlayabilirler.

Makkarî, sahip olduğuengin bilgi dolayısıyla eserlerinde konuları hep ayrıntıya girerek açıklamıştır. Mesela bir konu hakkında yazarken o konuyla dolaylı ya da dolaysız her türlü malumatı okuyucuyla paylaşır ve okuyucuynun zihninde hiçbir şüphe, eksiklik kalmamasına özen gösterir. Teferruata yoğunlaşma bir istisna olarak Ravzatü'l-âsi'l kitabında görülmez ama Makkarî'nin diğer eserlerinin hemen tamamında bu tesbiti yapmak mümkündür. Bunun nedeni belki de çoğu eserlerini Doğu'da yazması ve daha önce görmediği bilgilerle karşılaşmasına bağlanabilir. Böylece bazen bilgilerin fazlalığı ve birbirine benzemesinden ötürü tekrara düşer. Ancak bunun olumsuz bir şey değil aksine iyi bir yaklaşım olarak algılanabilir. Zira böylece Makkarî bize konuyu bütün yönleriyle ve iyi biçimde kavramak için onunla ilgili her türlü ayrıntıyı verir.

²⁶ Mhammed Abdullah İnan, *Teracümü'l-İslamiye şarkîye ve'l-Endülüsiye*, Kahire 1970, s. 376.

Makkarî ilmi bilgi ve edebiyat becerisini kullanarak Endülüs'ün sosyal ve siyasi hayatını bize en güzel şekilde anlatmıştır. Ayrıca Nefhu't-Tîb sayesinde diğer eserlerde bulunmayan bazı bilgiler günümüze kadar ulaşmıştır.

Nefhu't-Tîb'in sunduğu bazı bilgiler diğer kaynaklarda da bulunmasına rağmen bu eserin tarihi kaynak olarak taşıdığı değer diğerleriyle kıyaslanamaz. Mesela Makkarî'nin kaynakları arasında İbn Saîd'in Mağrib kitabı²⁷ önemlidir. Yalnız Makkarî'nin yazdığı eser daha ayrıntılı ve sağlamdır. Makkarî'nin eserlerini İbn Saîd'in eserleriyle karşılaştırdığımızda, Makkarî'nin konuya daha hâkim ve bigi açısından daha iyi olduğu görülmektedir. Sonuç olarak muntazam olmayan ve bulunması bile mucize olan bir sürü diğer eserlerle kafa yormaktansa Makkarî'nin eserlerini okumak yeterlidir.

Makkarî, Bin Hatîb'n eserlerini toplayıp incelemiş ve bunlardan çok etkilenmiştir. Bu yüzden Makkarî kitaplarında çoğu zaman Bin Hatîb'in yazıda izlediği üslubu takip etmeye çalışmıştır. Mesela Nefhu't-Tîb ve Ezhârü'r-Riyâz eserlerini irdeleyen biri Bin Hatîb Risaleler ve el-İhâta fî ahbâri Gırnâta eserlerine şekil olarak çok benzediğini görür. Yalnız Makkarî'nin ayrıntıya kaçması ve ilham olarak konuyu dışına çıkması onu eserleri için belirleyicidir.

Makkarî'nin Nefhu't-Tîb kitabı çok kapsamlı ve geniş bir eser olmasının nedeni yazarın burada Bin Hatîb'in doğumundan önceki dönemlerden bahsetmesi ve hakkında yazılan zatın aslı, nesli, hocaları, öğrencileri, eserleri ve bilimsel katkılarını anlatmasıdır.

Makkarî konuya giriş ve sonuç için farklı tabirler kullandı. Kendi sözlerini diğer kaynaklardan naklettiği ifadelerden ayırmak için de belli bir yöntemi vardır. Örneğin, “Ahmed kitabında şöyle söylemiş...”. Nakil bittiğinde ise bunu açıkça ifade ederek okuyucunun her şeyi doğru bir şekilde algılamasını sağlamıştır.²⁸

Makkarî Nefhu't-Tîb kitabında kelimeleri seçerken dikkatli davranmayı ihmal etmemiştir. Kullandığı kelime ve tabirler anlatmak istediğini tam olarak ifade ediyordu. Hikâye ve rivayetlerin yazılış kurallarına da saygı göstererek her şeyi yerinde yazmıştır. Şiiri ve yazısı da aynı şekilde bu kurallara uyumluydu. Şiirde mısraların bitiş şekline dikkat ederek uyumu sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca bu eserin

²⁷ Ebu'l-Hasan Ali bin Musa bin Saîd el-Endülüsî (610-685 h). Ayrıntılar için; Ali bin Musa, **El-Mugrib ve Huliyyî el-Mağrib**, nşr., Şevki Deyv, Kahire 1955.

²⁸ El-Makkarî, Nefhu't-Tîb, s. 118.

ilgi çekici ve baş döndürücü bir anlatım akışına sahip olması da güzel ve edebî bir tarzda yazılmasına bağlıdır. Kitabın bütünlüğü için Makkarî kullandığı kaynakları zikretmeyi unutmamıştır. Eserde bütünlük ve insicam eserin iki önemli kısma ve bu kısımlarda her hadisenin sırasıyla işlenmesiyle gerçekleşmiştir.

1.5. TARİHÇİ OLARAK AHMED EL-MAKKARÎ

Makkarî hem tarih hem de edebiyat ustasıydı. Diğer yazarlardan ilmi yöntemleri ve eleştiriye dayalı incelemesiyle ayrılmaktadır. O Maşrık'taki Mesûdî ve İbnü'l-Esîr'e yöntem bakımından çok benziyordu. Denilebilir ki o, Mesûdî'nin anlatımı ve İbnü'l-Esîr'in titizliğine sahipti. Nefhu't-Tîb kitabı İbn Hayyan'ın yazdığı El-Muktebes'ten çok farklı değildi. İkisi de Endülüs'le ilgilidir ve Endelüs'ün geçmişini edebi bir şekilde anlatır.

Makkarî intizam ve kitabın düzenli olmasıyla çok fazla ilgilenmemişti. Farklı kaynaklardan bazen bütün bir risaleyi naklederken bazen de sadece bir bölümünü almakla iktifa etmiştir. Mentindeki intizamın özenli olmamasına rağmen Makkarî'nin eseri Endülüs'le ilgili çok tarihi bilgi içermektedir.

Makkarî'den önceki tarihçiler tarihi yazmakta farklı yöntemler kullanmıştı. Taberî²⁹ ve İbn Saîd³⁰ gibi tarihçiler yıl yıl yazarak tarihin sürekliliğini sağlamışlardır. Fakat bu yıllık yöntemi hadiselerin bütünlüğünü bozmuştur. Endülüslü Muhammed bin Gutbe³¹ gibiler ise sultanların hüküm sürdükleri dönemlerini esas almışlardır. Bin Faradî³² ve diğerleri³³ ise kültürel tarihi kullanarak veciz bir siyasi mukkadimeyle yetinmişlerdir.

Nefu't-Tîb sahibine baktığımız zaman bütün bu yöntemleri birleştirdiğini görüyoruz.

²⁹ Taberî olarak bilinen Muhammed bin Cerîr (224-310 h). Fakih tarihçi ve tefsir sahibidir. Tarih ile ilgili eserleri arasında en önemlisi **Tarih el-umem ve'l-mülûk**

³⁰ Nureddin Ebu'l-Hasan bin Ali bin Musa (610-685).

³¹ Ebu Bekir Mumhammed bin Ömer İbni'l-Kûtiyye, **Tarihu İftitâhi'l-Endelüs**, nşr. İ. El-Ebyarî, Kahire 1982.

³² Abdullah b. Muhammed b. Yusuf ibni'l-Faradî, **Tarihu Ulemâi'l-Endelüs**, Cilt: I-II, Kahire 1966 kitaplarından biridir.

³³ Bin Hayyan, **El-Muktebes min Enbai Ehli Endülüs**, nşr. Muhammed Ali Mekkî, İslam Miras ihyası komitesi tarafından basılmış, Kahire 1994, s. 69.

Birinci kısımda Endülüs hakkında bahsederken hem sultan ve emirlerin hüküm sürelerini hem de kronolojik seyri takip ederek, eserinin bütünlüğünün korunmasına katkıda bulunuyor.

İkinci kısımda tabakat ve tercüme kitaplarında yapıldığı gibi Lisânü'd-Dîn bin Hatîb'in hayatını anlatır. Bu çerçevede bu vezirin siyasi faaliyetleri, bazı eserleri, hocaları, öğrencileri ve oğullarını anlatmaktadır.

1.6. ENDÜLÜS'TE MÜSLÜMANLARIN TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Avrupa'da Pirene sıradağlarının güneyinde, günümüzde İspanya ve Portekiz devletlerinin hâkim oldukları yarımada, Milattan Önce II. Yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti durumundaydı ve burası İber Yarımadası olarak adlandırılıyordu. V. Yüzyıldan itibaren İber Yarımadası kaynaklarda Barbarlar olarak bilinen Germen kavimlerinin istilalarına maruz kaldı. Süevler, Vandallar, Gotlar, Franklar ve diğerleri bir biri ardınca bu topraklara göç ettiler. V. Yüzyılda Vandallar, Kuzey Afrika'ya geçmeden önce on sekiz yıl kadar İber Yarımadasının güneyinde kalmışlardı. Bundan dolayı da onların hükmettikleri topraklara Vandalus veya Vandalica denilmiştir. Endülüs adının işte bu adlandırmadan mülhem olduğuna dair görüşler vardır. Vandalları bu topraklardan Vizigotlar çıkarmışlar bu ülkede bir Vizigot Krallığı kurulmuştur. Hispania adı da ilk defa bu Vizigot hâkimiyeti döneminde kullanılmaya başlanmıştır.³⁴

Müslüman fetihleri öncesinde Vizigot Krallığı zayıf düşmüş, ülke siyasi, sosyal ve ekonomik olarak kargaşaya sürüklenmişti. Vizigot krallarının kötü yönetimleri dolayısıyla halk zor şartlar altında, istikrarsızlık ve güvenlikten uzak yaşıyordu. Bunun akabinde yaşamsal durumlar gittikçe tahammülü olmayan bir hale gidiyordu. Müslümanların gelmesinden bir yıl önce Rodrigo adındaki Dük ülke yönetimine el koymaya çalışmıştır. Ancak krala sadık kalan bazı asiller intikam almak için fırsat kolluyordu. Bu esnada Hispania'ya yakın islam topraklarında

³⁴ Mehmet Özdemir, "Endülüs", TDVİA, Cilt: 11 Ankara, TDV Yay., 1995, s. 211.

Endülüs'ü fethetmek için hazırlıklar yapıyordu. Kuzey Afrika'da Müslümanların başında güçlü bir vali olan Abdurrahman bin Nuseyr bulunuyordu³⁵.

Müslümanlar Endülüs'ü 8 yüzyıl boyunca egemen olduklarından, bir hayli kapsamlı ve renkli bir tarih anlatımı araştırmacı için söz konusudur. Bu uzun ve zengin tarihin tamamını burada verme imkânımız olmasa da Endülüs tarihinin gelişimi, devirleri ve önemli hadiselerin özetlemek bir gerekliliktir. Endülüs tarihini şu dönemlere ayırabiliriz:

1. Fetih dönemi: Bu dönem İslamın Endülüs'e girişinden (92 h) Abdurrahman bin Muâviye'nin gelişine (138 h) kadar uzanır. Burada Mağrib'te çöken Emevi Hilafeti Endülüs'te tesis edilmiştir. Bu dönem valilerin doğrudan ya da dolaylı bir şekilde halifelige tabi oldukları zamanı kapsamaktadır.

2. Emaret dönemi: I. Abdurrahman yönetiminden Abdurrahman Nasır'ın halifeliğini ilan edişine kadar uzanır. (138-316h)

3. Hilafet dönemi: Halifeliğin ilan edilmesinden Bin Amir devletinin doğuşuna kadarki zamanı kapsar (316-400).

4. Tevaif-i Müluk dönemi: Melikler taifesinin ortaya çıkmasından Murabıtların Endülüs'e gelmesine kadar uzanır.(400-484 h).

5. Murabıtlar dönemi: Murabıtların hâkimiyeti dönemidir.

6. Muvahhidler'in Endülüs'te 620 H. senesinene kadar süren hâkimiyetleri.

7. Gırnata Emirliği: Beni Al Ahmar devleti 620 h senesinden 897 h senesine kadar yaşayabilmiş. Bu devletin çöküşüyle Endülüs artık Müslümanların kontrolünden çıkmış.

1.6.1. Fetih Dönemi:

Müslümanların Mağrib'e hâkim olmalarından sonra Hispnia'ya geçme düşüncesi belirmişti. Musa bin Nusayr bunun için o zamanki halife olan Velid Bin Abdülmelik'e başvuruda bulunup, izin istedi³⁶. Velid önce Müslüman ordusunun bilinmeyen bir diyarda savaşmasını ihtiyatla karşıladı. Ancak Musa bin Nusayr onu

³⁵ Abdurrahman Musa bin Nusayr 19 H. (640) yılında doğmuş, yetenekli bir islam lideridir. I Velid bin Abdülmelik döneminde Afrika'nın (Tunus) valisiydi. 97 H. yılında hacca giderken vefat etmiştir.

³⁶ I. Velid bin Abdülmelik bin Mervân, 86 ile 96 H. seneleri arasında halifeliği icra etmiştir. El-Makkarî, Nefhu't-Tîb, s. 229.

ikna edip, Hispania'nın durumunu araştırmak için Tarîf b. Mâlik komutasında dört yüz kişiden oluşan bir birlik göndermeyi başardı. Bu keşif gücü Hispania'nın fethi için uygun şartlar bulunduğu bilgisiyle geri döndü³⁷ 91 H. (710).

Ertesi yıl yani 711 senesinde Tanca valisi Târik bin Ziyâd³⁸ Endülüs'ü fethetmek üzere topladığı yedi bin kişilik bir kuvvetle denizi aşp, Septe'ye çıktı. Bu kuvvetlerden sadece üç yüz kadarının Arap geri kalanının Berberîlerden oluşması dikkat çekicidir. Târik'ın Endülüs'ü fethetmesini kolaylaştıran sebeplerden biri de İbn Ghoutiye'nin zirettiği ve tarih kitaplarında anlatılan aşağıdaki hadisedir:

Julian adında zengin bir tüccar [Septe'yi idare eden kont] Endülüs ile Kuzey Afrika arasında ticaret yapmak amacıyla mekik dokuyordu. Julian Mağrib'ten kralı Lezrig³⁹ [Rodrigo] atların en güzelini getiriyordu, böylece bir arkadaşlık bağı kurulmuştu. Tüccar eşinin ölümünden sonra kralın tavsiyesiyle güzel kızının kralın sarayında kalmasına razı oldu. Ancak kızın güzelliği Lezrig'in gözlerini kör etmiş ve ona tecavüz etmişti. Julian bunu öğrenince Târik'ı Endülüs'e girmesi için teşvik etmiş ve bu konuda ona yardım edeceğine dair vaatlerde bulunmuştu. Ayrıca kral ordusunda zafiyet olduğunu ve cesur olmadığını Târik'a söylemeyi de unutmamıştı⁴⁰.

Endülüs'ü fethetme niyetleri olan Müslümanlar için bu hikâyede anlatılan olayın Târik ve ordusuna bir gerekçe oluşturduğu açıktır. Septe Kontu Julian'ın Müslümanlarla işbirliği yapması, Müslümanların o bölgeyi tanımlarını elbette kolaylaştırmıştır. Musa bin Nusayr'ın bir yıl önce gönderdiği keşif birliği Endülüs'ün vaziyetiyle ilgili cesaretlendirici bilgiler getirmiştir.

Sonunda Târik ordusuyla birlikte denizin karşı yakasına geçmiştir. Nasıl geçtiği ilgili de Bin Abdülhakim şöyle diyor: “Akşam olunca Julian ulaşım araçlarını kullanması için Târk'a verdi. Diğerleri karşı yakaya geçince akşamı beklediler. Akşam olunca da araçları arkada kalanları almak için gönderdiler”⁴¹.

İslam ordusunun kullandığı ulaşım araçlarının Bin Abdülhakemin söylediği gibi Julian'a ait olduğunu kabul etmek bazı sebeplerden dolayı zordur: zira

³⁷ M. Özdemir, Endülüs Müslümanları. Siyasi Tarih, s. 52

³⁸Târik bin Ziyâd, deneyimli askeri valilerden biridir. İslam ordusunu Endülüs'ü fethetmek üzere yönetmiş. Fetihden sonra I. Velid bin Abdülmelik tarafından azledilmiş ve Dışmak'a gönderilmiş ve 720 senesinde orada vefat etmiştir.

³⁹Lezrig (Rodrigo), Müslümanların İspanya'yı fethettikleri sırada Endülüs'te hüküm süren Vizigot kralıydı.

⁴⁰Bin Kûtiyye, *Tarihu İftitâhi'l-Endelüs*, nşr., İbrahim El-Ebyarî, Beyrut 1989, c. 2, s. 34.

⁴¹Bin Abdilhâkem, *Fütuhu'l-Mısır ve'l-Mağrib*, nşr., Abdülmunim Amir, Kahire 1999, s. 305.

Müslümanlar bundan önce de bazı savaşlarda denizi aşabilmişlerdi. Öyleyse zaten onların yeterince deniz aracı vardı. 46 H. yılında Kuzey Afrika'nın valisi Muâviye bin Cerij, Sugliye'nin fethi için iki yüz araçtan oluşan bir deniz harekâtı düzenlemişti. 86 H. yılında da Musa bin Nusayr, Sugliye'ye giden ve Tunus'ta yapılan bazı teknelerin komutasına Ayyaş Bin Akilî kumandan olarak getirmişti⁴². Aradaki güven seviyesi ne kadar yüksek olursa olsun İslam ordusunun düşman topraklarına girmek için düşmanın vasıtalarını kullanmış olması çok uzak bir ihtimaldir.

Bu meselenin doğru mu yanlış mı olduğunu ispatlamak zor gibi görünüyor. Zira Endülüs kaynaklarında bununla ilgili bir açıklama yapılmamıştır. Ancak şöyle denebilir ki; Târik'in ordusu Julian vasıtalarına itimat ettiyse bile bunlar denizi geçmek için tek başına kullanmamıştır. Bunu da Makkarî'nin Nefhu't-Tîb'de söylediği aşağıdaki sözü bir nevi kanıtlıyor: “Musa, Târik'ı gönderdikten sonra vasıta yapmak için talimat verdi ve böylece Endülüs'ü fethedebilecek yeterince ulaşım aracına sahip oldu”⁴³.

Vizigot Kralı Rodrigo ülkenin kuzeyindeki karışıklıkları düzeltmek için çaba sarf ederken, Târik'in çıkarma yaptığı haberini duymuş ve onu karşılamak için hazırlıklara başlamıştı. Târik, yedi bin kişiden oluşan ordusunun ülkeyi feth için yeterli olmayacağını görünce Musa bin Nusayr'dan takviye kuvvet yardımı istedi. Musa da ona beş bin kişilik yardımcı kuvveti gönderdi. Böylece İslam ordusu on iki bin kişiye ulaştı. Vizigot Kralı'nın ordusu kaynaklarda farklı sayılarla ifade edilirken, Makkarî bu ordunun sayısını yüz bin olarak vermektedir⁴⁴. Mehmet Özdemir ise bu ordunun sayısını kırk bin olarak kabul etmektedir⁴⁵.

Bazı rivayetler Tarık'ın tekne ve gemileri ateşe verip yok ettiğini ve böylece ya zafer ya da ölüm seçeneklerine askerlerini mecbur bıraktığını, askerler arasında zafer dışında başka bir ihtimalin düşünülmemesini sağladığını iddia ediyor. Bildiğimiz kadarıyla da buna işaret eden ilk eser de Nefhü't-Tîb'dir. Nitekim kitapta yer alan bilgilere göre Lezrig [Rodrigo] İslam ordusunun yerini ve durumunu öğrenmek için birisini göndermiştir ve bu kişi döndüğünde Lezrig'e de şöyle

⁴²Abdurrahman Ali el-Hacci: **et-Tarihu'l Endelüsî**, ikinci baskı, Daru'l el-Kalem Yayınevi, Beyrut 1981, s. 48.

⁴³El-Makkarî, Nefhu't-Tîb, s. 257.

⁴⁴El-Makkarî, Nefhu't-Tîb s. 257,258.

⁴⁵ M. Özdemir, Endülüs Müslümanları. Siyasi Tarih, s. 53.

demiştir: “Aslında korkulması gereken bir ordu, buraya ya ölümü ya da elindeki o tahtı almak için geldiler, saklanacak yerleri olmasın diye de gemilerini ateşe vermişler”⁴⁶. Kanaatimce araçların ateşe verilmesi ile ilgili soru işaretleri var bunun sebepleri de: Deneyimli ve cesur bir lider olan Târik bin Ziyâd’ın ordusunun gemileri ateşe vermesi bir abartma olur zira bu gemilere daha sonra da ihtiyacı olabilir. El-Makkarî ve diğerleri Târik’in, Musa Bin Nusayr’dan yardım istediğini belirtmiş ve ona beş bin kişilik bir kuvvet göndermiş. Bu gemiler ateşe verildiyse bu yardımcı kuvvet denizi hangi vasıtayla geçmişlerdir? Diğer taraftan bu gemiler Julian’a aitse Târik kendi malı olmayan gemileri neden ateşe versin? En önemlisi de bu kouyla ilgili olarak yaptığımız kaynak taramasında, o döneme daha yakın zamanlarda eserlerini yazmış olan İbni’l-Abdülhakim, İbni’l-el Ghoutiye, İbni Ferdî ve İbn Hayyan El-Kurtubî böyle bir olaydan hiç bahsetmemektedirler. Gemileri yakma hadisesi on birinci hicri yüzyılında el-Humeyrî ve El-Makkarî tarafından dile getirilmiş ve onları takip edenler de bu rivayeti sürekli nakletmişlerdir.

Belki de Târik’in ordusuna yaptığı konuşmada bulunan bir cümleyi bazıları karıştırmış olamlıdır: “Ey insanlar nereye saklanacaksınız... Arkanızda deniz önünüzde düşman ve sıdık ve sabırdan başka bir seçeneğiniz yoktur”.⁴⁷ Bu hitabı kimi araştırmacılarca Târik’in gemilere sahip olmadığının göstergesi olarak da yorumlanmıştır.⁴⁸

İki ordu Ramazan ayının sonlarına doğru miladi takvimle 19 Temmuz 711 günü Vadî Lekku (Guadalete) mevkiinde karşılaşmışlardır. İki tarafın insan ve gıda kaynakları bakımından dengeli olmasa bile sekiz gün süren çarpışmalar sonrasında İslam ordusu galip gelmiştir. Vizigot Kralının ordusu dağılmış ve Kral Rodrigo’nun akibeti meçhul kalmıştır⁴⁹.

İslam ordusu bundan sonra Vizigot Kralının başkenti olan Tuleytula’yı fethetmek için harekete geçti. Yollarında da Shedoune, Garmoune, İşbiliye, Malaga, Gırnata ve Kurtuba’yı kontrol altına aldılar. Bir ay sonra da Tuleytula’yı

⁴⁶El-Makkarî, Nefhu’t-Tîb, s. 258.

⁴⁷El-Makkarî, Nefhu’t-Tîb, s. 240, Makkari 231 ve 254 sayfalarında Târik’in ordusunun birkaç kişi hariç hepsinin barbar olduğunu zikretmiş. Öyleyse böyle belagatli bir konuşmanın Târik tarafından yapıldığı gerçeği de sorgulanır. Nitekim Târik Arapça’ya yabancı biridir ve İslam dininde de yenisir. M. Özdemir, Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih, s. 54

⁴⁸ Hakkı Dursun Yıldız, **Doğuşundan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Cilt:4 Çağ Yayınları, İstanbul, 1988, s.34.

⁴⁹ El-Makkarî, Nefhu’t-Tîb, s. 259; M. Özdemir, Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih, s. 54.

fethetmişlerdir. Lekku savaşından sonra Musa b. Nusayr'ın bizzat on sekiz bin kişilik bir orduyla gelmesinden sonra 93 H. (713/714) yılında Endülüs'ün büyük bir kısmı Müslümanların kontrolü altına girmiştir⁵⁰. İslam ordusunun savaş yorgunu olmasına ve ülke genelinde bölgesel tam hâkimiyet kurulamamasına rağmen 95 H. (715) yılında Sarakusta ve Barcelona gibi yeni şehirler de fethedilmiştir.

Târik Bin Ziyad ve Musa bin Nusayr, Emevi halifesi Velid bin Abdülmelik tarafından çağırılmışlardır ve Abdülaziz bin Musa bin Nusayr Endülüs'ün valisi olarak ilan edilmiştir. Öceleri İşbiliye'yi başkent olarak kullanmıştır. Üç sene sonra Hour Sekevi vilayetinde başkent Kurtuba olmuştur. Bundan sonra Endülüs birkaç yıl için Kuzey Afrika denetimi altında kalmış daha sonra da halifeliğin bağımsız bir vilayeti olmuştur. İslami fetihlerin dalgası Abdülaziz bin Musa bin Nusayr ile başlayan Valiler dönemi boyunca devam etti. Bu 40 yıllık dönemde Endülüs'e 20 vali hükmetmiştir. Bunu da siyasi istikrarsızlığa bağlıyoruz. Ancak bu dönemde cihat Bourr dağlarının arkasına kadar yani şimdiki Fransa'ya kadar uzanmıştır⁵¹.

1.6.2. Emevîler Dönemi (756-1031):

Bu dönemde Endülüs'ün hem dışından hem de içinden kaynaklanan bazı hadiseler ortaya çıkmış. Dıştan özellikle de İspanya'nın kuzeyinden gelen saldırıların yanı sıra Endülüs'ün içinde olan kalkışmalar da bu döneme damgasını vurmuş.

138 H. yılında Emaretin başlangıcında Abdurrahman b. Muaviye⁵² önce Endülüs'ün içinde iç kargaşanın yaşanmaması ve isyan çıkmaması için güçlü bir ordu kurdu. Onun dirayetli yönetiminde Endülüs kalkınma ve gelişme alanlarında ilerlemeler gerçekleştirdi. Ancak muhalif grupların itimad ettiği kuzeyden gelen Hristiyan güçlerin saldırıları yüzünden istikrar bazen bozuluyordu⁵³.

157 H. yılında Endülüs Emaretinden Barselona valisi Süleyman b. Yekzân kuzeydeki Frank Kralı Şarlman'ı Endülüs'e davet edip birlikte çalışmayı ve Emir

⁵⁰Abdurrahman Ali el-Hacci, et-Tarihu'l Endelüsî, s. 65; M. Özdemir, Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih, s. 57

⁵¹ Geniş bilgi için bkz., M. Özdemir, Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih, s. 63-83; Hakkı Dursun Yıldız, **Doğuşundan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Cilt:4

⁵²Abdurrahman bin Muâviye bin Hişam El-Emevî (113 H. - 172 H.): Emevi devletini, Şam'da Abbasiler tarafından yıkıldıktan sonra Endülüs'te yeniden tesis etmiş. 33 yıl isyanları batırmakla uğraştıktan sonra haleflerine güçlü bir devlet bırakmıştır.

⁵³ M. Özdemir, Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih, s. 87-95.

Abdurrahman'ı devirmeyi teklif etmişti. Abdurrahman bunu duyunca onlara Talebetu'l-bin Ubeyd komutasında bir ordu gönderdi. Talebe esir alınıp Şarlman'a bir iyi niyet olarak verildi. Şarlman ordusunu hazırlayıp Barselona'ya kadar ilerdi fakat halk şehrin kapılarını ona açmadı. Büyük Şarlman bu sırada ülkesinde bir isyan çıktığını duyunca geri dönmeye karar verdi. Ancak yoldayken Müslümanların hazırladığı bir tuzakla ordusunun bir kısmı katledilmiş, kalan kısım onunla birlikte güçlkle geri dönebilmiştir.⁵⁴

İkinci dış saldırı ise 229 H. (843/44) yılında Normanlar (Vikingler) tarafından Endülüs'ün batı kıyılarına yapıldı. Denize yakın bölgelere saldırılarıyla tanınan Norman grupları bu sefer yaklaşık kırk beş büyük tekne ve elli küçük tekneyle Lizbon şehrine baskın yapmışlardı. Sonra Normanlar, İşbiliye'yi bundan sonra da Kurtuba'yı fethetmek için harekete geçmişlerdi. Endülüs emiri bunu duyunca komutan İsa bin Şuheyd'i onları durdurmak üzere gönderdi. Viking saldırısı bertaraf edilmekle birlikte bu saldırının bazı olumlu sonuçları da olmuştur⁵⁵. Öncelikle kıyılarda bulunan şehirler düşman saldırılarına karşı surlarla çevrildi ve tahkim edildi. Ayrıca tersane kuruldu ve gemi inşasına deniz harekâtlarına önem verildi.

Endülüs Emiri II. Abdurrahman'ın 852 yılında vefatından sonra altmış yıl boyunca ülkeyi idare eden üç emirin dönemlerinde ülkede isyan haretleri hiç eksik olmadı. Bu isyanlar dolayısıyla ülkedeki etnik ve dini greuplar arasındaki çatışmalar ve Hirisityan saldırıları Edülüs Müslümanlarını yıkımın eşiğine getirmiştir. Bu gelişmelerin ayrıntıları Endülüs kaynaklarında uzun uzadıya hikâye edilmektedir.⁵⁶

1.6.3. Halifelik Dönemi:

Abbasi halifeliğinin zayıf düşmesi, Kuzey Afrika'da Fatimiler devletinin kurulması ve Endülüs için tehlike teşkil etmesi üzerine III. Abdurrahman (929-1031) 316 H. yılında Endülüs'te halifeliği ilan etti ve Emirü'l-Muminin unvanını kullandı.

⁵⁴Abdurrahman Ali el-Hacci, et-Tarihu'l Endelüsî, s. 224.

⁵⁵Abdurrahman Ali el-Hacci, et-Tarihu'l Endelüsî, s. 230.

⁵⁶Bu bilgileri ayrıntılarıyla incelemek için aşağıdaki kaynaklara bkz., Ebu Muhammed ali b. Muhammed ibni'l-İzâra, **el-Beyanu'l-muğrib fî tarihi'l-Endelüs ve'l-Mağrib**, Paris, 1948; İbn Faradî, **Tarihu Ulemâi'l-Endelüs**, Kahire1966; Ali b. Musa İbn Saîd, **el-Muğrib fî hule'l-Mağrib**, nşr., Ş. Dayf, Kahire 1946; İbn Hayyân, **el-Muktebes fî ahhâbri beledi'l-Endelüs**, nşr., M. A. Mekki, Beyrut 1973.

Bu tarihi dönemde Endülüs'te gerçekleşen en önemli gelişmeleri; devlete uzun zamandır isyanda bulunan Benu Hafsûn'un itaat ilan etmesi, Kurtuba camisinin inşası, Zehra şehrinin kurulması ve imar alanında gerçekleşen ilerlemeler olarak özetlemek mümkündür.

Halifelik döneminde Endülüs güçlü ve istikrarlıydı. Ayrıca ilim, sanayi ve kültür alanlarında zirveye ulaşılmıştır. Bu dönemde İslam dünyasında refah ve adalet içerisinde yaşamak, ilim tahsil etmek ve zengin olmak isteyen herkes Endülüs'e yolculuk yapıyordu. Zira bu dönem Endülüs'ün "altın çağı" idi⁵⁷.

1.6.4. Küçük Emirlikler (Mülûkü't-Tavâif) Dönemi (400-484 H.)

Benûi Amir ailesinin hükmünden sonra halifeliğin çöküşüyle Endülüs'te beliren nice isyan ve kargaşalar ülkede aralarında çatışan devletçiklerin ortaya çıkması sonucunu doğurdu. Bunların ortaya çıkışları aynı zaman zarfında gerçekleşmediği gibi yok oluşları da farklı tarihlerde cereyan etmiştir. Melikler taifesi adıyla bilinen bu devletçikler ve hüküm sürdükleri bölgeler şöyledir:

-Tuleytula Memleketi: Endülüs'ün en kuzeyinde Benû Zünnûn (1016-1085) tarafından hükmedilmiş.

-Kurtuba Memleketi: Endülüs'ün ortasında Benû Cevher (1031-1069) tarafından hükmedilmiş.

-Sarakusta Memleketi: Endülüs'ün kuzeybatısında Benû Hûd – Hûdîler (1040-1142) tarafından hükmedilmiş.

-Batalyevs Memleketi: Güneyde Benû Eftas – Eftasîler (1022-1094) tarafından hükmedilmiş.

-İşbiliye Memleketi: Batıda Benû Abbâd – Abbâdîler (1023-1091) tarafından hükmedilmiş.

-Valansya (Belensiye - Valencia) Memleketi: Endülüs'ün doğusunda Benû Sakleb – Saklebîler Doğuda.

-Gırnata Memleketi: Benû Zühre – Zîrîler (1010-1090) tarafından hükmedilmiş.⁵⁸

⁵⁷ M. Özdemir, Endülüs Müslümanlar Siyasi Tarih, s. 123-163.

⁵⁸ Abdurrahman Ali el-Hacci: et-Tarihu'l Endelüsî, s. 464; M. Özdemir, Endülüs Müslümanlar Siyasi Tarih, s. 167-181.

1.6.5. Murâbıtlar Dönemi (1091-1147)

Murâbıt adının kökeni meselesinde birçok farklı açıklama önce sürülmüştür. Bazı araştırmacılar bu adın Mağrib'te, dini ıslah hareketinin lideri Abdullah b. Yâsin'in (ö. 451/1059) yaptırmış ribat dolayısıyla doğduğunu iddia ederler⁵⁹. Murâbıtlar, hareketlerine muhalif olup, karşı koyanlara ribattaki askerleri kullanarak cihat yürütmüşlerdi. Murâbıt hareketi fikri tebliğ dönemindeyken, bu hareketin ileri gelenleri el-Lamtî medresesini mesken tutmuşlardı. Malikî önderlerin bu grubuna söz konusu isim verilmişti. Murâbıt devletinin kurucusu kabul edilen Abdullah b. Yâsin de bu medreseden çıkmıştır⁶⁰.

Mağrib'te yaşayan Berberîler arasında dini hayata ilişkin Malikî öğretisini yaymak üzere dönemin âlimlerinden Veccâc b. Zellû, tebliğ faaliyetlerini yürütmek üzere Abdullah b. Yâsin'i görevlendirdi. Senegal'de bir adaya sığınarak burada bir ribat kurdu. Gönüllü olarak ribatta bir araya gelenler eğitime tabi tutulmaya başlandı ve Murâbıt toplumunun oluşumu böylece başladı⁶¹. Murâbıtlar zamanla ordulaştılar. Tebliğ ve davetlerini kabul etmeyenlere karşı kuvvet kullanmaya başladılar. Bu savaşlar sonucunda da çevredeki kabileleri itaat altına aldılar⁶². Abdullah bin Yâsin'in siyasi-dini, Yahya bin Ömer'in askeri liderlikleri altında Murâbıtlar, Dira ve Sicilmâse bölgelerini kontrol altına alarak, etkinlik alanlarını genişlettiler. Yusuf bin Tafşîn'in askeri komutanlığındaysa Masmûdelilere karşı sefer yapıldı. Putperest ve Yahudi zümreler arasında ehli-sünnet inancın yayılmasını sağlandı. 449 H. (1057/58) yılında Ağmat bölgesi zapt edildi⁶³. H. 451(1059) yılında putperest Bergavatâ'nın elinde bulunan Tamesna'da yapılan savaşlardan birinde Abdullah b. Yâsin hayatını kaybetti.

İbn Yâsin'in ölümünden sonra Murâbıtların dinî ve siyasî liderliğini Ebu Bekir b. Ömer üstlendi. Murâbıtlar, çevrelerindeki Müslümanlar tarafından kurtarıcı

⁵⁹ Sınır boylarında ve stratejik mevkiilerde askerî amaçlı müstahkem yapılara verilen addır. Ribatlar askerî eğitimin yanı sıra ibadetlerin ve ilmi faaliyetlerin icra edildiği yerlerdi. Burada bulunan askerlere "Murâbıt" denmiştir.; İsmail Yiğit, "Murâbıt", **TDVİA**, Cilt: 31 Ankara, TDV Yay., 2006, ss. 152-155.

⁶⁰ İbrâhim el-Kadiri Butuş, **el-Magrib ve'l-Endelüs fi Asri'l-Murâbıtın**, Beyrut 1993, s. 7

⁶¹ Andülkerim Özeydin, "ABDULLAH B. YÂSİN", **TDVİA**, Cilt: 1 Ankara, TDV Yay., 1998, s. 142.

⁶² Hasan Ali Hasan, **el-Hadaretü'l-İslâmiyye fi'l-Magrib ve'l-Endelüs: Asrû'l-Murâbıtın ve'l-Muvahhidin**, Kahire 1980, s. 20-22.

⁶³ Ali Muhammed Sallâbî, **Abbasiler Dönemi Murâbıtlar Devleti**, çev. Ayhan Ak, İstanbul 2010, s. 79, 80.

mücahitler olarak görülüyordu. Onlar, hükmettikleri yerlerde dini cehaletle savaşı kendilerine görev edinmişlerdi. Müslümanlar arasında fitne ve ayrılıkçığa savaş açmışlardı. Toplumsal düzeni sağlamak ve ahlaki zaafiyeti ortadan kaldırmak, zina, hırsızlık ve gasp gibi çeşitli suçları önlemek adına sert bir cezalandırma anlayışıyla adaleti tesis ettiler. İbadetlerin yerine getirilmesi için eğitim faaliyetlerinde bulundular. Bölgede üç asırdan beri varlığını sürdüren Bergavatâ Hanedanlığına ve Fatimîlere bağlı Şii Cebeliyye emirliğine son verdiler. Bölgede Malikî fıkhnı tesis etmeye gayret ettiler⁶⁴. Murâbitların kurucusu Abdullah b. Yâsin'in Berberî olup, devletin kurulduğu Sahra'ya geçmeden önceki hayatı ile ilgili bilinen en önemli gelişme, eğitim-öğretim görmek üzere Mulûku't-Tavaif döneminde Endülüs'te yedi yıl yaşadığıdır⁶⁵.

Murâbitlar hareketinin devletleşmesi sürecinde sırasıyla; Yahya b. İbrâhim el-Cudalî, Yahya b. Ömer el-Lemtûnî, Abdullah b. Yasin, Ebu Bekir b. Ömer el-Lemtûnî dini ve siyasi liderliği yürütmüşlerdi. Bu liderlerden Ebu Bekir b. Ömer, Fas'ın yönetimini Yusuf b. Tafşîn'e (1073-1106) bıraktı. Yusuf, 454 H. (1062)'de Marakeş şehrinin inşasını tamamladı. Orduyu yeniden düzenledi Tanca şehrini zapt etti ve egemenliğini Cezayir'e kadar yaydı. 468 H. (1076) yılında Ebu Bekir b. Ömer ölünce Murâbit devletinin tek hâkimi Yusuf b. Tafşîn oldu. Onun döneminde otuz yıllık bir mücadeleden sonra Murâbitlar, Mağrib'te siyasi birliği sağlamayı başardılar. Sebte'nin fethi ile Murâbitlar'ın Endülüs'e geçişleri için önemli bir adım atılmış oldu.

Bu sırada Endülüs Müslümanları çeşitli küçük devletçikler halinde parçalanmış ve kuzeydeki Hristiyan güçleri saldırıya geçmişlerdi. Hristiyanlar 478 H. (1085/86) da Tuleytula'ya girmişlerdi. Endülüs Müslümanları Kastilya ve Aragon Krallıkları karşısında zor durumdaydılar. On üç Endülüslü Müslüman emiri yazdıkları ortak mektupla Yusuf b. Tafşîn'i Endülüs'e davet etti. Bunun üzerine Endülüs'ün Müslümanları Mağrib'teki Murâbitlardan yardım istedi. Murâbitlar teklifi kabul ederek, Cebel-i Târik'ı geçip, Endülüs'e girdiler. Murâbit kuvvetleri 479

⁶⁴ A. Adıgüzel, "Abdullah B. Yâsin ve Murâbitlar Hareketi", **İslâmî İlimler Dergisi**, c. 7, s. 13; Hakkı Dursun Yıldız, "Berberîler", **TDVİA**. Yıl: 1992, Cilt: 5, sayfa: 478-483.

⁶⁵ A. Adıgüzel, "Abdullah b. Yâsin ve Murâbitlar Hareketi", s. 57.

H. (1086/87) yılında Kastilya Kralı'nın komutasındaki Hristiyan kuvvetleriyle Zellâka savaşında karşılaştılar ve bu savaşta Müslüman ordusu galip geldi⁶⁶.

Böylece Zellâka zaferiyle Endülüs Müslümanlarını yok olmaktan kurtarıldı ve Endülüs'te Murâbıtlar dönemi başladı. Bu zafer sayesinde Hristiyanların "reconquista" hareketinin tamamlanması iki asır geciktirilmiştir. Fakat Müslümanlar bu zaferi iyi değerlendirememişlerdir. Bu zafer dolayısıyla Abbasi halifesi Muktedî Billah tarafından Yûsuf b. Tâfşîn'e menşur verilmiş ve "Nasır Lidinillah" ile "Emîru'l-Müslimîn" unvanları tevdi edilmişti. Yusuf'un oğlunun ölümü nedeniyle Endülüs'ten hemen ayrıldı. Bir süre sonra da Endülüste Müslümanlar arasında yine iç çatışma ve kavgalar başladı. Nitekim Endülüs'teki çatışmalar ve isyanlar artınca Murâbıt emiri Yusuf bin Taşfîn (1061-1106) Endülüs'e bir kez daha girmişti. 483 H. (1090/91)'de Geştalenin başkenti Tuleytula'yu kurtardıktan sonra Murâbıtlar, Gırnata üzerine yürüyüp, Emir Abdullah'ı hükümleri altına girmesini sağladılar. Bundan sonra Benû Abbad'a tabii olan Kurtuba'yı ele geçirdiler ve böylece bu küçük devletçikleri, Sarakusta Hudîleri hariç, Murâbıt egemenliğinde birleştirmeyi başardılar⁶⁷.

Yusuf b. Taşfîn, sağlığında Kurtuba şehrinde oğlu Ali'yi veliah ilan edip biat almıştı. Ali de babası gibi Hristiyan tehlikesine karşı mücadele etti. Kral VI. Alfonso liderliğindeki Hristiyanlara karşı İkliš (Ucies) savaşında galip geldi. Hristiyanları Endülüs'ten atmak için Tuleytula'yı kuşattı. Ancak Hristiyanlar Endülüs'ün en sağlam kalelerinden Eyüp kalesini istila etmişler ve Saragossa'yı da ele geçirmişlerdi. Ali b. Yûsuf Kurtuba halkı ile Murâbıtlar ordusu arasında çıkan büyük kargaşa ile de uğraşmak zorunda kaldı.

539 H. (1144/45) yılında Mağrib'teki isyanlar ve kuzeyde bulunan İspanyolların yakın şehirlere tekrarlayan saldırıları sonucunda Murâbıtların gücü günden güne zayıfladı. 541 H. (1146/47) yılında İbrahim bin Muhammed bin Taşfîn'in öldürülmesinden sonra da Muvahhidler dönemi başlamış.

⁶⁶ M. Özdemir, Endülüs Müslümanlar Siyasi Tarih, s. 188-191; M. Özdemir, "Zellâka Savaşı", TDVİA, Cilt: 44 Ankara, TDV Yay., 2003, ss. 222-223.

⁶⁷ M. Özdemir, Endülüs Müslümanlar Siyasi Tarih, s. 191-197.

1.6.6. Muvahhidler Dönemi (1147-1238)

Mağrib'te Murâbıtlara muhalif dini bir grup ve hareket olarak ortaya çıkan Muvahhidlerin kurucusu Muhammed b. Tûmert, Berberî asıllı iyi tahsil görmüş birisidir⁶⁸. Murâbıtlara karşı isyanı Mağrib'te başlatan Muvahhidler önce Fas ve Marakeş'i hükümleri altına aldılar. İbn Tûmert'in talebesi olan Abdülmümin, emiru'l-müminin lakabını kullanarak kendini halife ilan etti. Endülüs'teki isyanları bitirmek ve istikrarı sağlamak için Muvahhid ordusu buraya gönderildi. Bu ordu Endülüs'ü içindeki isyanları bitirdiği gibi dışarıdan gelen saldırıları da durdurdu. Bu arada da başkent İşbiliye'den Kurtuba'ya taşındı. (557 H. /1162)

Abdülmümin'in vefatından sonra Ebu Yakub Yusuf emir oldu (1163-1184). Emir Yakub Yusuf, siyasetten ziyade fikri hayata kendini vermiş biri olarak bilinmektedir. Kuzeyden gelen Hristiyan saldırılarına karşı bir ordu göndermiş ve kazanılan Erek zaferi (1195) ile Müslümanlar güvence altına alınmıştı. Daha sonra emir olan en-Nâsir li-dini'l-lah lakaplı Ebu Abdullah Muhammed döneminde Endülüs nispeten bir huzur dönemi yaşamıştır. İspanyol saldırıları artınca, Ebu abdullah Muhammed ordusuyla VIII. Alfons ile karşılaşmak için Endülüs'e geldi. 609 H. (1212/13) yılında en-Nâsir ordusuyla, İkâb savaşında büyük bir hezimet yaşadı⁶⁹. yenilip parçalara ayrılmış. Bundan sonra devletin 640 H. senesinde çöküşüne kadar Mouvahhidoun Endülüs haliyle hep ilgilenmiş.⁷⁰

Genel olarak söylenebilir ki Endülüs bu dönemde Mağribteki Muvahhidlerin himayesi altındaydı. Ancak merkezden uzak olduğu ve İspanyolların şehirlerine sürekli saldırıları karşısında dayanamamışlardır. Ayrıca Muvahhidler, Endülüs'e sadece askeri destek değil sosyal, kültürel ve mali olarak da destek vermişlerdir.

1.6.7. Nasrîler / Gırnata Emirliği (1238-1492)

Endülüs'te Muvahhid devleti çökmeden önce kuzeyde bulunan İspanyol kabileler birleşip, Endülüs'ün kuzeyinden saldırmaya başladılar. Böylece 633 H.

⁶⁸ M. Özdemir, "Muvahhidler", TDVİA, Cilt:31 s.410. ; M. Özdemir, Endülüslü Müslümanlar Siyasi Tarih, s. 203 v.d.

⁶⁹ M. Özdemir, Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih, s. 225-226.

⁷⁰Gırnata memleketi hakkında Lisanü'd- Dîn bin El-Hatîb, *el-İhâta fî ahhâri Gırnâta*, nşr., M. A. İnan, c. I, Kahire 1973.

(1235/36) yılında islam halifeliğinin başketi Kurtuba'yı, 636 H. (1238/39) yılında Valensiya ve 646 H. (1248/49) senesinde ise İşbiliye'yi kontrol altına aldılar. Endülüs'ün diğer bölgeleri ise iki yüzyıla kadar sürecek Gırnata Memleketi adı altında birleşmişlerdi.⁷¹

İttifak halindeki Hıristiyan krallıkları karşısında her şeye rağmen Gırnata Emirliği iki asır dayanabilmiştir. Bu direnci göstermesinde şu etkenler en önemlileri olarak tespit edilebilmektedir; Gırnata, Kuzeydeki Hıristiyan krallıklarının güç merkezlerinden uzaktaydı. Mağrib'e yakındı ve Benû Merrin Devletinin daimi askeri yardımını alabiliyordu. Daha önce kuzeyde yaşayan nüfusun güneye hicret etmesiyle gerçekleşen fikri, kültürel ve askeri kalkınma, Gırnata emirliğini bir hayli güçlendirmişti.

Genel olarak Gırnata ile Hıristiyan krallıkları arasındaki çatışmalar sürekli olmuştur. Örneğin, Aragon kralı, Gırnata'ya saldırmak istediğinde Bin el-Ahmer, Merrinî sultanı Yakub bin Mansur'dan yardım istedi. O da beş bin kişiden oluşan bir orduyu Gırnata'ya göndermiştir. Bunun akabinde 674 H. (1275/76) yılında Gırnata yakınlarında iki ordu karşılaşmış ve Hıristiyan ordusu yenilmiş, kralı da öldürülmüştür.

Gırnata ve birleşmiş Hıristiyan krallıkları arasındaki savaşlar çoğalmış ve bunların çoğunda zafer Hıristiyanlarca kazanılmıştır. Bunun en önemli nedenleri de: Cebel-i Târik'in Aragonlularca ele geçirilmesidir (867 H.). Böylece Gırnata'ya gidecek askeri yardımlar kesilmiştir. İkinci bir neden de Mağrib'teki Merrinî devletinin Vettasiyyin tarafından ele geçirilmesidir (1464). Bundan daha önemlisi de Gırnata hâkimlerinin arasında beliren çatışma ve isyanların emirliği çok zayıf düşürmesidir.

Çöküş işaretleri Gırnata'da belirirken Hıristiyan krallıkları mukkades savaş bayrağı altında Gırnata'yı almak için hazırlıklar yapıyordu. Uzun bir kuşatmadan sonra Gırnata emiri Ebu Abdullah Muhammed bazı şartlar ile teslim olmayı kabul etti. Bu şartların en önemlisi de: "Gırnata'dan kimsenin öldürülmemesi, dinlerini değiştirmeye zorlanmamaları ve Şeriatlarından başka bir şeyle

⁷¹ Abdurrahman Ali el-Hacci, et-Tarihu'l Endelüsî, s. 538.

hükmedilmemeleri idi..”.⁷² Ancak Hristiyan tarafı bu şartları ihtilal etmiştir. Birkaç yıl sonra Müslümanları Kuzey Afrika’ya zorla göndermeye başlamışlardır.

Batıda Endülüs’ün güneşi batarken Doğu’da Osmalı Devleti İstanbul’u fethederek İslam’a saygısını ve hakettiği yeri veriyordu ve İslam bayrağını doğu Avrupa’da dalgalandırıyor.

⁷² El-Makkarî, Nefhu’t-Tîb kitabında Gırnata’nın teslim olma şartlarının doksan yedi olduğunu yazıyor.

İKİNCİ BÖLÜM

ENDÜLÜS TARİHİ

Bu kısımda Endülüs'ün; hâkimiyetinin müslümanlara geçmesi, fethinin Musa b. Nusayr ve mevlası (azatlı kölesi) Tarık b. Ziyad tarafından gerçekleştirilmesi, Cihad için atların yarıştırıldığı bir meydana dönüşmesi, düşmanı karşılamak ve ön saflarda çarpışmak için bir mekân haline gelmesi, fethin ardından destanlaşan bir hikâye olması ve fetih haberinin yayılıp adeta bir İslam toprağı olarak görülmesini konu almaktadır.

Allahü Teâla ne zaman ki Rasulullah'ın “Yeryüzünün doğusu ve batısı bana gösterildi. Ümmetimin mülkü bana gösterilen yere kadar ulaşacaktır.”⁷³ Sözüünü gerçekleştirdi. Bu vakitlerde Kût meliki Lüzrik ve Sebte meliki, Cebel-i Tarık Boğazı (Mecazu Zukak) için ihtilafa düşmüştür.

Denilir ki: Tarık b. Ziyad, Tarîf⁷⁴ ve efendileri Musa b. Nusayr Endülüs'ü bu ihtilaf sayesinde daha kolay fethetmişlerdir. (Allah onlara rahmet etsin)

2.1. FARKLI RİVAYETLERE GÖRE FETİH HABERLERİ

Hicari⁷⁵, İbn-i Hayyan ve bazı tarihçiler; müslümanların cihad yoluyla Endülüs yarımadasına ilk girişlerinin şu şekildedir; Musa b. Nusayr'ın mevlası Tarîf'i Berberi (Tarîf yarımadasına mecazen nispet edilerek isimlendirilmiştir.) Sebte meliki Julian Nasranî⁷⁶, Endülüs'ün hükümdarı Lüzrik⁷⁷'e kin ve nefretinden dolayı, Julian'dan yardım alarak savaş açmıştır. Tarîf Berberi'nin ordusu 100 atlı ve 400

⁷³ Sahihi Müslim, **Kitabü'l-fiten**, Daru İhyai Türaisil, Beyrut, Hadis No:2889 S.2215

⁷⁴ Tarîf b. Mâlik Ebû Zür'a Tarîf b. Mâlik el-Bergavâtî el-Meâfirî en-Nehaî (V. 124/742). Endülüs'ün fethi için şartların oluştuğu kanaatine varan ve Halife Velîd b. Abdülmelik'ten izin alan Mûsâ b. Nusayr, 91 yılı Ramazan ayında (Temmuz 710) Endülüs'ü fetih projesi için Tarîf b. Mâlik'i 400 piyade ve 100 süvariden meydana gelen keşif birliğinin başında Endülüs'e gönderdi. Birliğin tamamına yakını Berberî asıllı idi. Kumandanların genellikle Araplar'dan seçildiği Emevîler döneminde Tarîf'in kumandanlığa getirilmesi önemlidir. Endülüs'ün fethinde oynadığı önemli rolün ayrıntısı için bkz. İbn İzârî, el-Beyânü'l-Muğrib, cilt II, s. 5-6.

⁷⁵ Abdullah b. İbrahim el-Kindî el-Hicârî (V. 1188) tarihçi, edebiyatçı kişiliğiyle ön plana çıkmaktadır. Aslı günümüze ulaşmayan el-Müşhib fî ġarâibi'l-Mağrib adlı kitabında Endülüs tarihinden, coğrafyasından ve kentlerinden bahsetmektedir. İbnu'l Esîr. **El-Kamil fî't-târih**, Daru El-Kitap, Beyrut 1997, s. 39.

⁷⁶ Sebte'yi idare etmekte olan vali ya da kont Julianus

⁷⁷ Vizigot Kralı Witiza 709'da ölünce muhalifler Baetica Dükü Rodrigo'yu (Rodric) kral ilan ettiler. Bu isim metinde Lüzrir, Lezrik şeklinde geçmektedir.

yayadan oluşuyordu. Hicri 91 (M.711) senesinin Ramazan ayında 4 gemi ile denizi geçmiş ve büyük bir ganimet ile geri dönmüştür.

Bunun üzerine Mağrib emiri Musa b. Nusayr⁷⁸, mevlası Tarık b. Ziyad'ı Endülüs'e vali olarak atamış ve Sebte meliki Julian ile Endülüs'e göndermiştir.

Tarif ve Tarık b. Ziyad'ın Endülüs'ü fethetmesi ile ilgili bu anlattıklarımıza muhalefet eden haber ve görüşlere de değineceğiz.

⁷⁸ m. Arap Emiri.

الباب الثاني

في إلقاء الأندلس للمسلمين بالانقياد، وفتحها على يد موسى بن نصير ومولاه طارق بن زياد، وصيرورتها ميدانا لسبق الجياد، ومحط رحل الإرتباء والإرتباد، وما يتبع ذلك من خبر حصل بازديانه ازدياد، ونبا وصل إليه اعتياف وتقرر بمثله اعتياد.

اعلم أنه لما قضى الله سبحانه بتحقيق قول رسول الله صلى الله عليه وسلم "زويت لي مشارق الأرض ومغاربها، وسيلغ ملك أمتي ما زوي لي منها" وقع الخلاف بين لذريق ملك القوط وبين ملك سبتة الذي على مجاز الزقاق، فكان ما يذكر من فتح الأندلس على يد طارق وطريف ومولاهما الأمير موسى بن نصير، رحم الله الجميع.

وذكر الحجاري وابن حيان وغيرهما أن أول من دخل جزيرة الأندلس من المسلمين برسم الجهاد طريف البربري مولى موسى بن نصير الذي تنسب إليه جزيرة طريف التي على المجاز غزاها بمعونة صاحب سبتة بليان النصراني، لحقده على لذريق صاحب الأندلس وكان في مائة فارس وأربعمائة راجل، جاز البحر في أربعة مراكب، في شهر رمضان سنة إحدى وتسعين، وانصرف بغنيمة جليلة، فعقد موسى بن نصير صاحب المغرب لمولاه طارق بن زياد على الأندلس، ووجهه مع بليان صاحب سبتة، انتهى. وسيأتي في أمر طريف وغيره ما يخالف هذا السياق، وهي أقوال.

İbn Hayyan⁷⁹ şöyle demektedir: “Endülüs fethinin birinci sebebi, Velid b. Abdülmelik’in amcası Abdülaziz’in mevlası Musa b. Nusayr’ın Tunus (İfrikıyye) ve etrafına Hicri 88 (M.707) yılında göndermesidir.” Gönüllülerden oluşan az sayıdaki bir orduyla yola koyulur. Mısır’a ulaştığında Tarık’ın komutasında öncü kuvvetleri göndermiştir. -Bunun Tunus’ta yapıldığı söylenmiştir.- Musa da Berberilerle savaşmaktan ve Berberilerin şehirlerini fethetmekten Tanca şehrine ulaşınca kadar geri durmamıştır. Tanca Berberiler’in başkenti ve en önemli şehridir. Musa b. Nusayr, Tanca şehrini fethedinceye ve ahalisi Müslüman oluncaya kadar kuşatmıştır. Burası Musa b. Nusayr’dan önce fethedilmemişti, lakin denilmiştir ki Tanca önce fethedilip sonra Berberiler tarafından geri alınmıştır.

İbn-i Hayyan aynı şekilde, Sebtenin fethinin Musa için güç olması; cesur ve dahi olan Julian Nasranî’nin tedbirlerinden dolayı olduğunu belirtmiştir. Ancak Julian ve Lüzrik arasında olan sorunlardan dolayı fetih gerçekleşmiştir. Bunları tek tek ele alacağız.

Lisanuddin b. Hatîb (r.a) demiştir ki: Fethin haberi Allah’ın İslam’a olan lütfu ve Musa b. Nusayr’a hayır ihsan etmesidir. Tarık b. Ziyad’ın yaptığı cihad faaliyetleri, kıssacıları yormuş ve kâğıtları tükettirmiştir. Fetih batıştan sonra doğuşun, gök parıldayışından sonra gök gürlemesinin, sonuca ulaşmanın ve en değerli şeyi bulmanın hikâyesidir.

Mağrib kitabının sahibi Tarık b. Ziyad’ın Tunus’tan oldğunu söylenir.

İbn-i Beşkuvâl⁸⁰ ise Tarık b. Ziyad’ın isminin Tarık b. Amr olduğunu, Endülüs’ü fethedip hükmü altına aldığını, Yeşil Yarımada da bulunan ve halkın Cebeli Fetih (fetih dağı) diye bildiği dağ Cebeli Tarık olduğunu söylemiştir.

⁷⁹ İbn Hayyan: Hayyan b. Halef b. el-Kurtubî. Endülüs tarihçileri arasında çok önemli bir yeri haizdir. Tarihi bilgilerle dolu kitabını yazarken rivayet tarzı sözlü kültüre dayanmamış, olgu ve olaylarla karşılaşarak kaleme alının birincil kaynakları kullanmış ve kitabi bilgileri aktarmıştır. En önem çalışması el-Muktebes ve ed-Devletü’l-Amiriyye adlı tarih eserleridir. İbn Hayyan, El Muktebes, thk. Salahaddin Hevari, El Mekteb-e Asriye, Beyrut, 2006, s.8.

⁸⁰İbn Beşkuvâl: Ebü’l-Kâsım Halef b. Abdilmelik b. Mes’ûd b. Mûsâ b. Beşkuvâl el-Hazrecî el-Ensârî el-Endelüsî (ö. 578/1183) tam ismidir. Yaklaşık 50 kitabı bulunmaktadır. Bunlardan en çok tanınanı ve en önemlisi “es-Sıla” adlı başyapıdır. Bu kitap Endülüs tarihi ve Sultanlarından ayrıca toplumsal olay ve olgulardan da bahsetmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. İbn Beşkuvâl, es-Sıla, nşr., İbrahim el-Ebyari, Daru’l-Kitabi’l-Mısri, 2. Baskı, Kahire 1989, s. 7 ve sonrası.

Endülüs'ün fethinden sonra efendisi, Musa ile Şam'a gitti ve bir daha kedisinden haber alınamadı.

وقال ابن حيان: إن أول أسباب فتح الأندلس كان أن ولي الوليد بن عبد الملك موسى بن نصير مولى عمه عبد العزيز في إفريقية وما خلفها سنة ثمان وثمانين فخرج في نفر قليل من المطوعة، فلما ورد مصر أخرج معه من جندھا بعثا، وفعل ذلك في إفريقية، وجعل على مقدمته مولاہ طارقا، فلم يزل يقاتل البربر ويفتح مدائنهم، حتى بلغ مدينة طنجة، وهي قصبة بلادهم وأم مدائنهم، فحصرها حتى فتحها، وأسلم أهلها، ولم تكن فتحت قبله، وقيل: بل فتحت ثم اتسغلت.

وذكر ابن حيان أيضا استصعاب سبته على موسى بتدبير صاحبها الداهية الشجاع بليان النصراني، وأنه في أثناء ذلك وقع بينه وبين لذريق صاحب الأندلس، ثم سرد ما يأتي ذكره.

وقال لسان الدين بن الخطيب رحمه الله: وحديث الفتح، وما من الله به على الإسلام من المنح، وأخبار ما أفاء الله من الخبر، على موسى بن نصير، وكتب من جهاد لطارق بن زياد، مملول قصاص وأوراق، وحديث أفول وإشراق، وإرعاد وإبراق، وعظم امتشاش، وآلة معلقة في دكان قشاش، انتهى.

وقال في المغرب: طارق بن زياد من إفريقية.

وقال ابن بشكووال: إنه طارق بن عمرو، فتح جزيرة الأندلس ودوخها، وإليه ينسب جبل طارق الذي

يعرفه العامة بجبل الفتح، في قبلة الجزيرة الخضراء، ورحل مع سيده بعد فتح الأندلس إلى الشام وانقطع

خبره، انتهى.

Tarık, denize açıldığında Peygamberimizi (s.a.v) ile Muhacirlerden ve Ensarlardan bir grubu kılıçlarını kuşanmış, yaylarını germiş olarak rüyasında gördü. Rasulüllah ona şöyle dedi: “Ey Tarık fetih için acele et.” Tarık Rasulullah’a ve ashabına bakınca onların Endülüs’e öncü olarak girdiğini gördü. Sevinçli bir şekilde uykusundan uyanıp arkadaşlarını müjdeledi. Tarık bu müjde ile harekete geçti. Zaferden de emindi. Dağdan inip, ovaya bir akın düzenleyip yaşlı bir kadınla karşılaştı. Kadın konuşması esnasında kocasının geleceği bilen birisi olduğunu söyledi. Kocasını bu şehri ele geçirecek kişinin cüssesinin büyük olduğunu –ki sen de öylesin- sol omzunun üzerinde kıllı bir benin olduğunu söyledi. Eğer sende o ben varsa sen o kişisin dedi. Sol omzunu açınca, benin -söylendiği gibi- orada olduğunu gördü. Tarık ve beraberindekiler sevindi.

İbn-i Hayyan’ın tarihinden: Sebte meliki Julian, kendisi ve Lüzrik arasındaki sorundan dolayı Musa b. Nusayr’ı Endülüs’e saldırmaya teşvik etti vs Musa’yı, Tarık’ı çoğu Berberilerden oluşan İslam ordusuyla 4 gemi ile gönderdi.

Hicri 92 (M.711) senesinin Şaban ayının bir Cumartesi günü kendisine nispet edilen dağa indi. Bütün ordusu karşıya geçene kadar gemiler durmadı. Buşkens⁸¹ bölgesinde seferde olan Lüzrik’e haber ulaşınca ve Julian’ın da bunun sebebi olduğunu öğrendiğinde ordusuyla –ki ordusu teçhizatlı 100 bin kişi idi.- geri döndü. Tarık hemen Musa’ya Lüzrik’in kendisine karşı gücünün yetemeyeceği bir orduyla üzerine geldiğini yazdığında Musa gemi hazırlıyordu.

Musa 5 bin kişilik bir ordu hazırlayıp gönderdi. Tarık’ın ordusu yeni gelenlerle beraber 12 bine tamamlandı. Onlarla beraber Sebte meliki kendi birliğiyle Lüzrik’in ordusunun zaaflarını söyleyerek Tarık’a casusluk yapıyordu. Lüzrik ve bölgenin ileri gelenleri, melikleri ve savaşçılarıyla Tarık’a yöneldi. Lüzrik’in çevresindekiler ona buğz ediyor ve aralarında şöyle konuşuyorlardı: “Bu pislik bölgemizden olup hanedandan olmadığı halde sultanımızı yenip kral oldu. Onu öldürerek bir eksiklik veya boşluk hissetmeyiz. Bize saldıran kişiler ise ikamet için değil; ellerini ganimetlerle doldurup vatanlarına dönmek için gelmişlerdir. Hazırlanın ki düşmanla karşılaşınca şu pislği öldürelim. Umarız onlar onun işini bitirebilmemiz için iyi bir fırsat verir. Saldırganlar gidince de hak edeni kral yaparız.” diye oybirliği ile karara vardılar.

⁸¹ Buşkens: Kuzey doğu Endülüs’ta, Sarakusta şehrinin yanında bulunan bir şehirdir.

İbn-i Haldun⁸², Endülüs'ün Kutî'lerin⁸³ elinde olduğunu ve fetih zamanında kralın da Lüzrik olduğunu belirttikten sonra şöyle der: “Kutilerin denizin diğer tarafında da Tanca'nın, Mecaz Limanı'nın güney tarafında hâkimiyetleri vardı”.

⁸² İbn Haldun (d. 1332 Tunus ö. 17 Mart 1406 Kahire) modern tarih yazıcılığının, sosyolojinin ve iktisadın öncülerinden kabul edilen 14. yüzyıl düşünürü, devlet adamı ve tarihçisidir. En çok Mukaddime adlı eseriyle tanınır. İbn Haldun ilk kez sosyolojiyle yakından ilgilenmiş ve bu alanın kurucu temellerini ortaya koymuştur. Birçok kitabı bulunmaktadır. En önemlisi ise tam adıyla “*Araplarla Arap Olmayanların ve Berberilerin ve Aynı Devirdeki Büyük Kudret Sahiplerinin Muharebelerine ait Kaynak ve Haberleri Toplayan ve Yorumlayan Kitap*” olup kısa adıyla “*Kitâbu'l-İber*”dir. Bu dev çalışma kitap olarak yedi cilttir. Bunun ilk cildini meşhur *Mukaddime* isimli giriş kısmı oluşturur. Köklü bir aileden geldiği için iyi bir eğitim aldı. Tunus ve Fas'ta devlet görevlerinde bulunduktan sonra Gırnata ve Mısır'da çalıştı. Daha fazla bilgi için bkz. Hayreddin ez- Zebki, **el-Alâm**, Daru'l-Milayin, Beyrut, 2002, 5. Baskı, s. 330.

⁸³ Gotlar yani Vizigotlar.

طارق لما ركب البحر رأى وهو نائم النبي صلى الله عليه وسلم، وحوله المهاجرون والأنصار قد تقلدوا السيوف وتنكبوا القسي، فيقول له رسول الله صلى الله عليه وسلم: يا طارق تقدم لشأنك، ونظر إليه وإلى أصحابه قد دخلوا الأندلس قدامه، فهب من نومه مستبشرا، وبشر أصحابه وثابت نفسه بشراه، ولم يشك في الظفر، فخرج من الجبل.

واقترح بسيط البلد شاذا للغارة، وأصاب عجوزا من أهل الجزيرة فقالت له في بعض قولها: إنه كان لها زوج علام بالحدثان، فكان يحدثهم عن أمير يدخل إلى بلدهم هذا فيغلب عليه، ويصف من نعته أنه ضخم الهامة.

فأنت كذلك، ومنها أن في كتفه اليسرى شامة عليها شعر، فإن كانت فيك فأنت هو، فكشف ثوبه فإذا بالشامة في كتبه على ما ذكرت، فاستبشر بذلك ومن معه.

ومن تاريخ ابن حيان: لما حرض يليان النصراني صاحب سبته للأمر الذي وقع بينه وبين صاحب الأندلس موسى بن نصير على غزو الأندلس جهز لها مولاه طارقا المذكور في سبعة آلاف من المسلمين، جلهم من البربر في أربع سفن، وحط بجبل طارق المنسوب إليه يوم الست في شعبان سنة اثنتين وتسعين.

ولم تزل المراكب تعود حتى توافي جميع أصحابه عنده بالجبل، قال: ووقع على لذريق صاحب الأندلس الخبر، وأن يليان السبب فيه، وكان يومئذ غازيا في جهة البشكنس، فبادر في جموعه وهم نحو مائة ألف ذوي عدد وعدة.

وكتب طارق إلى موسى بأنه قد زحف إليه لذريق بما لا طاقة له به، وكان عمل من السفن عدة، فجهز له فيها خمسة آلاف من المسلمين، فكمّلوا بمن تقدم اثني عشر ألفا ومعهم يليان صاحب سبته في حشده يدهم على العورات، ويتجسس لهم الأخبار وأقبل نحوهم لذريق ومعه خيار العجم وأملاكها وفرسانها وقلوبهم عليه، فتلاقوا فيها بينهم.

وقالوا: إن هذا الخبيث غلب على سلطاننا، وليس من بيت الملك وإنما كان من أتباعنا، ولسنا نعدم من سيرته خبالا واضطرابا، وهؤلاء القوم الذين طرّقوا لا حاجة لهم في إيّطان بلدنا، وإنما مرادهم أن

يمالؤا أيديهم من الغنائم ويخرجوا عنا، فهلهم فلتتنهزم بابن الخبيثة إذا نحن لقينا القوم فلعلهم يكفوننا أمره، فإذا هم انصرفوا عنا أقعدنا في ملكنا من يستحقه، فأجمعوا على ذلك، انتهى.

وقال ابن خلدون – بعد ذكره أن القوطيين كان لهم ملك الأندلس، وأن ملكهم لعهد الفتح يسمى لذريق – ما نصه: "وكانت لهم خطوة وراء البحر في هذه العدو الجنوبية خطوها من فرضة المجاز بطنجة.

Zukakul Bahr'den Berberilerin diyarına kadar hâkimiyetleri mevcuttu. Kutiler, Berberilerin dönemdeki kralı olan ve Kutilerin dinine bağlı olan Julian'ı ve Berberileri vatanlarından çıkardılar. Bu olaylar yaşanırken Kayravan'da Halife Velid b. Abdülmelik tarafından vali tayin edilen Musa b. Nusayr'de Mağrib'in uç noktalarına kadar seferler düzenlemiş ve buraları hâkimiyeti altına almıştı.

Tanca ile Zukak arasındaki şehirleri de alınca Julian İslamın hâkimiyetini kabul etmiş ve Musa'nın Tanca'daki valisi Tarık b. Ziyad el Leysi'ye biat etmiştir. Julian Endülüs'te iken Lüzrik'in kızına yaptığına çok sinirlenmiş ve intikam almak istemiştir. Julian, kızını Lüzrik'ten isteyip aldıktan sonra Tarık'a tabi oldu ve Araplara Kutilerin açıklarını/zayıf noktalarını gösterdi. Tarık'ın eline tam da lazım olacağı sırada bir fırsat geçmişti. Fırsattan istifade etmeyi de bildi. Tarık, hicri 92 senesinde emiri Musa b. Nusayr'ın izniyle 300 Arap'la karşıya geçti.

Onlara 10 bin berberi katıldı. Tarık, ordusunu ikiye ayırıp bir mevzisini Cebeli Feth'de aldı. Kendi adını bu dağa verdi. İkinci kısmını ise Tarifi Berberi'ye vererek Tarif şehrinin olduğu mekâna gönderip Tarif şehri diye isimlendirdi. Korunmak için etrafını surlarla çevirdi. Haber Lüzrik'e ulaşınca acemleri ve Hristiyan halkı yanına çekip 40 bin kişilik bir ordu topladı. Süratle Tarık'ın üzerine yürüdü. İki ordu Fahs-ı Şerîş'te karşı karşıya geldi. Allah'ın yardımıyla Lüzrik'i hazimete uğrattı ve küfür ehlinin canları ve malları Müslümanlara ganimet kaldı.

Tarık, Musa'ya fetih ve ganimeti haber verince Musa kıskandı ve bir mektup yazarak izni dışında daha ileri gitmemesini, oraya ulaşınca kadar bulunduğu mekândan ayrılmamasını emretti. Musa, oğlu Abdullah'ı Kayravan'da vekil bıraktı. Beraberinde, Habib b. Ebu Ubeyde⁸⁴ el Fehri⁸⁵ ile Kayravan'dan hicri 93 senesinde, Arapların ve mevalilerin (Arap olmayanların) ileri gelenlerinden ie Berberilerin tanınan simalarından oluşan büyük bir ordu ile süratle yola çıktı. Musa, Tanca ve Yeşil Yarımada arasındaki Zukak Körfezine ulaşip Endülüs'e geçti. Tarık onu karşılayıp bağlılığını bildirdi ve Musa fethi tamamladı. Doğu cephesinde Barselona, kuzeyde Urbune, batıda ise Sanem Kadiz'e kadar ilerledi. Endülüs bölgesini hâkimiyeti altına alıp ganimetlerini topladı. Musa Endülüs'ten yola çıkarak

⁸⁴ Habîb b. Ebû Ubeyde el-Fihri b. Ukbe b. Nâfi' (v. 124) komutan olarak Endülüs fethine de katılmıştır. Sûs bölgesini fethetmiştir.(117/735). Bu tarihten itibaren bölgede İslâmiyet yayılmaya başladı. Dedesi Ukbe b. Nâfi' Kayran kentini kurmuş, Mağrip bölgesini fethetmiştir.

⁸⁵ m. Habib bin Said Elfehri.

Konstantiniyye üzerinden Şam'a [Doğuya] gitmeye, Şam'la Endülüs arasındaki Hristiyan kavimleri ile savaşarak, cihad ederek hilafet bölgesine ulaşmaya karar verdi.

ومن زقاق البحر إلى بلاد البربر، واستعبدوهم، وكان ملك البرابرة بذلك القطر الذي هو اليوم جبال غمارة يسمى يليان، فكان يدين بطاعتهم وملتتهم، وموسى بن نصير أمير المغرب إذ ذاك عالم على إفريقية من قبل الوليد بن عبد الملك، ومنزله بالقيروان، وكان قد أغزى لذلك العهد عساكر المسلمين بلاد المغرب الأقصى، ودوخ أقطاره، وأثنى في جبال طنجة هذه حتى وصل إلى خليج الزقاق، واستنزل يليان لطاعة الإسلام وخلف مولاه طارق بن زياد الليثي واليا بطنجة وكان يليان ينقم على لذريق ملك القوط لعهدده بالأندلس فعلة فعلها زعموا بابنته الناشئة في داره على عادتهم في بنات بطارتهم، فغضب لذلك وأجاز إلى لذريق وأخذ ابنته منه ثم لحق بطارق فكشف للعرب عورة القوط ودلهم على عورة فيهم أمكنت طارقا فهاها الفرصة فانتهازها لوقته وأجاز البحر سنة اثنتين وتسعين من الهجرة بإذن أميره موسى بن نصير في نحو ثلاثمائة من العرب واحتشد معهم من البربر زهاء عشرة آلاف فصيهرهم عسكريين: أحدا على نفسه ونزل به جبل الفتح، فسمي جبل طارق به والآخر على طريف بن مالك النخعي، ونزل بمكان مدينة طريف، فمسي به وأداروا الأسوار على أنفسهم للتحصن وبلغ الخبر إلى لذريق فنهض إليهم يجر أمم الأعاجم وأهل ملة النصرانية في زهاء أربعين ألفا، وزحفوا إليه فالتقوا بفحص شريش فهزمه الله ونفلهم أموال أهل الكفر ورقابهم، وكتب طارق إلى موسى بن نصير بالفتح وبالغنائم، فحركته الغيرة وكتب إلى طارق بتوعده إن توغل بغير إذنه وبأمره أن لا يتجاوز مكانه حتى يلحق به واستخلف على القيروان ولده عبد الله، وخرج ومعه حبيب بن أبي عبيدة القهري، ونهض من القيروان سنة ثلاث وتسعين من الهجرة في عسكر ضخم من وجوه العرب الموالي وعرفاء البربر، ووافى خليج الزقاق ما بين طنجة والجزيرة الخضراء، فأجاز إلى الأندلس وتلقاه طارق فائقاد واتباع، وأتم موسى الفتح وتوغل في الأندلس إلى برشلونة في جهة الشرق وأربونة في الجوف وصم قادس في الغرب، ودوخ أقطارها وجمع غنائمها، وأجمع أن يأتي المشرق من ناحية القسطنطينية، ويتجاوز إلى الشام ودروبه والأندلس، ويخوض إليه ما بينهما من أمم الأعاجم النصرانية، مجاهدا فيهم، مستلحما لهم، إلى أن يلحق بدار الخلافة.

Bu haber Velid'e ulaşınca darul harbdeki Müslümanlar için endişelendi. Velid, Musa'nın niyetinin, Müslümanların açığa çıkma endişesini sezip onları azarladı ve geri dönmesini istedi. Elçisine gizlice Musa'ya kendisi dönmese de Müslümanları geri göndermesini istedi ve sıkıca tenbihledi. Musa'nın azmi kırıldı. Bölgeyi koruyan birlikler ve sınır nöbetçilerini bıraktıktan sonra seferden geri döndü. Yerine oğlu Abdülaziz'i⁸⁶ düşmandan korumak ve düşmanla savaşmak için vekil tayin etti, Kurtuba'yı da başkent yaptı.

Musa, Hicri 95'te (M.714) Kayravan'a geçti. 6 sene sonra beraberindeki gıda, ganimet ve malları ile alelacele ve tedbirli bir şekilde Şam'a gitti. Ganimetler hakkında şöyle denilir: "Ganimetin bir kısmı esirler olup 30 bin kişiydi." Afrika'ya ise oğlu Abdullah'ı bıraktı. Süleyman bin Abdülmelik'in yanına gittiğinde Musa'ya kızıp onu azletti. (O vakit Velid ölmüş, yerine Süleyman b. Abdülmelik halife olmuştu) Endülüs'teki askerler, Süleyman'ın teşviki ile Musa'nın oğlu Abdülaziz'i velayetinin ikinci senesinde öldürdü.

Abdülaziz seçkin ve faziletli birisiydi. Valiliğinde birçok şehir fethedilmişti. Ondan sonra Musa'nın yeğeni olan Eyyup b. Habib El-Lahmi⁸⁷ Endülüs valisi oldu. Altı ay velayetini sürdürdü. Endülüs'ün Arap valileri birbirini izledi. Bazen bu valiler, direkt halife tarafından bazen de Kayravan'daki vali tarafından atanırdı.

Gayrimüslim milletleri bozguna uğrattılar. Doğuda Barselona, iç kesimlerde ise Kastilla⁸⁸ kentlerini ve en uzak bölgelerini fethettiler. Kutilerin kuvveti kırıldı. Celalika kabilesi ve geriye kalan diğer acem kabileleri ya Kastilla dağlarında ya da Urbuna'ya ve diğer sınır bölgelerinde korundular. Müslüman askerler, Barselona'nın ilerisindeki yarımada'nın en uzak bölgelerine ve Fransa şehirlerine kadar ilerledi.

Gayrimüslim milletlerde her taraftan İslam rüzgârı esti. Ne zaman ki Endülüslü Arap askerler arasında ihtilaf, çekişme meydana gelse, düşmanın geri

⁸⁶ Abdülaziz bin Musa bin Nusayir (v. 97/716). Babası Musa bin Nusayir, Şam'a döndükten sonra, Endülüs fethini tamamladı ve iç karışıklıkları bitirerek Endülüs'ta düzeni sağladı. Bunun üzerine Endülüs'taki Emevi Devleti kurulmuş oldu ve Abdülaziz ikinci valisi olarak görev yaptı. Yanında görevli komutanların bir kısmı, Abdülaziz katlettiler ve başını Şam'a, Halife Süleyman'a yolladılar.

⁸⁷ Eyyûb b. Habîb El-Lahmî: Abdülaziz b. Musa'nın vefatından sonra Endülüs halkı tarafından (97/715) senesinde Endülüs Valisi olarak seçildi.

⁸⁸ Kastilya: Endülüs'de tarihi bir bölgedir. Bölgenin ismi Kaleler Ülkesi anlamına gelmektedir. Altıncı Alfonso döneminde Kastilya oldukça büyümüştür. Altıncı Alfonso, Endülüs'deki Müslüman şehir olan Tuleytula'yı aldı (M.1085). Kastilya, en güçlü dönemini Elizabeth zamanda yaşamıştır. Çünkü Elizabeth ve Argon Kralı İkinci Fernando evlendi, bu sebeple iki ülke güçlerini birleştirdi.

dönüşü için bir fırsat doğuyordu. Fransızlar Barselona'nın fethinden yaklaşık 80 sene sonra orayı geri aldılar. (İşte Endülüs'ün çöküşü böyle oldu.)

Muhammed b. Yezid⁸⁹, Süleyman b. Abdülmelik⁹⁰'in Tunus valisi idi. Abdulaziz b. Musa b. Nusayr'ın ölüm haberi geldiğinde Hurr b. Abdurrahman es Sekafi⁹¹'yi gönderip Eyyup b. Habib'i azletti. Hurr'un valiliği iki sene sekiz ay kadar sürdü.

⁸⁹ Muhammed bin Yezid: Abdullah b. Musa b. Nusayr yerine, İfrikiye (Tunus) ve Fas'a vali olarak atandı (H.97- M.716).

⁹⁰ Süleyman bin Abdülmelik (675 - 717): Yedinci Emeviler Devleti halifesidir. Kardeşi Velid yerine halife olmuş ve 715 ile 717de döneminde iki yıl beş ay süren halifelik yapmıştır. Yerine halife olarak kuzeni Ömer bin Abdülaziz gelmiştir. Hayatı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Celalaettin es-Suyûtî, **Tarih'ü el Hulefa**, Diyanet İşleri Bakanı, Doha, 2013, S.370 ve sonrası.

⁹¹ El-Hur bin Abdurrahman:M.716-719 tarihleri arasında Endülüs Emeviler Devleti'nin dördüncü valisi olarak görev yapmıştır. Ömer bin Abdulaziz, halife olduktan sonra, Semh bin Malik'i El-Hur bin Abdurrahman'nın yerine tahin etti.

ونفي الخبر إلى الوليد فاشتد قلقه بمكان المسلمين من دار الحرب ورأى أن ما هم به موسى غرر بالمسلمين فبعث إليه بالتوبيخ والانصراف وأسر إلى سفيره أن يرجع بالمسلمين إن لم يرجع وكتب له بذلك عهده ففت ذلك في عزم موسى، وقفل عن الأندلس بعد أن أنزل الرابطة والحامية بثغورها، وأنزل ابنه عبد العزيز لسدها وجهاد عدوها وأنزله بقرطبة فاتخذها دار إمارة، واحتل موسى بالقيروان سنة خمس وتسعين، وارتحل إلى المشرق سنة ست بعدا بما كان معه من الغنائم والذخائر والأموال على العجل والظهر.

يقال: إن من جملتها ثلاثين ألف رأس من السبي، وولى على إفريقية ابنه عبد الله، وقدم على سليمان بن عبد الملك فسخطه ونكبه، وثارت عساكر الأندلس بابنه عبد العزيز بإغراء سليمان فقتلوه لسنتين من ولايته، وكان خيرا فاضلا، وافتتح في ولايته مدائن كثيرة، وولى من بعده أيوب بن حبيب اللخمي، وهو ابن أخت موسى بن نصير، فولي عليها ستة أشهر، ثم تابعت ولاية العرب على الأندلس: تارة من قبل الخليفة وتارة من قبل عامله بالقيروان، وأنحنوا في أمم الكفر، وافتتحوا برشلونة من جهة المشرق، وحصون قشتالة وبسائطها من جهة الجوف وانقضت أمم القوط، وأرز الجلالقة ومن بقي من أمم العجم إلى جبال قشتالة وأربونة وأفواه الدروب فتحصنوا بها.

وأجازت عساكر المسلمين ما وراء برشلونة من دروب الجزيرة حتى احتلوا البسائط وراءها، وتوغلوا في بلاد الفرنجة، وعصفت ريح الإسلام بأمم الكفر من كل جهة، وربما كان بين جنود الأندلس من العرب اختلفا وتنازع أوجد للعدو بعد الكرة، فرجع الإفرنج ما كانوا غلبوهم عليه من بلاد برشلونة لعهد ثمانين سنة من لدن فتحها واستمر الأمر على ذلك.

وكان محمد بن يزيد عامل إفريقية لسليمان بن عبد الملك — لما بلغه مهلك عبد العزيز بن موسى بن نصير — بعث إلى الأندلس الحر بن عبد الرحمن بن عثمان الثقفي، فقدم الأندلس وعزل أيوب بن حبيب وولى سنتين وثمانية أشهر.

Endülüs ahalisi, İfrikiyye (Tunus) valisi olan Yezid b. Ebi Muslim; Anbese b. Suheyl el Kelbi'yi gönderinceye kadar Abdurrahman b. Abdullah el Ğafiki'yi lider olarak seçti. Abdurrahman, Hicri 103 (M.721) senesinin safer ayında onlara liderlik edip Endülüs'ün işlerini rayına oturttu. Fransızlara karşı cihad etti. Topraklarını aldı. 2 yıl 4 ay valilik yaptıktan sonra Hicri 107 (M.725) senesinde şehid oldu.

Bundan sonra Endülüs'ün valileri, Tunus emirleri tarafından atandı. Valilerin ilki Tunus emiri Bişr b. Safvan el Kelbi tarafından atanan Yahya b. Seleme el Kelbi'dir. Bu valiyi, Anbesenin şehadetinden sonra 107. yılın (M.725) sonunda Endülüs halkı bir vali talep ettiğinde göndermişti. Bu vali iki buçuk sene cihad etmeden valilik yaptı.

Tunus'un yeni emiri Ubeyde b. Abdurrahman es Sülemi, Osman b. Nes'a el Has'ami'yi atadıktan 5 ay sonra Huzeyfe b. Ahvez el Kaysi ile değiştirdi. Hicri 110 (M.728) senesinde oraya ulaştı ve kısa bir süre içinde azledildi.

Denilir ki: Velayeti [valiliği] bir yıl sürdü. Lakin “Osman mı Huzeyfeden önce valilik yaptı yoksa Huzeyfe mi Osman'dan önce valilik yaptı” bu konuda ihtilaf vardır.

Aynı şekilde Ubeyde b. Abdurrahman tarafından Heysem b. Ubeyd Kilabi/Kulabi vali olarak atanmıştır. Hicri 111. senesinin (M.729) Muharrem ayında yola çıkıp Makuşa'ya sefer düzenledikten sonra orayı fethetti. İki sene valilik yaptıktan sonra Hicri 113 (M.731) senesinde vefat etmiştir. Heysem'den sonra Muhammed b. Abdullah el Eşca'i iki sene valilik yaptı.

İfrikiyye emiri Ubeydullah b. Hicab, Abdurrahman b. Abdullah el Ğafiki'yi Endülüs valiliğine atadı. Hicri 113 (M.731) senesinde Endülüs'e varıp Fransızlara karşı cihad etti. Onun zamanında büyük olaylar olmuş. Hicri 114 (M.732) senesinin Ramazan ayında savaşın ismi olan ve aynı zamanda “Balatu Şuheda” diye bilinen mevkide ordusu yenilmiştir.(Kendisi de şehid olmuştur.) Valiliği bir sene sekiz ay sürmüştür.

Savaşın akabinde Abdülmelik b. Katan el Fihri⁹² vali tayin edilmiş, hicri 114 (M.732) senesinin Ramazan ayında Endülüs’e gitmiştir. Valiliği 2 sene sürmüştür. – Vakidi ise 4 sene olduğunu belirtmiştir.-

Abdülmelik b. Katan, yönetimde zalim ve acımasız birisi idi. Hicri 115 (M.733) senesinde Buşkens bölesine saldırı düzenlemiş ve kazanıp ganimetlerle dönmüştür. Hicri 116 (M.734) senesinin Ramazan ayında azledilmiştir. İfrikiye emiri Ubeydullah b. Hicab, Ukbe b. Haccac es-Seluli’yi vali olarak tayin etmiştir.

⁹² Abdülmelik b. Katin el Fihri: (33/653) yılında doğdu. Charles Martel kumandasındaki Franklar’la savaşırken şehid düşen Abdurrahman el-Gafiki’nin yerine Endülüs valiliğine tayin edildi (114/732). Abdülmelik b. Katin el Fihri’den sonra Belc vali oldu. Belc’in ordusundaki Endülüs askerleri, Abdülmelik’den Harre Savaşı’nın intikamını almak maksadıyla kendilerini Sebte’de aç ve perişan bıraktığını söyleyerek derhal öldürülmesini istediler. Belc onları yatıştırmaya çalıştıysa da bir sonuç elde edemedi ve isyan etmelerinden korktuğu için onun öldürülmesine izin verdi. Mücteba Uğur, “Abdülmelik b. Ebî Süleymân”, **TDVİA**, Cilt:1, 1998, s.265.

ثم تتابعت ولاية الأندلس من قبل أمراء إفريقية فكان أولهم يحيى بن سلمة الكلبي، أنفذه بشر بن صفوان الكلبي والي إفريقية، لما استدعى منه أهل الندلس واليا عبد مقتل عنيسة، فقدمها آخر سنة سبع، وأقام في ولايتها سنتين ونصفا ولم يغز، وقدم إليها عثمان بن أبي نسعة الحثعمي واليا من قبل عبيدة بن عبد الرحمن السلمي صاحب إفريقية، وعزله لخمسة أشهر بحذيفة بن الأحوص القيسي فوفاه سنة عشر، وعزل قريبا يقال: لسنة من ولايته.

واختلف هل تقدمه عثمان أو هو تقدم عثمان ثم ولي بعده الهيثم بن عبيد الكلبي من قبل عبيدة بن عبد الرحمن أيضا، قدم في المحرم سنة إحدى عشرة، وغزا أرض مقوشة فافتتحها وتوفي سنة ثلاث عشرة ومائة لسنتين من ولايته، وقدم بعده محمد بن عبد الله الأشجعي، فولي شهرين، ثم قدم عبد الرحمن بن عبد الله الغافقي من قبل عبيد الله بن الحبحاب صاحب إفريقية فدخلها سنة ثلاث عشرة وغزا الإفرنجية وكانت له فيهم وقائع وأصيب عسكره في رمضان سنة أربع عشرة في موضع يعرف ببلاط الشهداء وبه عرفت الغزوة وكانت ولايته سنة وثمانية أشهر ثم ولي عبد الملك بن قطن الفهر، وقدم في رمضان سنة أربع عشر فولي سنتين .

وقال الواقدي : أربع سنين وكان ظلوما جائرا في حكومته، وغزا أرض البشكنس سنة خمس عشرة ومائة، فأوقع بهم وغنم ثم عزل في رمضان سنة ست عشرة، وولي عقبة بن الحجاج السلوي من قبل عبيد الله بن الحبحاب.

5 sene boyunca Muzaffer, mücahit ve sevilip sayılan bir vali olmuştur. Urbune'deki Müslüman bölgelerine kadar cihad etmiş ve bunu Raduna⁹³ nehrine kadar sürdürmüştür.

Daha sonra Abdülmelik b. Katan el-Fihri hicri 121 (M.739) senesinde Ukbe b. Haccac es-Seluli'nin üzerine saldırıp onu Endülüs'ten çıkardı ve öldürdü. Denilir ki: "Ukbe'yi Endülüs'ten çıkaran Belc b. Bişr, Şam askerleriyle hicri 124 (M.742) senesinde ona galip gelinceye kadar valilik makamında kalmıştır. Belc, ona galip gelmiş ve yaklaşık bir sene valilik yapmıştır.

El-Razi⁹⁴ demiştir ki: Endülüs halkı, hicri 123 (M.741) senesinin Safer ayında Hişam b. Abdülmelik'in hilafeti sırasında Emirleri Ukbe'ye karşı ayaklanıp Abdülmelik b. Katan'ı ikinci defa kendilerine vali yaptılar. Ukbe'nin valiliği 6 sene 4 ay sürmüş olup hicri 123 (M.741) senesinin Safer ayında Karkaşuna'da⁹⁵ vefat etmiştir.

Abdülmelik b. Katan, Endülüs'ü bu süre zarfında yönetmiştir. Belc b. Bişr el-Kuşeyri, Gülsüm b. İyad ve berberiler arasında Balviye'de⁹⁶ yaşanan olaydan sonra yardımcısı olarak Endülüs'e girip Abdülmelik'i 70 yaşında iken ona saldırıp öldürmüştür. Abdülmelik'ten sonra valiliği Belc yaptı. Fihriyer, Belc'den uzaklaşıp açıkça ona düşmanlık ettiler. İbn-i Katan'ı öldürdükleri için toplandılar.

Abdülmelik'in iki oğlu Katan ve Ümeyye liderliğinde isyan ettiler. Fihriyer yenildi ama Belc savaşta aldığı yaralardan dolayı hicri 124 (M.742) senesinde, velayetinden yaklaşık bir yıl sonra öldü. Belc'den sonra Sa'lebe b. Selame el-Cüzzami vali tayin edildi ve otoritesini güçlendirdi. Lakin aynı şekilde Fihriyer ondan uzaklaşıp ona itaat etmediler. İki sene adil valilik Endülüs'ü 10 ay kadar sakinleştirdi. Onun Yemenli olması yayılınca fitne ve fesat ortaya çıktı.

İfrikiye Emiri Hanzala b. Safvan, Ebul Hattar Hüsam b. Dırar el-Kelbi'yi Endülüs valisi yaptı. Hicri 125 (M.743) senesinde Tunus'tan deniz yoluyla Endülüs'e gitti. Endülüs halkı, Sa'lebe, İbni Ebi Nes'a ve Abdülmelik'in iki oğlu Ebul Hattar'a

⁹³ m. Rudne.

⁹⁴ El-Razi (v. 344/955):Râzî'nin bilinen eseri Ahbâru mülûki'l-Endelüs adını taşımaktadır. Müellif, aslı günümüze ulaşmayan bu eseriyle Endülüs'te mahallî tarih yazımının kurallarını belirleyen ilk tarihçi kabul edilir. Ahmed b. Muhammed el-Makkarî bu eserden iktibaslar yapmıştır.

⁹⁵ m. Karşune'de ölmüş.

boyun eğince Ebul Hattar onlara iyi davrandı. Ebul Hattar Endölüs'te işleri rayına oturttu. Cömert, cesur ve basiretli birisi idi. Şam ahalisi Kurtuba'da çoğalınca Kurtuba, onları içine alamayacak kadar kalabalıklaşmış olduğundan onları diğer şehirlere gönderdi.

فأقام خمس سنين محمود السيرة مجاهدا مظفرا، حتى بلغ سكنى المسلمين أربونة، وصار رباطهم على نهر رودنة ثم وثب عليه عبد الملك بن قطن القهري سنة إحدى وعشرين، فخلعه وقتله، ويقال: أخرجه من الندلس وولي مكانه إلأى أن دخل بلج بن بشر بأهل الشام سنة أربع وعشرين، فغلب عليه وولي الأندلس سنة أو نحوها".

وقال الرازي: ثار أهل الأندلس بأميره عقبة في صفر سنة ثلاث وعشرين في خلافة هشام بن عبد الملك وولوا عليهم عبد الملك بن قطن ولايته الثانية فكانت ولاية عقبة ستة أعوام وأربعة أشهر، وتوفي بقرقشونة في صفر سنة ثلاث وعشرون واستقام الأمر لعبد الملك ثم دخل يلج بن بشر القشيري يجند الشام ناجيا من وقعة كلثوم بن عياض مع البربر بملوية فثار على عبد الملك وقتله وهو ابن سبعين سنة، واستوثق له الأمر بعد مقتل عبد الملك، وانحاز الفهريون إلى جانب فامتنعوا عليه وكاشفوه واجتمع إليهم من أنكر فعله بابن قطن وقام بأمرهم قطن وأمىة ابنا عبد الملك بن قطن، والتقوا فكانت الدائرة على الفهريين وهلك بلج من الجراح التي نالته في حركهم، وذلك سنة أربع وعشرين لسنة أو نحوها من إمارته، ثم ولي ثعلبة بن سلامة الجذامي، وغلب على إمارة الأندلس بعد م هلك بلج، وانحاز عنه الفهريون فلم يطيعوه، وولي سنتين أظهر فيهما العدل ودانت له الأندلس عشرة أشهر، إلى أن مالت به العصبية في يمانيته، ففسد أمره وهاجت الفتنة وقدم أبو الخطار حسام بن ضرار الكلبي من قبل حنظلة بن صفوان عامل إفريقية، ركب إليها البحر من تونس سنة خمس وعشرين، فدان له أهل الندلس وأقبل إليه ثعلبة وابن أبي نسعة وابنا عبد الملك، فلقاهم وأحسن إليهم، واستقام أمره، وكان شجاعا كريما ذا رأي وحزم، وكثر أهل الشام عنده، ولم تحملهم قرطبة ففرقهم في البلاد.

Dımaşk ehli, İlbiriye'yi Dımaşk'a benzerliğinden dolayı Dımaşk diye isimlendirince Humuslular İşbiliyye'yi, Kunserinliler Ceyyan'ı, Ürdünlüler Rayya ve Malaka'yı, Filistinliler asıl adı Şeriş olan Şazuza'yı, Mısırlılar Tüdmir'i kendi memleketlerinin ismiyle isimlendirdiler.

Sa'lebe doğuya yolculuk etmiş ve Mervan b. Muhammed'e⁹⁷ katılıp savaşmıştır. Ebul Hattar ırkçı bir bedevi olup zamanında kendi kavmi olan Yemenlilere karşı Mudar'a ile tarafgirlik yaptığı için Kaysileri gücendirmiştir. Bazı günlerde Kaysilerin büyüklerinden olan Sumeyl b. Hatem'e emrediyor, onu meclisinden çıkarıp (halkı) bu kötü karara ikna ediyordu.- Sumeyl, Belc'in taraftarlarından olup ismi Sumeyl b. Hatem b. Şemr b. Zil Cevşen'dir. Ayrıca Mudarilere liderlik etmişliği de vardır.

Bazı muhafızlar, Sumeyl saraydan çıkarken ona dediler ki: "Liderimiz ol." O da: "Eğer kavmim arkamda olsaydı olurum" dedi. Sumeyl, o gün onların lideri ve emiri oldu. Kavmini Ebul Hattar'a karşı topladı. Ebul Hattar sevmeyen Yemenlilerden yardım istedi. Ebul Hattar 4 yıl 6 ay valiliğinden sonra hicri 128 (M.746) senesinde Endülüs'ten çıkarıldı [kovuldu]. Sevâbe b. Selame el-Cüzzamî, Ebul Hattar'ın yerine getirildi.

Meşhur savaş işte bu zamanda meydana geldi. İfrikiye emiri Abdurrahman b. Habib'i oyaladılar. Abdurrahman, Sevabe'ye "Endülüs'te olduğun sürece Endülüs'ü kontrolün altında tut." diye mektup yazdı. Bu olay Hicri 129 (M.747) senesinin Receb ayından sonrasına denk gelmektedir. Sumeyl, Sevabe'ye isyan edince Mudariler ve Kaysiler birleşti. Sevabe, valiliğinden bir sene sonra öldürüldü. Şam'da [Doğuda] bulunan Emevilerin, Afrika ve Tas'ta otoriteleri kalmadı/mülklerine ihtilaf girdi. En uç hudutlarda haricilerin çoğalması onları meşgul etti. Abbasiler güç kazanınca Endülüs kargaşaya teslim oldu. Endülüs halkı önce Abdurrahman b. Habib'i lider yaptı. Daha sonra Endülüs askerleri Mudar ve Yemenlilerin [Kaysilerin] arasında Endülüs'ü taksim etmeyi ve başkenti her yıl bir ordunun yönetmesi konusunda anlaştılar. Mudariler kendilerine lider olarak Yusuf b. Abdurrahman el-Fihri'yi Hicri 129 (M.747) senesinde seçtiler.

Yusuf, başkentte bir yılını tamamlayınca Yemenlilerde ahitlerine, anlaşmalarına ve ittifaklarına sadık kaldılar. Yusuf, Sumeyl b. Hatem, Kaysiler ve

⁹⁷ Mervan bin Muhammed bin Mervan (M.691/M.750): Emeviler Devleti'nin son halifesidir.

geriye kalan Mudarilerin konakladığı Kurtuba'nın Şakunda köyünde (askerlerine) konaklamalarını emretti. Orada Mudariler ve Kaysiler birleşince Ebul Hattar onlara saldırdı ve Sumeyl onunla Hicri 129 (M.747)'da savaşp onu öldürdü ordusunu da hezimete uğrattı.

وأنزل أهل دمشق إليرة لشبهها بها، وسماها دمشق، وأنزل أهل حمص إشبيلية، وسماها حمص وأهل قنسرين جيا، وسماها قنسرين، وأهل الأردن رية ومالقة وسماها الأردن وأهل فلسطين شذنة وهي شريش وسماها فلسطين، وأنزل أهل مصر تدمير وسماها مصر وقفل ثعلبة إلى المشرق، ولحق بمروان بن محمد، وحضر حروبه.

وكان أبو الحطار أعرايا عصبيا أفرط عند ولايته في التعصب لقومه من اليمانية، وتحامل على المضربة وأسخط قيسا وأمر في بعض الأيام بالصميل بن حاتم كبير القيسية وكان من طوابع بلج، وهو الصميل بن حاتم بن شميرين ذي الجوشن ورأس على المضربة فأقيم من مجلسه، وتقنع فقال له بعض الحجاب وهو خارج من القصر أقم عمامتك يا أبا الجوشن فقال إن كان لي قوم فسيقيمونها، فسار الصميل بن حاتم أميرهم يومئذ وزعيمهم وألب عليه قومه، واستعان بالمنحرفين من اليمانية، فخلع أبو الحطار سنة ثمان وعشرين لأربع سنين وتسعة أشهر من ولايته، وقدم مكانه ثوبة من سلامة الجذامي.

وهاجت الحرب المشهورة وخاطبوا بذلك عبد الرحمن بن حبيب صاحب إفريقية، فكتب إلى ثوبة بعهدده على الأندلس منسلخ رجب سنة تسع وعشرين، فضبط الأندلس وقام بأمره الصميل واجتمع عليه الفريقان، وهلك لسنة من ولايته، ووقع الخلاف بإفريقية والثالث أمر بني أمية بالمشرق وشغلوا عن قاصية الثغور بكثرة الحوارج وعظم أمر المسودة فبقي أهل الأندلس فوضى، ونصبوا للأحكام خاصة عبد الرحمن بن كثير.

ثم اتفق جند الأندلس على اقتسام الإمارة بين المضربة واليمانية وإدالتها بني الجندين سنة لكل دولة وقدم المضربة على أنفسهم يوسف بن عبد الرحمن الفهري سنة تسع وعشرين، واستلم سنة ولايته بقرطبة دار الإمارة، ثم وافته اليمانية لميعاد إدالته وثقين بمكان عهدهم وتراضيه واتفقهم، فبيتهم يوسف بمكان نزولهم في شقندة من قرى قرطبة بممالأة من الصميل بن حاتم والقيسية وسائر المضربة فاستلحمهم، وثار أبو الحطار فقاتله الصمويل وهزمه وقتله سنة تسع وعشرين.

Yusuf, denizin diğerk tarafında (Endölüs'te) bağımsızlığını ilan etti. Yusuf, Yemenlilere karşı galip geldi ve onlar da boyun eğdiler. Yemenliler Abdurrahman Ed-Dâhil gelinceye kadar Yusuf'un belasını bulmasını istediler. Yusuf, Sumeyl'i Sarakosta'ya vali olarak atadı. Abbasiler doğuda güç kazanınca Hubbab ez-Zuhri, Endölüs'e Abbasilerin hâkimiyetine çağırarak için girdi. Hubbab, Sarakosta'da Sumeyl'i muhasara edince Sumeyl, Yusuf'tan yardım istedi. Yusuf, Sumeyl'den nefret ettiğı için ölmesini isteyip yardım etmedi. Lakin Kaysiler ona yardım etti ve Hubbab onu serbest bırakmak zorunda kaldı. Yusuf, Sumeyl'i Tulaytila'ya vali olarak atadı. Abdurrahman ed-Dâhil gelinceye kadar orada kaldı.(İbni Haldun'un sözleri burada bitti).

Bazı tarihçiler şöyle demiştir: Abdölmelik'in kardeşi Abdullah b. Mervan, Mısır ve Afrika valisi iken Halife Velid b. Abdölmelik –aynı zamanda yeğeni olan- Musa b. Nusayr'ı Afrika valisi olarak atamasını emretti. Abdullah b. Mervan, Hicri 87 (M.803) yılında bu emre uydu. Hamidî, "Cezvetü'l-Muktabes" adlı kitabında Endölüs'ün fethini şöyle anlatır; Musa b. Nusayr, Afrika ve Mağrib valiliğine atandıktan sonra beraberindeki orduyla Afrika'ya geldi. Afrika'ya ulaştığında etrafındaki şehirlerin kendisine itaat etmediklerini görünce iki oğlu, Abdullah ve Mervan'ı farklı yönlerle gönderdi. İkisi de 100 bin esirle döndü.

Leys b. Sa'd esirlerin 65 bin olduğunu, Sadeî ise; "İslam tarihinde Musa b. Nusayr kadar esirleri çok olan yoktur." demiştir. Musa, Berberilerin iftiralari yüzünden şehirlerin boşaldığını ve şiddetli bir kıtlık olduğunu gördü. İnsanlara namaz, oruç ve aralarını düzeltmeyi emretti. Musa, halkla ve bazı hayvanlarla çöle gidip; hayvanları, kendi çocukları ve halk arasında bölüşürdükten sonra ağlama ve feryat sesleri duyulmaya başlandı. Bu hal günün ortasına kadar devam etti. Daha sonra namaz kıldı ve hutbe verirken Velid b. Abdölmelik'i zikretmedi. Ona denildi ki: "Emiröl Müminini neden zikretmedin?" Musa şöyle cevap verdi: "Bu hutbe makamı öyle bir makamdır ki Allah (ve Rasulu) dışında kimsenin adı zikredilmez." İnsanlar doyuncaya kadar yağmur yağdı (ve kıtlık sona erdi.) Musa, Berberileri takip ederek sefere çıktı. Bir kısmını perişan ederek öldürdü ve büyük bir kısmını da esir aldı. En uzak noktalara kadar önünde hiçbir şey duramadı. Diğerk Berberiler, olanları görünce eman dilediler ve itaatlerini Musa'ya sundular. Musa itaatlerini kabul ettikten sonra Tanca'ya mevlası Tarık b. Ziyad el-Berberi'yi atadı.

واستبد يوسف بما وراء البحر من عدوة الأندلس، وغلب اليمنية على أمرهم ، فاستكانوا لغبه وتربصوا الدوائر إلى أن جاء عبد الرحمن الداخل، وكان يوسف ولي الصميل سرقسطة، فلما ظهر أمر المسودة بالمشرق ثار الحباب الزهري بالأندلس داعيا لهم، وحاصر الصميل بسرقسطة، واستمد يوسف فلم يمهده رجاء هلاكه لما كان يغض به، وأمتة القيسية، فأفرج عن الحباب، وفارق الصميل سرقسطة فملكها الحباب، وولي يوسف الصميل على طليطلة إلى أن كان من عبد الرحمن الداخل ما كان " انتهى كلام ولي الدين بن خلدون ببعض اختصار.

وقال بعض المؤرخين إن عبد الله بن مروان أخا عبد الملك كان واليا على مصر وإفريقية فبعث إلهي ابن أخيه الوليد الخليفة يأمره بإرسال موسى بن نصير إلى إفريقية، وذلك سنة سبع وثمانين للهجرة، فامتلأ أمره في ذلك.

وقال الحميدي في " جذوة المقتبس " إن موسى بن نصير ولي إفريقية والمغرب سنة سبع وسبعين فقدمها ومعه جماعة من الجند، فبلغه أن بأطراف البلاد من هو خارج عن الطاعة فوجه ولده عبد الله ، فأتاه بمائة ألف رأس من السبايا، ثم ولده مروان إلى جهة أخرى، فأتاه بمائة ألف رأس وقال الليث بن سعد: بلغ الخمس ستين ألف رأس وقال الصديقي: لم يسمع في الإسلام بمثل سبايا موسى بن نصير، ووجده أكثر مدن إفريقية خالية لاختلاف أيدي البربر عليها، وكانت البلاد في قحط شديد، فأمر الناس بالصوم والصلاة وإصلاح ذات البين، وخرج بهم إلى الصحراء ومعه سائر الحيوانات، وفرق بينها وبين أولادها، فوقع البكاء والصراخ والضجيج، وأقام على ذلك إلى منتصف النهار ثم صلى وخطب الناس ولم يذكر الوليد بن عبد الملك، فقلبه له: ألا تدعو لأمر المؤمنين؟ فقال: هذا مقام لا يدعى فيه لغير الله تعالى، فسقوا حتى رووا ثم خرج موسى غازيا وتبع البرر، وقتل فيهم قتلا ذريعا، وسبى سبايا عظيما، وسار حتى انتهى إلى السوس الأدنى لا يدافعه أحد، فلما رأى بقية البربر ما نزل بهم استأمنوا وبذلوا له الطاعة فقبل منهم، وولى عليهم واليا، واستعمل على طنجة وأعمالها مولاة طارق بن زياد البربري.

Tarik'ın, Sadıflı olduğu da söylenmiştir. Musa, Tarık'a tam teçhizatlı 19 bin Berberi asker bıraktı. Bu berberi askerler daha önce Müslüman olup müslümanlıklarını güzelleştirmişlerdi. Musa, bu Berberilere Kur'an'ı ve İslam'ın farzlarını öğretmeleri için az sayıda Arap bırakıp İfrikiye'ye (Tunus'a) döndü. İfrikiye ve etraftaki şehirlerde ona karşı çıkacak hiçbir güç kalmadı. Musa, otoritesini güçlendirdikten sonra Tanca'daki Tarık b. Ziyad'a Endülüs'ü fethetmesini emretti. Tarık, 12 bin Berberi'den 12 kişi eksik [yani 11988] kişi ile sefere çıktı. Hicri 92 (M.711) senesinin Recep ayında bir pazartesi günü kendisine nispet edilen dağa çıktı. Saldırı esnasında Tarık merkebi üzerinde uykuya dalıp rüyasında Peygamberimizin (s.a.v) ona; müslümanlara karşı yumuşak davranmayı ve ahde vefayı emrettiğini gördüğü zikredilir. İbni Beşküval da böyle nakletmiştir.

Denilir ki; Tarık bir yeri fethettiği zaman o yer Tarık'a nispet edilip Musa'ya nispet edilmeyeceğini bildiği ve geç kaldığı için pişman olmuştu. Hemen askerlerini toplayıp oğlu Abdullah'ı, Kayravan'da yerine bıraktı. Tarık'a ancak fetihten sonra ulaşabilmişti. Bazı âlimler Musa hakkında şöyle demişlerdir: "Musa akıllı, cömert, cesur ve takvalı biriydi. Ordusu asla yenilmemişti. Babası Nusayr, Muaviye'nin muhafız alayı komutanıydı. Muaviye'nin yanında müstesna bir yeri vardı. Nusayr, Muaviye, Sıffin'e çıkacağı vakit onunla çıkmamış ve Muaviye ona şöyle demişti: "Benim sana yaptığım bunca iyiliklerden sonra neden benimle savaşa çıkmıyorsun?" Nusayr "Senin bana iyiliklerine karşı sana şükredip de senden daha hayırlı birisinin nimetlerine karşı nankörlük etmem mümkün değildir." dedi. Muaviye "O kimdir?" diye sorunca Nusayr "O Allah'tır." dedi. Muaviye biraz uzaklaştıktan sonra istiğfar edip ondan razı oldu.

Bazı tarihçiler şunu aktarmıştır: Endülüs meliki olan Lüzrik, Tüdmir adlı bir şahsı makamına vekil olarak bırakmıştı. -Endülüs'teki Tüdmir şehri ona nispet edilir- Tarık, dağdan inince Tüdmir, Lüzrik'e "Bizim topraklarımıza dünyalı mı uzaylı mı olduklarını bilmediğimiz bir kavim gelmiştir." dedi ve muhteviyatlı bir mektup gönderdi. Lüzrik'e mektup ulaşınca -bazı uzak bölgelerdeki düşmanlarına sefer düzenlemek üzereydi- amacından vazgeçti ve beraberindeki 70 bin savaşçıyla alelacele eşyalarıyla döndü. Onun tahtı iki hayvan arasında taşınıp kendisi de inci, yakut ve sarı zümrüden olan tacını giymiş tahtın üzerinde gölgeleniyordu.

Tarık, Lüzrik'in yaklaştığını öğrenince ayağa kalkarak Allah'a gerektiği şekilde şükretti ve daha sonra Müslümanları cihada teşvik ederek şöyle dedi:

ويقال: إنه من الصدف، وترك عنده تسعة عشر ألفا من البربر بالأسلحة والعدة الكاملة، وكانوا قد أسلموا وحسن إسلامهم، وترك موسى عندهم خلقا يسيرا من العرب ليعلموا البربر القرآن وفرائض الإسلام، ورجع إلى إفريقية، ولم يبق بالبلاد من ينازعه من البربر ولا من الروم، ولما استقرت له القواعد كتب إلى طارق وهو بطنجة يأمره بغزو بلاد الأندلس، فغزاها في اثني عشر ألف من البربر خلا اثني عشر رجلا، وصعد على الجبل المنسوب إليه يوم الإثنين خامس رجب سنة اثنتين وتسعين، وذكر عن طارق أنه كان نائما في المركب وقت التعدي، فرأى النبي صلى الله عليه وسلم، وأمره بالرفق بالمسلمين والوفاء بالعهد، هكذا ذكر ابن بشكوال.

وقيل إن موسى ندم على تأخره، وعلم أن طارقا إن فتح شيئا نسب الفتح إلهي دونه، فأخذ في جمع العساكر، وولى على القيروان ابنه عبد الله، وتبع طارقا فلم يدركه إلا بعد الفتح، وقال بعض العلماء: إن موسى بن نصير كان عاقلا شجاعا كريما تقيا لله تعالى، ولم يهزم له قط جيش، وكان والده نصير على جيوش معاوية ومنزلته لديه مكينة، ولما خرج معاوية لصفين لم يخرج معه، فقال له: ما منعك من الخروج معي ولي عندك يد لم تكافني عليها؟ فقال لم يمكني أن أشكرك بكفي من هو أولى بشكري منك، فقال من هو؟ فقال: الله عز وجل، فأطرق مليا ثم قال: أستغفر الله، ورضي عنه.

رجع إلى حديث طارق - قال بعض المؤرخين: "كان لذريق ملك الأندلس استخلف عليها شخصا يقال له تدمير، وإليه تنسب تدمير بالأندلس، فلما نزل طارق من الجبل كتب تدمير إلى لذريق: إنه قد نزل بأرضنا قوما لا ندري أمن السماء هم أم من الأرض، فلما بلغ لذريق ذلك - وكان قصد بعض الجهات البعيدة لغزو له في بعض أعدائه - رجع عن مقصده في سبعين ألف فارس، ومعه العجل تحمل الأموال والمتاع، وهو على سريره بين دابتين، وعليه مظلة مكللة بالدر والياقوت الزبرجد، فلما بلغ طارقا دنوه قام في أصحاب، فحمد الله وأثنى عليه بما هو أهله، ثم حث المسلمين على الجهاد، ورغبهم ثم قال:

“Ey insanlar arkanızda deniz önünüzde düşman nereye kaçacaksınız? Vallahi size sabır ve sadakatten başka bir kurtuluş yoktur. Bunu böyle biliniz ki; bu adilerin sofrasında yetimler (sizler)’in yeri yoktur. İşte kuvveti çok olan teçhizatlı askerlerle karşı karşıyasınız. Sizin kılıçlarınızdan başka sığınağınız yoktur ve düşmanda, alacağınız yerler kadar kuvvetiniz olacaktır. Eğer zaferi geciktirirseniz, vazifenizi yerine getiremez, gücünüzü kaybedersiniz o vakit düşmanın size duyduğu korku cesarete dönüşecektir.

Bu zalimle savaşıp rezil sondan kurtulun. İşte en güvenli şehrini size sunmuştur. Eğer ölümü göze alırsanız bu fırsattan yararlanabilirsiniz. Ben kurtulduğum bir şeyden sizi sakındırmıyor ve sizi en ucuz şeyin canlar olduğu bir plana dâhil etmiş de değilim. Ancak ben kendimden başlıyorum.

Biliniz ki: Eğer bu meşakkate azıcık sabrederseniz uzun süre ferahlık duyarsınız. Benim için [zaferi] istemeyin bilakis kendiniz için isteyin. Sizin [ganimetteki] payınız benim payımdan daha fazladır. Bu yarımadanın yetiştirdiği iri gözlü güzel yunan kızları, altınla dokunmuş elbiseler giyen, inci ve mercanlar içinde etekleri sarkmış kadınlar, meliklerin saraylarındaki ahu gözlü dilberler hakkında çok şey işitmişsinizdir. Emirül Müminin Velid b. Abdülmelik, Arap kahramanlarından sizi seçmiştir. Savaşı rahat kazanacağınıza güvenerek bu yarımadanın mülkünü kardeşlik ve akrabalıkla size vermeye razı olmuştur. Kahramanca savaşp harp etmenize izin vermiştir ki Halifenin [ganimetteki] payı i’la-yı kelimetullah ve bu yarımada İslam’ın hâkim olmasıdır. Sizin payınız ise Endülüs ganimetlerinin sadece sizin olmasıdır.

Ganimetler ne ona ne de sizin dışınızdaki Müslümanlara verilecektir. Allah, bu yarımadayı fethetmenize yardımcı olacak ve siz bunu iki dünyada da hatırlayacaksınız. Biliniz ki; sizi davet ettiğim şeye ilk icabet eden benim. İki ordu karşılaşınca Zalim Lüzrik’in kavmine karşı Allah’ın izniyle bizzat savaşacağım. Siz de benimle beraber savaşın. Eğer ondan sonra ölürsem onun işini bitirmişimdir. İşlerinizi emanet edeceğiniz akıllı ve cesur bir lider bulmakta zorlanmazsınız. Yok, eğer Lüzrik’e ulaşmadan ölürsem bu azmettiğim şeyde yerime birisini geçirin ve hepiniz onunla birlikte savaşın. Endülüs’ü fethetmeyi ve Lüzrik’i öldürmekle amacınızı yerine getirin. Çünkü Endülüs halkı Lüzrik’in ölümü ile bozguna

uğrayacaktır.” Tarık, ordusunu Lüzrik’e karşı savaşa teşvik edip hayırlar vadettikten sonra ferahladılar. Emellerinin vuku bulacağını anladılar ve zaferin kokusunu aldılar.

Dediler ki: “Biz, senin niyet ettiğin şeyin tersine olan emelleri içimizden attık. Lüzrik’e karşı hazırlan biz seninleyiz.”

أيها الناس، أين المفر؟ البحر من ورائكم والعدو أمامكم، وليس لكم والله إلا الصدق والصبر، واعلموا أنكم في هذه الجزيرة أضيع من الأيتام في مأدبة اللثام، وقد استقبلكم عدوكم بجيشه وأسلحته وأقواته موفورة، وأنتم لا وزر لكم إلا سيوفكم، ولا أقوات إلا ما تستخلصونه من أيدي عدوكم، وإن امتدت بكم الأيام على افتقاركم ولم تنجزوا لكم أمرا ذهب ربحكم، وتعوضت القلوب من رعبها منكم الجرأة عليكم، فادفعوا عن أنفسكم خذلان هذه العاقبة من أمركم بمناجزة هذا الطاغية، فقد ألقت به إليكم مدينته الحصينة، وإن انتهاز الفرصة فيه لممكن إن سمحتم لأنفسكم بالموت وإني لم أحذركم أمرا أنا عنه بنجوة، ولا حملتكم على خطة أرخص متاع فيها النفوس (إلا وأنا) أبداً بنفسي، واعلموا أنكم إن صبرتكم على الأشق قليلا، استمتعتم بالأرفه الألد طويلا، فلا ترغبوا بأنفسكم عن نفسي، فما حظكم فيه بأوفى من حظي، وقد بلغكم ما أنشأت هذه الجزيرة من الحور الحسان، من بنات اليونان، الرافلات في الدر والمرجان، والحلل المنسوجة بالعقيان، المقصورات في قصور الملوك ذوي التيجان، وقد انتخبكم الوليد بن عبد الملك أمير المؤمنين من الأبطال عربانا، ورضيكم لملوك هذه الجزيرة صهارا وأختانا، ثقة منه بارتياحكم للطعان، واستماحكم بمجالدة الأبطال والفرسان، ليكون حظه منكم ثواب الله على إعلاء كلمته وإظهار دينه بهذه الجزيرة، وليكون مغنمها خالصة لكم من دونه ومن دون المؤمنين سواكم، والله تعالى ولي إنجادكم على ما يكون لكم ذكرا في الدارين، واعلموا أي أول محيب إلى ما دعوتكم إليه، وإني عند ملتقى الجمعين حامل بنفسي على طاغية القوم لذريق فقاتله إن شاء الله، فاحملوا معي، فإن هلك بعدة فقد كفيتكم أمره، ولم يعوزكم بطل عاقل تندبون أموركم إليه، وإن هلك قبل وصولي إليه فاخلفوني في عزيمتي هذه، واحملوا بأنفسكم عليه، واكتفوا لهم من فتح هذه الجزيرة بقتله، فإنهم بعده يخذلون.

فلما فرغ من تحريض أصحابه على الصبر في قتال لذريق وأصحابه وما وعدهم من الخير الجزيل انبسطت نفوسهم، وتحققت آمالهم، وهبت رياح النصر عليهم، وقالوا له: قد قطعنا الآمال مما يخالف ما عزمت عليه، فاحضر إليه.

Tarik'ın ordusu hazırlanarak geceyi sabaha kadar nöbetleşe geçirdiler. Sabahleyin iki ordu da bölüklere ayrılıp toparlandılar. Lüzrik, başının üstünde onu gölgeleyen atlastan bir örtü varken, bayraklar arasında ormanı andıran ve önünde de savaşçılar olduğu halde harekete geçti. Tarık da ordusuyla üzerlerinde zincirli zırhlar, başlarında beyaz sarıklar, ellerinde ise arap oklarıyla kılıçlarını kuşanmış mızraklarını hazırlamış halde harekete geçti.

Lüzrik Müslümanlara bakınca yemin edip şöyle dedi: “Bu manzarayı ülkemizdeki Beytül Hikme’de görmüştük.” Kalplerine korku girdi. Tarık, Lüzrik’i görünce “Bu, kavmin zalimidir.” deyip aniden ona yetiştirdi ve tahtının üzerinde iken Lüzrik’in kafasını kılıcıyla yarıp öldürdü. Tarık’ın ordusu, Tarık’ın cesaretini görünce savaşmaya başladı ve zafer Müslümanların oldu. Ancak zafer sadece bir yer ile sınırlı değildi. Düşman şehir şehir ve bölük bölük teslim oluyordu.

Musa b. Nusayr, Tarık’ın kazandığı zaferi işitince beraberindekilerle Endülüs’ü geçip mevlası Tarık’a ulaştı.

Ona dedi ki: “Ey Tarık! Velid b. Abdülmelik, senin ona verdiğin hediyeye [fetihe] karşılık Endülüs valiliğinden daha az bir şey vermez. Endülüs sana hayırlı olsun.” Tarık cevaben “Ey Emir! Allah’a and olsun ki atımla Atlas Okyanusu’na dalmadan maksadımdan vazgeçmem.” Yani Benati Na’s’ın [Kuzey Deniz bölgesinde] altındaki Kuzey Denizi’ni kastetmektedir. Tarık, Atlas Okyanusu sahilindeki Cillikiyye’ye ulaşınca kadar Musa ile beraber fethetmiştir.

Hafız Hamidi, [Cezvetul Muktabes] adlı kitabında: “Musa b. Nusayr, mevlası Tarık’ın izinsiz sefere çıktığını öğrenince çok sinirlendi. Hatta öldürmeye bile niyetlendi. Velid’in mektubu kendisine ulaşınca onu serbest bıraktı ve beraberinde onu Şam’a götürdü.” dedi.

2.2. ENDÜLÜS HİKMET EVİ

Lüzrik, şöyle demişti: “Bu manzarayı ülkemizdeki Beytül Hikme’de görmüştük.” Lüzrik bu sözüyle Yunanlıların Beytül Hikme’sine işaret etmiştir. Bazı tarihçilerin söylediklerine göre Beytül Hikme; Yunanlılar, Büyük İskender’den önce Endülüs’ün doğu tarafında [Balkanlar’da] felsefe ile meşhur olan bir millettir.

فإننا معك وبين يديك، فركب وأصحابه فباتوا ليلتهم في حرس إلى الصبح، فلما أصبح الفريقان تكتبوا وعبوا جيوشهم، وحمل لذريق وهو على سريرته، وقد حمل على رأسه رواق ديباج يظلمه وهو مقبل في غاية من البنود والأعلام، وبين يديه المقاتلة والسلاح وأقبل طارق في أصحابه عليهم الزرد من فوق رؤوسهم العمائم البيض، وبأيديهم القسي العربية وقد تقلدوا السيوف واعتقلوا الرماح، فلما نظر إليهم لذريق حلف وقال:

إن هذه الصور هي التي رأيناها ببيت الحكمة ببلدنا، فداخله منهم الرعب فلما رأى طارق لذريق قال: هذا طاغية القوم فحمل وحمل أصحابه معه ففرقت المقاتلة من بين يدي لذريق فخلص إليه طارق فضربه بالسيف على رأسه، فقتله على سريرته فلما رأى أصحابه مصرع صاحبهم اقتحم الجيشان، وكان النصر للمسلمين ولم تقف هزيمة العدو على موضع، بل كانوا يسلمون بلدا بلدا ومعقلا معقلا.

ولما سمع موسى بن نصير بما حصل من النصرة لطارق عبر الجزيرة بمن معه، ولحق بمولاه طارق، فقال له: يا طارق، إنه لن يجازيه الوليد بن عبد على بلائك بأكثر من أن يمنحك الأندلس فاستبحه هنيئا مريئا، فقال له طارق: أيها الأمير والله لا أرجع عن قصدي هذا، ما لم أنته إلى البحر المحيط أخوض فيه بفرسي يعني البحر الشمالي الذي تحت بنات نعش، ولم يزل طارق يفتح وموسى معه إلى أن بلغ إلى جليقية وهي ساحل البحر المحيط"، انتهى.

وقال الحافظ الحميدي في كتابه "جذوة المقتبس": "إن موسى بن نصير نقم على مولاه طارق إذ غزا بغير إذنه، وهم بقتله، ثم ورد عليه كتاب الوليد بإطلاقه، فأطلقه وخرج معه إلى الشام"، انتهى.

"وقول لذريق: إن هذه الصور هي التي رأيناها في بيت الحكمة إلخ" أشار به إلى بيت حكمة اليونان، وكان من خبر — فيما حكى بعض علماء التاريخ — أن اليونان، وهم الطائفة المشهورة بالحكمة.

Persliler güçlenip Yunanistan yakınlarındaki şehirleri ele geçirince Yunanlıların da hâkimiyetlerini ve ellerindeki vatanlarını aldılar. Yunanlılar, o zaman önemsiz olup Avrupa'nın uç kısmında kalan Endülüs'e göç ettiler.

Mamur olmadığı için hiçbir melik orayı almaya tenezzül etmemişti. Endülüs'e ilk yerleşen ve inşa etmeye çalışan kişi Nuh (a.s)'in torunu Endülüs b. Yafes'tir. Ayrıca yarımada onun ismiyle isimlendirilmiştir. Büyük tufandan sonra mamur olan yerler o zamanın inanışına göre bir kuş şeklinde olup; başına doğu, güney ve batıya iki ayağı, güney ve batı arasındaki yerlere karnı, Mağrib'e [Endülüs, Afrika'nın kuzeyi] de kuyruğu denilmiştir. O zaman insanlar Mağrib'i kuşun en değersiz organı ile tanımladıkları için küçük düşünüyorlardı.

Yunanlılar ilme olan önemlerinden dolayı insanlara zarar veren, kendilerini ilimleri ile uğraşmaktan men eden ve birçok insanın ölümüne sebep olan savaşları değersiz görüp Perslilerden kaçıp Endülüs'e göç etmiştir. Yunanlılar, Endülüs'e varınca hemen yarımadayı mamur etmeye başladılar. Yapay nehirler, kaleler, bağ ve bahçeler yaptılar. Şehirlerin surlarını sağlamlaştırıp içini binalar ve ekinlerle doldurdular. Endülüs öyle bir şekilde aldı ki onun güzelliğini gören biri “Medeniyetin bir kuş şeklinde tasvir edildiği ve Mağrib'in kuyruğu olarak sayıldığı bu kuş, bütün güzelliğini kuyruğunda bulunduran tavus kuşudur.” demiştir.

Hârûnürreşîd ⁹⁸ hakkında şöyle bir hikâye anlatılır: “Mağrib'den bazıları ziyaretine gelince Hârûnürreşîd ‘Dünya, kuyruğu Mağrib mesabesinde olan bir kuş olduğu söylenir.’ dedi. İçlerinden biri, ‘Ey müminlerin emiri! Onlar doğru söylemiştir. O kuş tavus kuşudur.’ deyince Hârûnürreşîd tebessüm edip hızlı cevap vermesine ve ülkesini savunmasına hayret etmiştir.”

Yunanlılar, Endülüs'ü çok sevip Endülüs'ün ortasında bulunan Tulaytila'yı kendilerine mesken edindiler ve Beytu'l Hikme'yi orada inşa ettiler. Yunanlıların en fazla önem verdikleri şey Tulaytila'yı diğer milletlerden korumaktı. Arap ve Berberiler dışında zorlu bir hayata sahip olanlardan başka kimsenin onlara haset

⁹⁸ Hârûnürreşîd: Ebû Ca'fer Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî-Billâh b. Abdillâh el-Mansûr (v. 193/809): Onun döneminde ilim, edebiyat ve çeşitli sanatlar yaygınlaştı ve gelişti. Bağdat'ta Beytu'l-Hikme'yi kurdu. Bu kurumda birçok kitabı bir araya topladı, dönemin meşhur yazarlarının kitapları hep burada getirildi. Devlet ve toplumun içyapısında kargaşayı ve kaosu bitirdi, dış yapısında da önemli gelişmeler kayıt edildi. Sözelimi sınırlarda Bizans tehlikesini ortadan kaldırdı ve o bölgeleri huzurlu ve güvenli yerlere dönüştürdü. Hayatı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Taberi, **Tarihü'r-Rüsûl ve'l-Muluk**, nşr., Muhammed Ebu Fadıl İbrahim, Daru'l-Mearif, Kahire, 1979.

etmediklerini gördüklerinde medeniyete ulaştırdıkları Endülüs için korkmaya başladılar. Arap ve Berberiler için tılsım ve benzeri şeyler yaptılar.

كانوا يسكنون بلاد الشرق قبل عهد الإسكندر، فلما ظهرت الفرس، واستولت على البلاد وزاحمت اليونان على ما كان بأيديهم من الممالك انتقل اليونان إلى جزيرة الأندلس لكونها طرفا في آخر العمارة، ولم يكن لها ذكر إذ ذاك، ولا ملكها أحد من الملوك المعتمدة ولم تك عامرة وكان أول من عمر فيها واختطها أندلس بن يافث بن نوح عليه السلام، فسميت باسمه ولما عمرت الأرض بعد الطوفان كانت الصورة المعمورة منها عندهم على شكل طائر رأسه المشرق، والجنوب والشمال رجلاه، وما بينهما بطنه، والمغرب ذنبه.

وكانوا يزدرون المغرب لنسبته إلى أخس أجزاء الطير، وكانت اليونان لا ترى فناء الأمم بالحروب لما فيها من الأضرار والاشتغال عن العلوم التي كان الاشتغال بها عندهم من أهم الأمور، فلذلك انحازوا من بين يدي الفرس إلى الأندلس، فلما صاورا إليها أقبلوا على عمارتها، فشقوا الأنهار، وبنوا المعقل وغرسوا الجنات والكروم، وشيدوا الأمصار، وملأوها حرثا ونسلا وبنينا، فعظمت وطابت حتى قال قائلهم لما رأى بمجتها: إن الطائر الذي صورت هذه العمارة على شكله وكان المغرب ذنبه كان طاووسا معظم جماله في ذنبه.

وحكي أن الرشيد هارون - رحمه الله - لما حضر بين يديه بعض أهل المغرب قال الرشيد: يقال إن الدنيا بمثابة طائر ذنبه المغرب، فقال الرجل: صدقوا يا أمير المؤمنين، وإنها طاووس فضحك أمير المؤمنين الرشيد وتعجب من سرعة جواب الرجل وانتصاره لقطره.

رجع - قال: "فاغتبط اليونان بالأندلس أتم اغتباط، واتخذوا دار الحكمة والملك بها طليطلة لأنها أوسط البلاد، وكان أهم الأمور عندهم تحصينها عمن يتصل به خبرها من الأمم، فنظروا فإذا هو أنه لا يحسدهم على رغد العيش إلا أرباب الشظف والشقاء والتعب، وهم يومئذ طائفتان: العرب، والبربر، فخافوهم على جزيرتهم العامرة، فعزموا على أن يتخذوا لهذين الجنسيتين من الناس طلسمًا.

Endülüs'ün Batı tarafında Kadis diye bir ada vardı. Bu adanın güzeller güzeli kızı olan bir yunanlı kral hükmetmekteydi. Tabi o zamanlar Endülüs'ün kralları çoktur ve her bölge ya da iki bölgenin bir kralı vardı. Kızın güzelliği dillere destan olunca birçok kral ona talip olmuş. Böylece babası ne yapacağını bilememiş ve kızını çağırmış. Söylemek gerekirse kız çok akıllıydı, zaten hikmet gökten üç şeye inmiş: Endülüslü Yunanlıların beyinleri, Çinlilerin elleri ve Arapların dillerine⁹⁹, deniyordu.

Baba kızına şöyle demiş:

-“Kızım bir sürü talibin var ve kime verceğini bilemedim. Birine verirsem diğeri kızar diye korkuyorum ne yapayım?” Kız cevap vermiş:

-“Meseleyi bana bırakırsan rahatlarsın.” Baba da:

-“Ne düşünüyorsun?” diye sormuş. Kız benimle evlenecek kişi çok hikmetli demiş. Böylece baba isteyen krallara içinizden en hikmetli olanı istiyor diye yazınca iki kral hariç diğerleri çekilmiş. Bu kez baba kızına geri dönmüş:

-“Her şey çözülmüş değil iki tane hikmetli kral kalmış ikisi de seni istiyor birini diğerine tercih edemedim.” demiş. Kızı:

-Ben ikisine bir görev vereceğim, hangisi görevini önce bitirirse onun eşi olmaya hazırım. Biz bu toprakları korumak için iki şeye ihtiyacımız var Ruhîy ve Tılsım. Biri Endülüse akan nehirlerden su sağlasın. Diğeri de potansiyel düşmanlara karşı Endülüs'ü koruyacak duvarlar inşa etsin.” Baba kızın isteğini iki krala bildirmiş ve ikisi de görevine başlamış.

Ruhîy ile ilgilenen kral görevini yapmak için Septe ile Endülüs Adası arasında artık Zügagu Septe olarak bilinen yeri, Tuzlu Nehirden getirdiği kayalarla inşa etmiş. Ancak çoğu insan bunu yapanın İskender olduğunu savunuyor. Nitekim insanlar bunu Septeden Endülüs'e kolay geçebilsin diye yapmış diye düşünüyor. Kayalar yerinde konduktan sonra kral yüksek dağlardan suları akıttı ve böylece Endülüs'te bu Ruhîy'i kurmuş. Tılsım sahibi ise işini iyi yapmak için zamanını ayırmış ve işini başarmıştır. Yaptığı şey de denizin kenarında çok güzel ve dayanıklı bir bina kurmaktı. Bu binanın temelini toprağın altına iyice derinleştirmiş. Üstünde de berberi heyetinde bir adamı resmetmiş. Bu resmin sol elinde kilit olup denize işaret ediyordu. Sanki denizin ötesinden gelen insanlara “Durun” diyordu.

⁹⁹ i. Arap dilleri.

فرصدوا لذلك أرسادا، ولما كان البربر بالقرب منهم وليس (بينهم) سوى تعدية البحر ويرد عليهم منهم طوائف منحرفة الطباع، خارجة عن الأوضاع، ازدادوا منهم نفورا، وكثر تحذره من نسب أو مجاورة حتى ثبت ذلك في طبائعهم، وصار بعضهم مركبا في غرائزهم، فلما علم البربر عداوة أهل الأندلس وبعضهم لهم أبغضوهم، فلم تجد أندلسيا إلا مبغضا بربريا، وبالعكس إلا أن البربر أحوج إلى أهل الأندلس لوجود بعض الأشياء عندهم وفقدتها ببلاد البربر.

وكان بنواحي غرب الأندلس ملك يوناني بجزيرة يقال لها "قادس" وكانت له ابنة في غاية الجمال فتسمع بها ملوك الأندلس وكانت الأندلس كثيرة الملوك، لكل بلدة أو بلدين ملك فخطبوها وخشي أبوها أن زوجها من واحد أسخط الباقين، فتحير وأحضر ابنته وكانت الحكة مركبة في طباع القوم ذكورهم وإناثهم ولذا قيل: إن الحكمة نزلت من السماء على ثلاثة أعضاء من أهل الأرض: أدمغة اليونان، وأيدي أهل الصين، وألسنة العرب فقال لها: يا بنية إني أصبحت على حيرة في أمرك ممن يخطبك من الملوك وما أرضيت واحدا إلا أسخطت الباقين، فقالت له اجل الأمر إلي تخلص، فقال: وما تقترحين؟ فقالت: أن يكون ملكا حكما، فقال: نعم ما اخترته لنفسك، فكتب في أجوبة الملوك الخطاب، أنها اختارت من الأزواج الملك الحكيم، فلما وقفوا على الجواب سكت من لم يكن حكما، وكان في الملوك الخاطبين حكيمان، فكتب كل واحد منهما: أنا الملك الحكيم، فلما وقف على كتابيهما قال لها: يا بنية، بقي الأمر على إشكال، وهذان ملكان حكيمان، أيهما أرضيت أسخطت الآخر، فقالت: سأقترح على كل واحد منهما أمرا يأتي به، فأيهما سبق إلى الفراغ مما التمس كنت زوجته، قال: وما الذي تقترحين عليهما؟ قالت: إنا ساكنون بهذه الجزيرة، ومحتاجون أرحى تدور بها، وإني مقترحة على أحدهما إدارتها بالماء العذب الجاري إليها من ذلك البر، ومقترحة على الآخر أن يتخذ لي طلسمًا نحصن به جزيرة الأندلس من البربر، فاستظرف أبوها ذلك، وكتب إلى الملكين بما قالت ابنته، فأجاباه إلى ذلك، وتقاسماه على ما اختارا، وشرع كل واحد منها في عمل ما أسند إليه من ذلك".

"فأما صاحب الرحي فإنه عمد إلى أشكال اتخذها من الحجارة تضد بعضها إلى بعض في البحر المالح الذي بين جزيرة الأندلس والبر الكبير في الموضع المعروف بزقاق سبتة، وسدد الفرج التي بين الحجارة بما اقتضت حكمته، وأوصل تلك الحجارة من البر إلى الجزيرة، وآثاره باقية إلى اليوم في الرقاق الذي بين

سبته والجزيرة الخضراء - وأكثر أهل الأندلس يزعمون أن هذا أثر قنطرة كان الإسكندر قد عملها ليعبر عليها الناس من سبته إلى الجزيرة، والله أعلم، أي القولين أصح، غير أن الشائع إلى الآن عند الناس هو الثاني - فلما تم تنضيد الحجارة للملك الحكيم جلب الماء العذب من جبل عال في البر الكبير وسلطه على ساقية محكمة وبنى بجزيرة الأندلس رحي على هذه الساقية.

وأما صاحب الطلسم فإنه أبطأ عمله بسب انتظار الرصد الموافق لعمله، غير أنه عمل أمره، وأحكمه، وابتنى بنيانا مربعا من حجر أبيض على ساحل البحر في رمل عاج حفر أساسه إلى أن جعله تحت الأرض الأرض بمقدار ارتفاعه فوق الأرض ليثبت، فلما انتهى البناء المربع إلى حيث اختار صور من النحاس الأحمر والحديد المصنفي المخلوطين بأحكم الخلط صورة رجل بربري، وله لحية، وفي رأسه ذؤابة من شعر جعد قائمة في رأسه لجعودتها وهو متأبط بصورة كساء قد جمع طرفيه على يده اليسرى بالطف تصويره وأحكمه في رجله نعل وهو قائم من رأس البناء على مستهدف بمقدار رجله فقط وهو شاهق في الهواء طوله نيف عن ستين أو سبعين ذراعا وهو محدود الأعلى إلى أن ينتهي ما سعتة قدر ذراع، وقد مد يده اليمنى بمفتاح قفل قابضا عليه مشيرا إلى البحر كأنه يقول: لا عبور

Gerçekten de o tılsım orada oldukça hiçbir berberi gemisi oradan geçememiş ve o bölgede yaşayamamıştır.

Bu arada iki kral yarış içindeyken değirmen taşı sahibi işi önce bitirmiş ancak diğer kişinin işini yarım bırakmaması için bunu, Tılsım sahibi işini bitmeden az önce kazandığını duyurmuş. O sırada Tılsım sahibi inşa ettiği kubbenin üzerinde ellerini yıkarken diğer kralın yankılanan kazanma sesini duyunca nefsi bunu tahammül edemeyip kubbeden düşüp ölmüş. Değirmen taşı sahibi hem kıza, hem de Tılsım'a sahip olmuş. Daha önce zikrettiğimiz sebepler nedeniyle Endülüs'teki krallar berberilerden nefret ediyor ve Endülüs'e gözlerini dikmelerinden korkuyorlardı. Bu nedenle büyü parçalarını toplayıp Tuleytula'de bir odaya koymuşlar ve saklamak için bu odayı kapatıp üzerini kilitlediler. Nitekim gelen her yeni kral yeni bir kilit koyardı.

Yunanlıların kurduğu devletin çöküşüne az bir zaman kala Lüzrik diye bir kral vardı ve bu kral Tuleytula'de 27. kraldı. Bu kral tahta oturduğunda vezirlerine ve devlet adamlarına, her kralın gelip kilit koyduğu odayı açıp içinde ne olduğunu öğrenmek istediğini söyledi. Meclisindeki herkes onu caydırmaya çalıştı ve bu zamana kadar o odanın açılmadığının bir gerekçesi olduğunu ve onu açmanın da yarardan çok zarar getireceğini söyledi. Ancak Lüzrik inançlı, heybetli ve şiddet sahibi bir kraldı ve istediğini elde etmek için kimseye kulak asmazdı. Onu ikna edemediklerinde hikmet sahibi insanlar ona odada bulacağını düşündüğü hazineyi yaklaşık olarak miktarını para ya da altın olarak vermeye hazır olduklarını söylediler ancak Lüzrik o kapıyı açmadan rahatlayamazdı.

Gidip kilitleri tek tek açıp odaya girdi ve odada bir tablo ve bir tabut gördü. Tablonun üzerinde bu Süleyman (a.s.)'ın tablosu yazıyordu. Tabutta ise berberi insanların resimlerini buldu ve resimlerin üzerinde: kim bu tabutu açarsa burada resmi olan millet Endülüs'ü fethedecektir. Hikmetleri de bozulmuş¹⁰⁰ kral bunu görünce korkmuş ve yaptığına pişman olmuş ve bir süre sonra Doğudan gelen ve Endülüs'ü fethetmek için arap kralının hazırladığı bir ordu haberini almış.

İşte bu oda Lüzrik'in işaret ettiği Beytü-l Hikmettir. Bu hikâyede geçen bazı olaylar daha sonra beyan edeceğimiz gibi birkaç güvenilir tarihçi tarafından reddedilecek.

¹⁰⁰ i. eskimiş.

وكان من تأثير هذا الطلسم في البذي تجاهه أنه لم ير قط ساكنا ولا كانت تجري فيه قط سفينة بربر حتى سقط المفتاح من يده.

وكان الملكان الذان عملا الرحي والطلسم يتسابقان إلى فراغ العمل، إذ بالسبق يستحق زواج المرأة وكان صاحب الرحي فرغ أولا لكنه أخفى أمره عن صاحب الطلسم لئلا يترك عمله فيبطل الطلسم لتحظى المرأة بالرحى والطلسم، فلما علم باليوم الذي يفرغ صاحب الطلسم في آخره أجرى الماء في الجزيرة من أوله وأدار الرحي، واشتهر ذلك، فاتصل الخبر بصاحب الطلسم وهو في أعلى القبة يصقل وجهه، وكان الطلسم مذهبا فلما تحقق أنه مسبوق ضعفت نفسه فسقط من أعلى البناء ميتا، وحصل صاحب الرحي على المرأة والرحي والطلسم وكان من تقدم من ملوك اليونان يخشى على الأندلس من البربر للسبب الذي قدمنا ذكره، فاتفقوا وجعلوا الطلسمات في أوقات اختاروا أرسادها، وأودعوا تلك الطلسمات تابوتا من الرخام، وتركوه في بيت بطليطة، وركبوا على ذلك الباب قفلا تأكيدا لحفظ ذلك البيت فاستمر أمره على ذلك.

ولما حان وقت انقراض دولة من كان بالأندلس ودخول العرب والبربر إليها، وذلك بعد مضي ستة وعشرين ملكا من ملوكهم من تاريخ عمل الطلسمات بطليطة، وكان لذريق المذكور آنفا هو تمام السابع والعشرين من ملوكهم، فلما اقتعد أريكة الملك قال لوزرائه وخواص دولته وأهل الرأي منهم: قد وقع في نفسي من أمر هذا البيت الذي عليه ستة وعشرون قفلا شيء، وأريد أن أفتحه لأنظر ما فيه، لأنه لم يعمل عبثا، فقالوا: أيها الملك صدقت إنه لم يصنع عبثا، ولم يقفل سدى، والرأي والمصلحة أن تلقي أنت أيضا عليه قفلا أسوة بمن تقدمك من الملوك، وكان آباؤك وأجدادك لم يهملوا هذا فلا تهمله، وسر سيرهم، فقال لهم: إن نفسي تنازعني إلى فتحه، ولا بد لي منه، فقالوا له: إن كنت تظن أن فيه مالا فقدره ونحن نجمع لك من أموالنا نظيره، ولا تحدث عليها بفتحه حادثا لا نعرف عاقبته، فأصر على ذلك، وكان رجلا مهيبا فلم يقدرُوا على مراجعته، وأمر بفتح الأقفال، وكان على كل قفل مفتاحه معلقا، فلما فتح الباب لم ير في البيت شيئا إلا مائدة عظيمة من ذهب وفضة مكللة بالجواهر، وعليها مكتوب: هذه مائدة سليمان بن داود عليهما الصلاة والسلام، ورأى في البيت ذلك التابوت، وعليه قفل ومفتاحه معلق بفتحه، فلم يجد فيه سوى رق، وفي جوانب التابوت صور فرسان مصورة بأصباغ محكمة

التصوير على أشكال العرب، وعليهم القراء، وهم معممون على ذوائب جعد، ومن تحتهم الخيل العربية، وهم متقلدون السيوف المحلاة، معتقلون الرماح، فأمر بنشر ذلك الرق، فإذا فيه: متى فتح هذا البيت وهذا التابوت المقلان بالحكمة دخل القوم الذي صورهم في التابوت إلى جزيرة الأندلس، وذهب ملك من فيها من أيديهم، وبطلت حكمتهم، فلما سمع لذريق ما في الرق ندم على ما فعل، وتحقق انقراض دولتهم فلم يلبث إلا قليلا حتى سمع أن جيشا وصل من المشرق جهزه ملك العرب ليفتح بلاد الأندلس، انتهى.

فهذا هو بيت الحكمة الذي أشار إليه لذريق، والله أعلم بحقيقة الأمر في ذلك كله. على أن في هذا السياق مخالفة لما سنده عن بعض ثقات مؤرخي الأندلس وغيرهم في شأن المائدة وغيرها.

Nitekim Endülüs'ün ötesinden su getirmek, ne kadar doğru ki? Çünkü Endülüs deniz ve nehirlerle doludur. Ancak bazıları; kızın bunu, kralı zor durumda bırakmak ve iyice sınamak için istediğini savunuyor. Yalnız gerçek Allah'ın bildiğidir ve O en iyi bilendir

İbn Hayyan Muktebes kitabında şöyle diyor:

Lüzrik aslında kral ailelerinden değildi. Kral olmak için o zamanlarda yüce bir nesilden olmak lazım ve önceki kralın oğlu ya da akrabası olmak gerekirdi. Yani kraliyet babadan oğula geçmekteydi. Yalnız Lüzrik kendinden önceki kral Akitçe'ye yakın biriydi ve savaş meselelerinin yanı sıra devletin idare edilmesinde Akitçenin hemen hemen sağ koluydu ve güvendiği az insanlardan biriydi.

Akitçe ölünce kraliyet normalde oğullarına geçecekti ancak öyle olmadı. Lüzrik zekâsıyla ve gizli tedbirleriyle devletin adamlarını yanına çekti ve Akitçenin oğullarının hakkı olan mülkü ellerinden aldı. Bu, Akitçe oğulları ve Lüzrik arasında istikrarsız bir ilişkiye neden oldu.

Nitekim Tarık bin Ziyad ve Musa bin Nusayr'ın liderlik ettiği ordulara, babalarının krallığı onda kalmasın ve haklarını gasp eden Lüzrik cezasını çeysin diye yardım ettiler. Bu, Endülüs orduları ve başı olan Lüzrik'in Hicri 92 (M.711) senesinde Lekke¹⁰¹ vadisinde yenilmesine sebep olan en önemli faktörlerden biriydi. Böylece Lüzrik katledildi ve Endülüs, müsmanların fethettiği en batı bölgelerden biriydi ve daha önce efendimizin müjde verdiği bu fetih gerçekleşmiş oldu ve Endülüs, Müslümanların hükmüne girmiş oldu.

İbni Hayyan devamla:

Endülüs fethedildikten sonra, Endülüs Beni Ümeyye kalifelerinin uygun gördüğü kişiler tarafından yönetiliyordu. Ancak Doğu'da Ümeyye oğulları devletinin çöküşü ve Abbasi oğullarının gelmesiyle Emevi olan Abdurrahman Bin Muaviye Bin Hişam Bin Abdülmelik, Abbasiler'den kaçıp Endülüs'e geldiğinde orada Doğu'da batmış olan Emevi devletini burada devam ettirmeyi başarmıştır. Bu açıdan Tarık bin Ziyad'dan Yusuf Bin Abdurrahman El Fehriy'e kadar Endülüs'e 20 kral hükmetmiş. Başka bir yerde Raziden şöyle nakletmiştir:

¹⁰¹ i. Lukeyz.

وما ذكر في هذه القصة من جلب الماء من بر العدو إلخ، فيه بعد عندي لأن بلاد الأندلس أكثر بلاد الله مياها وأنهارا، فأني تحتاج إلى جلب الماء إليها من العدو الأخرى؟ إلا أن يقال: إن المرأة أرادت تعجيز الرجل بذلك، أو اختبار حكمته حتى يفعل هذا الأمر الغريب، وعلم الله من رواء ذلك كله، وفوق كل ذي علم عليم ومنتهى العلم إلى الله الحكيم.

وقال ابن حيان في "المقتبس": ذكروا أن لذريق لم يكن من أبناء الملوك ولا بصحيح النسب في القوط وأنه إنما نال الملك من طريق الغضب والتسور عندما مات أغطشة الملك الذي كان قبله، وكان أثيرا لديه، مكينا فاستصغر أولاده لمكانه، واستمال طائفة من الرجال مالو معه، فانتزع الملك من أولاد إغطشة واستبقاهم، فكانوا هم الذي دبورا عليه - فيما ذكر - عندما لقي رجال العرب المقتحمين عليه بالأندلس من تلقاء بحر الزقاق وعليه طارق بن زياد مولى موسى بن نصير طماعة منهم في أن يودي ويخلص إليهم ملك أبيهم، فالتقوا بموضع يدعى وادي لكة من أرض الجزيرة الخضراء من ساحل الأندلس القبلي مكان عبورهم، وذلك لسبع خلون من شهر ربيع الأول سنة اثنتين وتسعين من الهجرة، فانهمز القوط أعظم هزيمة، وقتل ملكهم لذريق، وغلبت العرب على الأندلس فصارت أقصى فتوحهم من أرض المغرب، ومصادق موعده نبيهم صلى الله عليه وسلم، الكفيل بفتح ما بين المشرق والمغرب عليهم بوحى الله تعالى إليه أنجزه لهم بفتح الأندلس، ولله القوة.

قال: وقام بأمر العرب بالندلس منذ فتحت الأمراء المرسلون منهم عليها من قبل أئمة المسلمين بالمشرق طوال دولة بني أمية، رضي الله تعالى عنهم، إلى أن طرأ إليها فلهم عند غلبة بني العباس عليهم، وذلك عبد الرحمن بن معاوية بن هشام بن عبد الملك بن مروان، فملكها وأعاد إليها الدولة الأموية التي أورثها عقبه حقة، فكانت عدة هؤلاء الأمراء من لدن أولهم طارق بن زياد إلى آخرهم يوسف بن عبد الرحمن القهري عشرين عاملا، وعدة سنيهم بالشمسي خمس وأربعون سنة، وبالقمرى سبع وأربعون سنة غير أشهر، انتهى.

وقال في موضع آخر، نقلا عن الرازي:

Endülüs Velid Bin Abdülmelik'in halifeliği sırasında fethedildi ve bu fetih, en meşhur fetihlerden biriydi. Hanefi mezhebinin ortaya çıkmasında da etkiliydi.

Ömer Bin Abdülaziz¹⁰² de Endülüs ile çok ilgileniyordu. Hatta bizzat kendisi atamalar yapıyor, haberlerini ve insanların hayatını merak ediyordu. Böylece onun sayesinde Endülüs'te istikrar ve sükûnet sağlanabilmiştir.

2.3. ENDÜLÜS FETHİNİN ÖZETİ

Hüzai, kitabında Endülüs'ün fethini çok güzel ve ayrıntılı bir şekilde anlatılıyor, onun özeti de şöyledir:

El Velid Bin Abdülmelik halife olduğunda Musa bin Nüsayr [bekri mi lakmi mi, tartışma konusu] adında birini Tunus'u Mısır üzerinden fethetmek için göndermiş. Musa, Kuzey Afrika'da yaşayan berberi kabilelerini müslümanların himayesi altına almış ve çoğu İslam'a girmiş. Afrika'yı fethederken de en son berberilerin başkenti ve son kalesi olarak sayılan Tanja'yı fethetmeyi başarmıştı. Onu daha sonra Keyrevan olarak yeniden inşa etmişti.

Kuzey Afrika'nın da Endülüs'e yakın olan taraflarını almak için liderlerinden biri olan Tarık bin Ziyad'ı önden gönderdi. O zamanlar Endülüs'ün en yakın şehirlerinden biri Septe idi. Müslümanlar onu almaya çalışmış ama çoğu başarılı olamamıştı. Böylece Endülüs ile Kuzey Afrika sınırında sürekli müslümanlar ile Kutlar [Gotlar, Vizigotlar] arasında çok çatışma yaşanmış. Çok geçmeden o zamandaki Endülüs'ün kralı olan Akitçe ölmüş ve arkasında bıraktığı boş taht, kargaşaya neden olmuştu.

Nitekim Endülüs ehli, Akitçe'nin oğullarını tahta layık görmüyordu. Aralarından gücü, hikmeti ve cesurluğu kanıtlanmış olan Lüzrik'i seçtiler. O devirlerde yeni gelen herkes, Endülüs kralına gidiyor ve "Beytül-Hikmet" olarak bilinen odaya kilitli kalmasını istiyordu. Ancak Lüzrik bu odanın içeriğini merak ediyordu ve bekçilerden odayı göstermelerini emretmişti.

¹⁰² Ömer bin Abdülaziz: (61/680)'de Medine'de doğdu. Babası Mısır Valisi Abdülazîz b. Mervân, annesi Hz. Ömer'in torunu Ümmü Âsım'dır. (87/706) yılında Hicaz valiliğine tayin edildi. Ömer b. Abdülazîz (99/717) yılında Süleyman'ın ölümü üzerine halife ilân edildi. Ömer b. Abdülazîz, (101/720) vefat etti. Muhsin Koçak, "Ömer" **TDVİA**, Cilt: 34, 2007, ss 51-53.

Bekçiler her ne kadar bu odanın kapalı kalmasını savunsa da Lüzrik ihtarlarına kulak asmamış ve odanın üzerinde bulunan önceki kralın koyduğu kilitleri tek tek açmış. Sonunda odaya girdiğinde bir tabut bulmuş ve tabutun içinde berberi şeklinde insanların resimlerini görmüş ve üzerinde “Ne zaman ki bu oda ve bu tabut açılırsa Endülüs burada resimleri bulunan insanların hükmü altına girecektir.” yazılı bir kitabe bulmuş.

Lüzrik bu olaydan sonra odayı hemen kapatmış ve önceki kilitleri yerine geri koymuş ve devletin işleriyle uğraşmak için tahtına dönmüş ve sanki bu hadiseyi hiç görmemiş gibi unutmaya çalışmış.

وافتححت الأندلس في أيام الوليد بن عبد الملك، فكان فتحها من أعظم الفتوح الداهية بالصيت في ظهور الملة الحنيفية، وكان عمر بن عبد العزيز - رضوان الله عليه - متهمما بها، معتنيا بشأنها، وقد حولها عن نظر والي إفريقية وجرى إليها عاملا من قبله اختاره لها، دلالة على عنايته بها، ووقعت المقاسم فيها عن أمره وبفضل رأييه، انتهى.

وفي الكتاب الخزائي وغيره سياقة فتح الأندلس على أتم الوجوه، فلتذكر ملخصه، قالوا: استعمل أمير المؤمنين الوليد بن عبد الملك - رحمه الله تعالى - موسى بن نصير مولى عمه عبد العزيز بن مروان، ويقال: بل هو بكري، وذلك أن أباه نصيرا أصله من علوج أصابهم خالد بن الوليد - رضي الله عنه - في عين التمر، فادعوا أنهم رهن، وأنهم من بكر بن وائل، فصار نصير وصيفا لعبد العزيز بن مروان، فأعتقه، فمن هذا يختلف فيه، وقيل: إنه لحمي، وعقد له على إفريقية وما خلفها في سنة ثمان وثمانين، فخرج إلى ذلك الوجه في نفر قليل من المطوعة، فلما ورد مصر أخرج معه من جندها بعثا، وأتى إفريقية عمله، فأخرج من أهلها معه ذوي القوة والجلد، وصير على مقدمته طارق بن زياد، فلم يزل يقاتل البربر ويفض جموعهم، ويفتح بلادهم ومدائنهم، حتى بلغ طنجة، وهي قصبة ملك البربر وأم مدائنهم فحصرها حتى افتتحها - وقيل: إنها لم تكن افتتحت قبله، وقيل: افتتحت ثم ارتفعت - فأسلم أهلها، وخطها قيروانا للمسلمين، ثم ساروا إلى مدائن على شط البحر فيها عمال لصاحب الأندلس قد غلبوا عليها وعلى ما حولها، ورأس تلك المدائن سبتة، وعليها عالج يسمى يليان، قاتله موسى فآلفاه في نجدة وقوة وعدة فلم يطقه، فرجع إلى مدينة طنجة فأقام بمن معه، وأخذ في الغارات على ما حولهم والتضييق عليهم، والسفن تختلف إليهم بالميرة والأمداد من الأندلس من قبل ملكها غيطشة، فهم يذرون عن حريمهم ذبا شديدا، ويحمون بلادهم حماية تامة، إلى أن هلك الأندلس، وترك أولادا لم يرزهم أهلها للملك، فاضطرب حبل أهل الندلس، ثم تراضوا بعلج من كبارهم يقال له لذريق مجرب شجاع بطل، ليس من بيت أهل الملك، إلا أنه من قوادهم وفرسانهم، فولوه أمرهم وكانت طليطلة دار الملك بالأندلس حينئذ وكان بها بيت مغلق متحامى الفتح على الأيام، عليه عدة من الأقفال يلزمه قوم من ثقات القوط، قد وكلوا به لئلا يفتح، وقد عهد الأول في ذلك إلى الآخر، فكلما قعد منهم ملك أتاه أولئك الموكلون بالبيت فأخذوا منه قفلا وصيروه على ذلك الباب من غير أن يزيلوا قفل من تقدمه، فلما قعد لذريق هذا، وكان متهمما يقظا ذا فكر، أتاه الحراس يسألونه أن يقفل على الباب، فقال لهم:

لا أفعل أو أعلم ما فيه، ولا بد لي من فتحه، فقالوا له: أيها الملك إنه لم يفعل هذا أحد ممن قبلك، وتناهوا عن فتحه، فلم يلتفت إليهم، ومشى إلى البيت، فأعظمت ذلك العجم وضرع إليه أكابرهم في الكف فلم يفعل، وظن أنه بيت مال، ففض الأقفال عنه ودخل فأصابه فارغا لا شيء فيه إلا تابوتا عليه قفل فأمر بفتحه يحسب أن مضمونة يقنعه لنفاسة، فألقاه أيضا فارغا ليس فيه إلا شقة مدرجة قد صورت فيها صور العرب عليهم العمائم وتحتهم الخيول العرب متقلدي السيوف منتكبي القسي رافعي الرايات على الرماح، وفي أعلاها أسطر مكتوبة بالعجمية، فقرأت فإذا فيها: إذا كسرت الأقفال عن هذا البيت وفتح هذا التابوت فظهر ما فيه من هذه الصور فإن هذه الأمة المصورة في هذه الشقة تدخل الأندلس، فتغلب عليها وتملكها فوجم لذريق وندم على ما فعل، وعظم غمه وغم العجم بذلك، وأمر برد الأقفال وإقرار الحرس على حالهم، وأخذ في تدبير الملك، وذهل عما أنذر به.

O zamanın adetlerinden biri de, Endülüs'ün büyük şehirlerinde yaşayan liderlerin, evlatlarını krala yakın olmak ve ondan bir şeyler öğrenmek için başkente göndermesiydi. Yani hemen hemen her bölgeden sorumlu olan lider kızını ya da evladını kraliyet sarayında yaşaması için Tülete'ye, kralın yanına gönderir ve kral, gönderilen gençleri evlendirerek onları şereflendirirdi.

Septe'de yaşayan Yülyan de göz kamaştırıcı kızını adetler gereği başkente gönderdi. Ancak Lüzrik gözlerini bu kızıdan alıkoyamadı ve çok geçmeden ona yakınlık gösterdi. Kızın rızası olmadan ırzına geçti. Kız, bunu kimse farketmeden babasına ilettil. Babası da kızını için çok üzüldü ve intikam almak için içi içini kemiriyordu. Yülyan'ın Lüzrik'e olan bu nefreti sayesinde Endülüs'ün fethi kolaylaştı.

Yülyan, kışın elverişsiz şartlar altında¹⁰³ Zülag Denizinden binip kızını kurtarmak için Tuleytula'ye doğru yola çıkmış ve Tuleytulaya vardığında Lüzrik şaşırmış ve niçin bu kadar zor şartlar altında geldiğini merak ediyordu. Ama Yülyan Lüzrik'e annesinin kızlarını çok özlediğini ve ölmenden önce en azından kızını görsün diye bu kadar acele ettiğini söyleyerek Lüzrik'i gerçeği bildirmeme yönünde kandırmıştı.

Lüzrik bu hikâyeye inanmış ve kıza, aralarında geçenleri söylememesini tenbihleyerek kızın babasıyla gitmesine müsaade etmiş. Yülyan gitmek üzereyken Lüzrik ona şöyle demiş: "Sizin topraklarda namını duyduğumuz o şahinlerden getirirsen bizi çok mutlu edersin". Yülyan da ona: "İnan ki ey kralım, sana hayatında daha önce görmediğin şahinleri getireceğim" dedi. Yülyan bu sözyle daha sonra gelip Endülüs'ü fethedeceği berberileri kastediyordu ama Lüzrik bunun farkında değildi.

Yülyan, Septe'ye gelir gelmez Musa bin Nusayr'e gitmeye hazırlandı. Onu Endülüs'ü fethetmeye teşvik etti ve Endülüs'ün güzelliklerini ve baş döndürücü topraklarını anlattı.

Ayrıca oradaki insanların zayıf olduğunu ve topraklarını almanın çok kolay olduğunu Musa'ya anlattı ve Endülüs'ü fethetme hususunda ona yardım edeceğini söyledi. Tabi Musa önce Yülyan'ın doğru söylediğinden emin olmak için kendine yakın olan Endülüs topraklarına savaş açmasını istedi. Yülyan da bunu bazı

¹⁰³ i. Ocak ayında olduğunu söylediler.

arkadaşlarıyla gerekleştirince Musa bin Nusayr izin almak için zamanın halifesi Velid Bin Abdülmelik’e bir mektup gönderdi.

وقد كان من سير أكابر العجم بالأندلس وقوادهم أن يبعوثا أولادهم الذين يريدون منفعتهم والتنويه بهم إلى بلاد الملك الأكبر بطليطلة ليصيروا في خدمته، ويتأدبوا بأدبه، وينالوا من كرامته، حتى إذا بلغوا أنكح بعضهم بعضا استئلافا لأبائهم، وحمل صدقاتهم وتولى تجهيز إنائهم إلى أزواجهن، فاتفق أن فعل ذلك يليان عامل لذريق على سبته، وكانت يومئذ في يد صاحب الأندلس وأهلها على النصرانية ركب الطريق بآبنة له بارعة الجمال تكرم عليه، فلما صارت عند لذريق وقعت عينه عليها فأعجبته وأحبها حبا شديدا، ولم يملك نفسه حتى استكرهها وافتضها، فاحتالت حتى أعلمت أباهما بذلك سرا، بمكاتبة خفية، فأحفظه شأنها جدا، واشتدت حميته، وقال: ودين المسيح لأزين سلطانه، ولأحفرن تحت قدميه، فكان امتعاضه من فاحشة ابنته هو السبب في فتح الأندلس بالذي سبق من قدر الله تعالى.

ثم إن يليان ركب بحر الزقاق من سبته في أصعب الأوقات قلب الشتاء، فصار بالأندلس، وأقبل إلى طليطلة نحو الملك لذريق فأنكر عليه مجيئه في مثل ذلك الوقت، وسأله عما لديه ولم جاء في مثل وقته؟ فذكر خبرا واعتل بذكر زوجته، وشدة شوقها إلى رؤية بنتها التي عنده، وتمنيها لقاءها قبل الموت، وإلحاحها عليه في إحضارها، وأنه أحب إسعافها، ورجا بلوغها أمنيته من، وسأل الملك إخراجها إليه وتعجيل إطلاقه للمبادرة بها، ففعل وأجاز الجارية وتوثق منها بالكتمان عليه، وأفضل على أبيها فانقلب عنه.

وذكروا أنه لما ودعه قال له لذريق: إذا قدمت علينا فاستفره لنا من الشذائقات، التي لم تزل تطرفنا بها فإنها آثر جوارحنا لدينا، فقال له: أيها الملك، وحق المسيح لئن بقيت لأدخلن عليك شذائقات ما دخل عليك مثلها قط — عرض له بالذي أضمره من السعي في إدخال رجال العرب عليه وهو لا يظن — فلم يتنهه يليان عندما استقر بسبته عمله أن يهيا للمسير نحو موسى بن نصير الأمير، فمضى نحوه بإفريقية، وكلمه في غزو الأندلس، ووصف له حسننها وفضلها، وما جمعت من أسباب المنافع وأنواع المرافق، وطيب المزارع، وكثرة الثمار وثرارة المياه وعدوبتها وهون عليه مع ذلك حال رجالها ووصفهم بضعف البأس وقلة الغناء، فشوق موسى إلى ما هناك، وأخذ بالحزم فيما دعاه إليه يليان، فعاقده على الانحراف إلى المسلمين واستظهر عليه بأن سامه مكاشفة أهل ملته من الأندلس من المشركين والاستخراج إليه بالدخول إليها وشن الغارة فيها، ففعل يليان ذلك وجمع جمعا من أهل عمله

فدخل بهم في مركبين وحل بساحل الجزيرة الخضراء فأغار وقتل وسبي وغنم، وأقام بها أياماً، ثم رجع بمن معه سالمين وشاع الخبر عند المسلمين، فأنسوا بيليان واطمأنوا إليه، وكان ذلك عقب سنة تسعين، فكتب موسى بن نصير إلى أمير المؤمنين الوليد بن عبد الملك يخبره بالذي دعاه إليه يليان من أمر الأندلس، ويستأذنه في اقتحامها.

Halife, liderine önce sadece küçük gruplarla Endülüs'ün etrafını yoklamasını ve fethetmeye müsait olduğundan emin olduktan sonra fethedebileceğini söyledi.

Musa da ona yakın olan berberilerden Tarîf [Ebu Züra olarak bilinen] adında birini 400 kişilik bir ordunun başı olarak ileride ona atfen Tarif adası olarak bilinecek olan Yeşil Ada'ya gönderdi. Oradan yakın düşman şehirlerine saldırmış ve büyük ganimet elde etmiştir. İnsanlar, gidenlerin sahip olduğu serveti ve ganimeti görünce Endülüs'ü fethetmek için teker teker katılmaya başladılar.

Daha sonra barbarların büyüklerinden olan ve Ebu Züra olarak bilinen biri 1000 kişilik bir orduyla başka şehirlere hücum etmiş ve bunlardan çok ganimet elde etmiştir. Ayrıca bulduğu bazı kiliseleri yakmış ve hiç direnç ile karşılaşmadan dönmüştür.

Razi şöyle demiştir: “O, Ebu Züra Tarif Bin Malik El-Meârifi lakabı gibidir.”

Yülyan, ikinci kez Musa'ya varmış ve ona; kendisinin ve Tarif'in elde ettiği ganimet ve güzel malları anlatmış ve bunun ne kadar kolay olduğundan bahsetmiştir. Yine Endülüs'ü alması için Endülüs'ün manzaralarını, binalarını ve verimli topraklarını güzel bir şekilde anlatmıştı. Musa da bu kez Endülüs'ü fethetmeye ikna olmuş ve liderlerinin önde gelenlerinden biri olan Tarık Bin Ziyad'ı 7000 kişilik bir orduyla Endülüs'e göndermiş.

Bu ordunun çoğu berberilerden oluşuyordu ve arapların sayısı oldukça düşük idi. Yülyan Tarık'a denizi aşması için gemileri temin etmiş ve son olarak Tarık ile daha sonra Tarık Dağı olarak bilinecek bir dağın üzerinde yaklaşık on iki bin kişilik bir orduyla inmiştir. Nitekim buradan Endülüs'ü fethetmeye başlayacaktı.

Tarık Endülüs'ü fethetmeye giderken yolunda çok yaşlı bir teyzeyle karşılaşmış. Teyze geleceği okuyan bir eşi olduğunu ve eşinin Endülüs'ü fethedecek kişinin özelliklerini kendisine söylediğini iddia ediyordu. Tarık Bin Ziyad da bu özelliklerin kendisinde olup olmadığını anlamaya çalışıyordu. Eşi ona bu kişinin alnı büyük ve omzunda bir doğum izi olduğunu söylemişti. Tarık bunları duyunca Teyzeye ve arkadaşlarına aynı işaretleri gösterdi.

Böylece İslam ordusu Endülüs'ü fethedebileceğine daha çok emin oldu ve Tarık'ın etrafındaki herkes kendini bu sebeple şanslı olarak saydı.

فكتب إليه الوليد: أن خضها بالسرايا حتى ترى وتختبر شأنها، ولا تغرر بالمسلمين في بحر شديد الأهوال فراجعه أنه ليس ببحر زحار، وإنما هو خليج منه يبين للنظر ما خلفه، فكتب إليه: وإن كان فلا بد من اختباره بالسرايا قبل اقتحامه، فبعت موسى عند ذلك رجلا من مواليه من البرابرة اسمه طريف يكنى أبا زرعة في أربع مائة رجل معهم مائة فرس سار بهم في أربعة مراكب، فنزل بجزيرة تقابل جزيرة الأندلس المعروفة بالخضراء التي هي اليوم معبر سفائنهم ودار صناعتهم، ويقال لها اليوم "جزيرة طريف" لنزوله بها، وأقام بها أياما حتى تنام إليه أصحابه، ثم مضى حتى أغار على الجزيرة فأصاب سببا لم ير موسى وأصحابه مثله حسنا، ومالا جسيما، وأمتعة، وذلك في شهر رمضان سنة إحدى وتسعين، فلما رأى الناس ذلك تسرعوا إلى الدخول، وقيل: دخل طريف في ألف رجل، فأصاب غنائم وسببا، ودخل بعده أبو زرعة شيخ من البرابرة، وليس بطريف، في ألف رجل منهم أيضا فأصابوا أهل الجزيرة قد تفرقوا عنها، فضرموا عامتها بالنار، وحرقوا كنيسة بها كانت عندهم معظمة، وأصابوا سببا يسيرا، وقتلوا وانصرفوا سالمين.

وقال الرازي: هو أبو زرعة طريف بن مالك المعافري، الاسم طبق الكنية، قالوا: ثم عاود يليان القدوم على موسى بن نصير محركا في الاقتحام على أهل الأندلس، وخبره بما كان منه ومن طريف وأبي زرعة، وما قالوه من أهلها، وباشره من طيبها، فحمد الله على ذلك، واستجد عزما في إقحام المسلمين فيها، فدعا مولى له كان على مقدمته يسمى طارق بن زياد بن عبد الله فارسيا همدانيا وقيل: إنه ليس بمولى لموسى، وإنما هو رجل من صدف، وقيل: مولى لهم، وقد كان بعض عقبه بالأندلس ينكرون ولاء موسى إنكارا شديدا، وقيل: إنه بربري من نفزة — فعقد له موسى، وبعثه في سبعة آلاف من المسلمين جلهم البربر والموالي، وليس فيهم عرب إلا قليل، ووجه معه يليان، فهيأ له يليان المراكب فركب في أربع سفن لا صناعة له غيرها، وحط بجبل طارق المنسوب إليه يوم سبت في شعبان سنة اثنتين وتسعين، في شهر أغشت ثم صرف المراكب إلى من خلفه من أصحابه فركب من بقي من النساء ولم تزل السفائن تختلف إليهم حتى توافى جميعهم عنده بالجبل، وقيل: حل طارق بجبله يوم الاثنين لخمس خلون من رجب من السنة في اثني عشر ألفا غير ستة عشر رجلا من البرابرة ولم يكن فيهم من العرب إلا يسير، أجازهم يليان إلى ساحل الأندلس في مراكب التجار من حيث لم يعلم بهم، أولا أولا، وركب أميرهم طارق آخرهم.

قيل: وأصاب طارق عجزاً من أهل الجزيرة، فقالت له في بعض قولها: إنه كان لها زوج عالم بالحدثان فكان يحدثهم عن أمير يدخل إلى بلدهم هذا، ويغلب عليه، ويصف من نعته أنه ضخم الهامة، فأنت كذلك ومنها أن في كتفه الأيسر شامة عليها شعر فإن كانت بك هذه العلامة فأنت هو، فكشف طارق ثوبه فإذا بالشامة في كتفه على ما ذكرته العجوز، فاستبشر بذلك هو ومن معه.

Tarihte geçen hikâyelerden biri de Tarık'ın Efendimizi uykusunda görmesidir. Tarık uyurken Efendimizi ve ashabını silahlanmış ve adeta savaşa hazırlanmış bir vaziyette görmüş ve Efendimiz ona: “Devam et biz sizinleyiz” diye müjdelediğini görmüştür. Tarık daha sonra arkadaşlarına gidip bunu anlattı ve savaşılmaya olan heves Müslüman ordusunda daha da arttı.

Lüzrik, Büşkens ile alakalı bir sorunu halletmek için Banbalouna diyarındayken, müslümanların Yülyan'ın yardımıyla Endülüs'e baskınlar düzenlediğini ve sınırı geçip sınırda bulunan köy ve kasabaları ele geçirdiğini duydu. Lüzrik Yülyan'ın ve Tarık'ın birlikte oynadıkları oyunun farkına vardı ve meseleyi ciddiye alarak hemen Tuleytula'ye gitmeye hazırlandı.

Tuleytulaya giderken Gute'ye uğramış ve orada Lüzrik Sarayı olarak bilinen sarayda ikamet etmişti. Bu saraya, Lüzrik inşa ettiğinden değil Müslümanların Lüzrik'i mağlup edip bu saraya girmelerinden dolayı bu ismi vermişlerdir. Kurtuba'nın inşa edilme hadisesi de Gutiler'in bir kralının hikâyesidir.

Kral gezmeye çıkmış ve bir kartalını daha sonra “Ebi Abde”¹⁰⁴ olarak bilinecek dağa göndermiş. Bu dağın yakınında Kurtuba inşa edilecekti.

Başka bir söylenti de Endülüs'ün son krallarından olan Akitçe arkasında 3 oğul bırakmış. Babaları öldüğü zaman küçük oldukları için Lüzrik onları küçümsemiş ve onlardan bağımsız olarak Kurtuba'yı yönetmeye devam etmiş. Ancak Müslümanların gelişini öğrenince Lüzrik onlarla savaşmak için çıkmış ve Akitçe'nin oğulları da dâhil olmak üzere bütün Endülüs kralları ve adamlarını savaşa katılmaya çağırmış ve katılmayanların da bunun cezasını çekeceğini belirtmiştir.

Tabii Akitçe'nin oğulları Lüzrik'in bir şeyi planladığından şüpheleniyordu ve ancak Kurtuba'yı terkettikten sonra ona katılmayı kabul ettiler. Lüzrik Kurtuba'dan çıktı ve diğer liderlerle birlikte İslam ordusunun yerleşim bölgesine doğru ilerledi. Ancak daha önce bununla ilgili zikredilen hikâye doğruya daha yakındı. Yani bütün Gutiler Lüzrik'in karşısında durdu ve Akitçe'nin ölümünden sonra onu kralları olarak seçtiler. Bununla beraber Lüzrik'in ismi üzerinde de

¹⁰⁴ m. Ebi Ubeyde dağı.

tartışmalar yaşanmıştır. Bazıları Rüzrig bazıları ise Lüzrik diyor ve doğrusunu ancak Allah bilir. Aslı Esfehan ve gerçek isminin İşban olduğu söyleniyor.

وذكر عن طارق أنه كان نائما في المركب فرأى في منامه النبي صلى الله عليه وسلم، والخلفاء الأربعة أصحابه عليه السلام يمشون على الماء حتى مروا به، فبشر النبي صلى الله عليه وسلم وأمره بالرفق بالمسلمين والوفاء بالعهد وقيل: إنه لما ركب البحر غلبته عينه فكان يرى النبي صلى الله عليه وسلم وحوله المهاجرون والأنصار قد تقلدوا السيوف وتنكبوا القسي، فيقول له رسول الله صلى الله عليه وسلم: يا طارق تقدم لشأنك، ونظر إليه وإلى أصحابه قد دخلوا الأندلس قدامه، فهب من نومه مستبشرا، وبشر أصحابه وثابت نفسه بشراه، ولم يشك في الظفر، فخرج من الجبل، واقتحم بسيط البلد شاذا للغارة.

قالوا: ووقع على لذريق الملك خبر اقتحام العرب ساحل الاندلس، وتوالي غاراتهم على بلد الجزيرة وأن يليان السبب فيها، وكان يومئذ غائبا بأرض بنبلونة في غزاة له إلى البشكنس لأمر كان استصعب عليه بناحياتهم، فعظم عليه، وفهم الأمر الذي منه أتى، وأقبل مبادرا الفتق في جموعه حتى احتل بمدينة قرطبة من الوسطة، ونزل القصر المدعو بها ببلاط لذريق المنسوب إليه وليس لأنه بناه أو اخترعه — وهو بناء من تقدمه من الملوك اتخذوه لمنزلهم في قرطبة إذا أتوها إلا أن العرب لما غلبوا لذريق وهذا القصر من مواطنه نسبوه إليه، إذ لم يعرفوا من بناه، ويزعم العجم أن الذي بناه ملك منهم كان ساكنا بحصن المدور أسفل قرطبة، وخرج يوما يتصيد حتى انتهى إلى مكان قرطبة، وهي يومئذ خراب، وكان في موضع قصرها غيضة عليق ملتفة أشبه، فأرسل الملك بازيا له يكرم عليه على حجلة عنت له من ناحية الكدية المنسوبة بعد إلى أبي عبدة، فتخبت في ذلك العليق ولج البازي في الانقضاض عليها، فركض الملك خلفه حتى وقف على مكانه بالحجرة فأمر بقطعها لاستنقاذ بازيه ضنا منه به، فقطعت وبدا له تحتها أساس قصر عظيم راقه رصه، وقد كان ذا همة فأمر بالكشف عنه وتقصي حدوده طولا وعرضا تتبع أسه وأصله فوجده مبنيًا من وجه الماء يصم الحجارة فوق زرجون وضع بينها وبين الماء بأحكام صناعة، فقال: هذا أثر ملك كريم، وأنا أولى من جدده، فأمر بإعداته إلى هيأته واتخاذ منزل من منازل راحاته فكان إذا طاف بعمله أو مضى في متصيد نزل فيه، وصار السبب في بناء قرطبة إلى جنبه، ونزول الناس فيها وتوارث الملوك قصرها من بعد ونزل لذريق في زحفه إلى العرب أياما فيه والحشود من أعماله تتوافى إليه، ثم مضى نحو كورة شذونة يبغي لقاءهم في حشوده الكثيرة.

وقيل: إن آخر ملوك الأندلس الذين تلتهم العرب غيطشة، وإنه هلك عن أولاد ثلاثة صغار لم يصلحوا للملك، فضبطت أمهم عليهم ملك والدهم بطليطلة، وانحرف لذريق قائد الخيل لوالدهم فيمن تبعه عنهم، فصار بقرطبة فلما اقتحم طارق الأندلس نفر إليه لذريق واستنفر إليه أجناد أهل الأندلس وكتب إلى أولاد غيطشة - وقد ترعرعوا وركبوا الخيل واتخذوا الرجال - يدعوهم إلى الاجتماع معه على حرب العرب، ويحذرهم من القعود عنه، ويحضرهم على أن يكونوا على عدوهم يدا واحدة، فلم يجدوا بدا وحشدوا وقدموا عليه بقرطبة فنزلوا أكناف قرية شقندة بعدوة نحرها قبالة القصر، ولم يطمئنوا إلى الدخول على لذريق أخذا بالحزم، إلى أن استتب جهاز لذريق وخرج، فانضموا إليه ومضوا معه وهم مرصدون لمكروهه، والأصح - والله أعلم - ما سبق أن ملك القوط اجتمع للذريق واختلف في اسمه فقيل رذريق بالراء أوله وقيل باللام لذريق وهو الأشهر وقيل إن أصله من أصبهان ويسمى الإشبان والله أعلم.

Derler ki:

Lüzrik 100 bin askerle beraber müslümanlarla savaşmaya hazırlanmış. Lüzrik'in yanındaki savaş araç ve gereçleri bu savaşı kazanmak için yeterliydi.

Tarık, Musa'dan yardım istemek için mektup yazmış. Bu mektupta da Endülüs'e yakın olan Yeşil Ada olarak bilinen bölgeyi kontrol altına aldığını ama Lüzrik'in hazırladığı orduya karşı daha fazla adama ihtiyacı olduğunu belirtmiş. Musa da zaten Tarık'ı gönderdiğinde gemiler yaptırmaya başlamıştı bile. Şimdi de o gemilerden birkaç tane hazır olarak bulunuyordu. Bu gemilere yaklaşık 5 bin asker binmiş ve Tarık'ın ordusuna katılmış ve böylece 12 bin İslam ordusu savaşmaya, Endülüs'ü fethetmeye can atıyordu. Bununla birlikte kendi kralına kızan Yülyan İslam ordusuna yardım edip onlara düşmanların zayıf noktalarını gösterip Endülüs'ün fethedilmesi için kritik bir rol oynuyordu. Lüzrik, Gutilerin şövalye ve krallarıyla birlikte Müslümanlara yakın bir yere gelmiş. Birbirlerine bu şerefsiz [Lüzrik] bizden değil ve bizim olan mülk ve krallığımızı ele geçirmiş ve bu yeni gelen berberiler ancak ganimet ve serveti arıyorlar. En iyisi biz onun yenilmesine göz yumalım da bu berberiler onu öldürsün. Ne de olsa berberiler ganimet kazandıktan sonra ülkelerine geri döner bizim memleketimiz de bize kalmış olur.

Lüzrik, ordusunun sağ tarafına ve sol tarafına Akitçe'nin oğullarını tayin etmişti. Bunlar Lüzrik'e kin tutuyorlardı ki, onun yenilmesinin ana sebeplerinden biri de budur diye söyleniyor. Şöyle de söylenti var: Akitçe'nin oğulları iki ordunun karşılaşmasına az kala Lüzrik'i yüzüstü bırakmak için aralarında anlaşmışlar ve bunu Tarık'a söyleyip karşılaşmada ona yardım edeceklerini ve Lüzrik'i yenmesine müsaade edeceklerini söylemişler. Ama bunun için Tarık'ın önce onlara savaştan sonra babalarının onlara bıraktığı ve Lüzrik'in gasp ettiği çiftlik ve bahçeleri geri vereceğine dair söz vermesi şartını koştular.

Böylece Tarık ve Akitçe oğulları anlaştılar. Bu bahçeler de Endülüs'ün en güzel yerlerinde bulunan yaklaşık 3 bin adet civarındadır. Daha sonra bu bahçeler göz kamaştırıcı güzellikleri nedeniyle "Sevaye el-Mülük" [kralların ikamet ettiği güzel yerler] olarak adlandırılıyor. Tarık bu talepleri kabul etmiş. Ertesi gün iki ordu birbirine girince Akitçe'nin oğulları Tarık'ın ordusunun yanında saf tutmuş ve bu daha önce de belirtildiği gibi Lüzrik'in yenilmesinde etkili olan ana faktörlerden biri olmuştur.

قالوا: وعسكر لذريق في نحو مائة ألف ذوي عدد وعدة، فكتب طارق إلى موسى يستمده ويعرف أنه فتح الجزيرة الخضراء فرضة الأندلس وملك المجاز إليها، واستولى على أعمالها إلى البحيرة، وأن لذريق زحف إليه بما لا قبل له به، إلا أن يشاء الله، وكان موسى منذ وجه طارقا لوجهه قد أخذ في عمل السفن حتى صار عنده منها عدة كثيرة، فحمل إلى طارق فيها خمسة آلاف من المسلمين مددا كملت بهم عدة من معه اثني عشر ألفا أقوياء على المغام، حراسا على اللقاء، ومعهم يليان المستأمن إليهم في رجاله وأهله وعمله يدهم على العورات، ويتجسس لهم الأخبار، وأقبل نحوهم لذريق في جموع العجم، وملوكها وفرسانها فتلاقوا فيما بينهم وقال بعضهم لبعض: إن هذا ابن الحبيشة قد غلب على سلطاننا، وليس من أهله، وإنما كان من أتباعنا فلسنا نعلم من سيرته خبالا في أمرنا وهؤلاء القوم الطارقون لا لهم في استيطان بلدنا وإنما مراده أن يملأوا أيديهم من الغنائم ويخرجوا عنا، فهلم فلتنهزم بابن الحبيشة إذا نحن لقينا القوم فلعلهم يكفوننا أمره، فإذا هم انصرفوا عنا أقعدنا في ملكنا من يستحقه، فأجمعوا على ذلك، والقضاء يبرم ما ارتأوه.

وكان لذريق ولى ميمنته أحد ابني غيطشة، وميسرته الآخر، فكانا رأسي الذين أداروا عليه الهزيمة، وأداهما إلى ذلك طمع رجوع ملك والدهما إليهما.

وقيل: لما تقابل الجيشان أجمع أولاد غيطشة على الغدر بلذريق، وأرسلوا إلى طارق يعلمونه أن لذريق كان تابعا وخادما لأبيهم فغلبهم على سلطانه بعد مهلكه وأنهم غير تاركين حقهم لديه، ويسألونه الأمان على أن يميلوا إليه عند اللقاء فيمن يتبعهم، وأن يسلم إليهم إذا ظفر ضياع والدهم بالأندلس كلها، وكانت ثلاثة آلاف ضيعة نفائس مختارة، وهي التي سميت بعد ذلك صفايا الملوك، فأجابهم إلى ذلك وعاقدهم عليه فالتقى الفريقان من الغد، فانحاز الأولاد إلى طارق فكان ذلك أقوى أسباب الفتح.

İki ordu Şedhune bölgesinin Lekke vadisinde karşılaşmışlar, zafer Müslümanlarındı. Ve o ana kadar Müslümanların gördüğü en muhteşem zaferlerden biriydi. Lüzrik de Lekke vadisinde silahların ağırlığı altına düşmüş ve ondan bir daha haber alınamamış.

Şöyle de söylenmiş: Tarık Ramazan ayında hicri 92. senesinde (M.711) ordusunu Lüzrik'in yanına kadar çekmiş. Lüzrik aklına ve cesaretine güvendiği bir askerini Müslümanların sayısını, ne kadar atı veya aleti olduğunu öğrenmesi için Tarık'ın ordusuna göndermiştir. Bu adam İslam'ın ordusuna karışmış ve onların sayısını, adetlerini ve hazırlıklarını öğrenmeye çalışmış. Çok geçmeden Müslümanlar onu farkedip Lüzrik'in ordusuna kadar takip etmiş ama güçlü atı yüzünden onu yakalayamamışlar.

Lüzrik'e geldiğinde adam şunu demiş: “Dikkat et! Bu gelen insanlar iki şeyi bekliyor: Ya senin ayaklarının altında olan mülkü alacaklar ya da ölüme gidecekler. Onların kaçacak yeri yoktur. İçinde geldikleri gemileri yakmış ve seni yenmeye ant içmişler.” Lüzrik bunları duyunca çok korkmuş ve kendinde devamlı bir kaygı hissediyordu. İki ordu da Buhayra bölgesinde karşılaşmış. Lüzrik'in sağ ve sol cephelerini yenilgiye uğramıştı. Bunun nedeni, Akitçenin oğullarının Lüzrik'e yaptığı hainlikti.

Bundan sonra ordunun tam kalbinde bulunan Lüzrik ve onun yanındakiler ne kadar dirense de en nihayetinde onlar da yenilgiye uğramış ve Lüzrik kimsenin bilmediği gibi kaybolmuştur. Müslümanlar çok sayıda düşman katledip zafer çığlıklarını her tarafta duyurmaya başlamış.

Müslümanlar Lüzrik'in atı ve üzerindeki altınla güzelleştirilmiş eyerini bulmuşlar ve ayakkabılarından birini bulmuşlar, ayrıca Lüzrik'in atı çamura batmış hareket edemiyor fakat Lüzrik'in cesedi hiç bulunamadı. Sağ mı kaldı? orada mı boğuldu? kimsenin haberi yok. Bunu bilen, ancak her şeyi bilen Allah'tır.

Bu hususta Razi şöyle demiştir: Savaş Ramazanın bitmesine iki gün kala başlamış ve yaklaşık sekiz gün sürmüştür. Bunun neticesinde Müslümanlar düşmanlardan bir miktar kişiyi öldürmüş ve savaşı kazanmışlar. Düşmanların kemikleri uzun süredir o toprakların tamamını kaplıyordu. Müslümanlar bu savaştan hayal edilmeyecek kadar mal ve mülk kazandılar. Hatta ölenlerin zenginleri taktıkları

altın y z kleriyle, orta olanların durumu gümüş yüzükler ve hademelerin durumu bakırdan yapılmış y z kleriyle tanınıyordu.

وكان الالتقاء على وادي لكّة من كورة شدونة، فهزم الله الطاغية لذريق وجموعه، ونصر المسلمين نصرا لا كفاء له، ورمى لذريق نفسه في وادي لكّة وقد أثقلته السلاح، فلم يعلم له خبر ولم يوجد.

وقيل: نزل طارق بالمسلمين قريبا من عسكر لذريق منسلخ شهر رمضان سنة 92 فوجه لذريق علجا من أصحابه قد عرف نحدته ووثق ببأسه ليشرّف على عسكر طارق فيحزّر عددهم ويعاين هياتهم ومراكبهم، فأقبل ذلك العالج حتى طلع على العسكر، ثم شد في وجوه من استشرّفه من السلمين، فوثبوا إليه فولى منصرفا راكضا وفاتهم بسبق فرسه، فقال العالج للذريق: أتتلك الصور التي كشف لك عنها التابوت، فخذ على نفسك فقد جاءك منهم من لا يرد إلا الموت أو إصابة ما تحت قدميك، قد حرقوا مراكبهم إياسا لأنفسهم من التعلق بها، وصفوا في السهل موطنين أنفُسهم على الثبات، إذ ليس لهم في أرضنا مكان مهرب، فرعب وتضاعف جزعه، والتقى العسكران بالبيحرة، واقتتلوا قتالا شديدا، إلى أن انهزمت ميمنة لذريق وميسرته، انهزم بهما أبناء غيطشة وثبت القلب بعدهما قليلا وفيه لذريق فعذر أهله بشيء من قتال، ثم انهزموا ولذريق أمامهم فاستمرت هزيمتهم، وأذرع المسلمون القتل فيهم، وخفي أثر لذريق فلا يدرى أمره، إلا أن المسلمين وجدوا فرسه الأشهب الذي فقد وهو راكبه، وعليه سرج له من ذهب مكمل بالياقوت والزبرجد ووجدوا أحد خفيه وكان من ذهب مكمل بالدر والياقوت وقد ساخ الفرس في طين وحماة وغرق العالج فثبت أحد خفيه في الطين فأخذ وخفي الآخر، وغاب شخص العالج ولم يوجد حيا ولا ميتا، والله أعلم بشأنه.

وقال الرازي: كانت الملاقاة يوم الأحد لليلتين بقيتا من شهر رمضان، فاتصل الحرب بينهم إلى يوم الأحد لحمس خلون من شوال بعد تتمة ثمانية أيام، ثم هزم الله المشركين، فقتل منهم خلق عظيم أقامت عظامهم بعد ذلك بدهر طويل ملبسة لتلك الأرض قالوا: وحاز المسلمون من عسكرهم ما يجل قدره، فكانوا يعرفون كبار العجم وملوكهم بخواتم الذهب يجدونها في أصابعهم ويعرفون من دونهم بخواتم الفضة ويميزون عبيدهم بخواتم النحاس.

Tarik ganimetlerin beşte birini 9 bin asker arasında paylaştırmış bu paylaşıma köleleri dâhil etmemiştir.

Endülüs'ün ilerisinde yaşayan Müslümanlar, Tarık'ın zafer haberini duyunca ganimetlerden nasibini almak için denize inmiş ve Endülüs istikametine doğru yönelmişler böylece Endülüs'teki Müslüman sayısı daha da artmıştır.

Endülüs ordusu yenilince insanlar genellikle ovalardan kaçıp daha dayanıklı olan dağlara yönelmişler. Nitekim dağlardaki sarayların geçilmesi kolay değildi ve Müslümanların baskınlarından en iyi çözüm buydu.

Tarik Lüzrik'i yendikten sonra yoluna Şezune¹⁰⁵ şehri çıkmış ve girmesine müsaade etmemişler. Tarık da burada bir süreliğine Şezune'yi kuşatmış. Böylece içindeki insanları çok zor şartlara düşürmüştür. Sonunda güç de olsa Şezune'yi fethetmiş ve oradan birçok ganimet elde etmiştir.

Bundan sonra Moror'a gitmiş. Moror'dan da kendi ismiyle bilinecek bir gölcüğün bulunduğu Garmoun istikametine yönelmiş daha sonra da İşbiliye'ye¹⁰⁶ gitmiş ve orada halkı haraca bağlamıştır.

İstice ise çok iyi korunmuş ve yenilmiş Lüzrik askerlerinin çoğunun sığındığı bir şehirdi. Dolayısıyla Tarık onu fethederken birçok can kaybetmiş ama sonunda zafer kazanmıştı. Bu savaş Müslümanların karşılaştığı son ve en büyük savaştı, zira birçok Müslüman burada şehit düşmüştür. Bundan sonra bu savaş kadar ağır bir savaş olmamıştır.

İstice'nin başında olan adam çok gururluydu ve bir ara bazı ihtiyaçları için tek başına nehre inmiştir. Tarık da aynı sebeple nehre inmiş ve ikisi karşılaştıkça Tarık adamın kim olduğunu bilmeden, onu tutup Müslüman askerlerin yanına götürmüş. Asker onu sorguladıktan sonra İstice'nin lideri olduğunu itiraf etmiş ve Tarık ile bir anlaşmaya varmış: Anlaşmaya göre Tarık onu serbest bırakacak İstice de haraç ödemeye razı olacak ve Müslümanların hükmüne girecekti. İkisi de sözünü yerine getirmiştir.

Bundan önce düşmanlar Tarık'ın sadece ganimet ve mal için geldiğini zannediordu ama onu memleketlerini tek tek alırken görünce korkuya kapılmışlar

¹⁰⁵ Şezune: Kuzey Endülüs'ta, Lekke Nehri kıyısında bir şehir.

¹⁰⁶ İşbiliye: İspanya'nın güneyinde Endülüs bölgesinde yaklaşık beş asır İslâm hâkimiyetinde kalan ve günümüzde Sevilla adıyla anılan şehirdir. Câsim el-Ubûdî, "İşbiliye" **TDVİA**, Cilt:23, 2001 ss. 428-429.

ve çoğu dağların olduğu bölgelere çekilmiş, aralarından güçlü olanlar da başkentleri olan Tuleytula'ye gitmişler.

فجمع طارق الفيء وخمسه ثم أقسمه أهله على تسعة آلاف من المسلمين سوى العبيد والأتباع، وتسامع الناس من أهل بر العدو بالفتح على طارق بالأندلس وسعة المغنم فيها، فأقبلوا نحوه من كل وجه وخرقوا البحر على كل ما قدروا عليه من مركب وقشر، فلحقوا بطارق وارتفع أهل الأندلس عند ذلك إلى الحصون والقلاع، وتهاربوا من السهل ولحقوا بالجبال، ثم أقبل طارق حتى نزل بأهل مدينة شذونة فامتنعوا عليه.

فشد الحصر عليهم حتى نهكهم وأضرهم، فتهيا له فتحها عنوة فحاز منها غنائم ثم مضى منها إلى مورور، ثم عطف إلى قرمونة فمر بعينه المنسبة إليه ثم مال على إشبيلة فصالحه أهلها على الجزية، ثم نازل أهل إستجة وهم في قوة ومعهم قل عسكر لذريق فقاتلوا قتالا شديدا حتى كثر القتل والجراح بالمسلمين، ثم إن الله تعالى أظهر المسلمين عليهم فانكسروا ولم يلق المسلمون فيما بعد ذلك حربا مثلها، وأقاموا على الامتناع إلى أن ظفر طارق بالعلاج صاحبها وكان مغترا سيء التدبير فخرج إلى النهر لبعض حاجاته وحده.

فصادف طارقا هناك قد أتى لمثل ذلك، وطارق لا يعرفه فوثب عليه طارق في الماء فأخذه وجاء به إلى العسكر فلما كاشفه اعترف له بأنه أمير المدينة، فصالحه طارق على ما أحب وضرب عليه الجزية وخلى سبيله فوفى بما عاهد عليه، وقذف الله الرعب في قلوب الكفرة لما رأوا طارقا يوغل في البلاد، وكانوا يحسبونه راغبا في المغنم عاملا على القفول فسقط في أيديهم وتطايروا عن السهول إلى المعقل، وصعد ذوو القوة منهم إلى دار مملكتهم طليطلة.

Tarık düşmanların kalplerine korku salmak için arkadaşlarına, esirlerin huzurunda düşman etlerini ayırıp ateşe vermeyi emretmiş. Böylece esirlerden salınanlar, Müslümanların insan etlerini yediklerini zannetsinler. Bu hile, birçok düşmanın kaçıp gitmesine sebep oldu.

Söylentiye göre Yülyan Tarık'a şunu önermiştir: “Şimdiye kadar düşmanların ordularını yenip zor olanı başardın. Şimdi iyisi onlar toplanıp meselelerini halletmeden benim bu rehber arkadaşarımla bazı grupları gönder ki Endülüs’ün diğer bölgelerini oyalasınlar. Sen de bütün gücünü, çoğu Endülüs askerinin bulunduğu Tuleytula’ye ver. Böylece plan yapmak için vakitleri olmasın. Tarık Yülyan’ın sözlerine katılmakta sakınca görmüyordu zira bilindiği üzere Tuleytula, Endülüs’ün başkenti ve en büyük şehirlerinden biriydi.

Tarık, İstice şehrinde ordusunu ayırmaya başlamış yaklaşık yedi yüz şövalyeyi Velid Bin Abdülmelik’in hademelerinden biri olan Muğis Erumi¹⁰⁷ ile Endülüs’ün en önemli şehirlerinden olan Kurtuba’ya göndermiş. Bütün Müslümanların artık daha fazla askeri vardı çünkü daha önce birçok ganimet elde etmişlerdi.

Tarık Malaga’ya ve Gırnata’ya da ordular göndermeyi unutmamış o da geri kalanlarla Tuleytula’ya yönelmiş. Bazı tarihçiler, Kurtuba’ya giden Muğis ve Tarık olduğunu söyler.

Kurtuba’ya giden ordu Şekunde’de yerleşmişler. Muğis’de Kurtuba’nın haberlerini ve hareket eden askerlerini ve binalarının duvarlarının dayanıklılığını öğrenmek için birkaç rehber göndermiş. Bunlar Kurtuba’nın yakınlarında bir çobanı bulmuşlar ve onu alıp Muğis’e götürmüşler. Çoban sorguya çekilince Kurtuba hakkında bildiklerini anlatmış.

Zenginlerin ve büyüklerin Tuleytula’ye gittiğini ve şehirde sadece şehrin valisi ile birlikte dört yüz askerinin bulunduğunu ifade etmiş ayrıca çoban, Müslümanlara Kurtuba’nın zayıf noktalarını ve kalenin girilebilen yerlerini söylemiş; Müslümanlar da gece Kurtuba’ya yürürken Allah’ın takdiri ile yağmur yağar, böylece düşmanlar Müslümanların gelişini uzaktan tespit edemez. Bekçilerin yerlerinde kalmasını yağmur ve soğuk hava da iyice zorlaştırır. Bu sayede Müslümanların Kurtuba’ya girişi çok daha kolaylaşır.

¹⁰⁷ Muğis Erumi (v. 118/736): Endülüs fethindeki önemli bir komutandır. Fas’ta, Müslümanlar ve Berberiler arasındaki savaşta ölmüştür.

Yalnız Müslüman askerler kaleye tırmanmak için yer bulamazlar ve çobanın tarif ettiği yer kolay geçilebilecek bir yer de değildir.

قيل: وكان من إرهاب طارق لنصارى الأندلس وحيله إن تقدم إلى أصحابه في تفصيل لحوم القتلى بحضرة أسراهم وطبخها في القدور، يرونهم أنهم يأكلونها فجعل من انطلق من السرى يحدثون من وراءهم بذلك فتمتلى منه قلوبهم رعبا ويجفلون فرارا.

قالوا: وقال يليان لطارق قد فضضت جيوش القوم ورعبوا فاصمد لبيضتهم وهؤلاء أدلاء من أصحابي مهرة ففرق جيوشك معهم في جهات البلاد، واعمد أنت إلى طليطلة حيث معظمهم فاشغل القوم عن النظر في أمرهم والاجتماع إلى أولي رأيهم، ففرق طارق جيوشه من إستجة، فبعث مغيثا الرومي مولى الوليد بن عبد الملك إلى قرطبة، وكانت من أعظم مدائنهم، في سبعمائة فارس، لأن المسلمين ركبوا جميعا خيل العجم، ولم يبق فيهم راجل، وفضلت عنهم الخيل.

وبعث جيشا آخر إلى مالقة، وآخر إلى غرناطة مدينة البيرة، وسار هو في معظم الناس إلى كورة جيان، يريد طليطلة، وقد قيل: إن الذي سار لقرطبة طارق بنفسه، لا مغيث قالوا: فكمنوا بعدوة نهر شقندة في غيضة أرز شامخة، وأرسلت الأدلاء فأمسكوا راعي غنم فسئل عن قرطبة فقال: رحل عنها عظماء أهلها إلى طليطلة، وبقي فيها أميرها في أربعمائة فارس من حماهم مع ضعفاء أهلها وسئل عن سورها فأخبر أنه حصين عال فوق أرضها إلا أنه فيه ثغرة ووصفها لهم.

فلما أجنهم الليل أقبلوا نحو المدينة ووطأ الله لهم أسباب الفتح بأن أرسل السماء برذاذ أخفى دققة حوافر الخيل، وأقبل المسلمون رويدا حتى عبروا نهر قرطبة ليلا، وقد أغفل حرس المدين احتراس السور، فلم يظهروا عليه ضيقا بالذي نالهم من المطر والبرد، فترجل القوم حتى عبروا النهر، وليس بين النهر والسور إلا مقدار ثلاثين ذراعا أو أقل، وراموا التعلق بالسور فلم يجدوا متعلقا.

Bunun üzerine yine çobana geri dönmüşler, onlara büyük bir incir ağacını göstermiş, incir ağacına Müslümanlardan çok güçlü olan biri kaleye tırmanıp duvarları geçebilmiş. Muğis'in sarığıyla birkaç adam tırmanmayı başarmış ve oradaki düşman bekçilerine saldırıp kalenin kapılarını açabilmeyi başarmışlar. Muğis ve yanındaki askerler şehri zorla ele geçirmiştir. Kurtuba sarayına da girmişler ve Muğis oradaki tahta oturmuştur.

Kurtuba'nın valisi Müslümanların şehre girdiğini duyunca 400 kişilik askeriyle birlikte Kurtuba'nın batısında bulunan bir kiliseye sığınmıştır. Kiliseye su sağlayan ve dağın altından gelen bir akıntı vardı. Muğis'de Tarık'a Kurtuba'yı ele geçirdiğini ama 3 aydır şehrin valisinin sığındığı kiliseye hisar yaptığını yazmış.

Mugis, hademelerinden biri olan Rabah'ı Kilisenin etraflarında düşmanlarla ilgili haberler için ve yakalayabilirse birini kaçırmak için göndermiş. Yalnız bu köle çok da akıl sahibi değildi ve zaman da meyvelerin ağaçlarda bol olduğu zamanlardı. Köle meyve yemek için ağaca tırmanmış, düşmanlar onu görüp yakalamış ve kiliseye götürmüşler.

Kilisedeki insanlar daha önce siyah bir insanı görmedikleri için bu kölenin vücut renginin karşısında hayrete düşmüşler her gün onu izlemek için toplanıp neden bu kadar siyah olduğunu çözmeye çalışıyorlardı. Hatta onu suyun aktığı yere götürüp suyla ve kordonlarla yıkamaya çalışıyorlardı, adamı perişan ettiler. Sonunda renginin doğal olduğunu söyleyince hapse atmışlardır. Hapiste yedi gün geçirdikten sonra firar etmeyi başarmış ve Mügis'e neler gördüğünü ve su akıntısı ile ilgili bildiğini anlatmış.

Mugis bu konuda bilgi sahibi olanlara suyun nereden geldiğini bulma görevini vermiştir. Onu bulurlar ve akıntıyı durdururlar böylece kilisenin su desteği durmuş ve her şeyin bittiğine emin olmuşlardır.

Mugis onlardan islam ile haraç arasında seçim yapmalarını istemiş, Bunu kabul etmeyince kiliseyi ateşe vermiş ve içindekiler de yanarak öldüğü için Yananlar Kilisesi olarak bilinmiştir. Hristiyanlar arasında meşhur ve çok önemli bir yere sahiptir çünkü içindeki insanlar dinlerini değiştirmek yerine yanmayı tercih etmişler.

Kilisenin yakılma emri verilince, kilisedeki kral diğer kralların yaptığı gibi Tuleytula'ye kaçmaya karar vermiş. Mugis haber alınca tek başına firar eden Kurtuba'nın kralını takip etmiş. Mugis, Tatlira diye bir köyün yanında kaçak krala

yetişmiş. Kral arkasına bakar ve Mugis'i görünce dehşete uğrar. Atını daha fazla koşmaya zorlayınca üstünden düşer.

ورجعوا إلى الراعي في دلالته على الثغرة التي ذكرها فأراهم إياها فإذا بها غير متسهلة التسنم، إلا أنه كانت في أسفلها شجرة تين مكنت أفنانها من التعلق بها، فصعد رجل من أشداء المسلمين في أعلاها، ونزع مغيث عمامته فناولها طرفها، وأعان بعض الناس بعضا حتى كثروا على السور، وركب مغيث ووقف من خارج وأمر أصحابه المرتقين للسور بالهجوم على الحرس، ففعلوا وقتلوا نفرا منهم وكسروا أقفال الباب، وفتحوه فدخل مغيث ومن معه وملكوا المدينة عنوة، فصعد إلى البلاد منزل الملك ومعه أدلاؤه وقد بلغ الملك دخولهم المدينة فبادر بالفرار عن البلاد في أصحابه، وهم زهاء أربعمائة، وخرج إلى كنيسة بغربي المدينة، وتحصن بها، وكان الماء يأتيها تحت الأرض عن عين في سفح جبل، ودافعوا عن أنفسهم، وملك مغيث المدينة وما حولها.

وقال من ذهب إلى أن طارقا لم يحضر فتح قرطبة وأن فاتحها مغيث: إنه كتب إلى طارق بالفتح، وأقام على محاصرة العليج بالكنيسة ثلاثة أشهر، حتى ضاق من ذلك وطال عليه فتقدم إلى أسود من عبيده اسمه رباح وكان ذا بأس ونجدة بالكمون في جنان إلى جانب الكنيسة ملتفة الأجار، لعله أن يظفر له بعلج يقف به على خبر القوم، ففعل ودعاه ضعف عقله إلى أن صعد في بعض تلك الأشجار، وذلك أيام الثمر ليجني ما يأكله فبصر به أهل الكنيسة وشدوا عليه فأخذوه فملكوه، وهم في ذلك هاثبون له منكرون لخلقه إذ لم يكونوا عاينوا أسود قبله، فاجتمعوا عليه، وكثر لغطهم وتعجبهم من خلقه، وحسبوا أنه مصبوغ أو مطلبي ببعض الأشياء التي تسود فجردوه وسط جماعتهم، وأدنوه إلى القناة التي منها كان يأتيهم الماء وأخذوا في غسله وتدليكه بالحبال الحرش حتى أدموه وأعنتوه فاستغاثهم وأشار إلى أن الذي به خلقة من بارئهم، عز وجل ففهموا إشارته وكفوا عن غسله واشتد فزعهم منه ومكث في إسارهم سبعة أيام لا يتركون التجمع عليه والنظر إليه إلى أن يسر الله له الخلاص ليلا، ففر وأتى الأمير مغيثا

فخبره بشأنه وعرف بالذي اطلع عليه من موضع الماء الذي ينتابونه ومن أي ناحية يأتيهم، فأمر أهل المعرفة بطلب تلك القناة في الجهة التي أشار إليها الأسود حتى أصابوها، فقطعوها عن جريتها إلى الكنيسة وسدوا منافذها فأيقنوا بالهلاك حينئذ فدعاهم مغيث إلى الإسلام أو الجزية، فأبوا عليه، فأوقد النار عليهم حتى أحرقهم فسميت كنيسة الحرقى، والنصارى تعظمها لصبر من كان فيها على دينهم من شدة البلاد، غير أن العليج أميرهم رغب بنفسه عن بليتهم عند إيقان الهلاك، ففر عنهم وحده، وقد استغفلهم ورام اللحاق بطليطلة، فمني خبره إلى مغيث، فبادر الركض خلفه، فلحقه بقرب قرية طليطلة هاربا وحده، وتحتة فرس أصفر ذريع الخطو، وحرك مغيث خلقه فالتفت العليج ودهش لما رأى مغيثا قد رهقه، وزاد في حث فرسه فقصر به، فسقط عن الفرس واندقت عنقه.

Mugis düşen krala saldırıp silahını almış ve onu esir olarak Velid Bin Abdülmelik'in yanına götürmeye karar vermiş. Endülüs krallarından bir tek bu kral esir olarak düşmüş. Çünkü diğerleri ya kendisi için anlaşma yaptı ya da Jelika'ya firar etmiştir. Başka bir rivayette de Mugis kralı esir aldıktan sonra kiliseye sığınan düşmanları çıkmaya ikna etmiş. Çıkınca hepsini öldürmüş. O yüzden de buna "Esirlerin Kilisesi" denilmiştir. Mugis de Yahudileri toplayıp onları şehirde hristiyanlarla birlikte yerleştirmiş. Sarayı kendisi almış diğer şehri de arkadaşlarına bırakmış. Malagaya giden ordu orayı fethetmeyi başarmış ve liderleri de Müslüman ordudan korunmak için dağlara sığınmış ve orda kalmışlardır. Bu ordu daha önce de Tarık'ın Gırnata'ya¹⁰⁸ gönderdiği orduya katılmış ve Elbireye'ye Gırnata'yı fethetmek üzere yola koyulmuş. Gırnata'yı fethettikten sonra bazı Yahudileri Gırnata'ya yerleştirmişler. Nitekim bundan sonra fethettikleri her kasabaya bir kısmı Yahudi bir kısmı Müslüman kökenli gruplar yerleştiriliyorlardı. Bunun hikmeti de orada bıraktıkları Yahudi ve Müslümanların bu bölgeyi korumasıydı. Yahudi bulamadıkları zaman da Müslümanların sayısını arttırıyorlardı. Malaga'ya ve Gırnata'ya yaptıkları şeyi Reye'ye de uygulamışlar.

İslam ordusu bundan sonra Tüdmir'e yönelmiş. Bu ismi kralının ismi olan Tüdmir'den almıştır. Kasabanın ismi de dayanıklılığı ve direnciyle bilinen Uryune'dir. Kralı çok güçlü ve savaş meselelerinde çok tecrübeli bir insandı ve arkadaşlarına ilham verip daha dirençli olmalarını sağlamış. Müslümanlarla da çok iyi bir şekilde savaşmış ve sonunda Kral saflarında çok kayıp verince yenilgiye uğramıştır. Çok az arkadaşıyla Uryune'ye çekilmek zorunda kaldı. Söylemek gerekir ki kalanlar çok yorulmuş ve başka bir savaşa katılmaya muktedir değiller ve Müslümanların tehlikesinden kendi kalelerine sığınmışlardır. Şehirdeki kadınlara asker elbisesini verip onları silahlandırıp Müslümanları kandırarak onları asker gibi kalenin etrafını kuşatmalarını istemiş. Müslümanlar bunu görünce adamın bütün azameti ve gücünün yanında teslim olmayacağını anlamışlar ve onu sulhe davet emişlerdir. Kendini haberci olarak tanıtip müslüman ordusunun karşısına çıkar ve

¹⁰⁸ Granada: Endülüs'te en uzun süre İslâm hâkimiyetinde kalan ve Zirîler'le Nasrîler'e pâyitahtlık yapan şehirdir. Ükap savaşından sonra, Müslümanlar, Endülüs'ta toprak kaybı yaşamaya başladılar. Müslümanlar, Granada şehrine göç etmeye başladılar. Granada 'Küçük Endülüs' olarak adlandırıldı. M.1492 yılında, Hristiyanlara kaybedildi. Mehmet Özdemir, TDVİA, 1996, c. 14, s. 54-57

onlarla anlaşmayı yaptıktan sonra özür dileyerek kimliğini ortaya çıkarmış. Şehre girdiklerinde Müslümanlar şehirde kadınlar ve çocuklardan başka kimseyi görmeyince verdikleri sözlere pişman olmuş ama sözlerinden dönmemişler ve bu kralın zekâsı karşısında şapka çıkarıp yollarına devam etmişler. Zaten o zamanki Müslümanların adetlerinden biri de söz tutmaktı.

فقعد على ترسه مستأسرا قد هاضته السقطة فقبض عليه مغيث، وسلبه سلاحه وحبسه عنده ليقدم به على أمير المؤمنين الوليد ولم يؤسر من ملوك الأندلس غيره، لأن بعضهم استأمن وبعضهم هرب إلى جليقية، وفي رواية أن مغيثا استنزل أهل الكنيسة بعد أسره لملكهم، فضرب أعناقهم جميعا، فمن أجل ذلك عرفت بكنيسة الأسرى وأن مغيثا جمع يهود قرطبة فضمهم إلى مدينته استنامة إليهم، دون النصارى للعداوة بينهم وأنه اختار القصر لنفسه والمدينة لأصحابه.

وأما من وجه إلى مالقة ففتحوها، ولجأ علوجها إلى جبال هنالك ممتعة ثم لحق ذلك الجيش بالجيش المتوجه إلى البيرة، فحاصروا مدينتها غرناطة فافتتحوها عنوة وضموا اليهود إلى قصة غرناطة، وصار ذلك لهم سنة متبعة في كل بلد يفتحونه أن يضموا يهوده إلى القصة مع قطعة من المسلمين لحفظها، ويمضي معظم الناس لغيرها، وإذا لم يجدوا يهودا وفروا عدد المسلمين المخلفين لحفظ ما فتح، ثم صنعوا عند فتح كورة رية التي منها مالقة مثل ذلك.

ومضى الجيش إلى تدمير، وتدمير: اسم العليج صاحبها، سميت به واسم قصبتهأ أربولة، ولها شأن في المنعة، وكان ملكها عليجا داهية، وقاتلهم مضحيا ثم استمرت عليه الهزيمة في فحصها، فبلغ السيف في أهلها مبلغا عظيما أفنى أكثرهم ولجأ العليج إلى أربولة في يسير من أصحابه لا يغنون شيئا، فأمر النساء بنشر الشعور وحمل القصب والظهور على السور في زي القتال متشبهات بالرجال، وتصدر قدامهن في بقية أصحابه يغالط المسلمين في قوته على الدفاع عن نفسه فكره المسلمون مراسه لكثرة من عاينوه على السور، وعرضوا عليه الصلح فأظهر الميل إليهم ونكر زيه، فنزل إليهم بأمان على أنه رسول، فصالحهم على أهل بلده، ثم على نفسه، وتوثق منهم فلما تم له من ذلك ما أراد عرفهم بنفسه، واعتذر إليه بالإبقاء على قومه، وأخذوه بالوفاء بعهدده، وأدخلهم المدينة فلم يجدوا فيها إلا العيال والذرية فندموا على الذي أعطوه من الأمان، واسترححوه فيما احتال به، ومضوا على الوفاء له، وكان الوفاء عادتهم.

Böylece Tüdmir, şehrinin kurnaz kralı sayesinde birçok sıkıntıdan muaf olmuş. Buradaki islam ordusunun da lideri Tarık'a Tüdmir'in fethedildiği ve burada birkaç Müslümanın bırakıldığını yazarak Tuleytula'nın fethi için ona katılmaya gitmişler.

Bin Hayyan şöyle demiştir: Tarık Tuleytula'ye geldiğinde kimseyi bulamamıştır. Çünkü Gutiler, Tuleytula'nın yanında dağın arkasında bulunan bir şehre sığınmışlardı. Tarık bunun üzerinde Tuleytula'ye Yahudileri yerleştirmesinin yanı sıra orada arkadaşlarından birkaçını¹⁰⁹ bırakmış. Ayrıca Tuleytula'den kaçanların izini takip ederken Kayal Vadisi olarak bilinen bir vadiden ve bir dağdan geçti. O dağın geçiti daha sonraları Tarık geçiti olarak bilinecekti. Bu geçitin sonunda Maide Şehri olarak bilinen bir arazi varmış. Bu şehir Hz.Suleyman Bin Davud'a ithaf edilmiştir. Tarık bu şehri de ele geçirmiş ve ardından düşmanların bulunduğu dağın arkasında bulunan kaleyi de bir süre sonra alabilmiş ve oradan ganimetler kazanmıştır. Tarık bundan sonra Hicri 93 senesinde Tuleytula'ye geri dönmüş. Bazıları da geri dönmeyip Culeyki arazilerine saldırıp düşmanların topraklarının derinine indiğini söylüyorlar. Estarke'den sonra ise Tarık Tuleytula'ye geri dönmüştür. Ancak gerçeği bilen sadece Allah'tır, o her şeyi en iyi bilen ve ilmine vakıf olandır.

Bazıları Tarık'ın Musa Bin Nusayr'ın haberi olmadan Endülüs'ü fethettiğini savunuyor. Musa ona yetişene kadar Endülüs'ün bölgelerini fethediyordu. Yine de sadece Allah gerçeğini bilebilir. Bazılarına göre de Tarık'ın Endülüs'e girişinden Musa Bin Nusayr gelene kadar geçen zaman bir yıldır ve daha sonra zikredilecek olaylar yaşanmıştır.

Musheb ve Bin Yesa'in yazdığı Murib kitabında Tarık'a¹¹⁰ mensup şu mısralar bulunmuştur:

عسى أن يكون الله منا قد اشترى	ركبنا سفينا بالجهاز مقيرا
إذا ما اشتبهنا الشيء فيها تيسرا	نفوسا وأموالا وأهلا بجنة
إذا نحن أدركنا الذي كان أجdra	ولسنا نبالي كيف سالت نفوسنا

¹⁰⁹ m. bazı adamları bırakmış.

¹¹⁰ m. Tarık'a ait demiştir.

فسلمت كورة تدمير من معرة المسلمين بتدبير تدمير، وصارت كلها صلحا ليس فيها عنوة، وكتبوا إلى أميرهم طارق بالفتح، وخلوا بقصبة البلد رجالا منهم، ومضى معظمهم إلى أميرهم لفتح طليطلة.

قال ابن حيان: وانتهى طارق إلى طليطلة دار ممكلة القوط، فألقاها خالية قد فر أهلها عنها ولجأوا إلى مدينة بها خلف الجبل، فضم اليهود إلى طليطلة، وخلف بها رجالا من أصحابه ومضى خلف من فر من أهل طليطلة فسلك إلى وادي الحجارة، ثم استقبل الجبل فقطعه من فج سمي به بعد، فبلغ مدينة المائدة خلف الجبل، وهي المنسوبة لسليمان بن داود عليهما السلام، وهي خضراء من زيرجدة حافاتها منها وأرجلها وكان لها ثلاثمائة وخمس وستون رجلا، فأحرزها عنده، ثم مضى إلى المدينة التي تحصنوا بها خلف الجبل، فأصاب بها حليا ومالا، ورجع ولم يتجاوزها إلى طليطلة سنة ثلاث وتسعين، وقبل: إنه لم يرجع بل اقتحم أرض جليقية واخترقها حتى إلى مدينة استرقة، فدوخ الجهة، وانصرف إلى طليطلة والله أعلم.

وقيل إن طارقا دخل الأندلس بغير أمر مولاه موسى بن نصير، فإله أعلم، قال بعضهم وكانت إقامته في الفتوح وتدويخ البلاد إلى أن وصل سيده موسى بن نصير بعد سنة وكان ما سيذكر.

وأنشد في "المسهب" وابن اليسع في "المعرب" لطارق في قصيدة قال في الفتح:

ركبنا سفينا بالجهاز مقيرا	عسى أن يكون الله منا قد اشترى
نفوسا وأموالا وأهلا بجنة	إذا ما اشتبهنا الشيء فيها تيسرا
ولسنا نبالي كيف سالت نفوسنا	إذا نحن أدركنا الذي كان أجدرنا

¹¹¹ Şair bunu kastediyor: gemilere bindiler. Ve cihat yoluna gittiler. Zira mallarını ve hayatlarını Allah'ın yolunda vermeye hazırdılar ve bunun karşılığında da Allah onları cennetle mükafaatlandıracaktır. Bu yolda ölüm dahil her şeyi göze aldılar çünkü onların yüce bir amacı vardır(cennete girmektir).Bu şiiri Tarık'ın yazdığını söylüyor. Bu ne kadar doğru Allah bilir daha önce de önsözde beyan ettiğim gibi Tarık arap olmayan ve İslam'a yeni giren biriydi!

Bin Said şöyle demiştir: Bu mısralar güzelliğinden daha çok, sahibinin değerinden bir sürü kaynakta yer almıştır. [Bitmiştir]

Akitçe'nin oğulları daha önce zikredildiği gibi Endülüs'ün fethedilmesinde kritik rol üstlenmişlerdir. Fetihten sonra da Tarık'a gidip şunu sormuşlar: Sen kendinin lideri misin yoksa senden daha büyük lider mi vardır?

Tarık'da şöyle cevap vermiştir: “Benim üstümde bir lider, onun da üstünde çok daha azametli bir lider vardır” diye cevap vermiştir. Onlar da Tarık'tan, Musa'ya onlar hakkında verdiği sözlerle ilgili yazmasını istediler. Tarık, Musa'ya Akitçe'nin oğulları ile ilgili yazmış. Bunun üzerinde Musa da Akitçe'nin oğullarıyla görüşüp onlarla ilgili Velid Bin Abdülmelik'e yazmış. Halifeye onların bu zaferdeki rollerini ve Müslümanlara nasıl yardım ettiklerini anlatan bir mektup yazmış.

Velid Bin Abdülmelik onların Müslümanlara nasıl yardım ettiklerini duyunca Tarık'ın onlara babalarının bıraktığı mallarla ilgili verdiği sözü onaylamış ve Endülüs'ün güzel bahçelerini onlara vermiştir. Ayrıca refah içinde yaşamaları için kimseye boyun eğmek zorunda olmadıklarını söylemiş ve bütün bunları yazılı olarak verip haklarını saymıştır. Akitçe'nin oğulları Endülüs'e geri dönüp kendi aralarında anlaştığı şekilde babalarının topraklarını ve bıraktığı malları paylaşmışlar. Büyük olan Almond, Endülüs'ün batısında bulunan 1000 arsaya sahip olmuş ve İşbiliye'ye yerleşmiştir. Ondan daha küçük olan Artabaş'ın, Endülüs'ün ortasında 1000 arsası olmuş ve o yüzden de Kurtuba'ya yerleşmiştir. Üçüncünün ise Endülüs'ün doğusunda 1000 arsası olmuş ve Tuleytula'ya yerleşmiştir. Endülüs'teki islam devletinin şafağında Almond'un ölümüne kadar hal böyleydi. Almond arkasında bir genç kız ve iki erkek çocuğu bırakmış. Arbataş kardeşinin ölümünden sonra toprak ve bahçelerini kendi bahçelerine eklemiş. Genç kız da babasının hakkını aramak için gemiye binip o zamanki halife olan Hişam Bin Abdülmelik'e gitmiş. Hişam kızın güzelliği ve cesur duruşu karşısında çok memnun kalmış ve ona hak vermiştir. Ona yardım etsin diye Tunus'taki valisi Handala Bin Sevwan'a mektup göndermiştir. Mektupta daha önce Velid Bin Abdülmelik'in kardeşleri arasında paylaştığı gibi devam edilmesini ve kızın babasından gelen mallara hak sahibi olmasını tavsiye etmiştir. Tunus valisi de Endülüs'ün valisi olan Bin Hattar'a da kızın meselesine sahip çıkması için mektup yazmış. Onun hakkını amcasından temin etmesini istemiş. Kız sonunda muradına erip babasının mallarına sahip olmuş.

قال ابن سعيد: وهذه الأبيات مما يكتب لمراعاة قائلها ومكانته، لا لعلو طبقتها، انتهى.

وأما أولاد غيطشة فإنهم لما صاروا إلى طارق بالأمان وكانوا سب الفتح حسبما تقدم، قالوا لطارق: أنت أمير نفسك أم فوقك أمير؟ فقال: بل على رأسي أمير، وفوق ذلك الأمير أمر عظيم، فاستأذنوهم باللاحاق بموسى بن نصير بإفريقية ليؤكدوا سببهم به، وسألوه الكتاب إليه بشأنهم معه، وما أعطاهم من عهده، ففعل، وساروا نحو موسى فتلقوه في انحداره إلى الأندلس بالقرب من بلاد البربر وعرفوه بشأنهم، ووقف على ما خاطبه به طارق في ذمتهم وسابقتهم، فأنفذهم إلى أمير المؤمنين الوليد بالشام بدمشق، وكتب إليه بما عرفه به طارق من جميل أثرهم، فلما وصلوا إلى الوليد أكرمهم وأنفذ لهم عهد طارق في ضياع والدهم، وعقد لكل واحد منهم سجلا، وجعل لهم أن لا يقوموا لداخل عليهم، فقدموا الأندلس وحازوا ضياع والدهم أجمع، واقتسموها على موافقة منهم، فصار منها لكبيرهم ألمند ألف ضيعة في غرب الأندلس، فسكن من أجلها إشبيلة مقتربا منها، وصار لأرطباش ألف ضيعة وهو تلوه في السن، وضياعه في موسطة الأندلس، فسكن من أجلها قرطبة، وصار لثالثهم وقلة ألف ضيعة في شرقي الأندلس وجهة الثغر، فسكن من أجلها مدينة طليطلة فكانوا على هذه الحال صدر الدولة العربية، إلى أن هلك ألمند كبيرهم، وخلف ابنته سارة المعروفة بالقوطية وابنين صغيرين، فبسط يده أرطباش على ضياعهم، وضمها إلى ضياعه وذلك في خلافة أمير المؤمنين هشام بن عبد الملك فأنشأت سارة بنت ألمند مركبا بإشبيلية حصينا كامل العدة، وركبت فيه مع أخويها الصغيرين تريد الشام حتى نزلت بعسقلان من ساحلها ثم قصدت باب الخليفة هشام بداره بدمشق، فأهتت خبرها، وشكت ظلامتها من عمها، واحتجت بالعهد المنعقد لأبيها وأخويه على الخليفة الوليد بن عبد الملك، فأوصلها هشام إلى نفسه، وأعجبه صورتها وحزمها.

وكتب إلى حنظلة بن صفوان عامله بإفريقية بإنصافها من عمها أرطباش وإمضائها وأخويها على سنة الميراث فيما كان في يد والدها مما قاسم فيه أخويه، فأنفذ لها الكتاب بذلك إلى عامله بالأندلس أبي الخطار ابن عمه، فتم لها ذلك.

Halife Hişam Bin Abdülmelik, Sara'yı İsa Bin Müzahim'le evlendirmiş. Evlilik Şam'da olmuş. İsa da yeni eşiyle Endülüs'e taşınıp oradaki mallarının korunması ve işletilmesi için ona yardım ediyordu. İsa Bin Müzahim'de bu bereketli evliliğin sayesinde Endülüs'ün zenginlerinden biri olup, şan şöhret kazanmıştır.

İsa Bin Müzahim'in Sara'dan iki çocuğu olmuş biri İbrahim diğeri de İshak'tır. Onlar da daha sonra İşniliye'nin en şerefli ve en gözde adamlarından oldular. Ama bu ikisi ve evlatları anneleriyle meşhur olmuştur. Ve onlarda daha sonra Gutiye'nin evlatları olarak bilinecektir.

Sara, Hişam Bin Abdülmelik'e gittiği zamanlar Hişam'ın torunu olan Abdurrahman Bin Muaviye'yi görmüştü. Nitekim Abdurrahman Endülüs'e geldiğinde onunla karşılaşmış. Abdurrahman'da onu tanımış ve ona her zaman saraya gelebileceğini söylemiş ve onu eski eşi olan İsa Bin Müzahim¹¹² ölünce Oumeyr Bin Said'le evlendirmiş. Sara, babası Almond ve amcası Artabaş, Endülüs'teki islam devletinde çok büyük roller üstlemişler ve onların kraliyet sıfatını taşıyan birçok olayları olmuş. Bunlardan da:

Muhammed Bin Ömer Bin Lubabe'nin El-Maliki şunu rivayet etmiştir. Bir gün Artabaş'ı Endülüs'ün önde gelen adamlarından on adam ziyaret etmiştir. Bunlar arasında Sumeyl Bin Tüfeyl ve Bin Abde ve diğerleri vardı. Onları çok iyi bir şekilde ağırlamış ve ikramlarda bulunmuştur. Sonra bu meclise ibadet ve iman sahibi olan Hazım oğullarının dedesi olan Meymun diye bir adam girmiş. Meymun da ibadetiyle ve basit yaşamıyla bilinen bir adamdı. Ayrıca insanların büyüklerinden biri sayılsa da insanlara çok karışmazdı. Artabaş onu görünce diğerlerine yapmadığı gibi onun için kalkmış ve onu altın ile kaplanmış sandalyesine oturtmaya çalıştı ama Meymun bunu kabul etmeyip yere oturunca onunla birlikte de yere oturdu.

Artabaş Meymun'a dönüp ona hitaben: "Hocam benim gibilerine niçin teşrif ettiniz?" diye sormuş. Meymun da: "Biz bu topraklarda yaşamak için değil sadece fetih için gelmiştik. O yüzden de burada uzun süre kalmak için bize yardım edecek kadar mal ve mülkü getirmedi. Ayrıca çocuklarda, kölelerimizde ve ailelerimizde olan bazı meseleler yüzünden burada kalmaya hemen hemen mahkûm olduk."

¹¹² m. İsmi zikretmemiştir.

وأنكحها الخليفة هشام من عيسى بن مزاحم، فابتنى بها بالشام، ثم قدم بها إلى الأندلس، وقام لها في دفاع عمها أرتبشا عن ضياعها، فنال بها نعمة عظيمة، وولد له منها ولداه إبراهيم وإسحاق فأدركا الشرف المؤثل والرياسة بإشبيلية، وشهروا ونسلهما بالنسبة إلى أمهما سارة القوطية، وكانت أيام وفادتها على الخليفة هشام رأت عنده حفيده عبد الرحمن بن معاوية، الداخلى بعد إلى الأندلس وعرفها، فتوسلت بذلك إليه لما ملك الأندلس ووفدت إليه فاعترف بدمامها وأكرمها.

وأذن لها في الدخول إلى قصره متى جاءت إلى قرطبة فيجدد تكريمها ولا يحجب عياله منها، وتوفي زوجها عيسى في السنة التي ملك فيها عبد الرحمن الأندلس، فتزوجها عبد الرحمن بن عمير بن سعيد وكان لها ولأبيها ألمند وعمها أرتبشا في صدر الدولة العربية بالأندلس أخبار ملوكية:

فمنها ما حكاه الفقيه محمد بن عمر بن لبابة المالكي أنه قصد أرتبشا يوما إلى منزله عشرة من رؤساء رجال الشاميين فيهم الصميل وابن الطفيل وأبو عبدة وغيرهم، فأجلسهم على الكراسي، وبالع في تكريمهم، ودخل على أثرهم ميمون العابد جد بني حزم، وكان في عداد الشاميين، إلا أنه كان شديد الانقباض عنهم لزهده وورعه.

فلما بصر به أرتبشا قام إليهم دونهم إعظاما، ورقاه إلى كرسيه الذي كان يجلس عليه، وكان ملبسا صفائح الذهب، وجذبه ليجلسه مكانه، فامتنع عليه ميمون، وقعد على الأرض فقعد أرتبشا معه عليها، وأقبل عليه قبلهم، فقال له: ياسيدي ما الذي جاء بك إلى مثلي؟ فقال له: ما تسمعه إنا قدمنا إلى هذا البلد غزاة نحسب أن مقامنا فيه لا يطول، فلم نستعد للمقام ولا كشرنا من العدة، ثم حدث بعدنا على موالينا وفي أجنادنا ما قد آيسنا معه من الرجوع إلى أوطاننا.

Meymun böyle devam etmiş: “Allah sana mal ve mülk vermiştir. Ben kendim için, üzerinde çalışıp rızık kazanacağım bir toprak istiyorum. Senin topraklarının çok olduğunu biliyorum, ayrıca bu tarlalardan kazancımın bir kısmını da sana devredeceğim.” Artabaş da bunun üzerine: “Senin birileriyle ortaklık edip kendini yormana göz yummayacağım.” demiş. Yardımcısını çağırıp ona: “Şuşteki toprak ve bahçelerimizi içinde bulunan hayvan ve kölelerle birlikte ona verin. Ayrıca Jiyan’da bulunan toprağımızı da ona verin.” demiş. Meymun her iki toprağı da almış ve ondan da evlatlarına geçmiş. Meymun bundan memnun kalmış ve Artabaş’a teşekkür edip kalkıp meclisinden ayrılmış.

Sumeyl’in gördüğü muamele zoruna gitmiş ve Artabaş’a şöyle demiştir: “Senin şerefli insanlara daha çok hürmet ettiğini düşünüyordum. Ben ki Endülüs’teki arapların lideri ve insanların en şerefliyelerinden, arkadaşlarımla sana geldiğimizde gösterdiğin ilgi bu adama gösterdiğin ilginin yanında çok az kalıyor. Hâlbuki bu adam Endülüs hademelerinin başlarından, biz ise arapların en şerefli kavimlerindeniz.” Artabaş şöyle cevap vermiştir: “Ey Cevşen babası! Sizin dininiz benim yaptığımı onaylamakla kalmıyor aynı zamanda insanları da ona teşvik ediyor. Dininizin güzel erdemlerine baksaydın eğer benim yaptığımı hor görme olarak değerlendirmezdin. Ayrıca sizi Allah ıslah etsin kendi dünyanız ve sultanınız için insanlara mal veriyorsunuz ben ise burada Allah rızası için veriyorum. Nitekim efendimizin Hz. İsa’dan şöyle dediğini rivayet etmişler: Kim ki Allah tarafından ilimle lutuflanmışsa insanlar da onu aynen şerefle addetmesi lazım.” Artabaş bu sözleriyle Sumeyl’in adeta dilini koparmış oldu ancak Sumeyl ilimden uzak bir insandı. Bunun üzerine diğerleri araya girip: “Neyse ne, bizim gelme sebebimizi bir konuşalım.” diye söylemişler. Bizim gelme sebebimiz aslında Meymun’un gelme sebebinden farklı değildir.

Artabaş’da onlara: “Siz insanların krallarısınız ve size ancak layık olan şeyler verilir ve benim burada size vereceğim 100 toprak parçası var aranızda onar onar paylaşırsınız.” Onlara bu topraklarla ilgili yazı yazmış ve yardımcılarına onlara teslim etmelerini söylemiş. Sumeyl ve arkadaşları bu toprakları onların Endülüs’te kazandığı en güzel topraklar olarak görüyordu. Bitmiştir.

Bin Hayyan: Tarık’ın zafer haberlerini Musa Bin Nuseyr’e varınca nefesine yedirememiştir ve kıskanç duygusu onun etrafını sarmış. Musaya Endülüs’e gitmeye

hazırlanırken Endülüs sınırında bulunan devlet adamlarıyla Tarık'ın Endülüs'e girdiği gibi girmeye çalışıyordu. Rivayetlere göre 18 bin civarı bir asker bazıları da bundan daha fazla olduğunu söylüyordu.

وقد وسع الله عليك فأحب أن تدفع إلي ضياعا من ضياعك وأعتمرها بيدي، وأؤدي إليك الحق منها وأخذ الفضل لي طيبا أتعيش منه، فقال: لا أرضى لك بالمساهمة، بل أهب لك هبة مسوعة، ثم دعا بوكيل له فقال له: سلم إليه المجشر الذي لنا على وادي شوش بما لنا فيه من العبيد والدواب والبقر وغير ذلك، وادفع إليه الضيعة التي بحيان، فتسلم ميمون الضيعتين وورثهما ولده، وإليهم نسبت قلعة حزم، فشكره ميمون وأثنى عليه، وقام عنه.

وقد أنف الصميل في قيامه إليه فأقبل على أرطباش وقال له: كنت أظنك أرجح وزنا، أدخل عليك وأنا سيد العرب بالأندلس في أصحابي هؤلاء وهم سادة الموالي فلا تزيدنا من الكرامة على الإقعاد على أعوادك هذه، ويدخل هذا الصعلوك فتصير من إكرامه إلى حيث صرت، فقال له: يا أبا جوش، إن أهل دينك يخبروننا أن أدهم لم يرهفك ولو كان لم تنكر علي ما فعلته إنكم أكرمكم الله إنما تكرمون لدنياكم وسلطانكم، وهذا إنما أكرمه الله تعالى.

فقد روينا عن المسيح عليها لسلام أنه قال: من أكرمه الله تعالى من عباده بالطاعة له وجبت كرامته على خلقه، فكأنما ألقمه حجرا، وكان الصميل أميا فلذلك عرض به، فقال له القوم: دعنا من هذان وانظر فيما قصدنا له، فحاجتنا حاجة الرجل الذي قصدك فأكرمه، فانظر في شأننا، فقال له: أنتم ملوك الناس، وليس يرضيكم إلا الكثير، وها أنا أهب لكم مائة ضيعة تقسمونها عشرا عشرا، وكتب لهم بها، وأمر وكلاءه بتسليمها إليهم، فكان القوم يرونها من أطيب أملاكهم، انتهى.

قال ابن حيان وغيره: ولما بلغ موسى بن نصير ما صنعه طارق بن زياد وما أتيح له من الفتوح حسده، وتحميا للمسير إلى الأندلس فعسكر وأقبل نحوها ومعه جماعة الناس وأعلامهم، وقيل: إنهم كانوا ثمانية عشر ألفا، وقيل: أكثر.

Musa Bin Nuseyr Endülüs'e ramazan Hicri 93. senesinde girmiş ve Tarık'ın geçtiği yerden, geçmeyi bilerek atlamış ve bugün Musa Dağı olarak bilinen dağdan girmiştir. Yeşil Ada olarak bilinen yere varınca Tarık'ın takip ettiği yerin aynısını takip etmeyeceğini ve başka bir yoldan geçilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun üzerinde Yülyan'ın bazı arkadaşlarından ona Tarık'ın takip ettiği yoldan daha önemli bir yol bildiklerini ve bu yolun üzerinde fethedilmeyi bekleyen daha büyük şehirler olduğunu söylemişler. Ayrıca bu şehirlerin daha büyük ganimet ve daha güzel topraklara sahip olduğunu söylemişler. Musa bunları duyduğuna çok memnun olmuş. Zira Tarık'ın fethettiği şehirler ve ardından da haiz olduğu mekânları kıskanıyordu.

Rehberler onu Şezune'ye kadar götürmüş ve orayı almış. Bunun ardından Garmune istikametine doğru yol almış. Endülüs'te Garmune kadar daha dayanıklı ve kaleleri daha iyi korunmuş bir şehir yoktu. Garmune'ye de girişinin bir hikâyesi vardı. Musa ile birlikte olan Yulyan'ın arkadaşları Garmune'ye gidip oradaki insanlara Müslümanlar'ın onları kovaladığını söylemiş. Böylece Yulyan'ın arkadaşları Garmune'ye girebilmiş. Gece olduğunda bunlar Musa için şehrin kapılarını açmış, böylece Müslümanlar'ın zaferi daha kolay olmuştur. Musa bu şehirden sonra İşbiliye'ye gitmiş. İşbiliye'de Endülüs'ün şehirleri arasında çok önemli bir yere sahipti. Binaları Endülüs'ün en güzel binalarıydı. Orada bulunan eserler de paha biçilmezdi. Ayrıca İşbiliye, Gutilerden önce Endülüs'ün başkentiydi, daha sonra başkent Tuleytula oldu. Din adamları da İşbiliye'yi merkez olarak almışlardır. Müslümanlar bu şehri birkaç aydır kuşattıktan sonra liderleri, Bace şehrine kaçtı ve İşbiliye'nin fethi gerçekleşti. Musa, İşbiliye'ye Yahudileri yerleştirmenin yanı sıra birkaç adamını da orada bıraktı.

İşbiliye'den Levent'e¹¹³ oradan da Marda'ya gitmiştir. Marda, Endülüs'ün çok önemli şehirlerinden biriydi. Ayrıca eserleri ve güzel tarihi kanlıntılarıyla öne çıkıyordu. Eskiden bu şehir de bir nevi kraliyet ocağıydı. Musa bu şehri kuşattığında çok fazla direndiğini görmüştür. Nitekim kuşatmada, baskınlar sırasında nice Müslüman şehit düşmüştür. İş uzayınca Musa bir debbâbe kurulma emrini vermiştir. Müslümanlar, bu debbâbenin altında saklanarak kalenin bir tarafını delmeye çalışıyordu. Debbâbenin altındaki adamlar düşmanların Alaşa Maşa dediğimiz şeyi kayalardan kurtulduktan sonra yapmaya başlamışlar. Şehrin askerleri bunu

¹¹³ m. Lekonte.

farkedince debbâbenin adamlarına saldırıp çoğunu öldürmüş. Böylece o yere şehitlerin köprüsü dendi.

فكان دخوله إلى الأندلس في شهر رمضان سنة ثلاث وتسعين، وتنكب الجبل الذي حله طارق، ودخل على الموضع المنسوب إليه المعروف الآن بجبل موسى، فلما احتل الجزيرة الخضراء قال: ما كنت لأسلك طريق طارق، ولا أقفو أثره، فقال له العلوج الأدلاء أصحاب يليان: نحن نسلك بك طريقا هو أشرف من طريقه، وندلك على مدائن هي أعظم خطرا وأعظم خطبا وأوسع غنما من مدائنه، لم تفتح بعد يفتحها الله عليك إن شاء الله تعالى، فملئ سرورا وكان شغوف طارق قد غمه، فساروا به في جانب ساحل شذونة، فافتتحها عنوة، وألقوا بأيديهم إليه، ثم سار إلى مدينة قرمونة، وليس بالأندلس أحسن منها، ولا أبعد على من يرومها بحصار أو قتال، فدخلها بخيلة توجهت بأصحاب يليان، دخلوا إليهم كأنهم فالل وطرقهم موسى بخيلة ليلا ففتحو لهم الباب، وأوقعوا بالأحراس، فملكوا المدينة، ومضى موسى إلى إشبيلية جارتها فحاصرها، وهي أعظم مدائن الأندلس شأنا، وأعجبها بنيانا، وأكثرها آثارا، وكانت دار الملك قبل القوطيين، فلما غلب القوطيون على ملك الأندلس حولوا السلطان إلى طليطلية وبقي رؤساء الدين فيها أعني إشبيلية، فامتنعت أشهراً على موسى، ثم فتحها الله عليه، فهرب العلوج عنها إلى مدينة باجة، فضم موسى يهودها إلى القصبة، وخلف بها رجالا، ومضى من إشبيلية إلى لفنت إلى مدينة ماردة وكانت أيضا دار مملكة لبعض ملوك الأندلس في سالف الدهر، وهي ذات عز ومنعة، وفيها آثار وقصور ومصانع وكنائس جليلة القدر فائقة الوصف، فحاصرها أيضا، وكان في أهلها منعة شديدة وبأس عظيم فنالوا من المسلمين دفعات، وآذوهم، وعمل موسى دبابة دب المسلمون تحتها إلى برج من أبراج سورها جعلوا ينقبونه، فلما قلعوا الصخر أفضوا بعده إلى العمل المدعو بلسان العجم ألاشه ماشه، فنبت عنه معاوهم وعدتهم، وثار بهم العدو على غفلة فاستشهد بأيديهم قوم من المسلمين تحت تلك الدبابة، فسمي ذلك موضع برج الشهداء.

Daha sonra Musa onları İslam'a davet etti. Şehirdekiler ona, akıl sahibi olanları kendisiyle görüşmek üzere göndermiş. Görüşmenin birinci gününde adamlar Musa ile sulh şartlarını konuşurken saçları ve sakalı bembeyazdı. Görüşmenin ikinci gününde geldiklerinde ise başları ve sakalları kırmızıydı. Üçüncü güne geldiklerinde Musa başını ve sakalını siyaha boyamıştı. Şehirdekilerin gönderdiği aydınlar bunu görünce çok şaşırılmışlar. İnsanlara dönüp şunu söylemişler: "Bizim bu adamlarla savaşacak halimiz yok. Zaten onların lideri, bir ilah gibi her gün istediği şekle girebiliyor. İyisi biz bunlarla anlaşma yapalım." dediler. Gerçekten de şehirdekiler Musa Bin Nuseyr'e anlaşma yapmak için hazır olduklarını söylemişler. Musa da onlardan kuşatma boyunca ölenlerin, Culeyki'ye¹¹⁴ kaçanların ve ayrıca da kiliselerin mallarına el koymak şartıyla anlaşmayı kabul etmeye hazır olduğunu söyledi. Böylece Müslümanlar bu şehre ramazan bayramında girip fethi gerçekleştirmiş oldular.

İşbiliye'deki insanlar Müslümanlar'ın kendi topraklarında keyif sürmesinden hazzetmiyordu. Böylece bir devrim yapmak için Bace ve Leble şehirlerinde toplanıp Müslümanlar'dan yaklaşık 80 adamı öldürmüş. Bu haber Musa'ya, Maride'yi fethettiğinde ulaşmış. Musa'da oradaki güveni ve istikrarı sağlamak üzere oğlu Abdülaziz Bin Musa Bin Mervan'ı göndermiş. Abdülaziz İşbiliye'deki isyanın bastırması bundan sonra da Leble'ye gidip ordakileri de hüsrana uğratmıştır, böylece o bölgede istikrar yeniden hâkim olmuş ve İslam bayrağı göklere çekilmiş. Abdülaziz bundan sonra İşbiliye'de kalmış, Musa ise Marda'dan Tuleytula'ya doğru aynı yolda devam etmiş. Tarık, Musa'nın gelişini duyunca onu Tuleytula'nın önde gelen adam ve aydınlarıyla karşılamak için Talabire'ye çıkmış ve şöyle söylenmiştir: "Musa Tuleytula'ya gelirken Culeykiye'den geçmiş ve geçtiği yer onun ismiyle anılıyor ve ordusunun önde gelenlerinden Esturke'den gelen Tarık Bin Ziyad'ı görünce ona kızgın olduğunu belli etmiş" ama gerçek nedir? ancak Allah bilebilir. Bazıları da şöyle rivayet ediyor: Tarık Musa'yı görür görmez onun büyüklüğünü göstermek için attan atlayıp ona selam vermeye gitmiş. Musa ise Tarık'ı elindeki kırbaçla kırbaçlayarak onun emrini neden yerine getirmediğini, ona muhalefet etmekte neden ısrarcı olduğunun hesabını sormuş. Ayrıca Tarıktan, elinde mal ve

¹¹⁴ Culeykiye: Küzeybatı Endülüs'ta bulunan bir şehirdir. Kral Hirmerik, M.409 yılında bu şehirde bir devlet kurmuştur. M.711 yılında, Musa bin Nusayir tarafından fethedildi.

krallardan elde ettiği o güzel ganimetleri getirmesini istemiş. Musa özellikle de daha önce haberi zikredilen tablonun üzerinde durmuştur. Tablo getirilince bir ayağı eksikmiş.

ثم دعا القوم إلى السلم، فترسل إليهم في تقرير قوم من أمثالهم أعطاهم الأمان واحتلا في توهيمهم في نفسه، فدخلوا عليه أول يوم، فإذا هو أبيض الرأس واللحية كما نصل خضابه، فلم يتفق لهم معه أمر، وعاودوه قبل الفطر بيوم، فإذا به قد قنأ لحيته بالحناء فجاءت كضرام عرّج، فعجبوا من ذلك وعاودوه يوم الفطر فإذا هو قد سود لحيته فازداد تعجبهم منه، وكانوا لا يعرفون الخضاب ولا استعماله فقالوا لقومهم: إنا نقاتل أنبياء يتخلقون كيف شاءوا، ويتصورون في كل صورة أحبوا، كان ملكهم شيخا فقد صار شابا، والرأي أن نقاربه ونعطيه ما يسأله فما لنا به طاقة، فأذعنوا عند ذلك وأكملوا صلحهم مع موسى على أن أموال القتلى يوم الكمين وأموال الهارين إلى جليقية وأموال الكنائي وحليها للمسلمين ثم فتحوا له المدينة يوم الفطر سنة أربع وتسعين فملكها ثم إن عجم إشبيلية انتقضوا على المسلمين، واجتمعوا من مدينتي باجة ولبله إليهم، فأوقعوا بالمسلمين وقتلوا منهم نحو ثمانين رجلا وأتى فلهم الأمير موسى وهو بماردة فلما أن فتحها وجه ابنه عبد العزيز بن موسى في جيش إليه ففتح إشبيلية وقتل أهلها، ونحس إلى لبله ففتحها، واستقامت الأمور فيما هنالك وعلا الإسلام وأقام عبد العزيز بإشبيلية وتوجه الأمير موسى من ماردة في عقب شوال من العامل المؤرخ يريد طليطلة وبلغ طارقا خبره، فاستقبله في وجوه الناس، فلقيه في موضع من كورة طلبيرة، وقيل: إن موسى تقدم من ماردة فدخل جليقية من فج نسب إليه، فخرقها حتى وافى طارق بن زياد صاحب مقدمته بمدينة استرقة، فغض منه علانية، وأظهر ما بنفسه عليه من حقد، والله أعلم، وقيل: لما وقعت عينه عليه نزل إليه إعظاما له، فقنعه موسى بالسوط، ووجهه على استبداده عليه ومخالفته لرأيه وساروا إلى طليطلة فطالبه موسى بأداء ما عنده من مال الفيء وذخائر الملوك واستعجله بالمائدة، فأتاه بها وقد خلع من أرجلها رجلا وخبأه عنده.

Musa bunu Tarık'a sorunca onu böyle bulduğunu ifade etmiş. Tablo için dördüncü bir yapay ayak yapsalar da bu diğerlerine hiç benzememiş ve sahte olduğu bakan her göze çarpıyormuş.

Bin Veredi demiş ki: "Musa bin Nuseyr Endülüs fethinin sahibidir. O bir Lakmidir. Lakabı da Abddurrahman'ın babasıdır. Bunu Temim Dari'den rivayet etmiştir. Ondan da Yezid Bin Mesruk Lyahsubi."

Şöyle de denmiştir: "Musa Hicri 93 (M.712) senesinde Muharrem ayında Endülüs'e sefere çıkmıştır. Önce Tanca'ya ondan sonra da Endülüs'e girmiştir. Kuşattığı her şehir teslim olup onun şartlarına uyuyordu. Son olarak Kurtube'yi fethettikten sonra Hicri 94 (M.713) senesinde Endülüs'ten geri dönüp Tunus'a gitmiştir. Tunus'tan da halife Velid Bin Abdülmelik'in bulunduğu Şam'a gitmiştir. Yanında Endülüs'ün ganimetlerinden malları, köleleri, cariyeleri ve Endülüs'ün güzel ürünlerini halifeye götürüyordu." Bazı rivayetlere göre 30 bin cariyeyi de Şam'a götürüyordu. Musa yoldayken halife hakkın rahmetine kavuşup kardeşi Süleyman halife olmuştur. Süleyman'da Musa'ya kızıp elindeki bütün mallarını almış. Musa bundan kötü bir şekilde etkilenmiştir. Daha sonra Vadiyü'l-Kura'da Hicri 97 (M.716) senesinde ölmüştür.

Bin Hayyan: "Tablonun hikâyesi bazı Endülüs tarihçilerin dediği gibi Süleyman'ın tablosu değildir ama eskiden bazı iyilik sahibi olan, Endülüs kralları öldükten sonra mallarını kiliseye bırakıyorlardı. Kilise de bu malları güzel aletler yapmak için kullanıyordu. Bu aletler sandalye, koltuk veya sofraya olabiliyordu. Bu değerli eşyayı genellikle bayramlarda kullanıyorlardı. Ayrıca da İncil kitaplarını koymak için bu aletleri kullanıyorlardı. Tuleytile'de de bulunan bu tablo o değerli eşyalardandı ve yeni gelen her kral onu güzelleştirmeye gayret ediyordu. Böylece çok meşhur oldu. Zira saf altınla yapılmıştır. Herkes onu konuşuyor ve güzelliğini ve kıymetini vurguluyordu. Krallar onu saraylarda bulunan en güzel eşya olarak görüyordu ve diğer her şeyden daha güzel yapmak için gayret gösteriyorlardı. Bu tablo son olarak Tuleytula'nın kilisesinde yaptığı ayinlerde kullanılıyordu. Müslümanlar Tuleytula'yi ele geçirip bu tabloyu bulduklarında tablo ile ilgili o büyük ve abartılı haberler kesilmiş. Tarık'ın Musa'dan gördüğü kötü muameleyi görünce onun haberi olmadan Maide'nin ayaklarından birini koparmış böylece

Halife'ye gelip tartıştıklarında Tarık Tuleytula'yi fethettiğini kanıtlamak için Maide'nin ayağını çıkarıp halifeye göstermiştir. Bitmiştir.

فسأله موسى عنه، فقال: لا علم لي به، وهكذا أصبتها فأمر موسى فجعل لها رجل من ذهب جاء بعيد الشبه من أرجلها يظهر عليه العمل ولم يقدر على أحسن منه، فأخل بها.

وقال ابن الفرضي: موسى بن نصير صاحب فتح الأندلس لخمى يكنى أبا عبد الرحمن يروى عن تميم الداري، وروى عنه يزيد بن مسروق اليحصبي .

وقيل: غزا موسى بن نصير في المحرم سنة ثلاث وتسعين، فأتى طنجة، ثم عبر إلى الأندلس، فأداحها لا يأتي على مدينة إلى فتحها ونزل أهلها على حكمه، ثم سار إلى قرطبة، ثم قفل عن الأندلس سنة أربع وتسعين، فأتى إفريقية، وسار عنها سنة خمس وتسعين إلى الشام يؤم الوليد بن عبد الملك يجر الدنيا بما احتمله من غنائم الأندلس من الأموال والأمتعة يحملها على العجل والظهر، ومعه ثلاثون ألف رأس من السبي، فلم يلبث أن هلك الوليد بن عبد الملك وولي سليمان، فنكب موسى نكباً أداه إلى المتربة، فهلك في نكبته تلك بوادي القرى سنة سبع وتسعين.

قال ابن حيان: وهذه المائدة المنوه باسمها المنسوبة إلى سليمان النبي عليه الصلاة والسلام لم تكن له فيما يزعم رواة العجم، وإنما أصلها أن العجم في أيام ملكهم كان أهل الحسنة منهم إذا مات أحدهم أوصى بمال للكنائس، فإذا اجتمع عندهم ذلك المال صاغوا منه الآلات الضخمة من الموائد والكراسي وأشباهها من الذهب والفضة، تحمل الشمامسة والقسوس فوقها مصاحف الأناجيل إذا أبرزت في أيام المناسك، ويضعونها على المذابح في الأعياد للمباهاة بزینتها، فكانت تلك المائدة بطليطلة مما صيغ في هذه السبيل، وتأنقت الأملاك في تفخيمها يزيد الآخر منهم فيها على الأول، حتى برزت على جميع ما اتخذ من تلك الآلات، وطار الذكر مطاره عنها، وكانت مصوغة من خالص الذهب، مرصعة بفاجر الدر والياقوت والزمرد لم تر الأعين مثلها وبولغ في تفخيمها من أجل دار المملكة، وأنه لا ينبغي أن تكون بموضع آلة جمال أو متاع مباهاة إلا دون ما يكون فيها، وكانت توضع على مذبح كنيسة طليطلة فأصابها المسلمون هناك، وطار النبا الفخم عنها، وقد كان طارق ظن بموسى أميره مثل

الذي فعله من غيرته على ما تهيأ له ومطالبته له بتسليم ما في يده إليه، فاستظهر بانتزاع رجل من أرجل هذه المائدة خبأه عنده، فكان من فلجه به على موسى عدوه عند الخليفة إذ تنازعا عنده بعد الأثر في جهادهما ما هو مشهور، انتهى.

Bazı tarihçiler bu tablonun altın ve gümüşten yapıldığını ve inci ve yakuttan yapılmış bir kuşakla kaplandığını söylemişler. Ayrıca mücevherlerle güzelleştirildiğini söylemişler. Bitmiştir.

Bin Hayya'nın Musa'yı tecrit eden halife Süleyman'ın olduğu haberi doğrudur ama İbn Hallikân'nın¹¹⁵ Süleyman değil de Velid'in bunu yaptığını söylemesi yanlıştır. Yine her şeyi ancak Allah bilebilir.

Bin Hayya'nın sözlerine geri dönüş:

Musa, Tarık'a kızgın olmadığını göstermiş ve ondan razı olduğunu beyan etmiş. Onu da ordularının bir lideri olarak ilan etmiş. Tarık'ın ordusu Musa'nın liderlik yaptığı ordunun önünde toprakları fethediyordu. İkisi de Endülüs'ün yukarı tarafına, Serekuste'ye gidip onu fethettiler. Yakındaki toprakları da ele geçirmişler. Endülüs'ün derinlerine inip uğradıkları ve kuşattıkları her şehri ele geçirip içindeki ganimetlere sahip oluyorlardı. Böylece düşmanların kalplerine korku salınmış olup, Tarık'ın ordusuna karşı direniş gösteremiyorlardı. Tarık'ın fethettiği her şehirden Musa da geçip içindeki huzuru sağlıyordu. Mesela Tarık'ın insanlara verdiği sözleri ve oradaki insanlarla anlaşmasını tamamlıyordu. Endülüs'teki her şeyin yerli yerinde oturduğunu ve daha önce fethedilen toprakların artık güven ve huzur içinde olduğunu ve hiçbir kaygının kalmadığını görünce islam ordusu Firenje diyarlarını fethetmek için hazırlanıyordu. O beldeleri de fethedip birçok ganimet kazanmışlar. Arapların da ulaştığı son yer olan Rodney'e kadar gitmişler.

Tarık'ın ara sıra gönderdiği baskınlar sayesinde Barselona ve Arbune¹¹⁶ şehirleri fethedilmiş. Ebinyun¹¹⁷ kayası ve Rodne vadisinde bulunan Luzun kalesi de fethedilmiştir. Müslümanlar geldikleri yerden çok uzaktaydılar. Kurtube ve Arbune arası üç yüz otuz beş kilometreydi. Bazıları üç yüz elli kilometre olduğunu söylüyor.

Müslümanlar Erbune'ye girdiklerinde Karle diye bir kral onların zaferlerinden bıkmış ve onlarla savaşamayacak kadar çok insan toplamış ve Müslümanların olduğu yere yürümüştür. Luzun Kalesine gelince araplar da onun ordusunun büyüklüğünü duyunca geri çekilmişler. Ebniyun'a kadar ilerlemiş ve orada kimseyi bulamamış, zira herkes kaçıp gitmişti.

¹¹⁵ İbn-i Hallikân (1211 – 1282) On üçüncü yüzyılda yaşamış olan tarihçi, fakih ve şair.

¹¹⁶ m. Eryune.

¹¹⁷ m. Enyuk.

وقال بعض المؤرخين: إن المائدة كانت مصنوعة من الذهب والفضة، وكان عليها طوق لؤلؤ وطوق ياقوت وطوق زمرد، وكلها مكللة بالجواهر، انتهى.

وما ذكره ابن حيان من أن الذي نكب موسى بن نصير هو سليمان بن عبد الملك صواب، وأما ما حكاه ابن خلكان من أن المنكب له الوليد فليس بصحيح والله أعلم.

رجع إلى كلام ابن حيان - قالوا: ثم إن موسى اصطالح مع طارق وأظهر الرضى عنه، وأقره على مقدمته على رسمه وأمره بالتقدم أمامه في أصحابه، وسار موسى خلفه في جيوشه، فارتقى إلى الثغر الأعلى، وافتتح سرقسطة وأعمالها، وأوغل في البلاد، وطارق أمامه لا يمران بموضع إلا فتح عليهما، وغنمهما الله تعالى ما فيه، وقد ألقى الله الرعب في قلوب الكفرة فلم يعارضهما أحد إلا بطلب الصلح وموسى يجيء على أثر طارق في ذلك كله، وطامن نفوس من أقام على سلمه، ووطأ لأقدام المسلمين في الحلول به، أقام لتمييز ذلك وقتا.

وأمضى المسلمين إلى إفرنجة ففتحو وغنموا وسلموا وعلوا وأوغلوا، حتى انتهوا إلى وادي رودنة، فكان أقصى أثر العرب ومنتهى موضع في أرض العجم.

وقد دوخت بعوث طارق وسراياه بلد الإفرنجة فملك مدينتي برشلونة وأربونة وصخرة أبنون وحصن لودون على وادي رودنة فبعدوا عن الساحل الذي منه دخلوا جدا، وذكر أن مسافة ما بين قرطبة وأربونة من بلاد إفرنجة ثلاثمائة فرسخ وخمسة وثلاثون فرسخا.

وقيل: ثلاثمائة فرسخ وخمسون فرسخا، ولما أوغل المسلمون إلى أربونة ارتاع لهم قارله ملك الإفرنجة بالأرض الكبيرة، وانزعج لانبساطهم، فحشد لهم، وخرج عليهم في جمع عظيم، فلما انتهى إلى حصن لودون وعلمت العرب بكثرة جموعه زالت عن وجهه، وأقبل حتى انتهى إلى صخرة أبنون فلم يجد بها أحدا.

Müslümanlar, Erbune’de yakın dağlara sığınmışlar ama Karle onların haberi olmadan onları kuşatıp şehre sığınmalarını engellemek istiyordu. Çok şiddetli bir savaşın ardından Müslümanlar birçok can kaybetmiş. Geri kalanlar da Erbune’ye sığınmıştır. Karle de şehri bir süredir kuşatıp onların direncini kırmaya çalışıyordu. Zaman geçtikçe Karle müslümanların gelip ona saldırmasından korkup ülkesine çekilmiş ve kendi memleketi ile Müslümanlar arasında birkaç kaleye bazı adamlarını yerleştirmiş. Böylece Müslümanların oraya girmesini engellemeyi başarmıştır.

Hicari Meshep kitabında şöyle demiştir:

Musa Endülüs’ü fethderek daha önce benzeri görülmemiş bir zaferin sahibi oldu. Zaferden zafere giderken düşmanların kralları onun önünden kaçıp saklanacak yer bulmaya çalışıyorlardı. Endülüs’ün derinlerine inip onun ile diğer memleketler arasındaki sınıra gelince, Hiristiyanlar Karle lakaplı kralın yanında durmuşlar ve onun bayrağı altında Müslümanlar’ı geri püskürtmeye karar vermişler. Hiristiyanlar krala demişler ki: “Hangi musibet ve hor görmeye maruz kaldık. Daha önce Doğu’dan gelecekler diye korktuğumuz bu araplar gidip çok az teçhizatla yüce Endülüs’ü ele geçirip şimdi de bize Batı’dan saldıracaklar. Bu insanların ne büyük orduları ne yüksek kaleleri ne de hızlı bir şekilde sağlanacak destekleri var.”

Karle onlara: “Benim görüşüm onları bu gelişlerinde önlerinde çıkmamaktan yanadır. Çünkü onlar şimdi en güçlü ve en heybetli hallerinde sanki bir akıntı gibi önündeki her şeyi akıntıyla götürüyorlar. İmanları da diğer alet ve destekleri karşılayacak kadar kuvvetlidir ama şimdilik bırakalım. Ne zaman ki aralarında malları paylaşıp sükûnete sınırlarsa, aralarında kraliyet ya da vilayet için anlaşmazlıklar çıkacak. Ayrıca birbirlerini yenmek için birbirlerini kullanacaklar. Bu olduğunda onlara saldırıp eski toprakları geri alacağız.”

Gerçekten de bu kralın dediği gibi daha sonra Müslümanlar arasında fitne meydana gelmiş, Araplar ile berberiler, yerliler ile yeni gelenler ve bazı Endülüs kabileleri arasında savaşlar ortaya çıkmıştır. Bitmiştir.

Şöyle de denmiştir: “Musa oğlunu Abdül Ala’yı Tüdmir’e fethetmesi için göndermiş. Ardından da onu Granada’ya, Malaga’ya ve Reye’ye fethetmesi için göndermiş. Hepsini de Allah’ın izniyle fethetmiştir.”

وقد عسكر المسلمون قدامه فيما بين الأجل المجاورة لمدينة أربونة وهم بحال غرة لا عيون لهم ولا طلائع، فما شعروا حتى أحاط بهم عدو الله قارله، فاقتطعهم عن اللجأ إلى مدينة أربونة، وواضعهم الحرب، فقالوا قتالا شديدا استشهد فيه جماعة منهم، وحمل جمهورهم على صفوفه حتى اخترقوها، ودخلوا المدينة ولاذوا بحصانتها.

فنازلهم بها أياما أصيب له فيها رجال، وتعذر عليه المقام، وخامره دعر وخوف مدد للمسلمين فزال عنها راحلا إلى بلده، وقد نصب في وجوه المسلمين حصونا على وادي رودنة شكلها بالرجال فصيرها ثغرا بين بلده والمسلمين، وذلك بالأرض الكبيرة خلف الأندلس.

وقال الحجاري في المسهب: إن موسى بن نصير نصره الله نصرا ما عليه مزيد، وأجفلت ملوك النصارى بين يديه، حتى خرج على باب الأندلس الذي في الجبل الحاجز بينها وبين الأرض الكبيرة، فاجتمعت الإفرنج إلى ملكها الأعظم قاره، وهذه سمة لملكهم.

فقالت له: ما هذا الخزي الباقي في الأعقاب؟ كنا نسمع بالعرب ونخافهم من جهة مطلع الشمس، حتى أتوا من مغربها، واستولوا على بلاد الأندلس وعظيم ما فيها من العدة والعدد بجمعهم القليل، وقلة عدتهم، وكونهم لا دروع لهم، فقال لهم ما معناه: الرأي عندي أن لا تعترضوهم في خرجتهم هذه، فإنهم كالسيل يحمل من يصادره، وهم في إقبار أمرهم، ولهم نيات تغني عن كثرة العدد وقلوب تغني عن حصانة الدروع، ولكن أمهلوهم حتى تمتلئ أيديهم من الغنائم، ويتخذوا المساكن، ويتنافسوا في الرياسة، ويستعين بعضهم ببضع، فحينئذ تتمكنون منهم بأيسر أمر، قال: فكان والله كذلك بالفتنة التي طرأت بين الشاميين والبلديين والبربر والعرب والمضرية واليمانية، وصار بعض المسلمين يستعين على بعض بمن يجاورهم من الأعداء، انتهى.

وقيل: إن موسى بن نصير أخرج ابنه عبد الأعلى إلى تدمير ففتحها، وإلى غرناطة ومالقة وكورة رية ففتح الكل.

Bazen de şu rivayet geçiyor: “Malaga’yı kuşattığı zaman oranın kralının zayıf ve çok zeki olmadığını biliyordu. Ayrıca bu kral şehrin yanında bulunan bir bahçeye tek başına gidip orada rahat ediyordu. Abdül Ala da bunu öğrenip kralı yakalamak için bahçenin ağaçları arasında saklanmış. Kral, âdeti gereğı bahçeye girince onu yakalamış ve şehri bundan sonra zorla girip fethi böyle gerçekleştirmiş oldu.”

Musa Bin Nuseyr daha önce Müslümanların girmediğı Culeyki’ye şehrine girmeye çalışırken, Velid Bin Abdülmelik’in elçisi olan Muğis Rumi ona Endülüs’teki fetihlerini durdurup halifelik makamına dönmesi için mektup getirmiş. Musa da Culeykiye’ye girmek için sabırsızlanıyor ve halifenin elçisini göz ardı edip bana birkaç gün mühlet ver öyle gidelim diyor halifelik diyarına. şu ana kadar Endülüs’ün bütün şehirleri Culeykiye’ye hariç araplar tarafından girilmiştir. Musa, Mugis’e Culeykiye’yi fethederken onun yanında yolculuk yapmasını ve onunla beraber fethide ve ganimetlerde ortak olmasını teklif etmiş. Mugis bunu kabul edip Musa ile beraber düşman topraklarını fethetmeye başlamış. İkisi de Baru ve Lukke kalelerinin fethine kadar yürümüşler. Bundan sonra Musa, Balay kayasına ulaşana kadar bazı baskınlar düzenlemiştir. Böylece o topraklarda bütün kiliselerin çanları kırılmış ve binaları yıkılmıştır. Hristiyanlar istikrarı tercih edip savaşmayı bırakmışlar ve haraca bağlanmışlar. Araplar, Endülüs’ün çeşitli yerlerinde ovalara yerleşmişler. Ayrıca arap ve berberilerin getiğı her güzel yere birkaçı yerleşiyordu böylece Endülüs’ün hemen hemen her bölgesinde Müslümanlar bulunuyordu düşmanlar da zayıf bir şekilde domine edildi, çok az kalanlar dışında kaçıp gittiler.

Musa tam Endülüs’ün her bölgesini alacakken Halife’den bu sefer adı da Ebu Nasır olan başka bir elçi gelmiş. Bu sefer halife Musa’ya kızdığını ve emirlerine karşı gelerek ona saygısızlık yaptığını ve derhal gelmesi gerektiğini yazmış.

Musa, Lukke’den dönmeye karar vermiş. Yanında da ona eşlik etmek isteyen arkadaşlardan bir grup vardı. Ayrıca iki elçi de onun yanındaydı. Musa geri dönerken Musa yolu olarak bilinen yoldan geçmiş ve yukarıdaki bölgelerden gelen Tarık Bin Ziyad ile karşılaşmış. Hep birlikte Musa, Tarık ve onlarla birlikte bulunanlar şam’a gitmeye hazırlanıyordu. Yanlarında da halifenin mesajını getiren Mugis ve Ebu Nasır vardı.

İşbiliye’ye geldiklerinde Musa oğlunu Abdülaziz’i, Endülüs’e vali olarak tayin etmiş ve İşbiliye’yi kendisine bir başkent olarak yapmasını istemiş.

وقيل: إنه لما حاصر مالقة - وكان ملكها ضعيف الرأي قليل التحفظ - كان يخرج إلى جنان له بجانب المدينة طلبا للراحة من غمة الحصار من غير نصب عين وتقدم طليعة، وعرف عبد الأعلى بأمره، فأكمن له في جنبات الجنة التي كان ينتابها قوما من وجوه فرسانه ذوي رأي وحزم، أرسدوا له ليلا فظفروا به وملكوه، فأخذ المسلمون المدينة عنوة، وملأوا أيديهم غنيمة.

وقيل: كانت نفس موسى بن نصير في ذلك كله تنزعج إلى دخول دار الكفر جليقية، فبينما هو يعمل في ذلك ويعد له إذ أتاه مغيث الرومي رسول الوليد بن عبد الملك ومولاه يأمره بالخروج عن الأندلس والإضراب عن الوغول فيها، ويأخذه بالقفول إليه، فسأه ذلك، وقطع به عن إرادته، إذ لم يكن في الأندلس بلد لم تدخله العرب إلى وقته ذلك غير جليقية، فكان شديد الحرص على اقتحامها، فلاطف موسى مغيثا رسول الخليفة، وسأله إنظاره إلى أن ينفذ عزمه في الدخول إليها والمسير معه في البلاد أياما ويكون شريكه في الأجر والغنيمة، ففعل، ومشى معه حتى بلغ المفازة، فافتتح حصن بارو وحصن لكّة.

فأقام هناك، وبث السرايا حتى بلغوا صخرة بلاي على البحر الأخضر، فلم تبق كنيسة إلا هدمت، ولا نقوس إلا كسر، وأطاعت الأعاجم فلاذوا بالسلم وبذل الجزية، وسكنت العرب المفاوز، وكان العرب والبربر كلما مر قوم منهم بموضع استحسّنوه حطوا به ونزلوه قاطنين، فأتسع نطاق الإسلام بأرض الأندلس، وخذل الشرك، وبينما موسى كذلك في اشتداد الظهور وقوة الأمل إذ قدم عليه رسول آخر من الخليفة يكنى أبا نصر أردف به الوليد مغيثا لما استبطأ موسى في القفول، وكتب إليه يوجّهه، ويأمره بالخروج، وألزم رسوله إزعاجه، فانقلع حيثئذ من مدينة لك بجليقية، وخرج على الفج المعروف بفج موسى، ووافاه طارق في الطريق منصرفا من الثغر الأعلى، فأقفله مع نفسه ومضيا جميعا ومعهما من الناس من اختار القفول، وأقام من أثر السكنى في مواضعهم التي كانوا قد اختطوها واستوطنوها، وقفل

معهم الرسولان، مغيث وأبو نصر حتى احتلوا بإشبيلية، فاستخلف موسى ابنه عبد العزيز على إمارة الأندلس، وأقره بمدينة إشبيلية لاتصالها بالبحر نظرا لقربه من مكان المجاز.

Musa ve Tarık Hicri 95 (M.714) senesinde Şam'a gitmek üzere gemiye binmişler. Tarık, Endülüs'e Musa'dan bir sene önce girmişti. Musa'nın gelişinden sonra da Tarık Endülüs'te iki yıl ve dört ay kalmıştır.

Musa, halifeye giderken de yanına yaklaşık 30 bin cariye ve kölenin yanı sıra daha önce zikredilen tabloyu ve paha biçilmez altın ve gümüşten yapılmış eşyaları ve mücevherleri de götürmüştü. Aynı zamanda da kaçırdığı cihadı özleyip onu bıraktığına pişmandı. Zira onun isteği sadece Endülüs'ü değil Endülüs'ten de öte diğer memleketleri fethedip Doğu'daki İslam diyarlarıyla buluşturmaktı. Böylece Endülüs ehli Doğu'ya kolay bir şekilde denize inmeye gerek kalmadan Şam'a gidebileceklerdi.

Bazıları da; Musa, Endülüs'ün derinlerine inince üzerinde "Ey İsmail oğulları [Araplar kastediliyor] yeter geri dönün." yazan bir heykel görmüş demişler.

Musa bunun bir manası olduğunu ve bundan sonra devam edip etmemek için arkadaşlarına danışmış. Aralarında fikir ayrılığı yaşansa da son olarak çoğunluğun kabul ettiği şekilde geri dönmüş. Geri dönmeseydi Endülüs'ün ötesine geçecekti.

Razi demiştir ki: "Musa Hicri 93 (M.712) senesinde Endülüs'e gitmeden önce oğlu Abdullah Bin Musa'yı Tunus'a kendi yerine bakması için bırakmış. Musa'nın yanında da yaklaşık 10 bin asker vardı."

Musa daha önce Abdülmelik Bin Mervan'ın izniyle Kuzey Afrikadaki şehirleri fethedip İslama davet etmiştir. Musa halifeye o zamanlar yirmi beş bin esir cariye göndermişti. Bundan sonra yirmi bin daha göndermiş. Abdülmelik bundan da hayli etkilenmiştir.

Bin Habibi Endülüs'e sahabelerden sadece birinin girdiğini iddia ediyor o da Muneyzir. Tabiilerden de üç kişi olup, bunlar da Musa Bin Nuseyr, Ali Bin Rabah ve Temimden Hayvete Bin Raja. Bazı rivayetlere göre üçüncü kişi Haneş Bin Abdullah'tır¹¹⁸. Bunların hepsi de Musa'nın Endülüs'ten dönmesiyle geri dönmüşler. Serekuste insanları ise Haneş'in dönmediğini ve kabrinin orada bulunduğunu ve

¹¹⁸ HANEŞ b. ABDULLAH: Haneş tekrar İfrîkiye'ye gitti. Musa b. Nusayr ile birlikte Endülüs'ün fethine katıldı (93/712). Bazı kaynaklarda Haneş'in Hz. Ali'nin Kûfe'deki taraftarları arasında yer aldığı, onun ölümünden sonra (40/661) Mısır'a gittiği zikredilmekteyse de söz konusu bu kişinin Kûfeli Haneş b. Mu'temir olduğu ve (90/709) yılından önce vefat ettiği bilinmektedir. M. Ali Sönmez, "Haneş b. Abdillâh" **TDVİA**, Cilt:16,1997, ss.27-28.

onun bereketine kavuşmak için sürekli ziyaret edildiğini söylüyordu. Ancak her şeyi Allah bilir.

Bazıları da Tabiilerin dört kişi olduğunu, dördüncü kişinin de Ebu Abdurrahman El-Hubli El-Ensari. Ancak Allah gerçeğini bilir. Bazıları da onların beş olduğunu ve beşinci kişinin de Hibban Bin Ebi Celebe olup Mısır'da çalıştığını söyledi.

وركب موسى البحر إلى المشرق بذي حجة سنة خمس وتسعين وطارق معه، وكان مقام طارق بالأندلس قبل دخول موسى نسة وبعد دخوله سنتين وأربعة أشهر وحمل موسى الغنائم والسي، وهو ثلاثون ألف رأس والمائدة منوها بها ومعها من الذخائر والجواهر ونفسي الأمتعة ما لا يقدر قدره، وهو مع ذلك متلهف على الجهاد الذي فاتته، أسيف على ما لحقه من الإزعاج، وكان يؤمل أن يخترق ما بقي عليه من بلد إفريقية، ويقتحم الأرض الكبيرة حتى يتصل بالناس إلى الشام مؤملا أن يتخذ مخترقه بتلك الأرض طريقا مهيعا يسلكه أهل الأندلس في مسيرهم ومجيئهم من المشرق وإليه على البر لا يركبون بحرا.

وقيل: إنه أوغل في أرض إفريقية حتى انتهى إلى مفازة كبيرة وأرض سهلة ذات آثار، فأصاب فيها صنما عظيما قائما كالسارية مكتوبا فيه بالنقر كتابة عربية قرئت فإذا هي: يا بني إسماعيل، انتهيتم فارجعوا، فهاله ذلك، وقال: ما كتب هذا إلا لمعنى كبير، فشاور أصحابه في الإعراض عنه وجوازه إلى ما وراءه فاختلفوا عليه فأخذ برأي جمهورهم وانصرف بالناس وقد أشرفوا على قطع البلاد وتقضي الغاية.

وحكى الرازي: أن موسى خرج من إفريقية إلى الأندلس في رجب سنة ثلاث وتسعين، واستخلف على إفريقية أسن ولده عبد الله بن موسى، وكان موسى في عشرة آلاف قال: وكان عبد الملك بن مروان هو الذي أغزى موسى المغرب في خلافته، ففتح له في أهله البرابرة فتوح كبار، حتى لقت بعث إلى عبد الملك في الخمس بعشرين ألف سبية، ثم أردفها بعشرين ألفا أخرى، كل ذلك من البربر، فعجب عبد الملك يومئذ من كثرة ذلك.

وزعم ابن حبيب: أنه دخل الأندلس رجل واحد من أصاغر الصحابة، وهو المنيزر، قال: ودخلها من التابعين ثلاثة: موسى الأمير، وعلي بن رباح اللخمي، وحيوة بن رجاء التميمي، وقيل: إن ثالثهم إنما هو حنش بن عبد الله الصنعاني، صنعاء الشام، وإنهم قفلوا عنها بقفول موسى، وأهل سرقسطة يزعمون أن حنشا مات عندهم ولم يقفل للمشرق، وقبره لديهم مشهور يتبركون به ولا يختلفون فيه، فالله أعلم.

وقيل: إن التابعين أربعة بأبي عبد الرحمن الحبلي الأنصاري، واسمه عبد الله بن يزيد، والله أعلم، وخمسهم بعضهم بجبان بن أبي جبلة مولى بني عبد الدار وكان في ديوان مصر.

Ancak Ömer Bin Abdülaziz onu Tunus'taki insanlara dini öğretmek için oraya göndermiş. Hadisi de Amr Bin As, Bin Abbas ve Bin Ömerden nakletmiştir. Musa Bin Nuseyr ile birlikte Endülüs'ü fethetmek için orduya katılmış ve Gargaşune'ye kadar varmış. Ondan sonra Tunus'a geri dönüp orada yüz yirmi yaşında ölmüştür.

Gargaşune ile Barselona arasında yirmi beş günlük mesafe vardı. İçinde de Hıristiyanların kutsadığı meşhur bir kilise vardı. Bu kiliseye de Şant Mariye deniliyordu. Bin Hibban bu kilisenin duvarları öyle altın ve mücevherlerle kaplanmış ki bir insanın kollarının kavrayamacağı kadar kalındı.

Daha önce zikredilen Haneş Bin Sana çok değerli bir Tabii idi. Ali Bin Ebi Talip ile beraber Kufe'de kalıyordu. Hz. Ali'nin ölümünden sonra Mısır'a gitmiş, o yüzden Mısırlılardan sayılıyordu. Bundan sonra da Abdullah Bin Zübeyr'e katılmıştı o da ölünce Abdülmelik Bin Mervan onu affetmiş ve Mısır'da kalmasına müsaade etmiştir. Endülüs'e onun girmesiyle erdiği bereket muazzamdı.

Ali Bin Rabah'ın gerçek ismi ise Ebu Abdullah olup Lakm kabilesindendi. Yermukta Hicri 15 (M.636) senesinde doğmuştur. Ali Bin Rabah, Abdülaziz Bin Mervan'a yakındı. Hatta onun kızı olan Ümmül Benin'i, Velid ile evlenirken ona götürmüş. Ondan sonra ona kızıp onu Tunus'a cihat için göndermiştir.

Bin Habib Müneyzir'in aslında zikretmemiş. Bin Abdil Ber onu sahabeler arasında saymış ve şöyle demiştir: “O Muneyzir Elifriki ve ondan da Ebu Abdurrahman rivayet etmiştir.¹¹⁹ Muneyzir Tunus'ta kalıyordu. Ayrıca efendimizle sohbet edip ona aşağıdaki hadisi rivayet etmiştir:

“Kim ki Allah'ı rab, Muhammed'i peygamber ve İslam'ı bir din olarak kabul ettim derse onun elinden tutup cennete girmesine müsaade edeceğim.” bu hadisi Bin Abdulbarr Muneyzirden rivayet etmiştir.” Muneyzir hakkında da izah edeceğimiz bazı şeyler olacaktır.

Musa arkadaşlarıyla Şam'a giderken Mugis'ten esir aldığı kralı teslim etmesini istemiş. Mugis bunu kabul etmemiş. Musa'ya yakın adamlar şunu önermişler:

¹¹⁹ S (-): Abu Abdurrahman Hübeliden rivayet etmiştir. M (+): Abu Abdurrahman Hübeliden rivayet etmiştir cümlesi yok.

“Kralı, halifeye götürürsen Mugis’in onu esir aldığını söyleyecek, en iyisi onu öldürmen olacak” bunun üzerine Musa kralı öldürmüş. Mugis bunun için Musa’ya kin tutuyor ve bu hususta Tarık’ın gözüne giriyordu.

فبعث به عمر بن عبد العزيز إلى إفريقية في جماعة من الفقهاء ليفقهوا أهلها، وكان روى عن عمرو بن العاص وابن عباس وابن عمر، وحدث عنه عبد الرحمن بن زياد بن أنعم وغيره، وغزا مع موسى حين افتتح الأندلس، وانتهى معه إلى حصن من حصون العدو يقال له قرقشونة، وقيل: بل قفل إلى إفريقية فتوفي بها بعد العشرين ومائة.

وقال بعضهم: إن بين قرقشونة هذه وبين برشلونة مسافة خمسة وعشرين يوما، وفيها الكنيسة المعظمة عند الفرنج المسماة شنت مرية، وقد حكى ابن حيان أن فيها سبع سوار من فضة خالصة لم ير الراؤون مثلاً لا يحيط الإنسان بذراعيه على واحدة منها مع طول مفرط.

وحنش الصنعاني المذكور تابعي جليل، كان مع علي رضي الله عنه بالكوفة، وقدم مصر بعد قتله، فصار عداده في المصريين، وكان فيمن قام على ابن الزبير وعلى عبد الملك بن مروان فعفا عنه، وكفى الأندلس شرفاً دخوله لها.

وعلي بن رباح بصري تابعي، يكنى أبا عبد الله، وهو لخمى ولد عام اليرموك سنة خمس عشرة، قال ابن معين: أهل مصر يقولونه بفتح العين، وأهل العراق يقولونه بضمها، وروى الليث عن ابنه موسى بن علي، وكانت لعلي بن رباح عند عبد العزيز بن مروان مكانة، وهو الذي زف ابنته أم البنين لزوجها الوليد، ثم عبت عليه عبد العزيز فأغراه إفريقية.

وأما المنيزر الصحابي فلم ينسبه ابن حبيب، وذكره ابن عبد البر في الصحابة وقال: إنه المنيزر الإفريقي، وروى عند أبو عبد الرحمن الحبلي، قال: حدثنا المنيزر الإفريقي وكان سكن إفريقية، وكان صحب رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه سمعه صلى الله عليه وسلم يقول: "من قال رضيت بالله ربا وبالإسلام ديناً وبمحمد صلى الله عليه وسلم نبياً فأنا الزعيم له فلا آخذن بيده فلا أدخله الجنة" ورواه عند ابن عبد البر بسنده إليه، وسيأتي إن شاء الله تعالى في حق المنيزر مزيد بيان. ولما قفل موسى بن نصير إلى المشرق وأصحابه سأل مغيثاً أن يسلم إليه العليج صاحب قرطبة الذي كان في إيساره، فامتنع عليه، وقال: لا يؤديه للخليفة سواي وكان يدل بولائه من الوليد فهجم عليه موسى فانتزعه منه، فقليل له: إن سرت به حيا معك ادعاه مغيث، والعلج لا ينكر قوله، ولكن اضرب عنقه، ففعل فاضطغنها عليها مغيث وصار إلها مع طارق الساعي عليه.

Musa da Tancey'e oğlu Abdülmelik'i vali olarak tayin etmiş. Böylece bütün Endülüs ve Kuzey Afrika'ya hükmetmiş oldu. Tunus'ta bıraktığı oğlu Abdullah, Meysure Adasının fatihiydi.

Bazıları Musa'nın, Şam'a Velid'in ölümünden önce bazıları da ondan sonra vardığını söylüyorlar. İkinci ihtimali savunanlar: "Süleyman halife oldu ve Musa'dan hazzetmiyordu. Ayrıca Tarık ve Mugis Musa'dan önce Süleyman'a gidip onun hain olduğunu, tablonun kırılmasına neden olduğunu ve Kurtuba kralını öldürdüğünü söylediler. Musa, Süleyman'a gelince Süleyman ona karşı kin ile dolmuş ve onu hor görmüş hatta hainlikle suçlamıştır. Sonunda tabloyu (maide) getirmesini istemiştir." dediler. Getirdiğinde Süleyman şöyle demiştir: "Tarık bu tabloyu senden önce aldığını söylüyor." Musa'da: "Hayır, o ancak ben onu aldıktan sonra görmüş ve eksik parçası için bir ayak yaptırdım. Bunun üzerinde Tarık elini arkasına koyup eksik olan parçayı çıkarmış. Böylece Süleyman, Musa'nın suçundan emin olup onunla ilgili başka incelemeler yapmıştır. Ayrıca onu elindeki her şeyden mahrum edip ona iki yüz binlik vergi koymuş Musa yardım alarak bunun yarısını ödeyip diğer yarısını ödememiş. Diğer yarısından da Yezid Bin Muhelleb'in aracılığıyla muaf olmuş. Ayrıca Süleyman, Musa'nın oğlu ve Tunus'un valisi olan Abdullah'ı azletmiş."

Razi demiştir ki: "Halifenin ikinci elçisi Ebu Nasr, Musa'yı zorla Endülüs'e geri götürmüştür. İnsanların çoğu onunla birlikte dönmeyip Endülüs'te kalmayı tercih etmiştir."

Bazı tarihçiler de; "Musa, Velid'in hala hayatta olduğu zamanlarda Endülüs'e gitti. Süleyman da kardeşi Velid'den sonra halife olacaktı. Velid bu aralar da hastaydı ve ölmeye yakındı. Bunun için Süleyman, Musa'ya gelmekte acele etmemesi için yazmış. Kardeşi Velid'den sonra gelmesini böylece yanında getirdiği ganimetler, cariyeler ve mallar onun halifeliğinde denk gelmesini istiyordu."¹²⁰ diyor.

Musa bu mektuba kulak asmayıp başkente gelmesi gereken zamanda gelmiştir. Böylece Musa Müslümanların halifesi Velid ölmeden önce oraya varmış ve malları ve esir cariyeleri Velid'e teslim etmiştir. Bu yüzden Süleyman Musa'ya kin tutuyordu ve çok geçmeden kardeşi Velid hakkın rahmetine kavuşunca Musa'yı

¹²⁰Bunun için Süleyman Musa'ya gelmekte acele etmemesi için yazmış. Kardeşi Velid'den sonra gelmesini, böylece yanında getirdiği ganimetler, cariyeler ve mallar onun halifeliğine denk gelmesini istiyordu: böyle bir şey geçmiyor.

horgörüp elinde bulunan mal ve mülkü almış ve onu hainlik ve itaatsizlikle suçlamıştır. Bazı rivayetlere göre de onu küçük düşürmek için güneşin altında kalmasını emretmiş. Ayrıca onun oğlunu katletsinler diye Endülüs'ün bazı askerlerini kiralamış. Oğlu da daha önce zikredildiği gibi babasının emriyle Endülüs'a hükmediyordu.

واستخلف موسى على طنجة وما يليها من المغرب ابنه الآخر عبد الملك وقد كان كما مر استخلف بإفريقية أكبر أولاده عبد الله، فصار جميع الأندلس والمغرب بيد أولاده، وابنه عبد الله الذي خلفه بإفريقية هو الفاتح لجزيرة ميسورقة وسار موسى فورد الشام، واختلف الناس: هل كان وروه قبل الوليد أو بعده؟ فمن يقول بالثاني قال: قدم على سليمان حين استخلف، وكان منحرفا عنه، فسبق إليه طارق ومغيث بالشكية منه، ورمياه بالخيانة وأخبراه بما صنع بهما من خبر المائدة والعلاج صاحب قرطبة، وقالوا له: إنه قد غل جوهرها عظيم القدر أصابه لم تر الملوكة من بعد فتح فارس مثله، فلما وافى سليمان وجدته ضغينا عليه، فأغلظ له، واستقبله بالتأنيب والتوبيخ فاعتذر له ببعض العذر وسأله عن المائدة فأحضرها فقال له: زعم طارق أنه الذي أصابها دونك قال: لا، وما رآها قط إلا عندي، فقال طارق: فليسأله أمير المؤمنين عن الرجل التي تنقصها، فسأله فقال: هكذا أصبتها وعوضتها رجلا صنعتها لها، فحول طارق يديه إلى قبائه فأخرج الرجل فعلم سليمان صدقه وكذب موسى، فحقق جميع ما رمى به عنده، وعزله عن جميع أعماله، وأقصاه وحسه، وأمر بتقصي حسابيه، فأغرمه غرما عظيما كشفه فيه، حتى اضطره إلى أن سأل العرب معونته فيقال: أن لخم حملت عنه في أعطيها تسعين ألفا ذهبا، وقيل: حمله سليمان غرم مائتي ألف، فأدى مائة ألف، وعجز فاستجار بيزيد بن المهلب أثير سليمان، فاستوهمه من سليمان، فوهبه إياه إلا أنه عزل ابنه عبد الله عن إفريقية.

وقال الرازي: إن الذي أزعج موسى عن الأندلس أبو نصر رسول الوليد فقبض على عنانه وثناه قافلا وقفل معه من أحب المشرق، وكان أكثر الناس قطنوا ببلاد الأندلس لطبيعتها، فأقاموا فيها. وذهب جماعة من أهل التاريخ إلى أن موسى إنما قدم على الوليد، وأن سليمان ولي العهد لما سمع بقرب موسى بن نصير من دمشق - وكان الوليد مريضا - كتب - أي سليمان - إلى موسى يأمره بالترص، رجاء أن يموت الوليد قبل قدوم موسى فيقدم موسى على سليمان في أول خلافته بتلك الغنائم الكثيرة التي ما رئي ولا سمع مثلها، فيعظم بذلك مقام سليمان عند الناس، فأبى موسى من ذلك، ومنعه دينه منه، وجد في السير حتى قدم والوليد حي فسلم له الأخماس والغنائم والتحف والذخائر، فلم يمكث الوليد إلا يسيرا بعد قدوم موسى، وتوفي واستخلف سليمان، فحقد عليه وأهانته وأمر بإقامته في الشمس حتى كاد يهلك وأغرمه أموالا عظيمة ودس إلى أهل الأندلس بقتل ابنه الذي استخلفه على الأندلس، وهو عبد العزيز بن موسى، وكان تولى الأندلس بعد قتل أبيه عنها باستخلافه إياه كما سبق.

Musa'nın oğlu; istikrarı, emniyeti ve huzuru sağlayıp, Endülüs'teki binaları ve okulları inşa edip eksiklikleri gidermiş. Endülüs'e hükmeden en iyi valilerdendi, ama bu görev çok uzun süre devam etmedi. Çünkü Süleyman'ın halife olduğu dönemde bazı askerler onu sinsice öldürmüştür. Hicri 95 (M.714) senesinde öldü. Sebebi halife Süleymanın askerleri ona karşı kışkırtması ve askerlerin de onun eşini sevmemeleridir. Abdulaziz, Lüzrik'den sonra dul kalan Ummu Asimi ile evlenmiş olup onu çok seviyordu. Ayrıca bu kadın hıristiyandı ve diğer hıristiyanlar gibi haraç ödüyordu. Abdulaziz onunla evlenince, İşbilyede bir kilisede yaşamışlar. Adamlarının ona boyun eğmediğini garip sayarak ona: “Senin adamların niçin boyun eğmiyorlar.” diye sordu; Abdulaziz de ona: “Bizim dinimiz bunu yasaklıyor” demiştir. Ama kadına âşık olduğu için ve bunun ondaki kıymet ve değerini azalttığını bildiği için, meclisine kısa bir kapı koymuş ki giren herkes boyun eğmeye mecbur kalsın, eşine de bunu göstererek rızasını alabilsin diye düşünmüş. Askerlerin kulağına bu haber ulaşınca, halife Süleyman'ın da kışkırtmalarıyla Abdulaziz'i sinsice katlettiler. Allah onları affetsin.

Bazı tarihçiler de kaynaklarda yazan, daha önce üzerinde durduğumuz, “Ey İsmail oğulları, yeter geri dönün. Neden geri dönelim diye sorarsanız da birbirinizi katletmeniz içindir.” gibi açıklamaların geçtiğini belirtmiştir. Bitmiştir.

Bin Hayyan şöyle söylemiş: “Gazal olarak bilinen meşhur şair Yahya Bin Hakem'in¹²¹, Endülüs fethini anlatan çok güzel ve kapsamlı bir şiiri vardır. İçinde Endülüs'ün fethinin sebebini, adamları ve krallarının isimlerini ve orada yaşayan kabile ve kavimlerin tarihlerini anlatmıştır. Bu şiir şimdi elimizde bulunuyor”. Bitmiştir.

Bin Haldun'un Endülüs ile ilgili yazdıklarını beyan ettim. Rivayetler de bu konuda çoktur. Biz de yeteri kadar ve zamanın müsaade ettiği ölçüde anlatmaya çalıştık. Ama tam ayrıntılarıyla anlatmaya çalışsaydık, sadece fetih ile ilgili haberler bir cilde bile sığmazdı.

Daha önce de Bin Haldun'un zikrettiği şekilde, Endülüs'ün valileri, Beni Umeyye tarafından seçilirler ve halifeye tabiidirler. Ama Beni Abbas, Beni Umeyye'nin devletini devirip ellerinden Şamdaki halifeliği alınca, Emevilerin gençlerinden kaçan ve kuzey afrika üzerinden Endülüs'e gelen Abdurrahman Dâhil,

¹²¹ Yahya bin Hakem El Bekri (H.156-H.250): Lakabı Ceylan'dır, çünkü çok yakışıklı bir kişi imiş. Hikmet konularında çok güzel şiirler yazmıştır.

Endülüs'te, Doğu'da çökmüş Beni Umeyye devletini Batı'da yeniden kurmuşlardır. Tabiinden Abdürrahman Bin Dâhil Endülüs'ü bazı engelleri aştıktan sonra ele geçirmiş. Orada kendi devletini kurdu ve Abbasilerin finanse edip ona karşı kışkırttığı bazı orduları yenip, Endülüs'ün bütün kabile ve milletlerini tek bir çatı altında toplayıp güçlü bir devlet kurmuştur.

فضبط سلطانها وضم نشرها، وسد ثغورها، وافتتح في ولايته مدائن كثيرة مما كان قد بقي على أيه موسى منها، وكان من خير الولاة، إلا أن مدته لم تطل لوثوب الجند به وقتلهم إياه عقب سنة خمس وتسعين في خلافة سليمان الموقع بأبيه موسى لأشياء نقومها عليها: منها زعموا تزوجه لزوجة لذريق المكناة أم عاصم وكانت قد صالحت على نفسها وأموالها وقت الفتح، وباءت بالجزية وأقامت على دينها في ظل نعمتها إلى أن نكحها الأمير عبد العزيز، فحظيت عنده.

ويقال: إنه سكن بها في كنيسة بإشبيلة، وإنها قالت له: لم لا يسجد لك أهل مملكتك كما كان يسد للذريق - زوجها الأول - أهل مملكته؟ فقال لها: إن هذا حرام في ديننا، فلم تقنع منه بذلك، وفهم لكثرة شغفه بها أن عدم ذلك مما يزري بقدره عندها، فاتخذ بابا صغيرا قبالة مجلسه يدخل عليه الناس منه، فينحنون، وأفهمها أن ذلك الفعل منهم تحية له، فرضيت بذلك، فنمي الخبر إلى الجند، مع ما انضم إلى ذلك من دسيسة سليمان لهم في قتله، فقتلوه، سامحه الله تعالى.

وذكر بعض المؤرخين أنهم وجدوا في الحجر بعد ما تقدم من الكتابة التي هي: "ارجعوا يا بني إسماعيل إلخ" ما معناه: وإن سألتهم لم ترجعون فاعلموا أنكم ترجعون ليضرب بعضكم رقاب بعض، انتهى.

قال ابن حيان: وليحيى بن حكم الشاعر المعروف بالغزال في فتح الأندلس، أرجوزة حسنة مطولة ذكر فيها السبب في غزوها نظاما، وتفصيل الوقائع بني المسلمين وأهلها، وعدد الأمراء عليها وأسماءهم، فأجاد وتقصى وهي بأيدي الناس موجودة انتهى.

وقد عرفت بما سبق تفصيل ما أجمله ابن خلدون، والروايات في فتح الأندلس مختلفة، وقد ذكرنا نحن بحسب ما اقتضاه الوقت ما فيه كفاية، وأشرنا إلى بعض الاختلاف في ذلك، ولو بسطنا العبارة في الفتح لكان وحده في مجلد أو أكثر. وعلم مما ألعنا به من كلام ابن خلدون السابق ذكر الولاة للأندلس من لدن الفتح، وهم من قبل بني مروان بالمشرق المنفردين بإمامة المسلمين أجمعين قبل تفرقهم، إلى أن انقرضت دولتهم العظيمة التي هي ألف شهر، فاقتطع الأندلس عن بني العباس الدائلين على بني مروان الناسخين لهم قل المروانيين عبد الرحمن بن معاوية بن هشام بن عبد الملك بن مروان، واقتعدها دار مملكة مستقلة لنفسه ولأعقابها.

Bu devlet de, ondan sonra evlat ve torunlarına geçmiştir. Ayrıca bu konu daha sonra ayrıntılarıyla incelenecek ve Endülüs'ün fethinden Abdürrahman'ın gelişine kadar ki bütün valilerini, Bin Haldun zikretti. Fakat daha sonra onlara da değinilecek.

2.4. MUSA'NIN SONU VE KİŞİLİĞİNİN BAZI ÖZELLİKLERİ

Bazıları Musa Bin Nuseyr'in Ömer Bin Hattabın halifeliği döneminde, Hicri 19 (M.640) senesinde doğduğunu söylüyor. Bitmiştir. Hicari Müsheb adlı kitabında şöyle yazıyor: Musa Bin Nuseyr Yezid Bin Muhellebten medet ummak ve halifeye onunla ilgili konuşması için gitmiş ve şöyle demiştir; “Sen halifenin arkadaşlarındansın ve halife ile aramızda geçenlerden haberdarsın, benim de ne malım ne de mülkümün kaldığını biliyorsun. Senden halifeye beni affetmesi ya da bana kolaylık sağlaması için konuşmanı istiyorum.”

Yezid Bin Muhelleb şöyle cevap vermiştir: “Benim de sana bir sorum var.” Musa: ‘istediğini sor.’ diye cevap vermiş. Yezid: “Benim senin hakkında duyduklarım arasında, akıl ve fikir sahibi olman dikkat çekiyordu fakat bu adamın eline nasıl düştüğüne hayret ediyorum. Sen de herkes gibi Velid'den sonra onun halife olacağını biliyordun. Sana beklemen için mektup gönderdiğinde kabul etmedin ve önceki halifenin döneminde ki bütün o ganimetleri Şam'a getirdin. Bu yetmezmiş gibi Velid öldükten sonra Süleymanın seni sevmediğini bile bile davetine icabet etmişsin. Oysaki sen Endülüsde kazandığın şöhret, asker ve arkadaşlar ile o toprakları kendine bir memleket olarak ilan edip dünyanın en güzel, en zengin ve en güçlü memleketlerinden birinin başına geçmiş olurdun. Ayrıca aranızda da geçilmesi hiç de kolay olmayan bir deniz varmış. Şimdi sen hem kralını hem de sana yakın olan köleni Tarik Bin Ziyadı kızdırdın. Halifenin seni affetmesi çok uzak bir ihtimaldir ama ben senin için elimden geleni yapacağım.”

Musa: “Ey şerefliilerin oğlu bu zaman hatalarımı hatırlatma zamanı değildir, sen de biliyorsun ki ecel gelince göz görmez.” Yezid şöyle cevap verdi: “Benim dediğim, hatalarını hatırlatıp sana acı çektirmek için değil de sadece akıl ve mantığın nasıl olması gerektiğini söylemektir ve senin ne düşündüğünü bilmek isterim.” Musa şöyl cevap vermiş: “Sen hiç ibibiği gördün mü, suyu toprağın altından görür ama hemen gözlerinin önünde kurulan tuzağa düşüyor.” Yezid, Süleyman'a Musa ile ilgili konuşunca Süleyman şu cevabı vermiştir:

وجمع بها شمل بني أمية ومواليهم، وأورثها بنية حقبة من الدهر، بعد أن قاسى في ذلك خطوبا، واجتمع عليه ثم على ذريته من بعده أهل الأندلس أجمعون رضي بهم دون بني العباس، بعد أن حاول بنو العباس ملكها بأن ولوا بعض رؤساء العرب، وأمروهم بالقيام على عبد الرحمن والدعاء للعباسيين القاطعين جرثومة دولة بني مروان، فلم يتيسر ذلك، وظفر عبد الرحمن بمن نصب له الحرب في ذلك، وقتل منهم آلاف، وذلك في مدة المنصور كما سيأتي إن شاء الله تعالى عند ذكر عبد الرحمن الداخل في موضع آخر، وسنذكر قريبا ولاية الأندلس من حين الفتح إلى إمارة الداخل، وإن سبق في كلام ابن خلدون.

وقال بعضهم: كانت ولادة موسى بن نصير في خلافة عمر بن الخطاب رضي الله عنه سنة تسع عشرة من الهجرة النبوية على صاحبها أفضل الصلاة وأجل السلام وعلى آله وصحبه أجمعين، انتهى.

وقال الحجاري في "المسهب": يحكى أن موسى بن نصير ألقى بنفسه على يزيد بن المهلب لمكانه من أمير المؤمنين سليمان بن عبد الملك، وطلب منه أن يكلمه في أن يخفف عنه، فقال له يزيد: أريد أن أسألك فأصغ إلي؛ قال: سل عما بدى لك، فقال له: لم أزل أسمع عند أنك من أعقل الناس، واعرهم بمكايد الحروب ومدارة الدنيا، فقل لي: كيف حصلت في يد هذا الرجل بعدا ملكت الأندلس، وأقيت بينك وبين هؤلاء القوم البحر الزخار، وتيقنت بعد المرام واستصعابه، واستخلصت بلادا أنت افترعتها، واستملكك رجالا لا يعرفون غير خيرك وشرك، وحصل في يدك من الذخائر والأموال والمعاقل والرجال ما لو أظهرت به الامتناع ما ألقيت عنقك في يد من لا يرحمك، ثم إنك علمت أن سليمان ولي عهد، وأنه المولى بعد أخيه، وقد أشرف أخوه على الهلاك لا محالة، وبعد ذلك خالفته، وألقيت بيدك إلى التهلكة وأحققت مالكك ومملوكك - قال: يعني سليمان وطارقا - وما رضى هذا الرجل عنك إلا بعيد، ولكن لا آلو جهدا، فقال موسى: يا ابن الكرام، ليس هذا وقت تعديد أما سمعت "إذا جاء الحين، غطى العين"؟ فقال: ما قصدت بما قلت لك تعديدا ولا تبكيئا وإنما قصدت تلقيح العقل، وتنبيه الرأي وأن أرى ما عندك، فقال موسى: أما رأيت الهدهد يرى الماء تحت الأرض عن بعد، ويقع في الفخ وهو بمراى عينه؟ ثم كلم فيه سليمان، فكان من جوابه:

O, diğer insanları toplayıp yeni bir isyanı çıkaracak kadar ve bazı bölgelerle kendine bir ülke kuracak kadar çok nüfuz ve şöhret sahibi bir insandır ve öylelerinin ancak kılıçla hataları düzeltilir. Şimdi kanını sana veriyorum ama Müslümanların ve devletin ondan alması gereken malları hafifletemeyeceğim ve hepsini ödeyene kadar çok zor bir hayat yaşatacağım. Musa ömrünün sonuna kadar arap kabileleri arasında doluşıp ona yardım edebilecek birilerini aramış ve Vadi Kura’da kalıp ölene kadar oradan geçenlerden dileniyordu. Böylece çok kötü bir şekilde hakkın rahmetine kavuşmuştur. Musa’nın, Endülüs zamanından sadık ve Endülüs’ten sonraki Musanın zor yıllarında ona eşlik eden bir yardımcısı şöyle anlatıyor: Musa ile arap kabilelerini tavaf ederken kendimizi çok mahcup görüyorduk, bazıları bize cevap verir, bazıları da bizden uzak dururdu. Musa’nın, bir hatta iki dirhem ile bile mutlu olduğunu ve halifenin askerlerine bu dilendiği dirhemleri verip işkencesini azalttığı için yüzünün güldüğünü gördüm. Endülüs’ün fethinde de, Musanın yanındaydım. Şunu net hatırlıyorum ki biz bir şehri fethettiğimizde oradan aldığımız altın ve gümüşleri atıp sadece çok özel ve nadir güzelliğe sahip olan eşyaları alırdık. Subahanallah, o ki insana fakirlik istese de zenginliği gösterir.

Musa’nın çok sadık bir kölesi daha vardı. Bu kişi Musanın halinden ve zor problemlerinden bıkip gitmek için hazırlanıyordu. Musa da bunun farkındaydı. Adam gitmeye hazırlanırken Musa ona: ‘Beni bu halde mi bırakırsın?’ diye sormuş. Adam da: ‘Seni âlemlerin en rahmetlisi olan Allah yüzüstü bırakmıştır. Benim kalmam bir şeyi değiştirmez.’ der. Musa bu sözleri duyunca gözlerini gökyüzüne çevirip ağlamış. O gece bitmeden de Musa hakkın rahmetine kavuşmuş. Rahmeti de hak ediyor zira Endülüs ve diğer bir sürü toprak ve memleketin fethinde büyük rolü olan biridir. Suleymanın da ona olan işkencesi ve oğlunu öldürtüp başını Şam’a getirtmesi tarih boyunca insanların Süleymandan nefret etmesi için yeterli sebeplerdi. Zaten Süleyman bundan kısa bir süre sonra ölmüş ve Allahın belki de gazabıyla gençliğinden mahrum kalmıştır. Bin Hayyanın¹²²Musanın konuşkan bir arap olduğunu söylemiş, bunun bir örneği de Musa ile Yezid arasında geçen konuşmanın içeriğidir. Bin Hayyan’ın da zikrettiği ve Musa’nın Velid’e gönderdiği mektup da diğer güzel bir örnektir.

¹²² m. Bin Hayyan yerine “Bazıları” diye yazıyor.

Hicari de demiştir ki: Musa ile Abdullah Bin Yezid Bin Esed arasında ve Abdülmelik Bin Merva'nın huzurunda cereyan eden bir münazarada Musa'nın aşağıdaki mısraları söylemesine neden oldu:

إنه قد اشتمل رأسه بما تمكن له من الظهور وانقياد الجمهور، والتحكم في الأموال والأبشار، على ما لا يمحوه إلا السيف، ولكن قد وهبت لك دمه، وأنا بعد ذلك غير رافع عنه العذاب حتى يرد ما غل من مال الله"، قال: وآلت حالت إلى أن كان يطاف به ليسأل عن أحياء العرب ما يفتك به نفسه، وفي تلك الحال مات، وهو من أفقر الناس وأذلهم، بوادي القرى، سائلا من كان نازلا به.

وقال أحد غلمانه ممن وفي له في حال الفقر والحمول: لقد رأيتنا نطوف مع الأمير موسى بن نصير على أحياء العرب، فواحد يجهيننا، وآخر يحتجب عنا، ولربما دفع بنا على جهة الرحمة الدرهم والدرهمين، فيفرح بذلك الأمير ليدفعه إلى الموكلين به فيخففون عنه من العذاب ولقد رأيتنا أيام الفتوح العظام بالأندلس نأخذ السلوك من قصور النصارى، فنفصل منها ما يكون من الذهب وغير ذلك ونرمي به، ولا نأخذ إلا الدر الفاخر، فسبحان الذي بيده العز والذل والغنى والفقر.

قال: وكان له مولى قد وفى له وصبر عليه إلى أن ضاف زرعه بامتداد الحال، فعزم على أن يسلمه وهو بوادي القرى في أسوأ حال، وشعر بذلك موسى فخضع للمولى المذكور، وقال له: يا فلان، أتسلمني في هذه الحالة؟.

فقال له المولى من شدة ما كان فيه من الضر: قد أسلمك خالك ومالكك الذي هو أرحم الراحمين، فدمعت عيناه وجعل يرفعهما إلى السماء خاضعا مهينما بشفتيه، فما سفرت تلك اللحة إلا عن قبض روحه، رحمة الله عليه، فقد كان له من الأثر ما يوجب أن يترحم عليه وإن فعل سليمان به وبولده وكونه طرح رأس ابنه عبد العزيز الذي تركه نائبا عنه بالأندلس وقد جيء به من أقصى المغرب بين يديه م وصماته التي تعد عليه طول الدهر، لا جرم أن الله تعالى لم يمتعه بعده بملكه وشبابه.

وذكر ابن حيان أن موسى كان عربيا فصحيا، وقد سبق من مراجعة يزيد بن المهلب ما يدل على بلاغته، ويكفي منها ما ذكره ابن حيان أنه كتب إلى الويد بن عبد الملك فيما هاله من فتوح الأندلس وغنائمها "إنها ليست الفتوح ولكنها الحشر".

وقال الحجاري: إن منازعة جرت بينه وبين عبد الله بن يزيد بن أسيد بمحضر عبد الملك بن مروان ألبأته إلى أن قال شعرا .

Bin Hayyan ve onun dışında birkaç kişi daha Musa'nın Abdulaziz Bin Mervan'ın kölelerinden biri olduğunu söylemişler. Hicari de Musa'nın Ümmü El-Benine Velid'e giderken de yanında Musa vardı. Ve onu Velid Bin Abdülmeik'e yakınlaştırdı. Musanın da en meşhur arkadaşlarından Tarik Bin Ziyad vardı. Endülüs'te, o ve yüce başarıları imza atmış Tarif vardır. İkisini de bu kitabımızda olabildiğince zikretmeye çalıştık.

Bin Said Musa'nın Lekmi mi, barbar mı yoksa Abdülazizin kölesi mi olduğunu ayrı görüşleri zikrettikten sonra şöyle demiştir: Musanın evlatlarında kraliyet siması vardı. Oğlu Abdülaziz Endülüs'ü, Abdülmelik Magribi ve Abdullah ise Tunusu idare etmişler. Bin Hicazi, Musa'nın Hicaz'da bulunan Kura vadisinde yaşıyordu. Beni Mervana hizmet edip, akıllı ve hikmeti herkes tarafından takdir ediliyordu. Tunusta vali görevini yapıp ondan sonra Musa dağı olarak bilinen yerden geçerek Endülüs'e girip fethetmişti. Ardından Şama geri dönmüş ama Velidin yerine Süleymanın geçtiğini görmüş. Süleyman tarafından bütün mallarından tecrid edilip işkenceye maruz bırakılmış. Ondan sonra yardım etmeleri için onu Kura Vadisine götürmüşler ve Beşkualın da teyid ettiği gibi orada ölmüştür.

Siyaset ve devlet meselelerinde olan uzmanlığını zaten Mısır ile Okyanus arasında hükmettiği topraklar gösterir.

Edebiyat alanında çok az da olsa Musa'ya mensup olan birkaç eser bulunuyordu. Bin Beşkual onun hadisi rivayet eden tabiinden olduğunu söylemiş. Ayrıca Temim Dari ile ilgili rivayeti ve birkaç imamın eserinde yer tutması onu Endülüs'ün tarihinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Hicari, Müshep adlı kitabında şöyle demiş: Musa hayırlı bir insandı ve erdem sahibi biriydi. Asırlar geçse de onun nail olduğu şeref azımsanmayacak. Onun bıraktığı eser ve karşılığında bulduğu takdir hiçbir zaman unutulmayacaktır ama her lider gibi o da nefret eden ve kin tutanlardan muaf olmamış.

Lider kin tutmayı bilmeli. Çünkü yapmazsa Onu kınayan insanların diğer insanları da etkileyip onun heybetinin yıkılmasına neden olacaklar. Aşağıdaki sözleri söyleyenin ağzına sağlık olsun:

وتقدم ما ذكره غير واحد كابن حيان أن موسى مولى عبد العزيز بن مروان، وكذا ذكر الحجاري أنه تجهز مع أم البنين بنت عبد العزيز حين ابنتى بها الوليد بن عبد الملك فكانت تنمي مكانته عند الوليد إلى أن بلغ ما بلغ، وأشهر من كان في حصبة موسى بن نصير من مواليه طارق المشهور بالفتوح العظيمة وطريق، وقد جرى ذكرهما في كتابنا هذا بما اقتضاه الاختصار.

وقال ابن سعيد، بعد ذكره الخلاف في موسى هل هو لخمى صريح أو بالولاء، أو بربري، أو مولى لعبد العزيز بن مروان ما صورته: وكان في عقبه نباهة في السلطنة، ولي ابنه عبد العزيز سلطنة الندلس، وعبد الملك سلطنة المغرب الأقصى، وعبد الله سلطنة إفريقية. وذكر الحجاري أن أصله من وادي القرى بالحجاز، وأنه خدم بني مروان بدمشق، وتنبه شأنه، فصرفوه في ممالكهم إلى أن ولي إفريقية وما وراءها من المغرب يزمن الوليد بن عبد الملك.

فدوخ أقاصي المغرب، ودخل الأندلس من جبل موسى المنسوب إليه المجاور لسبتة، ودوخ بلاد الأندلس، ثم أوفده الوليد إلى الشام، فوافق مرضه ثم موته وخلافة أخيه سليمان، فعذبه واستصفى أمواله، وآل أمره إلى أن وجهه إلى قومه بوادي القرى لعلهم يعطفون عليه ويؤدون عنه، فمات بها، وقد نص ابن بشكوال على أنه مات بوادي القرى.

أما معارفه السلطانية فيكفيه ولاية ما خلف مصر إلى البحر المحيط بين بري البربر والأندلس وأما الأدبية فقد جاءت عنه بلاغة في النثر والنظم تدخله مع نزارتها في أصحاب در الكلام. وذكر ابن بشكوال أنه من التابعين الذين رووا الحديث، وأن روايته عن تميم الداري، وذكره في كتب الأئمة من المصنفين أنه وأروع من أن يخص بذكره واحد منهم، وهو غرة التواريخ الأندلسية، وذكره إلى الآن جديد في ألسن الخاصة والعامة من أهلها.

ومن مسهب الحجاري: كان قد جمع - رحمه الله - من خلال الخير ما أعانه الله سبحانه به على ما بنى له من المجد المشيد والذكر الشهير المخلد، الذي لا يلبه الليل والنهار، ولا يعفي جديده بلى الأعصار، إلا أنه كان يغلب عليه ما لا يكاد رئيس يسلم منه، وهو الحقد والحسد، والمنافسة لا تخلو من ذلك وأنشد بعض الرؤساء: وليس رئيس القوم من يحمل الحقد فقبله الرئيس وقال "من يترك الحقد" ثم قال: إن السيد إذا ترك إضمار الخير والشر والمجازاة عليهما اجتريء عليه، ونسب للضعف والغفلة، وهل رأيت صفقة أخسر من غفلة رئيس أحقه غيره فنسي ذلك أو تناساه، وعدوه لا يغفل عنه، وحاسده لا ينفعه عنده إلا الراحة منه، وهو في واد آخر عنه، والله در القائل:

Ama en doğrusu her meseleden orta bir şekilde tutum yapmaktır. Ne aşırıya gitmek ne de geri durmaktır. Her şey ölçülü bir şekilde değerlendirip ona göre hareket etmektir.

Bin Beşkual'da şunu söylemiş: Musa Bin Nuseyr Kura Vadisinde Hicri 97 senesinde ölmüştür. Endülüs'e de Hicri 91 (M.712)'de baskınlar düzenlemeye başlamış. Oraya da Hicri 93 (M.714)'de girmiştir. Velid'de ganimetlerle birlikte Şam'a Hicri 94'de gitmiş. Endülüs'ü idaresi bir yıl sürmüş. Arkadaşı Tarık orada kalmıştı ve bunun hakkında konuşmuştuk.

Bin Beşkual Bin Habib'ten Bin Rabia'nın söylediği yazıyor: Endülüs'ün fethi sırasında herkes ganimetlerden payını kat kat almış, dört kişi hariç:

Hanaş Sanai, Ebu Abdillan Elhubli, Bin Şimase ve İyad Bin Ukbe.

Bin Said şöyle demiş: Bu dördünün yanı sıra Endülüs'e tabiinden Ali Bin Rabah, Musa Bin Nuseyr, Hibban Bin Ebi Jebele, Abdurrahman Bin Abdullah Elgavigi, Muhammed Bin Evs Elensari, Zeyd Bin Kasit Sekseki, Mugire Bin Ebi Berdete Elkinani, Abdullah Bin Mugire, Hayvete Bin Reza Temimi, Abdalcabir Bin Ebi Seleme Bin Abdurrahman Bin Avf, Menur Bin Kuzame ve Ali Bin Osman Bin Hattab girmişlerdir.

Bin Habib, Endülüs'e giren tabiinin isimleri bilinmeyenleri göz ardı edecek olursak sayısının yirmi kişi olduğunu söylüyor. Beşkual kitabında Endülüs'e giren tabiilerden yirmi sekiz kişi olduğu yazıyor. Bunlar Kurtubadaki Camiyi inşa etmişler. Bin Hacari Mushep, kitabında bunlara Mutekkedimin adını vermiştir.

Bin Said Endülüs'e giren Tabiilerin yerlerinden emin olmasa da oraya girdiklerini biliyordur. Ayrıca bunların bazıları daha sonra Endülüs'te kalıp ganimetlerden zikredildiği gibi herkesin aksine sadece onlara düşen payı almışlardır.

¹²³ Bu mısra hikmetle ilgili çok güzel şeyle anlatmaktadır: gücün kullanılması gereken zamanlarda daha narin bir tavır sergilemenin yerinde olmadığı gibi daha narin ve sakin olunması gereken zamanlarda da gücü kullanmanın manası yoktur.

ولكن الأصوب أن يكون الرأي ميزانا: لا يزن الوافي لناقص ولا يزن الناقص لواف ويدبر أمره على ما يقتضيه الزمان، ويقدر فيه حسن العاقبة.

ونص ابن بشكوال على أن موسى بن نصير مات بوادي القرى سنة سبع وتسعين، وأغزى الأندلس سنة إحدى وتسعين ودخلها سنة ثلاث وتسعين، وقفل عنها إلى الوليد بن عبد الملك بالغنائم سنة أربع وتسعين، وذكر أن ولايته على الأندلس بالمباشرة - مذ دخلها إلى حين خروجه منها - سنة واحدة، ومكث فيها مولاه طارق سنة، انتهى. وقد تقدم شيء من ذلك.

عود إلى ذكر التابعين في الأندلس:

وذكر ابن بشكوال أيضا أن ابن حبيب قال عن ربيعة: غل الناس كلهم يوم فتح الأندلس، إلا أربعة نفر فقط كانوا من التابعين: حنش الصنعاني، وأبو عبد الرحمن الحبلي، وابن شماس، وعيشا بن عقبة، انتهى.

قال ابن سعيد: ومن دخل الأندلس من غير هؤلاء الأربعة من التابعين علي بن رباح اللخمي، وموسى بن نصير فاتح الأندلس وحبان بن أبي جبلة القرشي مولاهم، وعبد الرحمن بن عبد الله الغافقي صاحب الأندلس المذكور في سلاطينها، ومحمد بن أوس بن ثاب الأنصاري وزيد بن قاصد السكسكي، والمغيرة بن أبي بردة الكناني، وعبد الله بن المغيرة الكناني، وحيوة بن رجاء التميمي، وعبد الجبار بن أبي سلمة بن عبد الرحمن بن عوف، ومنصور بن خزيمة وعلي بن عثمان بن الخطاب.

وذكر ابن حبيب أنعدة من دخل الأندلس من التابعين سوى من لا يعرف نحو عشرين رجلا، وفي كتاب ابن بشكوال أنه دخل الأندلس من التابعين ثمانية وعشرون رجلا، وهم أسسوا قبلة المسجد الجامع بقرطبة، وسمى الحجاري في المسهب هؤلاء المتقدمين.

وذكر ابن سعيد أنه لم يتحقق المواضع التي تختص هؤلاء التابعين من ببلاد الأندلس، مع جزمه بأنهم دخلوا الأندلس وكانوا بها، وسيأتي ذكر التابعين الداخلين الأندلس بما هو أشمل من هذا، وقد تقدم غلول من عدا التابعين من الغنائم.

2.5. ENDÜLÜS GANİMET MALI

Leyz Bin Saad Tarık'ın Endülüs'te altın ve gümüşten yapılmış bir sürü ganimeti ele geçirdiğini beyan ettikten sonra şunu söylemiş: Ganimetler o kadar çeşitli ve paha biçilmezdi ki bazen altın ve gümüş ile kaplanmış bir halıyı bulup ağırlığından dolayı taşıyamıyorlar. Onu taşıyabilmek için de bir baltayı alıp halıyı ikiye bölerek taşınması kolaylaştırılıyordu. Yahya Bin Said şöyle demiş: Endülüs fethedilince insanlar çok fazla ganimete sahip oldular ve adil bir şekilde paylaşılmasını beklemeden gemilerine bu ganimetleri bindirip ülkelerine dönmeye çalışıyorlardı. Denizin ortasından: “Allahım! onların boğulmasına sebep ol.” diye birinin haykırdığını duyunca Kuranı Kerimleri alıp onlara sığınmışlar. Çok geçmeden çok şiddetli bir rüzgârın etkisiyle gemiler birbirine çarpıp içindeki insanlar denizde kaybolmuştur. Mısırlılar bu hadise Endülüslülerin başına değil Sardaniyeden gelen insanların başına geldiğini savunuyor. Ancak herşeyi bilen yine Allah'tır. Tarih kitaplarında Tuleyleytilenin fethi sırasında elde edilen ganimetlerin sayısı ve çeşitleri zikrediliyor. Bunlardan: altın ve gümüşten yapılmış kırmızı renkli yüz yetmiş bir taş vardır, paha biçilmez küçük taş çeşitleri, bin kraliyet kılıcı ve altın ile madenden tavsif edilmeyecek kadar vardı. Süleymanın Tablosu da Tuleytula'da bulunan değerli eşyalar arasındaydı.

Endülüslüler bu tablonun Süleyman'a ait olmadığını ancak eskiden Endülüs krallarından iyilik ve hayır sahibi olanlar öldükten sonra bazı mallarını kiliseye veriyorlardı. Kilise bu malları çok değerli eşyaları üretmek için kullanıyordu. Örneğin sandalye, koltuk veya sofa olsun bütün bunlar üretilebiliyordu ve onlarla gurur duymak ve güzelliklerini halka göstermek için bayramlarda halka açık alanda gösteriliyordu. Maide yani meşhur tablonun ünü de bütün diğer eşyaların önüne geçmiş. Gelen her hâkim onu daha da güzel yapmaya çalışıyordu ve sadece Endülüs te değil dünyada da herkes onu konuşuyordu. Tarık Tuleytula'yı fethedince de bu tabloya sahip oldu.¹²⁴

¹²⁴ i. Aynı hikâye daha önce de yazılmıştır. Bu da dediğimiz gibi yazarın bazen farkında olmadan ya da bilerek bazı olayları tekrar ediyor.

Daha önce Bin Hayyan'ın bu tablo ile ilgili söylediğini beyan etmiştik. Çünkü bu konuda birçok hikâye var ve biz sadece tarihçilerin söylediklerini aktarıyoruz. Böylece faydanın çok olmasını sağlamış oluruz.

وقال الليث بن سعد، بعد ذكره أن طارقا أصاب بالأندلس مغام كثيرة من الذهب والفضة: إن كانت الطنفسة لتوجد منسوجة بقضبان الذهب، وتنظم السلسلة من الذهب باللؤلؤ والياقوت والزبرجد وكان البربر ربما وجدوها فلا يستطيعون حملها حتى يأتوا بالفأس فيضربوا به وسطها فيأخذ أحدهم نصفها والآخر النصف الآخر لنصفه، ويسير معهم جماعة والناس مشغولون بغير ذلك.

وعن يحيى بن سعيد: لما افتتحت الأندلس أصاب الناس فيها غنائم، فغلوا منها غلولا كثيرا حملوه في المراكب وركبوا البحر، فسمعوا مناديا يقول: الله غرق بهم، وتقلدوا المصاحف، فما نشبوا أن أصابتهم ريح عاصف، وضرب المراكب بعضها بعضا حتى تكسرت، وغرق بهم، وأهل مصر ينكرون ذلك، ويقولون: أهل الأندلس ليس هم الذين غرقوا، وإنما هم أهل سردانية، فالله أعلم بحقيقة الحال.

ورأيت في بعض كتب التاريخ أنه وجد في طليطلة حين فتحت من الذخائر والأموال ما لا يحصى، فمن ذلك مائة وسبعون تاجا من الذهب الأحمر مرصعة بالدر وأصناف الحجارة الثمينة، ووجد فيها ألف سيف ملوكي، ووجد فيها من الدر والياقوت أكيال، ومن أواني الذهب والفضة ما لا يحيط به وصف، ومائدة سليمان، وكانت - فيما يذكر - من زمردة خضراء، وزعم بعض العجم أنها لم تكن لسليمان، وإنما أصلها أن العجم أيام ملكهم كان أهل الحسنة في دينهم إذا مات أحد منهم أوصى بمال للكنائس، فإذا اجتمع عندهم مال له قدر صاغوا منه الآلة من الموائد العجينة، والكراسي من الذهب والفضة، تحمل الشمامسة والقسوس فوقها الأناجيل في أيام المناسك، ويضعونها في الأعياد للمباهاة، فكانت تلك المائدة بطليطلة مما صنع في هذا السبيل، وتأنق الملوك في تحسينها، يزيد الآخر منهم فيها على الأول، حتى برزت على جميع ما اتخذ من تلك الآلات، وطار الذكر بها كل مطار، وكانت مصوغة من الذهب الخالص مرصعة بفاخر الدرر والياقوت والزبرجد، وقيل: إنها من زبرجدة خضراء حافاتها وأرجلها منها، وكان لها ثلاثمائة وخمس وتسون رجلا، وكانت توضع في كنيسة طليطلة، فأصابها طارق، انتهى.

وقد ذكرنا فيما مر على ابن حيان ما فيه نظير هذا، وذكرنا فيما مضى من أمر المائدة وغيرها ما فيه بعض تخالف وما ذلك إلا لأننا ننقل كلام المؤرخين، وإن خالف بعضهم بعضا، ومرادنا تكثير الفائدة.

Genellikle Maide ile ilgili ayaklarının sayısı, büyüklüğü ve rengi gibi ayrıntılarda fikir ayrılığı yaşansa da onun Endülüs'ün fethinde elde edilen en büyük ve en meşhür ganimetlerden biri olduğu herkes tarafından biliniyor.

2.6. MÜSLÜMANLARIN ENDÜLÜS'E YERLEŞİMİ

Endülüs'ün fethinden sonra bazı araplar ve onların lideri oraya yerleşmiş ve Endülüs kuşakta kuşağa bu kavimlerin torunlarına geçmiş. Bu durum Endülüs'ün çöküşüne kadar böyle devam etti.

Adnanilerden Endülüs'e yerleşen iki kabile vardı: Kindiv ve Kureyş. Bin Galip Ferhetu, Endülüs kitabında Kureyş'ten olan Beni Haşim'den, Endülüs'te sadece İdris Bin Abdillâh Bin Hasan bin Hasan Bin Ali Bin Ebi Talib'in oğul ve torunları vardı yazar. Bunlar Endülüs'e Beni Umeyyelerin çöküşünden sonra hükmeden Benü Hammud'dur. Beni Umeyye Kureşten olup Endülüs'ün halifelerindendi. Fakat insanların gönüllerine girmek için Ali Bin Abi Talip ile savaştıklarını ve kendilerini Beni Umeyye olarak tanıtmışlardır. Beni Zuhre ise İşbiliye'de kalmış ve ünlerini oradan Endülüs'e yaymışlar. Makzumilerden şair Ebu Bekir Elmekzumi, edebiyatta nam salmış olan Ebu Bekir Bin Zeydun ve ondan daha büyük olan babası Ebu Velid Bin Zeydun Mutedid Bin Abbad'ın veziriydi. Bin Galip şöyle demiş: Endülüs'te Joumeh ve Beni Abdiddar'a mensup olan insanlar var. Kureyşlilerden, Vihriyyin olarak bilinen insanlar Beni Muharib Bin Vehrîn torunlarındandır. Ayrıca onlar, Endülüs'ün sultanı Abdülmelik Bin Katan, evlarından erdemli hâkimler olan Benu Kasim ve ilim insanları olan Benu Eljeddîr. Beni Haristen ise Yusuf Bin Abdîrrahman Elvehri vardır. O Abdurrahman Dâhil'den önce Endülüs'ün hâkimiydi. Yusufun dedesi Tunus'un fatihi Ukbe Bin Navitirdir. Bin Hazım bunların Endülüs'te çok serveti ve adamı olduğunu ifade etmiştir.

Kenanenin amcalarına mensup olanların çoğu Tuleytula ve yakınlarındaydı. Bunlardan meşhur hâkim Ebu Velid ve Vezir Ebu Cafer'in mensup oldukları El-Vekeşiyun El-Kenaniyun ve Ebu Huseyn Bin Jubeyr -ki yerinde zikretmiştik-. Huzeyl Bin Medreke Bin İlyas Bin Muder ise Bin Galib'in söylediği kadarıyla evleri Tudmirin bölgesinde bulunan Uryulenin yakınlarındaydı. Temim Bin Mur Bin Ud Bin Tabike Bin İlyas Bin Muder ise Bin Galibin de söylediği kadarıyla Endülüs'te

yaşayan insanlar çok olup onlardan Makamat Luzumiye sahibi olan Ebu Tahir vardı. Dube Bin Ud Bin Tabik ise Endülüs'te onlardan yaşayanlar çok azdı. Bunlar da Adnani olan Kindeflendi.

وبالجمع فالمائدة جليلة المقدار، وإن حصل الخلاف في صفتها وجنسا وعدد أرجلها، وهي من أجل ما غنم بالأندلس على كثرة ما حصل فيها من الغنائم المتنوعة الأجناس التي ذكرها إلى الآن شائع بين الناس.

واعلم أنه لم يستقر قدم أهل الإسلام بالأندلس وتنام فتحها صرف أهل الشام وغيرهم من العرب همهم إلى الحلول بها، فنزل بها من جرائم العرب وساداتهم جماعة أورثوها أعقابهم إلى أن كان من أمرهم ما كان. فأما العدنانيون فمنهم خندف ومنهم قريش، وأما بنو هاشم من قريش فقال ابن غالب في فرحة الأنفس: بالأندلس منهم جماعة كلهم من ولد إدريس بن عبد الله بن الحسن بن الحسن بن علي بن أبي طالب، ومن هؤلاء بنو حمود ملوك الأندلس بعد انتشار سلك بن يامية، وأما بنو أمية فمنهم خلفاء الأندلس قال ابن سعيد: ويعرفون هنالك إلى الآن بالقرشيين، وإنما عموا نسبتهم إلى أمية في الآخر لما انحرف الناس عنهم، وذكروا أفعالهم في الحسين رضي الله عنه، وأما بنو زهرة فهم بإشبيلية أعيان متميزون، وأما المخزوميون فمنهم أبو بكر المخزومي الأعمى الشاعر المشهور من أهل حصن المدور، ومنهم الوزير الفاضل في النظم والنثر أبو بكر بن زيدون ووالده الذي هو أعظم منه أبو الوليد بن زيدون وزير معتضد بني عباد، وقال ابن غالب: وفي الأندلس من ينسب إلى جمح، وإلى بني عبد الدار، وكثير من قريش المعروفون بالفهريين من بني محارب بن فهر، وهم من قريش الظواهر، ومهم عبد الملك بن قطن سلطان الأندلس، ومن ولده بنو القاسم الأمراء الفضلاء، وبنو الجد الأعيان العلماء.

ومن بن الحارث بن فهر يسوف بن عبد الرحمن الفهري سلطان الأندلس الذي غلبه عليها عبد الرحمن الأموي الداخل، وجد يوسف عقبة بن نافع الفهري صاحب الفتوح بإفريقية، قال ابن حزم: ولهم بالأندلس عدد وثروة، وأما المنتسبون إلى عموم كنانة فكثير وجلهم في طليطلة وأعمالها، ولهم ينسب الوقشيون الكنانيون الأعيان الفضلاء الذين منهم القاضي أبو الوليد والوزير أبو جعفر، ومنهم أبو الحسين بن جبير العالم صاحب الرحلة، وقد ذكرناه في محله، وأبا هذيل بن مدركة بن إلياس بن مضر فذكر ابن غالب أن منزلهم بجهة أربولة من كورة تدمير، وأما تميم بن مر بن أد بن طابخة بن إلياس بن مضر فذكر ابن غالب أيضا أنهم خلق كثير بالأندلس، ومنهم أبو الطاهر صاحب المقامات اللزومية، وأما ضبة بن أد بن طابخة فذكر أنهم قليلون بالأندلس، فهؤلاء خندف من العدنانية.

Adnaniler'den Kays Aylan Bin İlyas Bin Mudar ise Endülüs'te Amacalara mensup olan bir sürü kişi vardı. Bazıları Kureyşten Suleym Bin Mensur Bin İkrime Bin Kasfe'ye mensuptu. Bunlardan İman Malikin arkadaşı Abdülmelik Bin Habib Selemlî ve Kurtubanın hâkimi olan Ebi Hafs Bin Ömer idi. Kaysten de Hevazın Bin Mensur Bin İkrime mensup olanlar var. Bin Galip de bunların çoğunun İşbiliyeli olduğunu ve Bekir Bin Hevazine mensup olduklarını söyledi. Ayrıca Valancia'da da bulunan evleri var. Çoğu İşbiliye ve diğer yerlere yerleşmiştir. Onlardan Benu Hazm denen bir aile vardı ama bunlar Ebu Muhammed Bin Hazmın mensup olduğu Benu Hazm değildir. Zira son olanın aslı Farslardandır. Bazıları da Saad Bin Bekir Bin Hevazine mensup oldu. Bin Galip bunların çoğu Beni Judi adı altında Granada'da yaşıyordu. Bazıları da Selul diye bir kadına mensuptur. Oğulları da onun adını almış. Babaları da Murre Bin Sasaa Bin Muaviye Bin Bekir Bin Hevazın'dır. Bazıları da Kilab Bin Rabia Bin Amir Bin Sasaa mensuptur. Bin Galip bunların çoğunun Granadada olduğunu söyledi. Bazıları da Küseyr Bin Kaab Bir Rabiaa Bin Amir Bin Saasaa¹²⁵dan da Endülüs'ün sahibi Belj Bin Bişr ve Benu Reşik'dir. Bazıları da Vezare Bin Zubyan Bin Bekid Bin Reyze Bin Katafan Bin Saad Bin Kays'dır. Bazıları da Eşje Bin Reuz Bin Katafana mensuptur. Bunlardan Endülüs hâkimi Muhammed Bin Abdillâh Eleşei çıktı.

Sekif kabilesi ile ilgili ise fikir ayrılığı olmuş. Bazıları onun Kayslı olduğunu ve Sekif Kasiy Bin Munebbih Bin Bekir Bin Hevazinve'den Endülüs'te onlardan bir grup yaşıyordu, Endülüs'ün sahibi olan Hür Bin Abdurrahman Sekefi de bu gruba mensuptur. Bazıları Sekifin Semuddan olduğunu söylüyor. Burada Kays Bin Aylan ve Mudar'ı yetiştirmiş.

Rabia Bin Nazar'ın bazıları Esed Bin Rabia'ya mensuptur. Ferhet El-Endülüs kitabında demiş ki: bunların bölgesi Vadi Aş şehrinin yakında ve onların ismiyle meşhurdur. Bitmiştir. Esede mensup olan en ünlülerden Benu Esed Bin Kuzeyme Bin Medreke Bin İlyas Bin Mudar'dır. Bunlardan Muharib Bin Amr Bin Vedia bin Bukeyr¹²⁶ bin Afsa bin Dumi bin Jedile bin Esed Bin Rabia'ya mensup olanlar var. Bin Galip yine Ferhet el Endülüs kitabında yazmıştır: Onlardan Granada hâkimleri Benu Atiyye vardı. Bunlardan da Nemir bin Kasit bin Hinbe'ye mensup olanlar

¹²⁵ m. Bin Galip bunların çoğunun Granadada olduğunu söyledi. Bazıları da Küseyr Bin Kaab Bir Rabiaa Bin Amir Bin Saasaa: Bu cümle geçmiyor.

¹²⁶ i. Lukeyz.

vardır. Örneğin Hafız Ebu Ömer Bin Abdilberr'in mensup olduğu Beni Abdilbir'dir. Kurtuba'nın hâkimleri Beni Hamdeyn gibi bazıları Taglip Bin Vail Bin Kasit Bin Hinh'e mensup ediliyor. Bazıları da Bekr Bin Vail'e mensuptu.

وأما قيس عيلان بن إلياس بن مضر من العدنانية ففي الأندلس كثير منهم ينتسبون إلى العموم، ومنهم من ينتسب إلى سليم بن منصور بن عكرمة بن خصفة بن قيس، كعبد الملك بن حبيب السلمي الفقيه صاحب الإمام مالك رضي الله عنه، وكالقاضي أبي حفص بن عمر قاضي قرطبة، ومن قيس من ينتسب إلى هوازن بن منصور بن عكرمة، ولهم منزل بجوفي بلنسية على ثلاثة أميال منها، وبإشبيلية وغيرها منهم خلق كثير، ومنهم بنو حزم، وهم بيت غير البيت الذي منه أبو محمد بن حزم الحافظ الظاهري، وهو فارسي الأصل، ومنهم من ينتسب إلى سعد بن بكر بن هوازن، وذكر ابن غالب أن منهم بغرناطة كثيرا، كبني جودي، وقد رأس بعض بني جودي.

ومنهم من ينتسب إلى سلول امرأة إليها بنوها، وأبوهم مرة بن صعصعة بن معاوية بن بكر بن هوازن، ومنهم من ينتسب إلى كلاب بن ربيعة بن عامر بن صعصعة، قال ابن غالب: وهم بغرناطة كثير، ومنهم من ينتسب إلى قشير بن كعب بن ربيعة بن عامر بن صعصعة، ومنهم بلج بن بشر صاحب الأندلس وآله، وبنو رشيق، ومنهم من ينتسب إلى فزارة بن ذبيان بن بغيض بن ريث بن غطفان بن سعد بن قيس عيلان، ومنهم من ينتسب إلى أشجع بن ريث بن غطفان، ومن هؤلاء محمد بن عبد الله الأشجعي سلطان الأندلس، وفي ثقيف اختلاف، فمنهم من قال: إنها قيسية، وإن ثقيفا هو قسي بن منبه بن بكر بن هوازن، ومنهم بالأندلس جماعة، وإليهم ينتسب الحر بن عبد الرحمن الثقفي صاحب الأندلس جماعة، وإليهم ينتسب الحر بن عبد الرحمن الثقفي صاحب الأندلس، وقيل: إنها من بقايا ثمود، انتهى قيس عيلان وجميع مضر.

وأما ربيعة بن نزار فمنهم من ينتسب إلى أسد بن ربيعة بن نزار، قال في فرحة الأنفس: إن إقليم هؤلاء مشهور باسمهم بجوفي مدينة وادي آش، انتهى، والأشهر بالنسبة إلى أسد أبدا بنو أسد بن خزيمه بن مدركة بن إلياس بن مضر، ومنهم من ينتسب إلى محارب بن عمرو بن وديعة بن لكيز بن أفصى بن دعمي بن جديلة بن أسد بن ربيعة، قال ابن غالب في فرحة الأنفس: ومنهم بنو عطية أعيان غرناطة، ومنهم من ينتسب إلى النمر بن قاسط بن هنب بن أفصى بن دعمي بن جديلة بن أسد، كبني عبد

البر الذي منهم الحافظ أبو عمر بن عبد البر، ومنهم من ينتسب إلى تغلب بن وائل بن قاسد بن
هنب، كبني حمدين أعيان قرطبة، ومنهم من ينتسب إلى بكر بن وائل.

Bunlardan Evnebe sahipleri Beni Bekir ve Tesanif kitabının sahibi Ebu Ubeydin mensup olduğu Şeltiştir. Rabialılar bitmiştir. İyad Bin Nazar ise, bazen “Bin Ma’d” deniyor -doğrusu da birincisi- onlara da İşbilyede meşhur olan Benu zühr intisap ediyor. Adnaniler bitmiş ki; onlar da İsmailin evlatları ve torunlarıdır. Kahtaniler ile ilgili ise fikir ayrılığı olmuş: bunlar İsmailin torunlarından mı yoksa Hudun torunlarından mı olduğu tartışma meselesi. Ama Hudun torunları olması daha muhtemeldir. Kahtaniler de Yemaniler olarak biliniyordu, onlar ile Adnanliler ve Muderiler arasında Doğuda eskiden olduğu gibi Endülüs’te de bir sürü savaş oluyordu. Kahtaniler Endülüs’te çoğunlukta ve Endülüs’e hükmeden ve onlara mensup olmuşlardı. Bunun istinası için Emevilerin Endülüs’te istedikleri kişileri tayin etmesiydi. Endülüs’te çok çeşitli arap kabileleri vardı ve bu kabileler kendi tarihleri ve iyilikleriyle diğer kabilelere karşı övülüyordu. Mensur Bin Amir geldiğinde onu mahvetmiş zira kurduğu her orduda farklı farklı kabile gruplarını kullanıyordu.

Bin Hazım: “Yemenlilerden iki kabile vardı: Kehlan ve Himyer [Sebe oğulları] bin Yeşjeb Bin Yarub bin Kahtan bin Abir bin Şaleh bin Ervekşed bin Sam Bin Nuh.” demiştir. Şöyle de denmiş: “Kahtan Bin Hemeys bin Teyhan bin Nebt bin İsmail ya da Kahtan bin Kahtan Bin Hud Bin Abdillâh Bin Rabah bin Harif bin Ad bin Amus¹²⁷ bin İrm bin Sam” Fakat bunun hakkındaki ihtilaf meşhurdur. Onlara Kehlan bin Sebe bin Yarub bin Kahtan ve Uzd bin Gevz bin Nebt bin Malik bin Zeyd bin Kehlan’a tahin ediliyor. Ayrıca Beni Muhellebten meşhur şair Muhammed bin Hani bunlara mensup oluyor. Uzdden Gassan’a mensup edilen Benu Mazin Bin Ezd. [Gassan: içtikleri su] Bin Galip bu konuda şunu da demiş: Granada’nın hâkimlerinden ve meşhurlarından Beni Küleyi, bunlara mensup ediliyor. Çoğu da Malaga’nın yolunda bir köyde yaşıyordu. Uzdden de Ensara, kendisini mensup eden çok kişi var bunlar da Endülüs’te çok sayıdadır. Bin Said bununla alakalı şunu demiş: Medine’de bu nesilden birilerini bulmak zordur ve bulunanlar arasında Kazrejden yaşlı bir amca ve Evsten yaşlı bir teyze bulunmuştur. Oysaki Endülüs’te buna ait birçok insan vardı.

Bin Galip demiş: Ensarın bir kısmı Tuleytulade yaşıyordu. Ensar da Endülüs’ün batısında ve doğusunda bulunan fazla kabileler vardı. Bitmiştir.

¹²⁷ i. Avs.

كالبكرين أصحاب أونة وشلطيش الذين منهم أبو عبيد البكري صاحب التصانيف، انتهت ربيعة.

وأما إياد بن نزار، وقد يقال: إنه ابن معد، والصحيح الأول فينتسب إليهم بنو زهر المشهورون بإشبيلية وغيرهم، انتهت العدنانية، وهم الصريح من ولد إسماعيل عليه السلام.

واختلف في القحطانية: هل هم من ولد إسماعيل أو من ولد هود، على ما هو معروف وظاهر صناعي البخاري الأول والأكثر من خلفه والقحطانية هم المعروفون باليمانية، وكثيرا ما يقع بينهم وبين المضرية وسائر العدنانية الحروب بالأندلس، كما كان يقع بالمشرق، وهم الأكثر بالأندلس، والمملك فيهم أرسخ، إلا ما كان من خلفاء بني أمية، فإن القرشية قدمتهم على الفرقتين، واسم الخلافة لهم بالمشرق، وكان عرب الأندلس يتميزون بالقبائل والعمائر والبطون والأفخاذ، إلى أن قطع ذلك المنصور بن أبي عامر الداهية الذي ملك سلطنة الأندلس، وقصد بذلك تشتيتهم وقطع التحامهم وتعصبهم في الاعتزاء، وقدم القواد على الأجناد، فيكون في جند القائد الواحد فرق من كل قبيلة، فانحسرت مادة الفتن والاعتزاء بالأندلس، إلا ما جاءت على غير هذه الجهة.

قال ابن حزم: جماع أنساب اليمن من جذمين: كهلان وحمير (ابني سبأ) بن يشجب بن يعرب بن قحطان بن عابر بن شالح بن أرفخشذ بن سام بن نوح، وقيل: قحطان بن الحميسع بن تيهان بن نبت بن إسماعيل، وقيل قحطان بن هود بن عبد الله بن رباح بن حارث بن عاد بن عوص بن إرم بن سام، والخلف في ذلك مشهور، فمنهم كهلان بن سبأ بن يشجب بن يعرب بن قحطان ومنهم الزد بن الغوث بن نبت بن مالك بن زيد بن كهلان، وإليهم ينتسب محمد بن هانئ الشاعر المشهور الإلبيري، وهو من بني المهلب، ومن الأزدي من ينتسب إلى غسان، وهم بنو مازن بن الأزدي، وغسان: ماء شربوا منه، وذكر ابن غالب أن منهم بني القليغي من أعيان غرناطة، وكثير منهم بصالحية قرية على طريق مالقة، ومن الأزدي من ينتسب إلى الأنصار على العموم، وهم الجمل الغفير بالأندلس. قال ابن سعيد: والعجب أنك تعدم هذا النسب بالمدينة وتجد منه بالأندلس في أكثر بلدانها ما يشذ عن العدد كثرة، ولقد أخبرني من سأل عن هذا النسب بالمدينة فلم يجد إلا شيخا من الخزرج وعجوزا من الأوس. قال ابن غالب: وكان جزء الأنصار بناحية طليطلة، وهم أكثر القبائل بالأندلس في شرقها ومغربها، انتهى.

Endülüs'te Muvaşehat ile meşhur olan, Efendimizin arkadaşı Saad bin Ubade'nin torunlarından olan Ebu Bekir bin Ubade bin Abdilah bin Maisema yaşıyordu. Granada'nın sultanlarından Benu Ahmerin nesli Kays bin Saad¹²⁸ bin Ubade'ye uzanıyor. Lisanddin bin Kâtip bunların vezirlerindendir. Dönemlerinde ise daha sonra anlatılacağı gibi Endülüs Müslümanların elinden alınıp düşmanın eline geçti. Endülüs'te Hazraj'ın kardeşi Evse mensup olanlar var. Bazılarının nesli de Gavik bin Ak bin Udthan bin Hazzan bin Uzd'e uzanıyordu. Bin Galip: "Gavige meşhur yazar Ebu Abdillah bin Ebi Elkisal ve Şukurenin çoğu mensup oluyordu." demiştir.

Kehlandan Hemedana mensup olanlar var. Bu, Evsile Bin Malik Bin Zeyd bin Evsile bin Kiyarbin Malik bin Zeyd bin Kehlan'dır. Hemedanın evinin Granada'ya yakın olduğu biliniyordu. Onlardan Granada'nın sahipleri Benu Edha vardı. Kehlandan Mezhije mensup olanlar var. Bu Mezhij ise Malik bin Vetî bin Uded bin Zeyd bin Kehlan'dır. Bin Galip bu konuda şunu söylemiştir: Kurtubadan Benu Siraj Mezhije mensup oluyorlar. Tayin evi Marsilyanın yakınlarında. Bazıları da Murat Bin Malik¹²⁹ Bin Udede mensup oluyor. Muratın kalesi İşbiliye ve Kurtuba arasında bulunuyor ve çok meşhurdur.

Bazıları Anas bin Malik bin Udede mensuptur. Bunlardan Benu Said vardı. Benu Said kalesi Granada'da meşhurdur ve Magreb kitabını ona telif etmiştir. Mezhijten de Zubeyde mensup olanlar var. Bin Galip, Munebbih bin Saad Elaşira bin Malik bin Udud'dur. Kehlandan da Murre bin Uded bin Zeyde bin Kehlana mensup olanlar var. Bin Galip onlara Granada'nın âlimlerinden Benu Muntahir olduğunu söylemiş. Bazıları da Amile'ye mensuptur. O da Gudaa kabilesinden ve eşi Haris bin Adiy bin Haris bin Murre bin Uded'dir. Evlatları anneye nasbedilmiştir. Bin Galip bunlardan, Granada'nın hâkimlerinden Benu Semmak vardı. Bazıları Amile oğullarının nesli Sebee bin Yeşub bin Yerub bin Kahtanta uzandığını söylüyor. Bazıları da Kudaaya uzandığını söylüyor. Kehlandan Kewlan bin Amr bin Haris bin Murre'dir. Kevalan kalesi İşbiliye ile yeşil ada arasında bilinen bir yerdir. Bunlardan Benu Abdisselam Granadanın önde gelenlerindendir. Endülüs sahibi Mensur bin Ebi Amir olmak üzere bazıları Mağfir bin Yever bin Malik bin Haris bin Murreye mensup oluyordu. Hirenin sahibi olan Numan bin Munzirin torunlarından İşbiliye

¹²⁸ m. Kays bin Ubade.

¹²⁹ m. Murat Bin Galip.

hâkimleri Benu Abbad, yine İşbilyeden Benu Baji ve Benu Vafid olmak üzere bazılarının da nesli Lakm bin Adiy bin Haris bin Murreye uzanıyordu.

ومن الخزرج بالأندلس أبو بكر عبادة بن عبد الله بن ماء السماء من ولد سعد بن عبادة صاحب رسول الله صلى الله عليه وسلم، وهو المشهور بالموشحات، وإلى قيس بن سعد بن عبادة ينتسب بنو الأحمر سلاطين غرناطة الذين كان لسان الدين بن الخطيب أحد وزرائهم، وعليهم انقرض ملك الأندلس من المسلمين، واستولى العدو على الجزيرة جميعا كما يذكر.

ومن أهل الأندلس من ينتسب إلى الأوس أخي الخزرج، ومنهم من ينتسب إلى غافق بن عك بن عدنان بن هزان بن الأزد، وقد يقال: عك بن عدنان - بالنون - فيكون أخا معد بن عدنان، وليس بصحيح؛ قال ابن غالب: من غافق أبو عبد الله بن أبي الخصال الكاتب، وأكثر جهات شقورة ينتسبون إلى غافق، ومن كهلان من ينتسب إلى همدان، وهو أوسلة بن مالك بن زيد بن أوسلة بن الخيار بن مالك بن زيد بن كهلان، ومنزل همدان مشهور على ستة أميال من غرناطة، ومنهم أصحاب غرناطة بنو أضحي، ومن كهلان من ينتسب إلى مذحج ومذحج: اسم أكمة حمراء باليمن، وقيل: اسم أم مالك وطيء ابني أد بن زيد بن كهلان، قال ابن غالب: بنو سراج الأعيان من أهل قرطبة ينتسبون إلى مذحج، ومنزل طيء بقبلي مرسية، ومنهم من ينتسب إلى مراد بن مالك بن أد، وحسن مراد بين إشبيلية وقرطبة مشهور، قال ابن غالب: وأعرف بمراد منهم خلقا كثيرا، ومنهم من ينتسب إلى عنس بن مالك بن أد، ومنهم بنو سعيد مصنفو كتاب "المغرب" وقلعة بني سعد مشهورة في مملكة غرناطة، ومن مذحج من ينتسب إلى زبيد، قال ابن غالب: وهو منبه بن سعد العشيرة بن مالك بن أد، ومن كهلان من ينتسب إلى مرة بن أد بن زيد بن كهلان، قال ابن غالب: منهم بنو المنتصر العلماء من أهل غرناطة، ومنهم من ينتسب إلى عاملة، وهي امرأة في قضاة ولدت للحارث بن عدي بن الحارث بن مرة بن أد، فنسب ولدها منه إليها، قال ابن غالب: منهم بنو سمالك القضاة من أهل غرناطة، وقوم زعموا أن عاملة هو ابن سبأ بن يشجب بن يعرب بن قحطان، وقيل: هم من قضاة، ومن كهلان خولان بن عمرو بن الحارث بن مرة، وقلعة خولان مشهورة بين الجزيرة الخضراء وإشبيلية، ومنهم بنو عبد السلام أعيان غرناطة، ومنهم من ينتسب إلى المعافر بن يعفر بن مالك بن الحارث بن مرة، ومنهم المنصور بن أبي عامر صاحب الأندلس، ومنهم من ينتسب إلى لحم، بن عدي بن الحارث بن مرة، منهم بنو عباد أصحاب إشبيلية وغيرها، وهم من ولد النعمان بن المنذر صاحب الحيرة، ومنهم بنو الباجي أعيان إشبيلية، وبنو وافد الأعيان.

Bazıları da Jüzame'ye mensup oluyordu. Bunlar Endülüs sahibi Sevabete bin Selame ve Endülüs doğusunun hâkimleri olan Benu Hud'dur. Sondakilerden Muvehhedin devletinden sonra Endülüs'e hükmeden Mütevekkil bin Hud'dur. Benu Merdeniş, Endülüs'ün doğusuna hükmetmiştir. Bin Galip şunu demiş: Juzam, Rabah Kalesinin bir kısmına sahipti. Juzamın ismi Amir, Lakmininki ismi Malik ve ikisi de Adıyyin oğullarıdır.

Kehlandan Kindeye kendini mensup sayanlar, bunlardan Thevri Bin Uveyr Bin Adiy bin Murre bin Uded'dir. Bunlardan şair Yusuf bin Harun Ramadi'dir. Bazıları Eşres bin Sukun bin Eşres bin Kindenin eşi olan Tüceybe'ye mensup oluyordu. Kehlandan Kethem bin Enmar bin Araş bin Amr bin Gavz bin Nebt bin Malik bin Zeyd bin Kehlan. Bunlardan Osman bin Ebi Nisate, Endülüs'ün kralı vardır. Bazen şöyle sıralanmıştır: Anmar bin Nazar bin Muid bin Adnan. Kehlanın zikri bitti.

Hamir bin Sebe bin Yeşub bin Yarub bin Kahtan ise Zi Ruayneye müntesip oluyor. Bin Galip şunu da söylemiştir: Zu Ruayn Amr bin Himyerin evlatlarıdır. Bazıları Zu Ruaynin Sehl bin Amr bin Kays bin Muaviye bin Juşem bin Abduşems bin Vail bin Gavz bin Katan bin Arib bin Zuheyr bin Aymen bin Hemeyse bin Humeyrun evlatlarından olduğunu söylüyor. Bunlardan şair Ebu Abdillâh Elhannati vardı. Hazimi de Neseb kitabında şöyle söylemiştir: Zi Ruaynin ismi Arim¹³⁰bin Zeyd bin Sehl'dir. Bazıları da Zi Esbeheye mensup oluyordu. Hazimi de demiş ki: O kişi Zu Esbeh bin Malik bin Zeyd bin Sehl bin Amr bin Kays'dır. Hazimi Zu Esbehin Kehlandan olduğunu ve bunlardan Malik bin Enes'in geldiğini ve meşhur olan Himyerli olduklarını söylemiştir. Esbehliler de Kurtubanın önde gelenlerindendir ve bazıları da Yahsub'e intisap oluyor.

Bin Hazım demiştir ki: o, Zu Esbehin kardeşi ve çoğu, Beni Said kalesinde kalıyordu. Hatta Endülüs tarihlerinde onların yüzünden bu kale Yahsub Kalesi diye bilinir. Bazıları Hevazin¹³¹bin Avf bin Abdişems bin Vail bin Gavz olduğunu söylemiştir. Bin Galip: Onların yerleşim yeri İşbiliye'dir ve Hevezaniler İşbiliyenin önde gelenlerindendir, demiştir.

¹³⁰ m. Yerim.

¹³¹ i. Hvzen.

Bazıları Kudaate bin Malik Bin Himyere mensup oluyor. Onun Merda değil Kudaate Bin Muad Bin Adnan olduğu söyleniyor. Marsilya'nın mülküne sahip olan vezir Ebu Bekir bin Ammar gibi bazıları Muhrete intisap ediliyor.

ومنهم من ينتسب إلى جذام مثل ثوابة بن سلامة صاحب الأندلس، وبني هود ملوك شرقي الأندلس ومنهم المتوكل بن هود الذي صحت له سلطنة الأندلس بعد الموحدين، ومنهم بنو مردنيش أصحاب شرقي الأندلس، قال ابن غالب: وكان لجذام جزء من قلعة رباح، واسم جذام عامر، واسم لحم مالك، وهما ابنا عدي.

ومن كهلان من ينتسب إلى كندة، وهو ثور بن عفير بن عدي بن الحارث بن مرة ابن أدد، ومنهم يوسف بن هارون الرمادي الشاعر، ومنهم من ينتسب إلى تجيب وهي امرأة أشرس بن السكون بن أشرس بن كندة، ومن كهلان من ينتسب إلى خثعم بن أنمار بن ارش بن عمرو بن الغوث بن نبت بن مالك بن زيد بن كهلان، ومنهم عثمان بن أبي نسعة سلطان الأندلس، وقد قيل: أنمار بن نزال بن معد بن عدنان، انتهت كهلان.

وأما حمير بن سبأ بن يشجب بن يعرب بن قحطان فمنهم من ينتسب إلى ذي رعين، قال ابن غالب: وذو رعين هم ولد عمرو بن حمير في بعض الأقوال، وقيل: هو من ولد سهل بن عمرو بن قيس بن معاوية بن جشم بن عبد شمس بن وائل بن الغوث بن قطن بن عريب بن زهير بن أيمن بن الهميسع بن حمير، قال: ومنهم أبو عبد الله الحنات الأعمى الشاعر، قال الحازمي في كتاب النسب واسم ذي رعين يريم بن زيد بن سهل، ووصل النسب، ومنهم من ينتسب إلى ذي أصبح، قال ابن حزم: هو ذو أصبح بن مالك بن زيد من ولد سبأ الأصغر بن زيد بن سهل بن عمرو بن قيس، ووصل النسب وذكر الحازمي أن ذا أصبح من كهلان، وأخبر أن منهم مالك بن أنس الإمام والمشهور أنهم من حمير، والأصبحيون من أعيان قرطبة، ومنهم من ينتسب إلى يحصب، قال ابن حزم: إنه أخو ذي أصبح وهم كثير بقلعة بني سعيد، وقد تعرف من أجلهم في التواريخ الأندلسية بقلعة يحصب، ومنهم من ينتسب إلى هوزن بن عوف بن عبد شمس بن وائل بن الغوث، قال ابن غالب: ومنزلهم بشرف إشبيلية، والهوزنيون من أعيان إشبيلية، ومنهم من ينتسب إلى قضاة بن مالك بن حمير، وقد قيل: إنه قضاة بن معد بن عدنان، وليس بمرضي، ومن قضاة من ينتسب إلى مهرة كالوزير أبي بكر بن عمار الذي وثب على ملك مرسية.

Muhre de Muhre Bin Haydan bin Amr bin Haf bin Kudaa. Bazıları da Kuşeyn bin Nemr bin Vebre bin Taglip bin Hilvan bin Amran Bin Haf bin Kudaaaya mensup olurlar. Bazıları da Tenuke intisap ediliyor. Bin Galip onun Tenuk bin Malik bin Vehm bin nemr Bin Vebre bin Taklip olduğunu, Hazimi ise onun Tenuk bin Malik bin Vehm bin Teymallah Bin Esed bin Vebre olduğunu söylüyor. Bazıları da Belliy Bin Amr bin Hav bin Kudaaya kadar uzanıyordu. Bunlardan İşbilyede yaşayan Beleviyun vardı. Bazıları Juheyne bin Sevd bin Eslem bin Amr bin Hav bin Kudaadır dedi. Bin Galip de bunların birkaçı Kurtubade olduğunu söyledi. Kurtubanin hâkim ve vezir görevlerini veren Beni Jevher Beni Ebi Abdete'ye mesup olup bunlar da Kelp bin Vebre bin Taklip bin Hulvana nispet ediliyor. Bazıları Uzre bin Saad bin Hüzeym bin Zeyd bin Sevd bin Amr bin Hav bin Kudaaya mensup oluyordu. Bunlardan da Yeşil Adanın sahipleri Benu Uzredir.

Endülüs ehlinden de Hadramevte mensup olanlar var. Bunlar Marsilya, Granada, İşbilye, Batalyus ve Kurtubade bulunan Hadramilerdir. Bin Galip çelişkili olmakla birlikte Endülüs'te sayılarının çok olduğunu söyledi. Bazıları onun Hadramevt bin Kahtan, bazıları ise onun Hadramevt bin Kays bin Muaviye bin Juşem bin Abdi şems bin Vail bin Gavz bin Jeydan bin Kutn bin Arib bin Garz bin Nebt bin Eymen bin Humeys bin Humeyr olduğunu söylüyor ki Hazimi nesebi bu şekilde söylemiştir.

Endülüs'ten de Selamana mensup olanlar var. Bunların en önemlisi ise mahallinde zikredildiği gibi Lisanü'd-din bin Kâtiptir.

2.7. ENDÜLÜS HÂKİMLERİNİN İSİMLERİ

Burada da Endülüs fethinden Beni Umeyyenin çöküşüne kadarki Endülüs hâkimlerinin isimlerini aşağıdaki gibi söyleyeceğiz:

-Tarık Bin Ziyad.

-Musa Bin Nusayr.

-Abdülaziz Bin Musa Bin Nusayr. Başkenti İşbilyeydi.

-Eyyup Bin Habib. Başkenti de Kurtuba ve bundan sonraki her hâkim de Beni Mervan devletinin çöküşüne kadar başkent olarak ya İşbilyeyi ya da onu yanında bulunan Zehra ya da Zahire.

-Hür Bin Abdürrahman Sekefi.

وهو مهرة بن حيدان بن عمرو بن الحاف بن قضاة، ومنهم من ينتسب إلى خشين بن نمر بن وبرة بن تغلب بن حلوان بن عمران بن الحاف بن قضاة، ومنهم من ينتسب إلى تنوخ، قال ابن غالب: وهو ابن مالك بن فهم بن نمر بن وبرة بن تغلب، قال الحازمي: تنوخ هو مالك بن فهم بن تيم الله بن أسد بن وبرة، ومنهم من ينتسب إلى بلي بن عمرو بن الحاف بن قضاة، ومنهم البلويون بإشبيلية، ومنهم من ينتسب إلى جهينة بن سود بن أسلم بن عمرو بن الحاف بن قضاة، قال ابن غالب: وبقرطبة منهم جماعة، ومنهم من ينتسب إلى كلب بن وبرة بن تغلب بن حلوان كبني أبي عبدة الذين منهم بنو جمهور ملوك قرطبة ووزراؤها، ومنهم من ينتسب إلى عذرة بن سعد هذلم بن زيد بن سود بن عمرو بن الحاف بن قضاة، ومنهم أعيان الجزيرة الخضراء بنو عذرة.

ومن أهل الأندلس من ينتسب إلى حضرموت، منهم الحضرميون بمرسية وغرناطة وإشبيلية وبطليوس وقرطبة، قال ابن غالب: وهم كثير بالأندلس وفيه خلاف، قيل: إن حضرموت هو ابن قحطان، وقيل: هو حضرموت بن قيس بن معاوية بن جشم بن عبد شمس بن وائل بن الغوث بن حيدان — بالجيم — بن قطن بن العريب بن الغرز بن نبت بن أيمن بن الهيمس بن حمير، كذا نسق النسب الحازمي. ومن أهل الأندلس من ينتسب إلى سلامان، ومنهم الوزير لسان الدين بن الخطيب حسبما ذكر في محله.

وقد رأيت أن أسرد هنا أسماء ملوك الأندلس من لدن الفتح إلى آخر ملوك بني أمية، وإن تقدم ويأتي ذكر جملة منهم بما هو أتم مما هنا، فنقول: طارق بن زيد مولى موسى بن نصير.

ثم الأمير موسى بن نصير، وكلاهما لم يتخذ سريرا للسلطنة.

ثم عبد العزيز بن موسى بن نصير، وسريه إشبيلية.

ثم أيوب بن حبيب اللخمي، وسريه قرطبة، وكل من يأتي بعده فسريه قرطبة أو الزهراء والزاهرة بجانبها إلى أن انقضت دولة بني مروان على ما ينه عليه.

ثم الحر بن عبد الرحمن الثقفي.

- Semh Bin Malik El-Havlani¹³².
- Abdürrahman Bin Abdullah El-Gaviki¹³³.
- Anbese Bin Sahiym El-Kelbi¹³⁴.
- Azra Bin Abdulllah El-Fehri ¹³⁵.
- Yahya Bin Selemete El-Kelbi¹³⁶.
- Osman Bin Ebu Nase El-Hazami¹³⁷.
- Huzeyfe Bin Ehves El-Kaysi¹³⁸.
- Heyzem Bin Ubeyd¹³⁹ El-Kilabi¹⁴⁰.
- Muhammed Bin Abdullah El- Eşcai¹⁴¹.
- Abdûlmelik Bin Katan Elvehri¹⁴².
- Belc Bin Bişir Bin El İyad El Küşeyri¹⁴³.
- Selebe Bin Selam El Amili¹⁴⁴.
- Ebu Hattar Bin Zırar Husam¹⁴⁵ El Kelbi¹⁴⁶.
- Sevabe Bin Selamete El Cuzami¹⁴⁷.

¹³² Semh bin Mâlik El-Havlani (v. 103/721): (718-721) yılları arasında Endülüs valiliği yaptı ve fethedilmeyen Arbune ve Kerkuse şehirlerini fehtetti. Hristiyanlarla yaptıkları bir savaş esnasında hayatını kaybetti (M.721).

¹³³ Abdürrahman Bin Abdullah El-Gaviki: Endülüs'te iki kez vali oldu. İlki, Semh bin Mâlik'in ölümünden sonra ve ikincisi ise (H.103/M.732) yılında İfrikiye valisi, Abdurrahman b. Abdullah'ı Endülüs valisi olarak tayin etti.

¹³⁴ Anbese Bin Sahiym El-Kelbi (V. 107/725): Endülüs'ün doğu sınırında bulunan Ütün şehrinin fethinden sonra geri dönerken Hristiyanların saldırısına uğradı ve vefat etti.

¹³⁵ Azra b. Abdulllah El-Fehri: Anbese'nin vefatından sonra 2 ay süre boyunca, onun yerine vali oldu fakat Afrikiye (Tunus) Valisi tarafından Yahya b. Selam, Azra yerine vali olarak gönderildi. Bu dönemde Endülüs, Afrikiye'ye bağlı durumdadır.

¹³⁶ Yahya Bin Selemete El-Kelbi: Afrikiye(Tunus) Valisi tarafından iki buçuk yıl boyunca Endülüs'e vali olarak gönderildi.

¹³⁷ Osman Bin Ebu Nase El-Hazami: İfrikiye(Tunus) valisi Ubeyde b. Abdurrahman Esselemi tarafından Endülüs'a 5 aylık bir süre için vali olarak gönderildi.

¹³⁸ Huzeyfe Bin Ehves El-Kaysi: H.110 yılında, 1 ay boyunca Endülüs Valisi olarak görev yaptı.

¹³⁹ i. Adiy.

¹⁴⁰ Heyzem Bin Ubeyd El-Kilabi: Halka davranış biçimi oldukça şiddetliydi ve sert bir vali idi. Bunlarla beraber, devletin sınırlarını oldukça genişletti. Hedefinde Fransa vardı fakat iç karışıklıklar bunu engelledi

¹⁴¹ Muhammed Bin Abdullah El- Eşcai: (112/730) senesinde, Endülüs'e iki ay vali olmuştur.

¹⁴² Hayatı hakkında daha önceki sayfalarda bahsedildi.

¹⁴³ Belc Bin Bişir Bin El İyad El Küşeyri (V. 124/742): On bir ay Endülüs valiliği yaptıktan sonra, ordu içerisinde bölünen komutanlar iç karışıklığa neden oldu ve Belc, karşıt görüşlü olan komutanlar tarafından öldürüldü.

¹⁴⁴ Selebe Bin Selam El Amili (V. 132/750): Endülüs'taki, Berberi ve Araplar arasındaki karışıklıkları çözemedi, bu yüzden valiliği kısa süre.

¹⁴⁵ M (-): Husam adı geçmiyor.

¹⁴⁶ Ebu Hattar Bin Zırar Husam El Kelbi (V. M.745): Yaklaşık iki yıl boyunca Endülüs valisi olmuştur.

¹⁴⁷ Sevabe Bin Selamete El Cuzami: (129/746) yılında vefat etti. Bir buçuk yıl Endülüs valisi olarak görev yaptı.

-Yusuf Bin Abdurrahman El Fihri¹⁴⁸.

İşte bunlar Endülüs'ü babalarından ya da ailelerinden miras olmadan hükmeden kişiler ve Bin Saidin söylediği kadarıyla sayıları yirmidir. İsim olarak vali ya da hâkim lakabını geçmemişler.

Bin Hayyan şöyle demiş: Lüzrik'in yenilip Endülüs'ün fethedilmesi ile Abdürrahman Bin Fehrinin Abdurrahman Bin Muaviye tarafından hezimete uğratılıp Beni Merva'nın Endülüs'e hükmetmesi arasında yaklaşık kırk altı yıl 5 gün vardır. Bu süre içinde yukarıda isimlerini yazdığımız hâkimler Endülüsü yönetmiştir.

¹⁴⁸ Yusuf Bin Abdurrahman El Fihri: Yusuf Bin Abdurrahman El Fihri: (129/747)-(138/756) yılları arasında, Endülüs Valisi olarak görev yaptı.

ثم السمع بن مالك الخولاني.
ثم عبد الرحمن بن عبد الله الغافقي.
ثم عنيسة بن سحيم الكلبي.
ثم عذرة بن عبد الله الفهري.
ثم يحيى بن سلمة الكلبي.
ثم عثمان بن أبي نسعة الحشعمي.
ثم حذيفة بن الأحوص القيسي.
ثم الهيثم بن عدي الكلابي.
ثم محمد بن عبد الله الأشجعي.
ثم عبد الملك بن قطن الفهري.
ثم بلج بن بشر بن عياض القشيري.
ثم ثعلبة بن سلامة العاملي.
ثم أبو الخطار (حسام) بن ضرار الكلبي.
ثم ثوابة بن سلامة الجذامي.
ثم يوسف بن محمد عبد الرحمن الفهري.

وههنا انتهى الولاة الذين ملكوا الأندلس من غير موارثة، أفراداً عددهم عشرون فيما ذكر ابن سعيد ولم يتعدوا في السمة لفظ الأمير.

قال ابن حيان: مدتهم منذ تاريخ الفتح من لذريق سلطان الأندلس النصراني - وهو يوم الأحد لخمس خلون من شوال سنة اثنتين وتسعين - إلى يوم الهزيمة على يوسف بن عبد الرحمن الفهري، وتغلب عبد الرحمن بن معاوية المرواني على سرير الملك قرطبة - وهو يوم الأضحى لعشر خلون من ذي الحجة سنة ثمان وثلاثين ومائة - ست وأربعون سنة وخمسة أيام، انتهى.

2.8. BENİ UMEYYE’NİN HÂKİMLERİ:

Emevi devletinin hâkimleri şunlardır:

-İlki Abdürrahman Bin Muaviye Bin Hişam Bin Abdülmelik¹⁴⁹.

-sonra oğlu Hişam Rida¹⁵⁰.

-sonra oğlu Hakem Bin Hişam¹⁵¹.

Sonra oğlu Abdürrahman Evset¹⁵².

-sonra oğlu Muhammed Bin Abdürrahman¹⁵³.

-sonra oğlu Munzir Bin Muhammed¹⁵⁴.

¹⁴⁹ Abdurrahman bin Muaviye :Endülüs Emevî devletinin kurucusu ve ilk hükümdarıdır. 731 (H. 113) senesinde doğdu. 788 (H. 172) de vefat etti. 33 sene Endülüs Emevî devletinin başında bulunup, hükümdarlık yaptı.Endülüs’e ilk giren olduğundan dolayı da muhacir mânâsında ed-Dâhil lakabıyla zikredilmiştir. Abdurrahmân bin Muâviye, 33 sene süren hükümdarlık devresinin büyük bir kısmını, kendisine ve devlete karşı yapılan isyanları bastırmakla geçirdi. Çünkü Endülüs, onun hükümdar olmasından önce son derece karışıklıklar içinde idi. Lider olanlar ve itibarlı kişiler, anarşiye ve zayıf bir merkezî idareye alışmış olduklarından, Abdurrahmân bin Muâviye’ye kolayca teslim olmadılar. Bunlardan her biri, bulunduğu bölgede hâkimiyeti elde etmek için harekete geçti. Böylece yeni kurulan devleti epey müddet meşgul ettiler.

¹⁵⁰ Ebü'l-Velîd er-Rızâ (er-Radî) Hişam b. Abdurrahmân b. Muâviye el-Ümevî (ö. 180/796).Endülüs Emevî Devleti’nin ikinci hükümdarıdır (788-796). 139’da (756-57) Kurtuba’da doğdu. 788 yılında devlet adamlarının ve halkın onayını alarak tahta geçti. DİA İslâm Ansiklopedisi,1998, CİLT 18, S.145

¹⁵¹ El Hakem Bin HİŞAM (771/822) :Hakem mizaç bakımından son derece sert, dinî hayatı itibariyle lâkayt, adalet konusunda ise çok hassastı. Hakem cesareti, atılganlığı ve istikrarı sağlaması bakımından Abbâsî Halifesi Ebû Ca’fer el-Mansûr’a benzetilir. Bütün bu vasıfları yanında aynı zamanda iyi bir şair olan Hakem 822 tarihinde vefat ettiğinde oğlu II. Abdurrahman’a istikrara kavuşmuş, kurumları yerleşmiş bir devlet bırakmıştır. Daha fazla bilgi, Ahmet El-Makkarîr, Nefhut-Tîb, S.338 ve sonrası.

¹⁵² Abdurrahman Evset (852-792): El Hakem Bin HİŞAM’ dan sonra yerine oğlu Abdurrahman halife olarak geçmiştir. Saltanat yılları M.822-852 yılları arasındadır. Emirliğin en parlak dönemleri bu taahlerdir. II. Abdurrahman, İspanyol krallıklarının hücumlarına karşı Endülüs topraklarını korumada son derece başarılı olduğu gibi 844 yılında denizden hücum eden Normanlar’ı da (Vikingler) yerli müslümanlardan Mûsâ b. Mûsâ’nın (İbn Kasî) üstün gayretleriyle geri püskürttü. Bu arada Bizans İmparatoru Theophilos da elçi göndererek Endülüs Emevî Devleti’yle diplomatik ilişki kurdu. Bu başarılarından dolayı Abdurrahman dönemi “eyyâmü’l-arûs” (düğün günleri) olarak anılmıştır. DİA İslâm Ansiklopedisi,1995, CİLT 11, S.213

¹⁵³ Muhammed Bin Abdürrahman (823-886): Abdurrahman Evset’in oğlu ve halife Muhammed (852-886) tarihleri arasında 35 yıl halifelik yapmıştır. Emirliğinin ilk döneminde babasının başarılarını devam ettirdi. Kurtuba’da başlayıp Tuleytula’ya kadar yayılan “hristiyan fedaileri hareketi” adlı isyanı kontrol altına alırken kuzeydeki İspanyol krallıklarına karşı da başarılı seferler tertip etti. Ancak son on beş yılında idareyi genç ve tecrübesiz kimselerin eline teslim ettiği için devlet düzeni bozulmaya yüz tuttu. Ülkede hem siyasî hem de sosyal parçalanma söz konusuydu ve bu gelişmelerin sonucu olarak merkezî idareye şeklen bağlı ya da tamamen müstakil ve sayıları yirmiyi aşkın küçük devlet kuruldu. DİA İslâm Ansiklopedisi,1995, CİLT 11, S.213

¹⁵⁴ Munzir Bin Muhammed(844-888): İki yıl süre ile hükümdarlık yapmışlar. Ömer b. Hafsun, Munzir b. Muhammed’in tahta geçtiğini öğrenince, Doğu Endülüs’te iç karışıklıklar çıkardı ve kısa sürede bu karışıklık hat safhaya ulaştı. Munzir b. Muhammed, bu karışıklıkları bastırma çabasında iken, kuşatma altında Bişir şehrinde savaşıırken öldü.

-sonra kardeşi Abdullah Bin Muhammed¹⁵⁵.

-sonra kuzeni Abdürrahman Nasır Bin Muhammed Bin Abdullah¹⁵⁶.

-sonra oğlu Hakem Elmustensir¹⁵⁷ (Abdurrahman Nasır ve oğlunun tahtları Zehra şehrinde idi.).

-sonra Hişam Bin Hakem¹⁵⁸. Bu dönemde yardımcısı Mansur Bin Ebi Amir, Zahiyei inşa etmiş ve tahtın yeri Kurtubaye geri dönmüş.

-sonra El Mustein Suleyman Bin Hakem Bin Suleyman Bin Nasır¹⁵⁹.

El Hemudiyun:

Beni Hammud devleti Alevilerden oluşuyordu:

-İlki Nasır Ali Bin Hamud Alevi¹⁶⁰İdrisi¹⁶¹.

-sonra kardeşi Mamun Kasım bin Hammûd¹⁶².

¹⁵⁵ Abdullah Bin Muhammed(844-912): 888-892 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır. İç karışıklıklar ile uğraşmak sorunda kaldığı için, Hristiyan Devletlere sefer yapamamıştır. Abdullah b. Muhammed, 60 bin kişilik bir ordu ile üçüncü Alfonso ile savaşmış fakat savaşı kaybetmişlerdir. Hristiyanlar bu savaş sonucunda güçlerini arttırmışlardır. İbn İzârî,El-Beyanu'l-muğrib- S.149.

¹⁵⁶ i. Oğulunu oğlu Abdürrahman Nasır. Zaten Suleymaniye nüshası dışındaki bütün nüshalarda böyle olduğu yazıyor. Ve bunun araştırmalarımın sonradan gerçeğe daha yakın olduğunu söyleyebilirim. Onu adı Abdurrahman bin Muhammed Bin Abdullahtir. Babası Muhamed o küçükken katledilmiştir. Bunun üzerinde dedesi Abdullah onu yetiştirmiş ve onda saltanatın emarelerini görmüştür ve hükmü ona geçirmiştir. Endülüsun en önemli hükümdarlarından idi zira Endülüsu'e 50 yıl hükmetmiştir. Bu sırada da İspanyanın kralları ondan korkuyordu. Ayrıca, Endülüste iç karışıklıklara son verebildi. Onun zamanında Endülüs, iktisad sosyal ve diğer yönlerden de bir devrim yaşamıştır.

¹⁵⁷ Hakem Elmustensir : Endülüs Emevî halifesi (961-976) . 915 yılında doğdu. Hakem, babası tarafından sağlanan iç istikrarı ciddi bir engelle karşılaşmadan sürdürmeyi başardığı gibi Fâtımîler'e karşı III. Abdurrahman'ın Mağrib'de elde ettiği gücü ve buna bağlı olarak oluşturduğu dengeyi korudu. 360 (971) yılında Normanlar'ın Endülüs'ün batı sahillerine düzenledikleri hücumlar, Gâlib b. Abdurrahman'ın idaresindeki güçlü Endülüs donanması tarafından püskürtüldü ve Normanlar'a ağır kayıplar verdirildi. M. Özdemir, TDVİA, 1997, Cilt:15, s.174.

¹⁵⁸ Hişam Bin Hakem (965-1013): On iki yaşında, babasının vefatı üzerine halife oldu. Halifelik dönemi 33 sene sürmüştür. Berberiler ve Hristiyanlar ile aynı zamanda savaşmıştır. Berberiler, savaş sonunda Kurtuba'ya girdiler ve Hişam Bin Hakem şehirden kaçtı. Daha sonraki akibeti bilinmiyor.

¹⁵⁹ El Mustein Suleyman Bin Hakem Bin Suleyman Bin Nasır(965-1016): İki kez halife oldu. İlki 1010 senesinde birkaç ay halife oldu. Muhammed b. Mehdi tahtı ele geçirdi fakat, Süleyman tahtı geri aldı(1013) ve tahta çıkarak 1013-1016 yılları arasında halifeliği sürdürdü.

¹⁶⁰ i. Hasani İdrisi.

¹⁶¹ Ali Bin Hamud Alevi İdrisi: Süleyman bin Hakem tahta geçirildi. Bu da sükûneti sağlayamayınca, Septe valisi Ali bin Hammûd'u çağırdılar. 1017 (H. 407) senesinde tahta çıkmıştır. Tahta çıkan Ali bin Hammûd çok geçmeden öldürüldü. Ahmet El-Makkarîr, Nefhut-Tîb, S.431, Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n Nübelâ**, Er Risale Matbaası, , Cilt:17. Kahire, 2001, S.137.

¹⁶² Mamun Kasım bin Hammûd (954-1036): 1018 senesinde tahta çıkmıştır. Kasım bin Hammûd tahta çıktı ise de, merkezdeki kargaşalıklar yüzünden valiler kendi bölgelerinde bağımsızlıklarını ilân ettiler. Zehebî, Cilt:17, S.137.

ثم كانت دولة بني أمية:

أولهم عبد الرحمن بن معاوية بن هشام بن عبد الملك.

ثم ابنه هشام الرضى.

ثم ابنه الحكم بن هشام.

ثم ابنه عبد الرحمن الأوسط.

ثم ابنه محمد بن عبد الرحمن.

ثم ابنه المنذر بن محمد.

ثم أخوه عبد الله بن محمد.

ثم ابن ابنه عبد الرحمن الناصر بن محمد بن عبد الله.

ثم ابنه الحكم المنتصر، وكسبهما الزهراء.

ثم هشام بن الحكم وفي أيامه بنى حاجبه المنصور بن أبي عامر الزاهرة وهدمت في أيامه الزهراء والزاهرة،

وعادة السرير إلى قرطبة.

ثم المستعين سليمان بن الحكم بن سليمان بن الناصر.

الحموديون:

ثم تخللت دولة بن حمود العلويين:

وأولهم الناصر عي بن حمود العلوي الحسيني الإدريسي.

ثم أخوه المأمون القاسم بن حمود.

-sonra da El-Muteli Yahya Bin Nasır Ali Bin Hamud¹⁶³.

Beni Emevilerin ikinci devleti¹⁶⁴:

Beni Emeviler devletini yeniden canlandırmayı başarmışlar:

-İlki El Mustezhir Abdurrahman Bin Hişam Bin Abdulcabbar Bin Nasır.

-Mustekfi Muhammed Bin Abdurrahman Bin Ubeydi Allahi Bin Nasır.

-sonra Mutedu Hişam Bin Muhammed Bin Abdilmelik Bin Nasır. Ve bu Endülüs ün son halifelerindendir. Ve düştüğü zaman Endülüs kralları Emevilerin Halifeliğini feshetmişler.

2.9. TAVAİF-İ MÜLÜK¹⁶⁵

Taifelerin kralları olarak bilinen, ayrılmış krallar Endülüs'ün her yerine hâkim oldular. Mesela, Kurtuba Bin Cehver ve İşbiliye Bin Abbadin'in elindeydi ve artık Endülüs'te tek bir hâkim yoktu ve farklı farklı devletlerin ve kralların bulunduğu bir memleketti. Daha sonra da Lazikiye savaşından sonra Yusuf Bin Taşiffin Endülüs'ü hükmedip ve ardından da oğlu Ali Bin Yusuf'a geçmiştir. Ancak Endülüs'ü uzun süre ellerinde tutamadılar. Zira Beni Hud onlara Endülüs'ün doğusundan sıkıntı çıkarıyordu. Daha sonra da Abdülmümin devleti kurulmuş bu da çok fazla dayanmadı çünkü Endülüs'ün doğusunda Muhammed Bin Merdeniş onlarla ihtilaf içindeydi. Bin Merdenişin ölümüyle de Endülüs Bin Abdülmuminin oğullarına kalmış ve başkentleri Merrakeş oldu. Endülüs'e de büyüklüğü dolayısıyla tek bir vali veya hâkimi tayin etmediler bu yüzden birden çok valiyi tayin ediyorlardı.

Onların devleti de Sarakuste krallarından Beni Hudden Muhammed Bin Hud un eline düşmüş. Endülüs'ün çoğunu almış ve ona Sultan diye hitap ediliyorlardı. Ona karşı çıkanlar arasında da: Endülüs'ün Doğusunda Valanciada, Zeyyan Bin Merdeniş ve Endülüs ün batısında da Tabirede Bin Hilal vardı. Ölmeye yakınken de ona karşı çıkanların sayısı artmış durumdaydı. Veziri Bin Rumeyme tarafından katledildiği zaman ise fitneler daha da arttı ve Benu Ahmar hükümdar oldu. Endülüs

¹⁶³ Muteli Yahya Bin Nasır Ali Bin Hamud(995-1036): 1021-1023 yılları arasında tahta ilk kez çıkmıştır. Daha sonra ikinci kez 1025-1026 senelerinde tahta çıkmıştır.

¹⁶⁴ Endülüs Emevi ikinci devleti hakkında bilgi almak için, Ahmet El-Makkarîr, Nefhut-Tîb, S.423 ve sonrasına bakabilirsiniz

¹⁶⁵ Tavaif-i Mülûk; Mülûk't Tavaif ya da Tayfa Endülüs Emevi Devleti'nin 1031 yılında çökmesi üzerinde Endülüs'te kurulmuş ve 1031-1090 yılları arasında hüküm süren Müslüman emirlikler için kullanılan tabirdir.

yedinci yüzyılda, Tunus'un sultanı olan Ebi Zekeriya Yahya Bin Ebi Muhammed Abdilvahid Bin Ebi Hefs için mescitlerde davet veriyorlardı. Sonra da Endülüs halkının ahlakı değerleri bozuldu. Yönetime adil olmayan kişiler getirildi. Allah, yeryüzünün mirasçısıdır ve Allah, mirasçıların en iyisidir.

ثم المعتلي يحيى بن الناصر علي بن حمود.

بقية بني أمية:

ثم كانت دولة بني أمية الثانية:

وأولها المستظهر عبد الرحمن بن هشام بن عبد الجبار بن الناصر.

ثم المستكفي محمد بن عبد الرحمن بن عبيد الله بن الناصر.

ثم المعتد هشام بن محمد بن عبد الملك بن الناصر، وهو آخر خلفاء الجماعة بالأندلس، وحين خلع أسقط ملوك الأندلس الدعوة للخلافة المروانية.

واستبدت ملوك الطوائف كابن جهور في قرطبة، وابن عباد بإشبيلية، وغيرهما، ولم يعد نظام الأندلس إلى شخص واحد، إلى أن ملكها يوسف بن تاشفين الملقب من بر العدو، وفتك في ملوك الطوائف، وبعد ذلك ما خلصت له ولا لولده علي بن يوسف، لأن بني هود نازعوه في شرقها بالثغر، إلى أن جاءت دولة عدب المؤمن وبنيه، فما صفت لعبد المؤمن بمحمد بن مرنيش الذي كان ينازعه في شرق الأندلس، ثم صفت ليوسف بن عبد المؤمن بموت ابن مردنيش، ثم لمن بعده من بنيه، وحضرته مراكش.

وكانت ولاتهم تتردد على الأندلس وممالكها، ولم يولوا على جميعها شخصا واحدا لعظم ممالكها، إلى أن انقضت منها دولتهم بالمتوكل محمد بن هود من بني هود ملوك سرقسطة وجهاتها، فملك معظم الأندلس بحيث يطلق عليه اسم السلطان، ولم ينازعه فيها إلا زيان بن مردنيش في بلنسية من شرق الأندلس، وابن هلال في طبيرة من غرب الأندلس، ثم كثرت عليه الخوارج قريب موته، ولما قتله وزيره ابن الرميمي بالمرية زاد الأمر إلى أن ملك بنو الأحمر، وكان أهل غرب الأندلس في المائة السابعة يخطبون لصاحب إفريقية السلطان أبي زكرياء يحيى بن أبي محمد عبد الواحد بن أبي حفص، ثم تقلصت تلك الظلال، ودخل الجزيرة الانحلال، على أن استولى عليها حزب الضلال، والله وارث الأرض ومن عليها وهو خير الوارثين.

Bu kitapta bazı Endülüs hâkimleri ile ilgili etraflıca yazı yazdık. Bazılarına ise dikkat etmekle yetindik.

Az önce de zikrettiğimiz Benu Cehver Emevi devletinin vezirleriydi. Emevi devleti çökünce Kurtubade Ebu Hazı Bin Cehver vezir sıfatının ötesine geçmeden Endülüs'ü hükmediyordu.

Matmahta şöyle demiş: Benu Cehver şerefli ve makamı yüksek olan bir ailedir. Onların en şanlısı da Ebu Hazimdir. Ebu Hazim ilmi havi ve bilgisi geniş olan bir dâhi idi. Ne zaman konuşacağını ne şekilde ve nasıl konuşacağını iyi bilen bir adamdı. Amirlerin devletinin vezirlerinden biriydi. Onlar böyle yetenekli bir vezirleri olduğu için gurur duyuyordu. Devlet çöküp fitne ve akıl oyunların başladığı zaman ise Ebu Hazim bunlarda uzak durdu ve kendini halifelerin kavgasına sokmamayı bildi. Bunu da ihtilaf sevenlerine bıraktı ve aklıyla hareket ederek süreci yakından takip ediyordu. Fitnenin ateşi sönüp hareketin biraz durduğu zaman da fitnetini kullanarak ehli ilme danışıp Endülüs'ü bu kargaşadan istikrara götürecek Muted Hişamı önermiştir.

Onlar da kendisinin de onun veziri olması şartıyla teklifini kabul etmiş. Ve böylece Kurtuba'ya gidip nice savaş ve sıkıntıların ardından Kurtuba'ya girmişler. Ancak Muted Bin Hişam çok geçmeden hakkın rahmetine kavuşmuş ve Kurtubayı onu çok iyi yöneten Ebu Hazime bırakmış. Kurtuba onun zamanında istikrarın ne olduğunu tadabilmiş. İnsanlar da kendilerini emniyette hissetmişler. Daha önce korkaklar artık haklarını alacak bir bakan olduğu için bir nefes çekip oh demişler. Fitne ve sorun sahipleri de saklanak yer aramakla meşguldürler. Kurtuba onun zamanında Endülüs'ün diğer bölgelerine nazar havada uçuyordu. Zira Ebu Hazim Kurtuba'yı tamamıyla selamet ve sükunet ile doldurmuş. Ve insanlar onun zamanında ilim ve bilgiye yönelmişlerdir. Kurtuba onun öldüğü hicri 435 (M.1043) senesine kadar bu refah ve istikrar içindeydi. Ondandır da hüküm oğlu Ebi Velide geçmiştir. Ebu Hazim sakin ve tefekkürlü bir insandı. Şiirleri de çok güzeldi ve onu şairlerin yüksek mertebelerine kadar taşıyacak özelliktedir. Gülü tercih edişini de bu şekilde anlatıyor:

وقد ذكرت في هذا الكتاب جملة من أخبار ملوك الأندلس مما يصلح للمذاكرة، وربما سرحت طرف القلم في بعضهم.

وينو جهور المشار إليهم قريبا كانوا وزراء الأمويين، ثم إنه لما انتشر سلك الخلافة استبد بقرطبة الوزير أبو الحزم بن جهور من غير أن يتعدى اسم الوزارة.

قال في "المطمح" الوزير الأجل جهور بن محمد بن جهور، (وينو جهور) أهل بيت وزارة، اشتهروا كاشتهار ابن هبيرة في فزارة، وأبو الحزم أجددهم في المكرمات، وأنجددهم في الملمات، ركب متون الفتون فراضها، ووقع في بحور المحن فحاضها، منبسط غير منكمش، لا طائش اللسان ولا رعش، وقد كان وزر في الدولة العامرية فشرفت بجلاله، واعترفت باستقلاله، فلما انقرضت وعاقب الفتن واعترضت، تحيز عن التدبير مدتها، وخلى لخلافه أعباء الخلافة وشدتها، وجعل يقبل مع أولئك الوزراء ويدبر، وينهل الأمر معهم ويدبر، غير مظهر للانفراد، ولا متصرف في ميدان ذلك الطراد، إلى أن بلغت الفتنة مداها، وسوغت ما شاءت رداها، وذهب من كان يخذ في الرياسة ويخب، ويسعى في الفتنة ويدب ولما ارتفع الوبال، وأدبر ذلك الإقبال راسل أهل التقوى مستمدا بهم، ومعتمدا على بعضهم تحيلا منه وتوحيها، وتداها على أهل الخلافة وذويها، وعرض عليهم تقديم المعتد هشام، وأومض منه لأهل قرطبة برق خلف يشام، بعد سرعة التياثها، وتعجيل انتكاثها، فأجابوا إلى الإجابة، وأجابوا إلى استرعائه الوزارة والحجابه وتوجهوا مع ذلك الإمام، وألما بقرطبة أحسن إمام، فدخلوها بعد فتن كثيرة، واضطرابات مستثيرة، والبلد مقفر، والجلد مسفر، فلم يبق غير يسير حتى جذب، واضطرب أمره فخلع، واختطف من الملك وانتزع، وانقضت الدولة الأموية، وارتفعت الدولة العلوية، واستولى على قرطبة عند ذلك أبو الحزم، ودبرها بالجد والعزم وضبطها ضبطا أمن خائفها، ورفع طارق تلك الفتنة وطائفها، وخلا له الجو فطار، واقتضى اللبانات والأوطار، فعادت له قرطبة إلى أكمل حالتها، وانجلى به نور جلالها، ولم تنزل به مشرقة، وغصون الآمال فيها مورثة، إلى أن توفي سنة 435 فانتقل الأمر إلى ابنه أبي الوليد، واشتمل منه على طارف وتليد، وكن لأبي الحزم أدب ووقار وحلم سارت به الأمثال، وعدم فيها المثال، وقد أثبت من شعره ما هو لائق، وفي سماء الحسن رائق، وذلك قوله في تفضيل الورد:

كى ما سقى ماء السحاب الجائد
فتذلت تنقاد وهي شوارد
يزهو فذا ميت وهذا حساد
بطلوع وفدته فنعم الوافد
خبر عليه من النبوة شاهد
بقيت عوارفه فهن خوالد

الورد أحسن ما رأت عين وأذ
خضعت نواوير الرياض لحسنه
وإذا تبدى الورد في أغصانه
وإذا أتى وفد الريع مبشرا
ليس المبشر كالمبشر باسمه
وإذا تعرى الورد من أوراقه

166

Bundan kastedilen bitmiştir.

Konuştuklarımıza dönecek olursak: Endülüs ehlinin fetih zamanı ve ondan sonraki zamanlarda düşmanların gücünü kırıp memleketlerinden çıkarıp onları rezil etmişler. Böylece kâfirler Endülüs ün krallarından korkuyor ve Endülüs ün kılına zarar vermeye cüret edemiyorlardı. Yalnız Endülüs ehli arasında fitneler çıkıp kardeş kardeşi kırmaya başlayınca düşmanın uyuyan hücreleri uyanmış ve bu ihtilaflardan faydalanıp Endülüs'e saldırmaya başlamışlar. O zamanki insanlar bunu görünce Tarik bin Ziyad ve Nasır¹⁶⁷ Bin Nusayr'ı hatırlayıp düşman krallarının onlardan ne kadar korktuklarını zikrediyorlardı.

2.10. EBU MUTARRİF BİN UMEYİR'İN¹⁶⁸ MEKTUPLAR

Kâtip ve imam olan kadı Ebu Mutrif'te bu konuda Valancianın halini tesfir etmek için Ebi Bin Umeyye'ye gönderdiği mektupta bunu çok güzel bir şekilde anlatıyor. Bu mektupde:¹⁶⁹

¹⁶⁶ Bu mısralar çiçeklerin güzelliğinden, hoş kokusundan ve çiçeklerin açıldığı bahar mevsiminden bahsetmektedir. Makkari bunları Kurtuba'nın hâkimi Cehvere mensup ettiği halde bu mısraları söyleyen onun dedesi Cehver Bin Ubeydillaha aitti. İhsan Abbasın 304.sayfada söylediklerine bakınız.

¹⁶⁷ i. Musa Bin Nuseyri yanlış yazmış.

¹⁶⁸ EBİ MUTRİF BİN UMEYİR: Tarihçi, şair ve kadı idi. Balansiye'de doğmuş, Garnada'da yaşamış ve Tunus'ta ölmüştür. Mayurka Tarihi adlı kitabı gibi çok önemli eserleri var. El Makkari daha sonra onun hayatına bir daha ışık tutacaktır.

الورد أحسن ما رأت يعين وأذ
خضعت نواوير الرياض لحسنه
وإذا تبدى الورد في أغصانه
وإذا أتى وفد الريح مبشرا
ليس المبشر كالمبشر باسمه
وإذا تعرى الورد من أوراقه
كى ما سقى ماء السحاب الجائد
فتذلت تنقاد وهي شوارد
يزهو فذا ميت وهذا حساد
بطلوع وفدته فنعم الوافد
خبر عليه من النبوة شاهد
بقيت عوارفه فهن خوالد

انتهى المقصود منه.

وكأنه عارض بهذه الأبيات في تفضيل الولد قول ابن الروم يفي تفضيل النرجس عليه من قصيدة:

للنرجس الفضل المبين وإن أبى
وهي مشهورة.
ورد على ابن الرومي بعضهم بقوله:

يا من يشبه نرجسا بنواظر
دعج تنبه إن فهمك فاسد

إلخ وهي أيضا مشهورة.

رجع إلى ما كنا فيه - وكانت لأهل الأندلس بين زمان الفتح وما بعده وقائع في الكفار شفت الصدور
من أمراضها، ووفت النفوس بأغراضها، واستولت على ما كان مللة الكفر من جواهرها وأعراضها، ثم
وقع الاختلاف، بعد ذلك الائتلاف، فعصفت رحي العدو والحروب سجال، وأعيا العلاج حكماء
الرجال، فصار أهل الأندلس يتذكرون موسى بن نصير وطارق، ومن بعدهما من ملوك الأندلس الذين
راعت العدو الكافر منهم طوارق.

¹⁶⁹ Bu mektup Ebu Jafer bin Umeye'nin ona gönderdiği mektuba cevaben yazmıştır. Jafer bin Umeyye mektubunda onun halini soruyordu. Bu mektup da o zamanki müslümanların durumunu, aralarındaki çatışmayı ve düşmanların nasıl güçlendiğini anlatıyordu. Bunun dolayısıyla ona hüznünü ifade etmekte ve Musa ve Tarıkın günlerini anmaktadır.

وما أحسن ما أعرب الإمام الكاتب القاضي أبو لمطرف بن عميرة، عما يشمل هذا المعنى وغيرهم من كتاب بعث به إلى الشيخ أبي جعفر بن أمية، حين حل الرزء ببلنسية، وهو:

ألا أيها القلب المصريح بالوجد	أما لك من بادي الصبابة من بد
وهل من سلو يرتحى لمتيم	له لوعة الصادي وروعة ذي الصد
يحن إلى نجد، وهيها حرمات	صروف الليالي أن يعود إلى نجد
فيا جبل اربان لا ري بعد ما	عدت غير الأيام عن ذلك الورد
ويا أهل ودي والحوادث تقتضي	خلوي عن أهل يضاف إلى الود
ألا متعة يومًا بعارية المني	فإننا نراها كل حين إلى الر
أمن بعد رزء في بلنسية ثوى	بأحنائنا كالنار مضمرة الوقد
يرجي أناس جنة من مصائب	تطاعن فيهم بالثقفلة الملد
ألا ليت شعري هل لها من مطال	معاد إلى ما كان فيها من السعد
وهل أذنب الأبناء ذنب أبيهم	فصاروا إلى الإخراج من جنة الخلد

170

مرحبا بالسحابة، وما أعارت أفقي من الإضاءة، وردت تسحر النهي، وتسحب ذيلا على السها، وتقر من المسرة أعطافا، وترد من نجوم المجرة نظافا، عامت من الظلمة في موجهها، ثم غلبت الشهب على أوجهها، فقلب العقرب يجب، وسهيل بداره يحتجب، والطرف غضيض، وجناح الطائر مهيض، وصاحب الأخبيرة يقرض، والذابح عن ذبيحته يعرض، ورامح السماكين تخونه السالح، ووقاع النسر ين يود أن يخفيه الصباح، بلاغة تفتن كل لبيب، وترعى روض كل أديب، وتغض على رغم العدو من حبيب، إن من البيان لسحرا، ويا أيها الجواد وجدناك بحرا، أدريت أي بري بريت، وبأي قمر اهتديت، ليلة سريت، افتتحت بأبياتك الحسان، ونظمتها نظم الجمان، فعودت سنتا بالسبع، وعرفت منها براعة ذلك الطبع، ثم نثرت، على القرطاس (من) شذور المنثور، بل من جواهر النحور، ما استوقف النظار، ويهرج اللجين والنضار، ورأيتك استمددت ولك الباع الأمد، وأعرت محاسنك والعارية ترد، وجئت

¹⁷⁰ Bu güzel mısralar Endelüs hâkimlerinin özellikle de Balansiyede ne kadar ezik bir şekilde zülle tabii olduğunu açıklamaktadır. Ebu Mutrif burada Müslümanların fethini hatırlayıp orada ne kadar güçlü olduklarıyla övünüyor ve şimdiki Müslümanların haline yas tutuyor.

بالرائية تروق أربعته، وتحرس با قعقة الأشعار وجعجعتها، فأدت حسنا ما يسر، واجتمع لمن روى القطعتين ما نظم فيها وهو الدر، وأدرت خبر الحادثة التي محقت بدر التمام، وذهبت بنضارة الأيام، فيا من حضر يوم البطشة، وعزي في أنسه بعد تلك الوحشة، أحقا أنه دكت الأرض، ونزف المعين والبرض، وصوح روض المنى، وصرح الخطب وما كنى، أبني كيف فقدت رجاحة الأحلام، وعقدت مناحة الإسلام، وجاء اليوم العسر وأوقدت نار الحزن فلا تزال تستعر، حلم ما نرى، بل ما رأى ذا حالم، طوفان يقال عنده لا عاصم، من ينصفنا من الزمان الظالم، الله بما يلقي الفؤاد عالم، بالله أي نحو تنحو، ومسطور تثبت وتمحو، وقد حذف الأصلي والزائد، وذهبت الصلة والعائد، وباب التعجب طال، وحال البائس لا تخشى الانتقال، وذهبت علامة الرفع، وفقدت سلامة الجمع، والمعتل أعدى الصحيح، والمثلث أوردى الفصيح، وامتنعت العجمة من الصرف، وأمنت زيادتها من الحذف، ومالت قواعد الملة، وصرنا إلى جمع القلة وللشرك صيال وتخمط، ولقرنه في شركه تخبط، وقد عاد الدين إلى غريته، وشرق الإسلام بكريته، كأن لم يسمع نبصر ابن نصير، وطرق طارق بكل خير، ونهشات حنش وكيف أعيت الرقى، وأدالت بليل السليم يوم الملتقى، ولم تخبر عن المروانية وصوائفها، وفتى معافر وتعفيره للأوثان وطوائها، لله ذلك السلف لقد طال الأسى عليهم والأسف، وبقي الحكم العدل، والرب الذي قوله الفصل، ويده الفضل، ربنا أمرت بعصينا ونهيت فما انتهينا، وما كان ذلك جزاء إحسانك إلينا، أنت العيم بما أعلمنا وما أخفينا، والمحيط بما لم نأت وما أتينا، ول أننا فيك أحبينا وبقلينا، لم ترنا من الفرقة ما رأينا، ولم تسلط عدوك وعدونا علينا، لكن أنت أرحم من أن تؤاخذنا بما جنينا وأكرم من أن لا تهب حقوقك لدينا. وأشرت أيها الأخ الكريم إلى استراحة إي، وتنسم بما لدي، لتبرد - كما زعمت - حر نفس، وتقذح زناد قبس وهيئات صلد الزند وذوى العرار والزند، وأقشع الشؤبوب وركد ما كان يظن به الهبوب، فالقلم دفن لا يحشر، وميت لا ينشر، والطبع قد نكط القهقري، وقل منزله أن يدعى له النقرى، فها هو لا يملك مبيتا، ولا يجد لقلمه تثبيتا، وأنت - أبقاك الله عز وجل - بمقتبل الآداب طائر ميعة الشباب، وأين سن السمو من سن الانحطاط، ووقت الكسب من وقت النشاط، وقد راجعتك لا داخل في حلبتك، بل قاضيا حق رغبتك، والله تعالى يجعلك بوسيلة العلم مترقيا، وبجنة الطاعة متوقيا، ولهناء الأنفس مستقبلا ومتلقيا، بمنه، والسلام، انتهى.

Ayrıca Tunus'un bölge ve beldelerinin sahibi olan ve mülkünü miras olarak Abdilmumin'den alan Sultan'a şunları yazmış:

شاقه غب الخيال الوالد
صدقا وعد التلاقي ثم ما
وكلا الزورين من طيف ومن
لم يكن بعد السرى مستمتع
وشديد بث قلب هائم
بالأمير المرتضى عز الهدى
وبه أصحاب ما كان يرى
إنما الفخر لمولانا أبي
ملك لولا حلاه الغر لم
ولو أن العذب أبدى رغبة
فضله مثل سنا الشمس، وهل
قههر البغي بجد صاد
إنما آل أبي حفص هدى
قعدوا فوق النجوم الزهر عن
في محيا لاحقا من سابق
ولحي راجح الحلم الذي
عقد أحسابهم تم به
هذه الأمة قد أوسعتها
لم تزل منك بخير طارف
ولهم منك ليوم حاضر
أرشد الله لأولى نظر
وتولاه بتوفيه الألى
ولله في الله أوفى كافل

بارق هاج غرام الهاجد
طرقا إلا بخلف الواعد
وفاد تحت الديداجي وارد
فيه للرئائي ولا للرئد
يشتكاه عند ريع هامد
وثنى عطف الملي الواجد
حاملا أنف الأبي الشارد
زكرياء بن عبد الواحد
يجر بالحمد لسان الحامد
عنه لم يشف غليل الوارد
لسنا الشمس يرى من جاحد
ما تعده وجد صاعد
للورى من غائب أو شاهد
همم نهبهن عزم القاعد
وعلى المولود سيما الوالد
ترك الطود بعطفى مائد
مثل ما تم حساب العاقد
نظرا يكأ ليل الراقد
ريشه تال قدامى تالد
وغد رأي البصير الناقد
بالورى رأي الإمام الراشد
سعدوا من عاقد أو عاهد
بالذي ييقى وأكفى عاضد

¹⁷¹ Burada şair Tunus'un sultanını onlara Endülüste yardım etmesi için teşvik ediyor. Ecdadlarının da ancak din kardeşlerine yardım ederek o kadar erdeme ve kıymete layık olduklarını söylüyor ve o da ecdatlarının haiz olduğu yeri hak etmek için onların izlerinden gitmesi gerektiğini söylüyor.

تخص الجهة البعيدة الصيت والاسم، الشهيرة العمل والعلم، درة تاجنا، وضوء سراجنا، ونكتة
احتجاجنا، أباؤها الله تعالى في أعيننا منارا، ولأندلسنا فخارا، على أنه وإن بقيت المفاجر، فقد أودى
المفاجر، وإن أضاء الطالع، فقد دتجت المطالع، وغلب عليها عداة زووا عنها وجوهنا، وأروا فيها
مكروهننا، حتى إني أتيت بشعر فيه استسقاء للديار، على عادة الأشعار، فقلت:

زدنا على النائين عن أوطانهم	وإن اشرتركنا في الصبابة والجوى
إننا وجدناهم قد استسقوا لها	من بعد أن شطت بهم عنها النوى
ويصدنا عن ذاك في أوطاننا	مع حبها الشرك الذي فيها ثوى
حسناء طاعتها استقامت بعدنا	لعدنا، أفيستقيم لها الهوى

172

Ben de istediğini çok iyi bir şekilde anlatan şu mısralar gibi mısralara sahip başka bir şiir görmedim. İçinde hem Ebu Fitri'nin düşmanlarının gelip o diyarları almasını hem de onun o diyarları özleyip içindeki aşına olduğu fevkalade hayatın gitmesine perişan olmasını içeriyor. Ama kader sözünü söyleyince bize başka söz söylemek düşmez maalesef.

¹⁷²Burada şair vatanını ne kadar sevdiğini ve Endülü'sü düşmaların kazanıp oralara girdikten sonra ne kadar özlediğini açıklamaktadır.

Ayrıca akılları hayrete düşüren ve kalplerin nağmesiyle temas eden Ebu Fitri'nin Hasan Ruyniye'ye gönderdiği şiir:

يا صاحبي والدهر - لولا كرة	منه على حفظ الذمام - ذميم
أمنأزعي أنت الحديث؟ فإنه	ما فيه لا لغو ولا تأثيم
ومروض مرعى مناي فنبته	من طول إخلاف الغيوم هشيم
ولواعج يحتاج صالي حرها	أمرأ به قد خص إبراهيم
ولقد أقول لصاحب هو بالذي	أدركت من علم الزمان عليم
لا يأس من روح الإله وإن قست	يوما قلوب الخلق فهو رحيم

173

2.11. EBU MUTERRİF TANITIM

Ebu Muterrif Bin Umeyre hakkında batının âlimlerinin söylediği gibi: Belagat sahibi, âlimlerin lideri ve iyilik ehlinin işaretidir. Onun asıl adı, Ahmed bin Abdullah bin Umeyre Mekzumi'dir. Onun lisanının döktüğü güzel sözlerin sıralanışı bambaşka bir şeydir. O gelmiş geçmiş en açık ve en büyük yazarlardan biriydi. Aile kökeni Şuker adasa dayanırken ve Ebu Muterrif, Valanciada doğmuştur. Ayrıca da Ebi Kattab Bin Vacib, Ebi Rebi Bin Salim, Bin Nuh, Şelebunu Nehvi, Bin Hat, Bin Hevtillah ve diğerlerinden hadisler edinmiştir. Meşrigte ilmi çok ünlü hocalardan ders almış ve hadislerle çok ilgilenmiştir. Fıkıh ve Usul ilimlerini de almayı ve bunlarda ileri düzeylere çıkmıştır. Sonra edebiyata dönüp nazmın önde gelenlerinden biri olmuştur. Şiir ve yazarlık ise onun gerçek ilhamıydı. Bin Jevzi şeklinde bir vaazı vardır. Krallara gönderdiği mektuplar vardır. Meyurge meselesi ve Rumun oraya girişiyle ilgili bir kitabı vardır. Vakar Razi'nin Mealim kitabına cevaben de bir kitabı vardır. Ayrıca Kemal din Ensari'nin kitabına [Etîbyan vi ulum kuran] karşı da [Tenbihat] kitap yazmıştır. Ayrıca Bin Sahib Selat kitabının da bir özetini yazmıştır. Sela şehrine dönünce müminlerin emiri Reşid tarafından kâtip olarak tayin edilmiştir. Daha sonra da Sela yargıç dairesine atanmıştır. Daha sonra da Miknase'ye atanmıştır. Septe'ye gitmiş ve bulunduğu bir kafilde isyan çıkınca Tunusa gitmiş ve halini br mektupta Ebu Zekeriya Bin Sultan'a tesfir etmiştir. Endülüs'ten geldiğinden sonra

¹⁷³ Burada şair arkadaşına Ebu Hasan Ruayniye hitap ediyor. Ve ona zamanın çok dinamik olduğunu, daha sonra bütün meşakkatleri unutturacak bir zaman geleceğini söylüyor. Bu yüzden umutsuzluğa kapılmaması gerektiğini anlıyor.

ise Tunus'un insanlarını tanımayı ilim sahiplerinin meclislerine gitmeyi çok istemiş. Urbuste, Tunusta ve Kabiste bir dönem kadılık görevi yaptı. Daha sonra müminlerin emiri Elmustensir billah El Hefsi onu davet etmiş ve meclislerine her zaman çağırıyordu. Hakkında da her şeyi biliyordu.

Hicri 580 (M.1184) senesinin ramazan ayında doğdu ve Cuma gecesinde 658 senesinde hakkın rahmetine kavuştu.

Bin Abar da Tuhfet Kadim kitabında Ebu Muftir hakkında şöyle demiştir: Bu benzeri daha önce görülmeyen ve dile getirilmiş eşi daha önce saptanmayan bir insandı. Onun ile ilgili söylenecek bir şey varsa o da bize bıraktığı nice eserlerin büyüğü ve insanlara telkin ettiği cevherlerin değeridir. Onu betimlemeye kalktığımız zaman ona haksızlık etmiş oluruz. Onun bıraktığı şiir ve nesirler onu anlatacak kadar güzel ve paha biçilemezdir.

وكان أبو المطرف بن عميرة المذكور كما قال فيه بعض علماء المغرب: قدوة البلغاء، وعمدة العلماء، وصدر الجلة الفضلاء، وهو أحمد بن عبد الله بن عميرة المخزومي، ونكتة البلاغة التي قد أحرزها وأودعها، وشمسها التي أخفت ثواقب كواكبها حين أبدعها، مبدع البدائع التي لم يحظ بها قبله إنسان، ولا ينطق عن تلاوتها لسان، إذ كان ينطق عن قريحة صحيحة، وروية بدرر العلم فصيحة، ذلت له صعب الكلام، وصدقت رؤياه حين وضع سيد المرسلين صلى الله عليه وسلم وهو الذي أوتي جوامع الكلم في يديه الأقلام، وأصل سلفه من جزيرة شق، وولد بمدينة بلنسية، وروى عن أبي الخطاب بن واجب وأبي الربيع بن سالم وابن نوح والشلوبيين النحوي وابن عات وابن حوط الله، وغيرهم من الحفاظ، وأجازه من أهل المشرق جماعة، وكان شديد العناية بشأن الرواية فأكثر من سماع الحديث، وأخذ من مشايخ أهله، ثم تفتن في العلوم، ونظر في المعقولات وأصول الفقه، ومال إلى الأدب، فبرع براعة عد فيها من مجيدي النظم، فأما الكتابة فهو فارسها الذي لا يجارى، وصاحب عينا الذي لا يبارى، وله وعظ على طريقة ابن الجوزي، ورسائل خاطب بها الملوك وغيرهم من الموحدين والحفصيين، وله تأليف في كائنة ميورقة تغلب الروم عليها نحا في الخبر عنها منحى الإمام الأصبهاني في الفتح القدسي، وله كتاب تعقب فيه على الفخر الرازي في كتاب "المعالم"، وله كتاب رد به على كمال الدين الأنصاري في كتابه المسمى "بالتبيان في علم البيان المطلع على إعجاز القرآن" وسماه "بالتنبيهات على ما في البيان من التموهيات" وله أيضا اختصار نبيل من تاريخ ابن صاحب الصلاة وغير ذلك.

ورد - رحمه الله - حضرة الإمامة مراکش صحبة أمير المؤمنين الرشيد حين قفوله من مدينة سلا، واستكتبه مدة يسيرة، ثم صرفه عن الكتابة، وقلده قضاء هيلانة، ثم نقله إلى قضاء سلا، ثم نقله السعيد إلى قضاء مكناسة الزيتون، ثم قصد سبتة، وأخذ ماله في قافلة في فتنه بني مرين، ثم توجه إلى بلاد إفريقية، ووصف حاله في رسالة خاطب بها ابن السلطان، أب زكريا الحفصي، وهو أبو زكريا ابن السلطان أبي زكريا، وكان صاحب بجاية لأبيه، ولم يزل - رحمه الله تعالى - مذ فارق الأندلس لسكنى إفريقية لسكنى إفريقية، معمور القلب بسكنائها، ولما قدم تونس مال إلى صحبة الصالحين والزهاد وأهل الخير برهة من الزمان، ثم استقضى بالأريس من إفريقية، ثم بقابس مدة طويلة، ثم استدعاه أمير المؤمنين المستنصر بالله الحفصي، وأحضره مجالس أنسه، وداخله مداخله مداخله شديدة، حتى تغلب على أكثر

أمره. ومولده بجزائر شقر في شهر رمضان المعظم سنة 580، وتوفي ليلة الجمعة الموفية عشرين من ذي الحجة سنة 658، ألحفه الله رضوانه، وجدد عليه غفرانه.

وقال ابن الأبار في "تحفة القادام" حق أبي المطرف المذكور: فائدة هذه المائة، والواحد يفي بالفئة، الذي اعترف باتحاده الجميع، واتصف بالإبداع فماذا يتصف به البديع، ومعاذ الله أن أحابيه بالتقديم، لما له من حق التعليم، كيف وسبقه الأهر، ونطقه الياقوت والجوهر، تحلت به الصحائف والمهارق، وما تخلت عنه المغارب والمشارق، فحسبي أن أجهد في أوصافه، ثم أشهد بعدم إنصافه، هذا على تناول الخصوص والعموم لذكره، وتناوب المنشور والمنظوم على شكره،

2.12. LİSAN DİN BİN HÂTİB'İN BİN KALAVUN¹⁷⁴A GÖNDERDİĞİ MEKTUP

وقد رأيت أن أذكر هنا مخاطبة صدرت من الغني بالله صاحب الأندلس إلى السلطان المنصور أحمد بن السلطان الناصر محمد بن قلاوون من إنشاء الوزير الكبير لسان الدين بن الخطيب رحمه الله، لما اشتملت عليه من أحوال الأندلس، ونصها: الأبواب التي تفتح لنصرها أبواب السماء، وتستدر من آفاقها سحب النعماء، وتحلى بأنوار سعدا دياجي الظلماء، وتعرف نكرة البلاد والعباد بالانتساب إلى محبتها والانتماء، على اختلاف العروض وتباين الحدود وتعدد الأسماء، أبواب السلطان الكبير، الجليل الشهير، الطاهر الظاهر، الأوحى الأسعد، الأصعد الأجد، الأعلى العادل، العالم الفاضل الكامل، سلطان الإسلام والمسلمين، عماد الدنيا والدين، رافع ظلال العدل على العالمين، جمال الإسلام، علم الإعلام، فخر الليالي والأيام، ملك البرين والبحرين، إمام الحرمين، مؤمل الأمصار والأقطار، عاصب تاج الفخار، هازم الفرنج والتتر، والتتار، الملك المنصور ابن الأمير الرفيع الجادة، الكريم الولادة، الطاهر الظاهر، الكبير الشهير، المعظم المجدد الأسمى، الموقر الأعلى، فخر الجلالة، سيف الملة، تاج الإمارة، عز الإسلام، مستظل الأنام، قمر الميدان، أسد الحرب العوان، المقدس المطهر، الأمير أحمد ابن والد السلاطين، ومالك المسلمين وسيف خلافة الله على العالمين، وولي المؤمنين، المقدس لملك الناصر أبي عبد الله محمد بن قلاوون الصالح، جعل الله قسطا دعوته معمودا بعمود الصبح، وحركات عزم مبنية على الفتح، ومحمل سعادته غنيا عن الشرح، وجياد أوصافه متبارية في ميدان المدح، وزناد رأيه وارية على القدح، من موجب حقه وجوب الشعائر الخمس، المرحب لأجل أفقه الشرقي بوفادة الشمس، المجدد في اليوم حكم ما تقرر بين السلف رحمهم الله بالأمس، أمير المسلمين بالأندلس عبد الله الغني بالله الغالب به محمد بن يوسف بن إسماعيل بن فرج بن نصر: سلام كريم كما زحفت راية الصبح تقدمها طلائع مبشرات الرياح، يفاوح أرجه زهير الأدواح، ويحاسن طرر الوجوه الملاح، يخص أبوتكم التي رتب العز فصولها، وعضدت نصوص النصر نصولها، ورحمة الله تعالى وبركاته.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Bin Kalavun(1285-1341): Memluk sultanıdır ve üç kez saltanata gelmiştir. (1293-1294, 1299-1309 ve 1310-1341 dönemlerinde)

¹⁷⁵ Bu mektubu Endelüs sahibi Ganibillah Lisan din Bin Katıbtan yazmasını ve sultan Ahmet bin Nasır bin Galavune göndermesini istemiş. Bu mektupta Endelüs halkının hali ve düşmanların gücünün Müslümanlarla denge haline geldiği yazıyor. Bunun için Bin Galavundan yardım etmesini istiyor. Böylece Müslümanla düşmanlarına karşı direnebilirler.

Bu bölüm ile ilgili kastedilen böyle bitmiştir. Yalnız Allah başarıya ulaştırandır. Ondan gelip ona gidiyoruz.

SONUÇ

" Nefhut-Tîb" kitap üzerindeki çalışmamızdan aşağıda verilen sonuçlar çıkarılmıştır.

- Endülüs tarihi hakkında önemli bilgiler veren "Nefhut-Tîb" ve bazı alimler tarafından "Endülüs Tarihçisi" diye isimlendirilen yazarı "Ahmet El-Makkarî" hakkında kayda değer çalışmalar yapılmamıştır. Çalışmamızın bu konuda katkıda bulunduğunu ve diğer yazarlar için teşvik edici olduğunu temenni ediyoruz.
- "Nefhu't-Tîb" kitabı, İslami tarihi hakkında yazılan diğer kitaplardan farklı olarak, tarihi rivayetlerden bahsetmesi ile ayrılıyor. Bazen bu rivayetler günümüze ulaşamayan kitaplardan naklediyor. Bu rivayetleri genelde, toplu halde, bir kitap içerisinde bulamıyoruz. Dolayısıyla "Nefhut-Tîb" kitabı Endülüs tarihi hakkında diğer pek çok kaynaklara gereksinim duymuyoruz.
- Süleymaniyye nüshası günümüzde var olan nüshaların en önemlisi, en kapsamlısı ve en eski nüshasıdır. Şöyle ki, Ahmet El-Makkarî 'nin vefatından kısa bir süre sonra yazılmış ve hiç zarar görmeksizin günümüze kadar ulaşmıştır.
- Mısır nüshası ile Süleymaniyye nüshası arasında çok benzerlik olduğundan, Mısır nüshası, Süleymaniyye nüshasından nakledilmiştir veya ona benzeyen bir örnekten nakledilmiştir.
- Endülüs'ün İslam tarihi hakkında bilgi alınmak istenirse "Nefhut-Tîb" kitabı birincil kaynaklardan sayılır. Dahası, yazarı 'Ahmet El-Makkarî', Fas'ta iken, İspanya tarafından göç ettirilip gelen Müslümanları görüyordu ve böylece kendi müşahadesiyle yazıyordu.
- Ahmet El-Makkarî, Vezîr İbni'l-Hatîbı çok severdi. Dolayısıyla yazdıkları İbni'l-Hatîb'ın yazdıklarına benzerdir. Fakat bununla beraber Ahmet El-Makkarî çokça yazması ve hızlıca ezberlemesiyle İbni'l-Hatîb'ten ayrılır.
- Endülüs tarihi hakkında yazılan kaynaklara baktığımız zaman şöyle bir sonuca vardık: Muhemelen, Târik b. Ziyâd'ın hûtbesi ve gemileri yakmasından bahseden ilk kişi El-Makkarî'dir. Diğer tarihçiler ise El-Makkarî 'den nakletmişlerdir.

- Ahmet El-Makkarî'nin doğuya göç etmesi "Nefhut-Tîb" kitabını yazmasının nedeni olmuştur. Belki de eğer Fas'ta kalsaydı Endülüs tarihi, coğrafyası ve edebiyatını kapsayan böyle bir kitap yazmazdı.

KAYNAKÇA

Abdülğanî Hasan, Muhammed. **El-Makkarî Sahibu Nefhüt-tîb**, Neşir ve Basım Halk evi, Kahire,1961.

Âl-i Ali, Nureddin. **Endülüs Tarihi**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010.

Butşiş, İbrâhim el-Kadiri. **el-Magrib ve'l-Endelüs fî Asri'l-Murâbitin**, Beyrut, 1993.

el-Hacci, Abdurrahman Ali. **et-Tarihu'l Endelüsî**, Daru'l el-Kalem Yayınevi, Beyrut 1981.

el-Himyerî, İbn Abdi'l-Mü'min. **Er-Ravdu'l-mi'tar fî Ahbari el-aktar nşr. İhsan Abbas**, Kahire,1980.

el-Makkarî, Şihabuddin Ahmed b. Muhammed. **Ezhârü'r-riyâz fî ahhârî iyâz**, Nşr.: Mustafa El esga ve İbrahim El Ebyeri, Kahire, 1942. Birinci. Cilt.

el-Makkarî, Şihabuddin Ahmed b. Muhammed. **Fetu'l Mute'âl f'i Medhi'n Ni'âl**. Mekke, Birinci Basım 1998.

el-Makkarî, Şihabuddin Ahmed b. Muhammed. **Nefhu't-Tîb** nşr. İhsan Abbas, daru'l Sadir, Beyrut, 1968.

el-Makkarî, Şihabuddin Ahmed b. Muhammed. **Ravzatü'l âsi'l l-atireti'l-enfâs f'i zikri men lekitühû min alami'l-hadrateyn Merraküş ve Fâs Abdel nşr. Hadi Mensur**, Krallık Matbaası, Ribat,1983.

el-Makkarî, Şihabuddin Ahmed b. Muhammed. **Rehletu el-Meşrig ve el-Mağrib**, nşr. Mohamed Bin Mummer, Cezayir, 2004.

el-Ubûdî, Câsim. İşbîliye” “**TDVİA**, Cilt:23, 2001, ss.428-429.

es-Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. **Tarih'ül Hulefa**, Diyanet İşleri Bakanlığı, Doha, 2013.

ez- Zebkî Hayreddîn. **el-Alâm**, Daru'l-Milayin, 5. Baskı Beyrut, 2002.

Fikrî, Ahmed, **Kurtuba fî'l-Asri'l-İslâmî: Târîh ve Hadâre, Müessesetü Şebâbi'l-Câmia**, Beyrut, 1998.

Hasan Ali Hasan, **el-Hadaretü'l-İslâmiyye fî'l-Magrib ve'l-Endelüs: Asrû'l-Murâbitin ve'l-Muvahhidin**, Kahire 1980.

Hasan, Muhammed Abdülgâni. **El- Makkarî, Sahib-i Nefhu't-Tîb**, Dâru'l el-kavmîyye, Kahire.

<http://www.yazmalar.gov.tr/basit-arama?q=Nefhu%27t-t%C3%AEB> (son erişim 22. 04. 2018)

İbn Abdilhakem. **Fütûhu Mısır ve 'l-Mağrib**, cilt:1 Kahire, 1999.

İbn Beşküvâl, **Kitâbü's-Sıla fî târîhi e'immeti'l-Endelüs**, thk. İbrahim el-Ebyari, Daru'l-Kitabi'l-Mısır, 2. Baskı, Kahire, 1989.

İbn el-Hatîb, Lisanü'd- Dîn. **el-İhâta fî ahhâri Gırnâta**, nşr., M. A. İnan, Kahire 1973.

İbn Hayyân, Cebir. **el-Muktebes Min Enbai Ehli Endülüs**. Nşr. Mohamed Ali Mekkî, İslam Miras İhyası Komitesi, Kahire, 1994.

İbn İzârî, Abû Muahmmmed Ali b. Muhammed. **El-Beyanu'l-muğrib fî tarihi'l-Endelüs ve'l-Mağrib** nşr. Yusuf Eşbah, Tunus, 1995.

İbn Musâ, Ali. **El-Mağrib vi Huliyyi el-Mağrib**, nşr. Şevki Deyf, Daru el marif, Kahire, 1955.

İbn Said, Ali b. Mûsa. **El-muğrib fî hule'l Marib**, Kahire, 1946.

İbnu'l Esîr. **El-Kamil fî't-târih**, Daru el-Kitap, Beyrut, 1997.

İbnu'l-Faradî, Abdullah b. Muhammed. **Tarihu Ulrmâi'l Endelûs**, Kahire, 1966.

İbnu'l-Kûtiyye, Ebû Bekir Muhammed b. Ömer. **Tarihu'l-Endülûs**, nşr. İbrahim El Ebyari, cilt:2 Beyrut, 1989.

Înân, Muhammed Abdullah. **Teracüm İslamiye Şergiye ve Endülüsiye**. Mektebetü el- Hanci, İkinci Basım Kahire, 1970.

Koçak, Muhsin. “Ömer” **TDVİA**, Cilt: 34, 2007, ss 51-53.

Muhibbî, Muhammed Emîn. **Hulasatu'l eser fî ayan el-karn el-hadi aşer**. Vehbiye Matbaası 1.Cilt 1964.

Özaydın, Andülkerim. “ABDULLAH B. YÂSÎN”, **TDVİA**, Cilt: 1 Ankara, TDV Yay., 1998, s. 142.

Özdemir, Mehmet. “Endülûs” **TDVİA**, Cilt:11, 1995, ss.211-225.

Özdemir, Mehmet. “Gırnata” **TDVİA**, Cilt: 14, 1996, ss.54-57.

Özdemir, Mehmet. “Hakem II” **TDVİA**, cilt:15, 1997, ss.174-175.

Özdemir, Mehmet. “Hişâm I” **TDVİA**, Cilt:18, 1998, ss.145-146.

Özdemir, Mehmet. “Makkarî, Ahmed b. Muhammed”, **TDVİA**, cilt:27, 2003, ss. 445-446

Özdemir, Mehmet. “Muvahhidler”, **TDVİA**, Cilt:31 s.410. ; M. Özdemir, Endülüslü Müslümanlar Siyasi Tarih, s. 203 v.d.

Özdemir, Mehmet. **Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2017.

Özdemir, Mehmet. **Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2017.

Paşa, Ziya. **Endülüs Tarihi**, Timaş yayınları, İstanbul, 2012.

Sahihi Müslim, **Kitabü'l-fiten**, Daru İhyai Türaisil, Beyrut, Hadis No:2889 S.2215

Sallâbî, Ali Muhammed. **Abbasiler Dönemi Murâbıtlar Devleti**, çev. Ayhan Ak, Ravza, İstanbul, 2010.

Sönmez, M. Ali. “Haneş b. Andillâh” **TDVİA**, Cilt:16, 1997, ss.27-28.

Şerşaş, Abdu'l Kader. “El Makkari, Rehlet Kitabı”, **Kültür Dergisi**, sayı:98 Dimaşk 2005.

Taberî, **Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mulûk**, thk. Muhammet Ebu Fadıl İbrahim, Daru'l-Mearif, Kahire, 1979.

Uğur, Mücteba. “Abdülmelik b. Katan b. Nufeyl el-Fihrl” **TDVİA**, Cilt:1, 1998, s.265.

Yıldız, Hakkı Dursun. “Berberîler”, **TDVİA**. Yıl: 1992, Cilt: 5, sayfa: 478-483.

Yiğit, İsmail, “Ömer b. Adülazîz” **TDVİA**, Cilt: 34, 2007, ss.53-55.

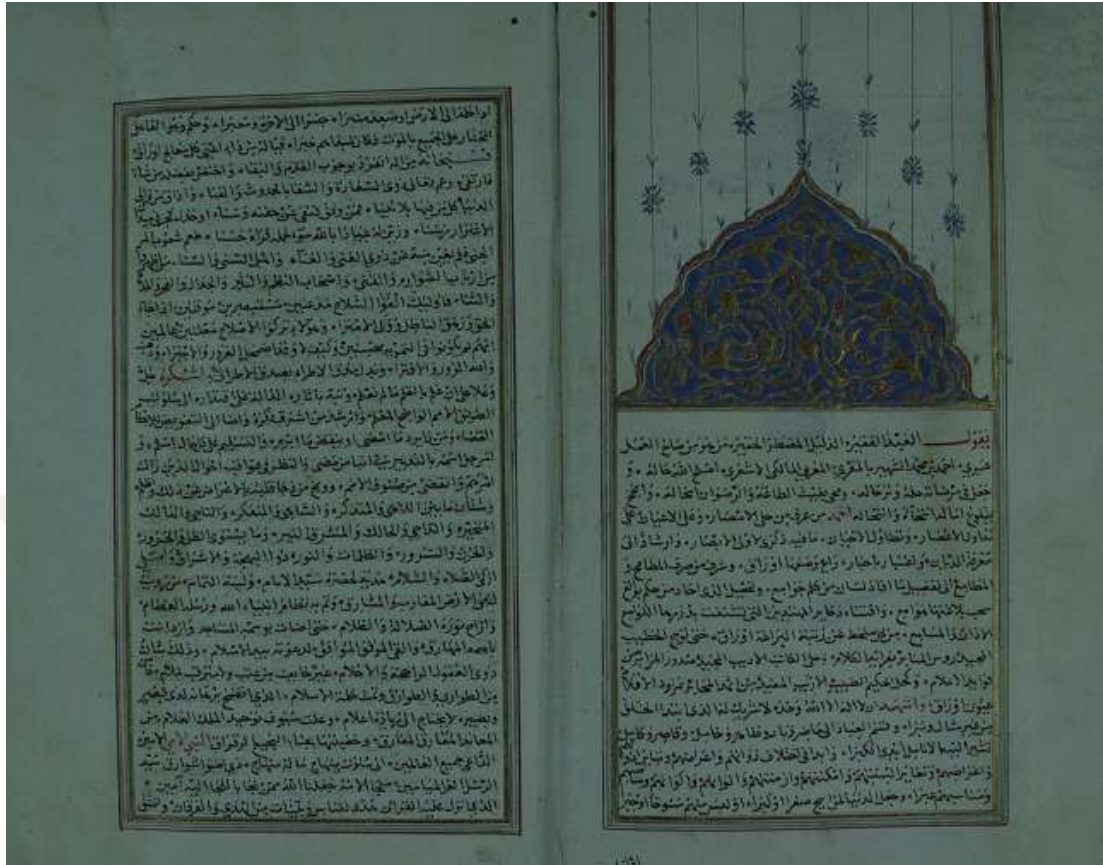
Yiğit, İsmail. “Murâbıt”, **TDVİA**, Cilt: 31 Ankara, TDV Yay., 2006, ss. 152-155.

Zehebî. **Siyeru A'lâmi'n Nübelâ**, cilt.17, Er Risale Matbaası, Kahire, 2001, cilt.17

EKLER

Ek 1: Süleymaniye Nüshası'nın 1. sayfası

[illegible]

Ek 3: Mısır Nüshası'nın 1. Sayfası

Ek 4: Mısır Nüshası'nın son sayfası

